

DÜNYA GIDA GÜNÜ 2006

SEMPOZYUMU

13 – 14 EKİM 2006
ANKARA

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlarına aittir. Bildiriler, kaynak göstermek koşulu ile çoğaltılabilir, yeniden yayınlanabilir ve dağıtılabilir.

1. Baskı - 2.500 adet

ISBN 978-9944-89-355-8

TMMOB GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI

Sümer 2 Sok. No: 36/15 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 232 40 39 Faks: 0 (312) 232 40 57
www.gidamo.org.tr gidamo@gidamo.org.tr

TMMOB KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI

Karanfil Sok. No: 19/5 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 417 65 20 Faks: 0 (312) 417 35 63
www.kmo.org.tr kmo@kmo.org.tr

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Karanfil Sok. No: 28/12 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 425 05 55 Faks: 0 (312) 418 51 98
www.zmo.org.tr zmo@zmo.org.tr

Baskı:

KOZAN OFSET MATBAACILIK SANAYİ VE TİCARET LTD ŞTİ.

Bu kitap TMMOB Gıda Mühendisleri Odası, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından bastırılmıştır.

SEMPOZYUM YÜRÜTME KURULU

R. Petek ATAMAN	Gıda Mühendisleri Odası
Bahar BEDEL	Gıda Mühendisleri Odası
Özge ÇETİNKAYA AÇAR	Gıda Mühendisleri Odası
Dr. Meftune EMİROĞLU	Ziraat Mühendisleri Odası
Şükrü GENÇ	Kimya Mühendisleri Odası
Deniz KAPIKIRAN	Ziraat Mühendisleri Odası
Hasan KÜÇÜK	Kimya Mühendisleri Odası
S. Feyza NALBANT ÇELİK	Ziraat Mühendisleri Odası
Osman ÖZGÜN	Kimya Mühendisleri Odası
Dr. Şennur ÖZKAYA	Gıda Mühendisleri Odası
Fatih TAŞDÖĞEN	Ziraat Mühendisleri Odası
Doç. Dr. Ümran UYGUN	Gıda Mühendisleri Odası
Hatice YENİSOY	Gıda Mühendisleri Odası

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALAR

R.Petek ATAMAN - Gıda Mühendisleri Odası Başkanı.....

Hasan KÜÇÜK - Kimya Mühendisleri Odası Başkanı.....

Gökhan GÜNAYDIN - Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı.....

Mehmet SOĞANCI - TMMOB Başkanı.....

Abdellatif TABET - FAO Türkiye Temsilcisi.....

LOTURUM

GIDA GÜVENCESİ İÇİN TARIMA YATIRIM

Neden Gıda Güvencesi İçin Tarıma Yatırım.....

Melek ÇAKMAK - FAO Türkiye Temsilci Yardımcısı

Tarım ve Gıda Sektöründe Yatırım ve Rantabilite.....

Ömer Faruk BERKSAN - Ekonomist - Kar Şirketler Grubu

Tarım ve Gıda Sektöründe Son Çeyrek Yüzyılda Kamusal ve Özel Yatırım-

Gıda Sektöründe Yabancı Sermaye Kullanımı.....

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER - İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi

Tartışma .....

II. OTURUM

GIDA GÜVENCESİ SEKTÖREL ANALİZ

Gıda Güvencesi - Bitkisel Üretim.....

Doç. Dr. M. AVCI BİRSİN Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi

Gıda Güvencesi - Hayvansal Üretim.....

Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi

Gıda Güvencesi - Gıda Sanayi.....

Orhan DİREN Diren Gıda Sanayi - Tokat Milletvekili

AB Sürecinde Sektörün Yararlanabileceği Yatırım Programları.....

Kai BAUER Sektör Yöneticisi - Tarım ve Kırsal Kalkınma

Tartışma .....

III. OTURUM

BELGELENDİRME, LABORATUVARLAR VE ÖRGÜTLENME

Kalite Güvence Sistemleri ve Belgelendirme.....

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN Hacettepe Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Laboratuvarlar.....

Samim SANER Gıda Güvenliği Derneği Başkanı

Sektörde Üretici Örgütlenmesi.....

Mahmut ESKİYÖRÜK Tarımsal Kalkınma Koop. Birliği Yön. Kur. Başkanı

Sektörde Tüketici Örgütlenmesi.....
Turhan ÇAKAR Tüketici Hakları Derneği Genel Başkanı

Tartışma .....

IV. OTURUM **GIDA GÜVENCESİ - GIDA GÜVENLİĞİ**

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar.....
Prof. Dr. Murat ÖZGEN Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi

Bulaşanlar.....
Prof. Dr. Nafi ÇOKSÖYLER Yüzüncü Yıl Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Pestisit ve Bitki Gelişimi Düzenleyicileri.....
Prof. Dr. Neşet KILINÇER Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi

Veteriner İlaçları ve Hormonlar.....
Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ Ankara Üniv. Veteriner Fakültesi

Tartışma .....

V. OTURUM **GIDA SANAYİNDE YENİLİKLER**

Akıllı Ambalajlar.....
Doç. Dr. Zehra AYHAN Mustafa Kemal Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Nano Teknolojinin Gıda Endüstrisindeki Uygulamaları.....
Dr. Behiç MERT – Prof. Dr. Hamit KÖKSEL Ankara Üniv. Gıda Müh. Bölümü - Hacettepe Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Yeni Gıdalar (Novel Foods).....
Prof. Dr. Artemis KARAALİ İstanbul Teknik Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Nutrigenomiks.....
Dr. Serdar SAVAŞ İleri Tıp Teknolojileri Ltd. Şti. Yön. Kur. Başkanı

Tartışma .....

VI. OTURUM **GIDA HİZMETLERİNDE KAMUSAL YAPILANMA**

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda Gıda Hizmetlerinin Yapılanması.....
Halis KORKUT TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü Yem ve Gıda Tescil Hizmetleri Daire Başkanı

Kamusal Alanda Yetki Karmaşası.....
Prof. Dr. Muammer KAYAHAN Ankara Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Çiftlikten Sofraya Gıda Denetiminde Multidisipliner Yaklaşım
Prof. Dr. Şeminur TOPAL Yıldız Teknik Üniv. Biyomühendislik Anabilim Dalı

4'lü Hijyen Paketi.....
Prof. Dr. Dilek BOYACIOĞLU İstanbul Teknik Üniv. Gıda Müh. Bölümü

Tartışma .....

VII. OTURUM-PANEL

KONUNUN TARAFLARININ GIDA GÜVENCESİ -GIDA GÜVENLİĞİ VE HİZMETLERİNE BAKIŞI

Adem TATLI AKP Temsilcisi

Orhan Ziya DİREN CHP Temsilcisi

Üzeyir AMBER ANAP Temsilcisi

R. Petek ATAMAN Gıda Mühendisleri Odası Başkanı

Hasan KÜÇÜK Kimya Mühendisleri Odası Başkanı

Gökhan GÜNAYDIN Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Tartışma .....

SONUÇ BİLDİRGESİ.....

AÇILIŞ KONUŞMALARI

R. Petek ATAMAN

Gıda Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli TMMOB Başkanım, TPAO Temsilcim, değerli milletvekilleri, odalarımızın değerli başkanları ve temsilcileri, üniversitelerimizin temsilcileri, kamu ve özel sektörden gelen arkadaşlarımız, değerli meslektaşlarımız, öğrenci arkadaşlarımız ve basın mensupları; hepimize hoş geldiniz demek istiyorum.

Bu etkinlik, üç Oda olarak düzenlediğimiz ikinci etkinlik, biliyorsunuz. Geçen sene üç Oda olarak bir söz vermiştik; “bizler, meslek mensupları olarak dayanışma içinde yürüyeceğiz; çekişmenin değil, dayanışmanın örneği olacağız” diye. Bu sözümüzü sürdürerek ikinci kez üç Oda olarak organize ettiğimiz sempozyumda karşınızdayız.

Geçen sene Sayın Tarım Bakanımız katılmamıştı, müsteşar ve müsteşar yardımcıları yoktu. Yine değişen bir şey yok, yine Değerli Bakanımız ve bürokratlarımız bu toplantıya ilgi göstermiyorlar. Bu salonda toplanan insanlara 2 gün boyunca söylenecek sözlere ve binlerce mühendisin sesine maalesef ilgi göstermiyorlar. Bu gerçekten başlı başına sorgulanması gereken bir konu diye düşünüyorum.

Evet, bugün Dünya Gıda Gününü kutlama etkinliğimiz, yani FAO’nun kuruluş yıldönümüyle özdeşleşmiş bir gün ve FAO, her sene bugüne yönelik bir tema belirliyor. Bu senenin teması da “gıda güvencesi için tarıma yatırım.” Aslında o kadar geniş, kapsamlı ve güzel bir konu ki, bu gıda güvenliği için de tabii ki tarıma yatırım, bizim çok stratejik dediğimiz tarım ve gıda sektörümüzün gerek yurtiçinde, gerek yurtdışında rekabet edebilirliği için de tarıma yatırım, gerçekten çok güzel bir başlık. Ben şöyle düşünüyorum: 2 gün boyunca yapılacak konuşmaların neredeyse tamamı, bir şekilde bu konuyla örtüşüyor.

Her sene bu etkinlikleri yaparken en büyük zorluğum, kendi adıma söyleyeyim, konuşacak konuları biraz daha farklı, değişik bulmaya çalışıyorum; çünkü her sene aynı konuları konuşuyoruz, ama maalesef her sene de bir önceki seneye göre ne bir gelişme olmuş oluyor, ne de bir adım ileri gitmiş oluyoruz ve yine aynı konuları dönüp dolaşıp vurgulamak zorunda kalıyoruz. Belki bu da bir yöntemdir, tekrar tekrar vurgulamak, tekrar tekrar kayıtlara almak, yayınlara geçmesi; bir yerlerde bir duyan, dinleyen, dikkat eden olur belki.

Geçen sene bir sonuç bildirgesi yayınladık. Sonuç bildirgesinde 2 gün boyunca görüşülen konular sonucunda neler beklediklerimizi adım adım not ettik. Ben bu sene izninizle konuşmamı biraz sonuç bildirgesi üzerinden giderek yapmak istiyorum, hiç olmazsa aynı şeyleri söylerken bir temelle karşılaştırırız. Geçen sene demişiz ki, “5179 sayılı Gıda Yasası yeniden düzenleniyor. Bu yasa yeniden düzenlenirken kontrol otoritesinin teklifine mutlaka önem verelim, denetçilerin etkinliğine önem verelim, zincirde bütünlüğe dikkat edelim.” Bunun gibi birçok mesaj vermişiz ve “özellikle son dönemde belediyelerle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasındaki yetki kargaşası bitmelidir” demişiz. Bunun peşinden ne olmuş? Bu kargaşanın olduğu bir kez de Danıştay kararıyla vurgulanmış. Bugün yine artık yasanın da sözleriyle gıda güvenliğinden sorumlu iki tane birim gözükmüyor; bir tanesi belediyeler, yerel idareler, diğeri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. Kimi çakışma alanlarında, Dış Ticaret

Müsteşarlığıyla, Tütün-Alkollü İçkiler Üst Kuruluyla, Sağlık Bakanlığıyla çakışmaları saymazsak. Demek ki bu konuda bir ileri adımlar atmışız, somutlaşmış en azından çok başlı olduğumuz.

Daha sonra Biyogüvenlik Yasa Taslağını söylemişiz; bunun mutlaka çıkması gerektiğini, GDO'larla ilgili duruşumuzu netleştirmemiz gerektiğini, ülke olarak bunu çok önemsedığımızı söylemişiz. Biyogüvenlik Yasa Tasarısı çıkmadı, ne durumda olduğunu bilmiyoruz, ama bir gelişme oldu, Tohumculuk Yasa Tasarısı gündeme geldi ve Biyogüvenlik Yasa Tasarısı çıkmaya da Tohumculuk Yasa Tasarısıyla GDO'lu tohumlar bir biçimde kabul edilebilecek duruma geldi. Bu konuda da ilerlemişiz aslında.

“Şeffaflık, bilgi aktarımı; tüketiciye, kamuoyuna bilgi aktarımı mutlaka sağlanmalı” demişiz. Ben açıkçası bunun hâlâ yapılabildiğini düşünmüyorum. Birçok konu düşüyor gündeme, Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinde yaşanan gıda zehirlenmesinde basında yer aldı, ama birçok noktada biz biliyoruz ki şu anda toplu sorunlar yaşanıyor, hastanelerde toplu gıda zehirlenmeleri yaşanıyor, ishal vakaları yaşanıyor ve bunun kaynaklarının ne olduğu, sorunun nerede olduğu bizlerle paylaşılmıyor, vakalardan da habersiziz.

Daha sonra iki paragraf halinde Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütüyle ilişkilerimizi sorgulamışız. Demişiz ki, *“eğer biz bir yapısal düzenleme içine gitmezsek ya da tarımımıza yılda en az 10 milyar dolar kaynak transfer etmezsek, biz gelişmiş ülkelerin pazarı olacağız.”* Bu konuda bir gelişme var mı; yok. Avrupa Birliğine üye olmaya çabalıyoruz, müzakereleri sürdürüyoruz. Bunların yöntemini, eğriliği doğruluğu daima tartışılacak durumdadır. Ancak biz eğer olur da kazara Avrupa Birliğiyle tam üyelik sürecine girer, serbest rekabete açılır, mallar serbest dolaşıma açılırsa, hiçbir yönüyle hazır değiliz, bu konuda bir yılda bir adım atılmadı, bu konuda da sıkıntımız var. Kayıtdışılıkta bıraktığımız yerdeyiz.

Gıda denetimlerinde yetersiz eleman olduğu vurgulandı. 450 bin satış noktası var, 30 bin gıda işletmesi var ve ithalat-ihracat işlemleri henüz bu rakamların içinde değil. Normalde gıda güvenliğini sağlamak için yılda en az 2 kez denetime gidilmesi gerektiğini düşünürseniz, varın sayıyı siz görün; 5 bin tane gıda denetçisi var, son alınan gıda mühendisi sayısı 10. Ama üniversitelerin kontenjanları arttırılıyor; çünkü üniversite kontenjanlarını arttırmak, birtakım insanlara umut vererek politik yollar açıyor bize maalesef.

Sizlere karamsar bir tablo çizmek istemiyorum, ama gerçekten çok aydınlık değil görünüş. Ne yapıyoruz, kamu olarak bizim yönümüz ne, kararımız ne, hedefimiz ne, hangi hedefte yürüyoruz; bizler bunları açıkçası göremiyoruz, bilmiyoruz. Keşke burada kamudan birileri olup bizimle paylaşırdı, o da yok. Umarım bizler, hep birlikte bu destekleşmeyi sürdürerek, bu toplantıları yaparak, sesimizi duyurarak bir miktar yön gösterebiliriz, bir miktar hassasiyetleri arttırabiliriz.

Hepinize geldiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Hasan KÜÇÜK

Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Sayın FAO Temsilcisi, Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Başkanım, değerli oda başkanlarım, üniversitenin temsilcileri, değerli katılımcılar, değerli basın mensupları; Kimya Mühendisleri Odası adına hoş geldiniz diyor, saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Türkiye, çok sorunlu bir coğrafyada yer almasına karşın, yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla, tarımsal çeşitliliğiyle dünyada ender rastlanan olanaklara sahip bir ülkedir. Ancak yeterince sanayileşemediğimiz gibi, doğal kaynaklarımızı da koruyamadığımız bir gerçek. Sulamadaki yanlışlıklar ve diğer yanlışlıklarla doğal su kaynaklarımız, göllerimizin bir kısmı kurumuş, bir kısmı kurumakta. Keza Kızılırmak ve Gediz deltaları da ciddi tehlikeler altında.

Değerli katılımcılar; bilindiği üzere siyaset, ekonomiyi yönetir, ekonomi ise siyaseti etkiler. Bu gerçekten hareketle, ekonomimize çok kısa olarak değinmek istiyorum.

Bugüne kadar “zarar eden KİT’ler devlete kambur oluyor” ile başlayan özelleştirme, en kârlı KİT’lerin satılmış olmasına karşın, 2006’da dış borç stoku 193.6 milyar dolara, kamu kesiminin toplam borç stoku da 187,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bir başka gösterge ise, kayıt dışı istihdamdan kayıpların 17 milyar YTL olduğu ifade edilmektedir. İthalat ve ihracat arasındaki açıklık, ithalat lehine her geçen yıl artmaktadır. Ayrıca özel sektör de dış borçlarla büyümektedir.

Diğer bir olgu da kaynak yaratmak için Belediye Gelirleri Yasasında tavuk kesmeye bile vergi öngörülürken, borsadan, yabancı yatırımcıdan hiç vergi alınmaması düşündürücüdür. Örneğin TÜPRAŞ’ın yüzde 14.76’lık kısmını toplu alan yatırımcının hisse senedi değeri çok kısa sürede yaklaşık 2,5 kat artmış. Ancak bu yatırımcıdan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, özelleştirmeden alacağı parayı da alamamış, olay mahkemeye intikal etmiş. Anlaşılacağı üzere, kaynakların elden çıkması bir yana, getirilen kararnameyle de vergi alınmaması sonucu gelir kaynağı yaratılamıyor. Kaynak yokluğu nedeniyle de devlet personeline yüzde 4 zam uygun görülüyor. Mühendis ve mimarların almış oldukları ücret yoksulluk sınırında. Asgari ücret karşılığında işsizlik sendromuna karşı “işim var” demek için çalışacak işsiz mühendis sayısı da çok yüksek. Oysa ki günümüzün gıda bilimi ve teknolojisini, bilgi ve becerisini, deneyimini de katarak sektörün sanayileşmesinde olmazsa olmaz olan mühendisler daha fazla istihdam edilmelidir. Ancak böylelikle verimlilik, ucuz, kaliteli ve özgün ürünlerin üretilmesiyle uluslararası alanda rekabet edebiliriz, aşağıdaki tablo lehimize daha da gelişebilir.

Gıda sektöründe 2005 yılında toplam ihracat 8.3 milyar dolar olup, ithalatımız 6,5 milyar dolarda kalmıştır. Buradan ithalat-ihracat arasındaki açıklığı tarımsal ürünlerin sanayileşmesi ve yeterli destekle ihracatının artmasıyla kapatmak, seçeneklerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan ülkemiz, fındıkta, çayda, zeytinde, pamukta, şekerpancarında, buğday ve birçok tarım ürünlerinde dünyada ilk sırada yer almaktadır. Ancak bundan yeterince faydalanmadığı da bir gerçek. Rize’de çay, Ordu’da fındık, Ege’de zeytin, güneyde pamuk ve tütün, Bursa’da domates, kiraz üreticileri ve güzelim ülkemizin dört bir yanında üreticiler çığlık çığlığa haykırıyor: “Üretiyoruz, emeğimizin karşılığını alamıyoruz.” Anlaşılan o ki, çözüm bekleyen sorunlarda bıçak kemiğe dayanmıştır.

Genetiği değiştirilmiş gıdalar ve Tohum Yasa Tasarısı yeni sorunlar açacak niteliktedir. Hükümetin bakış açısını ifade edebilmek için bir örnek vermek istiyorum: Sayın Başbakanımızdan son Avrupa Birliği gezisinde, Bursa'nın Orhangazi ilçesinde tarım arazisi üzerinde hukuka aykırı olarak kurulan Cargill'in sorununu çözmesi istenmiş ve gerekli talimatların verildiğini gazetelerden öğrenmiş bulunuyoruz. Hatırlayacağınız üzere, daha önce de üretim kotası arttırılmıştı.

Sayın katılımcılar; gıda sektörünün gelişiminde üretimin yanı sıra, dağıtımın da önemli bir rolü bulunmaktadır. 1980'lerde dağıtım sistemi, üreticilerin ve onların pazarlama şirketlerinin, kooperatiflerinin egemenliğindeydi. 1990'larda büyük holdinglerin pazarlamaya başlamaları, ithalatın serbest bırakılması, yabancı sermaye teşvikiyle doğrudan yabancı yatırımlar, süpermarket teknolojisindeki gelişmeler önemli rol oynamaktadır. Perakende sermayesi, kentsel ekonominin yanı sıra, ulusal ekonomi için de önemli bir güç haline gelmiştir. Piyasanın belirlenmesinde hâkim rolün üreticilerden perakendecilere geçmeye başlamış olması karşısında, gelecekte hükümet yetkililerinin denge sağlayıcı politikalar üretmeleri gerekecektir. Avrupa Birliğinde bile üreticilerin hükümetle birlikte belirleyici olduğunu da belirtmeliyim.

Sektörün önemli bir konusu da üretimden tüketimin son noktasına kadar kaliteli, sağlıklı üretimin korunmasıdır. HACCP ve ISO 9000 konusundaki yaklaşımlar, gelişmeler ve denetim mekanizmalarındaki sorunların çözümlenmesi gerekmektedir. Sorumlu yönetici, sektör için olumlu bir yaklaşım olup, sağlıklı, güvenli, kaliteli gıda üretimini usta-çırak öğretisinden çıkarmaktadır, AR-GE çalışmasında katkılarıyla da marka yaratma katkıları bulunmaktadır. Sayın katılımcılar; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı bile, "İhracatımız ithalata dayalı hale geldi. Türkiye'nin bir sanayi politikasına acilen ihtiyacı var. Sanayide kırmızı alarm var" diyor. Bunu desteklemek anlamında bir örnek olarak vermek istiyorum; çay atıklarından ilaç sektöründe hammadde olarak kullanılan kafein maddesinin üretimi 1964 yılında planlanmaya alınmış olmasına karşın, bugüne dek bu yönde bir girişim olmamıştır. Avrupa Birliği sürecinde olduğumuz için, Avrupa Birliği ülkelerinde devlet yardımlarına da değinmeliyiz. Gıda sektöründe hibe, düşük faizli kredi ve garanti söz konusudur. Avrupa Birliği Komisyonunun kredilere ilişkin olarak 15.06.1994 tarihli toplantısı sonrasında, Bölgesel Politikalar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bildiriye, KOBİ'lerin desteklenmesi esas ve öncelikleri belirlenerek kalite, teknoloji, yönetim, iletişim, çevre ve enerjinin korunması, araştırma merkezlerine ilişkin alanlarda kredi ve finansman temini öngörülmüştür. Avrupa Birliği ülkeleri, kendi aralarında açık ya da kapalı şekilde kendilerini koruma altına alıyorlar. Kendi üretim standartları öne sürülerek tüketiciler, Avrupa Birliği yatırımcılarının ürünlerini satın alması için yönlendirilmektedir.

"Bugün Avrupa Birliği, kimin için iyi, kimin için kötü?" sorusu değerlendirilmelidir. Avrupa Birliği sürecinde riskler ve stratejiler kadar son derece önemli bir konu daha var ki, bizi dışa bağımlı kılan sadece ekonomik anlaşmalar değil, ülkeler arasında çeşitli bahanelerle ortaya çıkan biyolojik savaştır. Tarımın sanayileşmesi için de 1954 yılından bu yana üreticinin, tüketicinin, esnafın, sanayicinin sorunlarını kendi meslek sorunlarından ayrı tutmayan TMMOB ve bağlı odaların görüş ve önerilerine değer verilmelidir. Sadece uluslararası sermayeyle ortak olan danışmanlarla sorunun çözümlenemeyeceği açıktır. Ayrıca bir yandan yabancı mühendis ve mimarların ülkemizde her alanda çalışmaları serbestleştirilerek ve özendirilerek sınırsız istihdam edilmelerine olanak sağlayacak yasa düzenlemesiyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan mühendis ve mimarlarımızın üretimden uzak tutularak edilgen

duruma düşürülmesi, bu ülkede yukarıda değinden sorunlardan daha ciddi sorunların yaşanacağını belirtisidir.

Gıdaların denetiminde yaşanan yetki karmaşasından doğan kaos bir an önce çözülmelidir. Ayrıca denetlemede önemli bir yer tutan standart ve laboratuvarların akredite olmasıyla bağlantılı olası sorunlara hazırlıklı olmak için, gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları da öngören bir yaklaşım sergilenmelidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu sempozyumda uzmanlarımızın dile getireceği görüşler, bir bütünsellik içerisinde, sektörün sorunlarına ve ülkemizin ekonomisine olumlu katkı sağlayacak, yaşam düzeyimizi yükseltecek çözümler getireceği inancındayım. Bu sempozyumun gerçekleşmesinde odalarımızın yönetim kurullarına, çalışanlarına teşekkür ediyorum. Bilgilerini bizlerle paylaşan katılımcılara saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Teşekkür ederim.

Gökhan GÜNAYDIN

Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Sayın milletvekilleri, TMMOB'nin ve bağlı odaların çok değerli başkanları, Kıymetli FAO Temsilcisi, çok değerli meslektaşlarımız, öğrenci arkadaşlarımız, mühendisler, mimarlar ve basınımızın seçkin temsilcileri; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bugün 3 odanın birlikte gerçekleştirdiği bir başka Dünya Gıda Günü Sempozyumunda beraberiz. Gerçekten Petek Başkanın da söylediği gibi, bu sempozyumlarda ele aldığımız teknik ve bilimsel konuların birbirinin tekrarı olmaması için oldukça gayret gösteriyoruz ve bunda da bir ölçüde başarılı olabildiğimizi düşünüyoruz. Ancak Türkiye'ye ve dünyaya bu genele ilişkin, bu genelin görünümüne ilişkin konuşmalarımızda çok da değişen bir şey olmadığını hep beraber paylaşmak zorundayız. Örneğin ben çok iyi anımsıyorum, geçen yıl yine bu kürsüden Tarım ve Köyişleri Bakanının buralarda bizimle beraber olmamasının yaşamsal bir eksiklik -ama bizler açısından değil, kendisi açısından- olduğunu vurgulamıştık. Tarım ve Köyişleri Bakanı, bir sektörü yönetirken, mühendisin sesine kulak vermeyecek de kimin sözüne kulak verecek? Mühendislerdir ki, TMMOB'ye bağlı odalardır ki bağımsız ve onurlu seslerini, bu ülkeden yana, yatırımdan yana, üretimden yana, kalkınmadan yana seslerini yükseltirler. Bu sese ne kadar çok kulak verirseniz, ülke adına o denli yararlı şeyler yapmış olursunuz. Eğer bu sese yönelik kanallarınızı kapatırsanız, kendinizin içinde bulunduğu ve çok da verimli olmayan çember, sizi giderek yok edecektir. Kişisel olarak yok olmanızın, kişisel olarak giderek gerilemenizin bu ülke açısından çok da yaşamsal bir önemi yoktur. Ancak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yaptığınız sürece, eğer sizin yönetme kapasitenizde bir gerileme var ise, bu bizler de dahil olmak üzere, bütün ülkeyi ilgilendiren bir şeydir.

Peki, soruyu şöyle alalım: Acaba buralara katılmıyorlar da ne yapıyorlar? Dün gece televizyonlarda izleyenler varsa, hep beraber gördük ki, büyük bir gayret içerisinde Tohumculuk Yasasını geçirmeye çalışıyorlar, mesailerini oraya harcıyorlar. Tohumculuk Yasası nasıl bir şeydir, acaba bu ülkenin bitkisel üretim materyalini dün olduğundan çok daha çağdaş bir çizgiye çekmek için getirilen bir genel düzenleyici işlem midir?

Hemen başlangıçta bir felsefi düzlem üzerinden konuşmak istiyorum. Amerika Birleşik Devletlerinin Irak'ı işgalinde Paul Bremmer'in Eyalet Valisi imzasıyla yayınladığı 81 sayılı Kararın başlığı aynen şudur: "*Endüstriyel Haklar, Patent Hakları ve Tohum Tescili.*" Ben sizlere soruyorum: Irak'ta her gün onlarca kişi ölürken, Irak'ın en önemli önceliği tohum tescili midir? Buna vereceğimiz yanıt elbette "hayır"dır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, 81 sayılı Kararı, nasıl Irak'ın petrolüne el koyuyor ise, gen kaynaklarına ve tohumdaki mülkiyet haklarına da el koymak için çıkartmıştır. Irak'ta işgal kuvvetleri tarafından ortaya konulan bu yaklaşımın Türkiye Cumhuriyetinde demokrasi kanalları üzerinden Türkiye Büyük Millet Meclisinin önüne geliyor olması ve yurtsever tüm kesimlerin haklı itirazlarına kulakların tümüyle tıkanarak çıkartılıyor olması, bu ülke adına kara bir gölgedir.

Ne yapmaya çalıştıklarına kısaca bakalım izninizle: Tohumların üretimi, tescili, sertifikasyonu, dağıtımını, ithali, ihracı, ama hepsinden önemlisi, piyasa denetimi Tohumcular Birliğine devrediliyor. Tohumcular Birliği dediğiniz nedir? Eğer yasanın lafzına bakarsanız, tohum alanında çalışan bütün alt birlikler, herkes bir araya gelerek Tohumcular Birliğini kuracak.

Değerli katılımcılar; iktisadi anlamda oligopol piyasaları incelediğinizde, sayıca çokluk vardır, ama o sayıca çokluk birtakım merkezlerin etrafında şekillenmektedir. Eğer dünya çapında çokuluslu şirket olan 4-5 tane tohum firmasının Türkiye'nin bütün tohum endüstrisini kontrol ettiğini düşündüğünüzde, Tohumcular Birliğinin yapısının nasıl ortaya çıkacağını öngörmek için kâhin olmak gerekmez ve siz böyle bir yapıya piyasa denetimini devrediyorsunuz. Bunun kabul edilebilir olmadığı açıktır.

Başka bir şey daha söyleyelim: Uluslararası Tohum Birliği (ICF) diyor ki, “*profesyoneller arasında çıkan anlaşmazlıklar hakemlik müessesesi kurulur.*” Peki, bizim yasada, bize dayatılan yasada nasıl tercüme edilmiş bu; “*üçüncü kişilerle ortaya çıkan ihtilaflarda hakemlik müessesesi kurulur.*” Bu üçüncü kişiler acaba kimdir, acaba sizin sözleşmeli tohum ürettirdiğiniz üreticiler olabilir mi, acaba hatalı tohumu kullanarak zarar eden üreticiler olabilir mi? Hem piyasa denetimine siz egemen olacaksınız, hem de adli yargı öncesi hakemlik müessesesiyle üreticiler üzerinde bir de yargı yetkisi kullanacaksınız; bu dünyanın neresinde görülmüş?

Tohumculuk için izole bölgeler gerekiyor. Hiç kuşku yok, teknik bir konudur, bundan daha doğal bir şey de yoktur. Ancak eğer Tohumcular Birliği, dilediği alanı izole bölge olarak, tohumculuk bölgesi olarak ilan edebilecekse ve orada üreticinin ortaya koyduğu tarımsal faaliyetleri sınırlandırabilecekse, örneğin “ben 5 kilometre yarıçaplı bu bölgede ayçiçeği tohumu üreteceğim, onun için sen ayçiçeği üretmeyeceksin” dediği zaman, ayçiçeğinden diğer başka bir ürüne geçen üreticinin kaybı varsa, yani oradan elde ettiği geliri alternatif üründen elde edemiyorsa, bunu kim tazmin edecek, yasada buna ilişkin bir düşünce var mıdır? Daha önemlisi, 1963 yılında 308 sayılı Yasanın köy çeşidi olarak tanımladığı yerli çeşitlerimizi korumaya, geliştirmeye, AR-GE yatırımı yapmaya yönelik bir tek hüküm var mıdır?

Bu Tohumculuk Yasasının bir tek yönelimi vardır; piyasayı sermayeye devretmek. TAGEM ve TİGEM’ ler aracılığıyla ortaya konulan sistemi demode olarak ilan ederek bizleri Kolhoz sistemini özlemekle suçlayanlara bir tek şey söylüyorum: Çok açıktır, mitinglerde, alanlarda, her yerde söyledik, en güzel laf da budur; “*bu ülke, bu halk satılık değil, bu ülkenin gen kaynakları da satılık değil.*”

Değerli dostlarım; elbette gıda alanında çok önemli sözler burada edilecek. Ancak izninizle çok küçük bir konuya, Türkiye açısından son derece önemli olan bir konuya değinmek isterim: Dün Fransa Parlamentosu, “Ermeni soykırımı yoktur” denilmesine yönelik, öyle bir söylemde bulunanlara yönelik cezai yaptırımların öngörüldüğü bir yasa tasarısını kabul etti. Bu konu üzerinde mühendisler ve mimarlar olarak son derece duyarlı olmak zorundayız. Acaba buradan 90 yıl evvel emperyalizmin bu topraklar üzerindeki hesaplaşması sonucunda yaşanan acılı olayları bu salonda yaşayan insanlar, yürekleri burkularak anımsamıyorlar mı? Elbette insanlar üzerinde kötü sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak şunu unutmamalıyız: 90 yıl önce emperyalizmin oyunlarıdır, bunların ortaya çıkmasına neden olan ve aradan yaklaşık bir 100 yıl geçtikten sonra, aynı sistemin bu kez bunu bir araç olarak kullanarak Türkiye'nin direnme kapasitesini geriye doğru yönlendirecek bir oyunun peşinde olduğunu hep beraber görmeliyiz. Burada odağımızda yalnızca Fransa olamaz. Elbette Fransa, özgürlük, kardeşlik ve eşitlik idealinden oldukça gerilemiş görünüyor, Rönesans’ı yaşatan ve tüm dünyaya yayan bir uygarlık projesinin oldukça gerisinde görünüyor. Ama aslolarak Amerika Birleşik

Devletlerinin tüm dünya üzerindeki ve Büyük Ortadoğu Projesi içerisindeki emellerinin bu Ermeni soykırımı yasa tasarılarının pişirilip pişirilip bu ülkenin önüne konulmasıyla gerçekleştirilebilmeye çalışıldığını asla unutmamız gerekiyor.

Bugün “Fransız mallarına boykot getirelim” çağrıları ortaya çıkıyor. Birkaç örnek vereyim size: Örneğin Danone; yıllardır söylüyoruz, SEK özelleştirildikten sonra bu ülkenin piyasasına çokuluslu şirketler egemen oldular diye. Peki, biz, Danone’a acaba boykot çağrısı yaptığımız zaman sorunu çözmüş olacak mıyız? Örneğin biliyor musunuz; Danone firmasının markaları nelerdir? Birtat’ı da Danone üretiyor dostlar, biliyor muyuz; Tikveşli’yi de Danone üretiyor dostlar, biliyor muyuz ya da Danone’u boykot ettiğimiz zaman, yan tarafta Nestle’yi kutsanmış bir firma olarak mı göreceğiz?

Burada yaklaşımımız şu olmalı: Çokuluslu şirketler, bu ülkenin sütüne, yoğurduna sahip çıkmaktadırlar, bu ülkenin üreticisinin elinden sütü sudan ucuza satın almaktadırlar ve tüketiciye çok yüksek fiyatlarla satmaktadırlar. Biz bütün bu oyunu, bütünsel oyunu görmek ve buna göre kendi kaynaklarımızı geliştirecek bir yeni politikanın peşinde olmak zorundayız. Bir saptamayı yapmama izin verin: Dünyada yaklaşık 1 milyar insan, bugün açlık tehdidiyle karşı karşıyadır. Aşağı yukarı 6 kişiden 1’i açtır dünyada ve şöyle bir gerçeklikle bu son derece vahşi durum yürüyor: Aslında bütün dünyadaki üretilen tarımsal ürünler, dünyada yaşayan tüm insanları doyurmaya yetiyor. Ama efektif talep yaratamıyorsanız, başka bir deyişle cebinizde gıda ürünü satın alacak para yoksa, bu “uygarlık”, sizin açlıktan ölmenizi yalnızca seyrediyor. Dünyadaki kirli tarım ticaretinin gıda yardımları üzerinden de yürüdüğünü mutlaka görmeliyiz ya da şu gerçeklik hepimizin içini acıtmıyor mu? Bir Afrika ülkesinde herhangi bir merkez ülkenin kahve ihtiyacını karşılamak için kahve üretimi devam ederken ve kahve ihracatı devam ederken, o ülkenin insanları temel gıda maddelerine ulaşamadıkları için açlıktan ölebiliyorlar. Bütün bu tablo, karşı karşıya bulunduğumuz vahşi kapitalizmin ne denli acımasız olduğunu bir kez daha bizlere gösteriyor.

Peki, Türkiye, eskiden bu açlık fotoğraflarını ana haber bültenlerinde Afrika’dan görünümeler olarak izledi. Bugünün Türkiye’indeki durum nedir diye baktığımızda, TÜİK’in rakamları bize şunu söylüyor: 580 bin insan bu ülkede açlık sınırının altında yaşamaktadır. Başka bir deyişle, eğer komşusunun yardımını almaz ise, açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıyadır. IMF ve Dünya Bankası politikalarıyla üretimden kopartılmış insanlara Sosyal Yardımlaşma Fonunun ya da belediyelerin ianeleriyle yaşayabilecekleri, ayakta kalabilecekleri bir çerçeve sunmaya çalışıyoruz. Bu, Türkiye için bir onur kaybını ifade etmektedir. Türkiye gibi tarımsal potansiyeli bu denli yüksek bir ülkenin böylesine bir çerçeveyi şiddetle reddetmesi gerekiyor. Tabii bunun için yatırım eksikliğini kapatmamız, üretim maliyetlerini düşürücü, verimliliği yükseltici, doğayla dost, bu ülke insanının yine insanlık için yürüttüğü bir yeni, bağımsız tarım modeline ihtiyacımız var.

Değerli dostlar; biz ziraat mühendisleri olarak yalnızca üretim boyutunda değiliz, ayrıca gıda boyutunda da çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Hasan Başkan, siyasetin etkisinden bahsetti. Bakın, size somut bir örnek sunmak istiyorum: 27 Ağustos 2004 tarihinde bu ülkenin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sorumlu Yönetici İstihdamı Hakkında Yönetmelikte bir değişiklik yaptı ve fırın ustalarını, TOBB ve esnaf kefaletler kooperatiflerinin verdiği kısa süreli eğitimlerle sorumlu yönetici olarak çalışabilecekleri bir düzlemi ortaya koydu. Bu yönetmelik yayınlandıktan hemen sonra, dönemin Tarım ve Köyişleri Bakanı Sami Güçlü’yü ziyaret ettik ve dedik ki, “Ustaların başımızın üzerinde yeri var, onlar çok güzel ekmek yaparlar, çok güzel

ekmek kabartırlar. Ama eğer ustalar, gıda hijyeninden, HACCP' den bu konularda yetkin iseler, bu konuları becerebilen insanlar ise, bu alanlarda, ilgili alanlarda yükseköğretimi düzenlemenin hiçbir gereği yoktur. Bu okulları kapatalım, ustalar sorumlu yöneticilik yapsınlar.”

Biz bunu konuşurken şöyle bir gerçeğin farkındaydık: Sayın Sami Güçlü, Sakarya Üniversitesinde öğretim üyesiydi, Fırıncılar Federasyonu Başkanı da Sakaryalıydı. Bağlantı bu kadar basitti ve işte bu basit bağlantı nedeniyle ustalar sorumlu yönetici ilan edilmişlerdi. Şunu söyledik: “İptal dilekçemiz cebimizde, buradan çıktığımızda bu iptal dilekçesini yargıya vereceğiz. Umarım sizin Bakanlığımız ve bizim Başkanlığımız döneminde bu yönetmeliğin iptalini görürüz.”

Arkadaşlar; yetti mi? Bu yönetmelik değişikliğinden sonra tam 4 kez yönetmelik değişiklik yaptı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve ustaların çalışabilecekleri alanları sürekli genişletti. Onlar yönetmelik değişikliği yaptıkça, bizler davamızı yenilemek zorunda kaldık ve en sonunda Danıştay 10. Dairesi, yürütmenin durdurulması kararını verdi. Bundan böyle ustalar sorumlu yöneticilik yapamayacaklar. Bundan böyle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve borsalar, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, açtığı kısa süreli kurslarla kimseye sorumlu yöneticilik belgesi veremeyecek. Yalnızca bu ilgili alanlarda yükseköğrenim görmüş arkadaşlarımız yeniden sorumlu yöneticilik yapabilecekler.

Peki, soru şudur: 2004 yılından 2006 yılına kadar bu ülkenin kaybettiği zamanı, gıda hijyeni konusunda, gıda güvenliği konusundaki kayıplarımızı kim telafi edecek? Bunun galiba yanıtı yoktur. İptal davasını beklemek ve ona göre bir tavır almak zorundayız.

Tabii birazcık da şöyle bir eleştiri yapmakta fayda var: Bu ülke gerçekten ilginç görünümle dolu. Geçenlerde biliyorsunuz, Avrupa Birliği uzmanları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliğine görüşmeler yapmak üzere geldiler ve yedikleri yemekten zehirlendiler. Bu son derece önemli bir işaretti Türkiye için, ama bence çok daha önemli bir şey var: Hazır yemek üreten firmaya gidiyorlar, o firmada sorumlu yönetici olarak çalışan arkadaşımızı buluyorlar. Ziraat mühendisi miydi o arkadaşımız, sorumlu yönetici olarak çalışan, o fabrikadaki; galiba gıda mühendisiydi, değil mi Petek Başkan? Basına öyle yansımış. Açıklaması şöyleydi arkadaşımızın: “Biz o gün 10 bin kişiye yemek verdik, yalnızca 4 tane AB’ci zehirlenmiş.” Böyle bir açıklamanın da kabul edilebilir bir tarafının olmadığı açıktır. Bu neyi gösteriyor bize; mevcut sorumlu yöneticilik sistemi, kim tarafından yapılıyor olursa olsun, iflas etmiş durumdadır. Sorumlu yönetici, herhangi bir firmanın elemanı olarak çalışarak orayı denetleyemez. Sorumlu yöneticiliğin bir havuza ayrılması, maaşların o havuza ödenmesi, sorumlu yöneticilerin o havuzun teknik elemanı olarak işyerlerini denetlemesi lazım. Eğer sahibi bir iş yapmaya çalışıyorsak, bu sistemi kurgulamamız lazım. Yıllarca evvel Bakanlığın önüne koyduğumuz bu önerinin de kabul edilebilir olması lazım. Ya değilse, gerçekten bu sistem, sorumlu yöneticilik sisteminin de gıda güvencesini sağlamak için yeterli bir sistem olmadığını hep beraber görmek zorundayız.

Değerli katılımcılar; bir Gıda Günü düzenliyoruz. Bu Gıda Gününde bilim insanlarının, meslek adamlarının ortaya koyduğu görüşler kitaplaştırılacak. Burada olmayan, bizi dinlemeyenlerin bu kitaplardan yararlanarak bu politikalarına daha çağdaş bir yön verebileceklerini umuyorum ve hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

Mehmet SOĞANCI
Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Başkanı

Sayın milletvekillerim, FAO'nun Değerli Temsilcisi, örgütümüzün, emek örgütlerinin, meslek örgütlerinin birlikte yürüdüğü çok değerli başkanları, yöneticileri, sevgili meslektaşlarım, sevgili bilim insanları, örgütümüzün geleceği olan öğrenci arkadaşlarım, basınımızın tanıdığımız değerli mensupları; hepinizi Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği adına saygıyla, sevgiyle selamlıyorum, bu etkinliğimize hoş geldiniz.

Önce bir teşekkür söylemek zorundayım: Gerçekten birlikte üretme, birlikte karar alma, birlikte yönetme anlayışıyla ve pazarın daraldığı bir anda, mesleklerin iş yapma durumlarının birbirine karıştığı bir dönemde sıkıntılı, sancılı, sorunlu bir ülkede ortaklaşa iş yapabilmek ciddi bir kültür. 3 odamızın yöneticilerine gösterdikleri bu dirayetten dolayı da özellikle teşekkür ediyorum, geçen seneki Dünya Gıda Gününde de söylemiştim.

İkinci bir şeyin daha altını çizmek isterim: 3 oda başkanımızı hakikaten ciddiyetle dinledim, böyle bir örgütün temsilcisi olmaktan çok büyük bir onur duyduğumu da ifade ediyorum; hakikaten biriktirdiklerini burada çok özlü bir şekilde, bir meslek örgütü başkanı sorumluluğu sıfatıyla olanı biteni bütün çıplaklığıyla ve öznesinde insan olan bir konuşma yaparak bizlerle paylaştılar. Bu çok önemli bir şeydir ve Türk Mühendis Mimar Odaları Birliğinin zaten sorumluluklarının gereği yapması gereken de budur. Biz meslek alanlarımız üzerinden gerçekten siyaset yapan bir örgütüz. Bilim ve teknolojiyi insanla buluşturmaya çalışıyoruz; öznesinde, odağında insanın olduğu bir mesleği yürütmeye çalışıyoruz. O zaman da sıkıntılı, sancılı, sorunlu bir ülkede bu sorunların çözümünde çok detaylı ve çok yoğun çalışma yapmamızı zorunlu kılıyor.

Bilim insanlarını, uzmanlarını salonlarda topluyoruz, görüşleri oluşturuyoruz ve daha yaşanılabilir bir dünya için, daha yaşanılabilir bir Türkiye için başka bir yaşamın mümkün olduğunu, başka bir dünyanın mümkün olduğunu, başka bir Türkiye'nin mümkün olduğunu ifade etmeye çalışıyoruz. Bir çalışma döneminde 200'ü aşkın etkinlikle çıkıyoruz kamuoyu önüne, bunlar hayatın her alanıyla ilişkili. Hemen birkaç tane örnek verelim: Karadeniz'de Doğu Karadeniz Maden Yatakları Sempozyumu Trabzon'da, Zeytin ve Zeytinyağı Sempozyumu İzmir'de, Jeotermal Kaynaklar ve Bunların Kullanımı Ankara'da, bugün Gıda Günü. Sadece bu 4 etkinlik, Birliğe bağlı odalarımızın son 15 günde kamuoyuna çıktığı etkinlikler. Bu 200'e yakın etkinlikle, sayın oda başkanlarımız hiç alınmasın, biz gereğini ifade ediyoruz. Siyasi iktidar ister yararlanır, ister yararlanmaz, o bizim işimiz değil. Ama ülkenin aydınlık geleceğini düşünen insanlar varsa bu ülkede, bundan ders çıkarmaları, anlam çıkarmaları ve belki de Gökhan'ın dediği gibi, kendilerine dosdoğru yön çizmeleri, ancak buraları algılamaktan geçer, bunun da altını çiziyoruz.

Yarın, 14 Ekimde de bu ülkenin mühendisleri, mimarları Türkiye'nin dört bir yanından gelecek; bu salonda bazı bilimsel bilgi üretirken ve doğruları konuşurken, öte yandan da Sıhhiye'de binlerce mühendis ve mimar, görmeyen gözleri gördürecek şekilde, duymayan kulakları da duyuracak şekilde itirazlarını sahada söyleyecekler. Türk Mühendis Mimar Odaları böyle bir örgüttür ve ben de bunun Başkanı olmaktan gerçekten çok büyük onur duyduğumu öncelikle söylüyorum.

Sevgili arkadaşlar; öncelikle söyleyelim, Dünya Gıda Günü 16 Ekim kutlu olsun, hepimize kutlu olsun. Her yılın 16 Ekim günü, TMMOB ve bağlı odalarının aslında yaptığı, gerçekleştirdiği bir kutlama günü değil. Bugün vesilesiyle bizler, bir uyarı ve bilgilendirme görevini yerine getiriyoruz. Düzenlenen etkinliklerle bilgi birikimlerimizi herkesle paylaşmaya çalışıyoruz. Özellikle bugün salonda yoğun bir öğrenci katılımı var. Arkadaşlarımızın bunları çok geliştireceğine, yani o mesleklerini yaparken bunları, bizim burada anlatmak istediklerimizi çok daha detaylandıracaklarına hakikaten kalben de inanıyorum.

Gıda konusunda dünyaya bakıyoruz, söylendi, en büyük sorunların başında açlık geliyor. Yaklaşık 840 milyon -iki sene önceki rakam- erkek, kadın ve çocuk kronik olarak açlıkla mücadele ediyor ve bundan çok daha fazla sayıda gizli açlık çekiliyor, yetersiz besleniliyor. Oturumda FAO Temsilcimiz söyler, 96 yılında FAO tarafından düzenlenen Dünya Gıda Zirvesinde açlığın kaynağını yok etmek için programlar geliştirilmiş ve ülkelerin gıda güvencesi eylem planı hazırlanması kararına varılmıştı. Dünya Gıda Zirvesi eylem planında herkes için gıda olgusu kabul edildi. Zirvede alınan diğer önemli bir karar da 2015 yılına kadar yeterli gıdadan yoksun kişilerin sayısının yarıya indirilmesi hedef olarak benimsenmişti.

Bugüne dek çeşitli çabalara karşın, dünyadaki açların sayısının 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltmayı öngören Dünya Gıda Zirvesi ve bununla ilişkili bin yıl kalkınma hedefinin gerçekleşmesi için yeterli bir mesafe alındığını söylemek safdillik olur. Eşitsizliği yeniden üreten, varolan politikalarla bu sorunlara çare bulanamayacağını ham hayaller peşinde koşanların öncelikle kabul etmesi gerekir.

Dünya nüfus talebini karşılamak için son 35 yılda 2 katına çıkan gıda arzının gelecek 15 yılda bir kez daha 2 kat artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bu artışla birlikte bitkisel üretime ve hayvancılığa ayrılan alanlar giderek azalacak ve niteliklerini kaybedecektir. Küresel olarak tarımsal üretime bakıldığında, yeterli gıdanın varlığından söz etmek mümkündür, Gökhan biraz bahsetti bundan. Ancak bu gıdalar, bölgeler arasında dengeli dağılmamaktadır. Bu dengesiz dağılım, özellikle yüksek nüfuslu Asya ve Afrika ülkelerini giderek artan bir tehlike altında bırakmaktadır. Gıda güvencesi dediğimizde de, her insanın sağlıklı yaşayabilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için her zaman yeterli ve dengeli bir gıdaya erişme hakkıdır. Gıda güvencesinin temel dayanağı, gıdanın bulunabilirliği ve elde edilebilirliğidir. Tüm insanların daimi, yeterli, güvenli ve besleyici gıdalara fiziksel ve ekonomik olarak erişimi olduğu zaman, ancak gıda güvencesi var demek anlamına gelecektir. Kurumsal ve teknik kısıtların yanı sıra, politikaların sık sık değişmesini yol açtığı tarımda düşük verimlilik, tarımsal yapılardaki çarpık yapılanmalar, yıldan yıla ve dönemsel arz dalgalanmaları, tarım dışı iş olanaklarının azlığı ya da yokluğunun yol açtığı düşük ve belirsiz gelir olarak sınırlanabilecek başlıklar ise, gıda güvencesizliğinin temel nedenleridir ve bu nedenler birbirleriyle bağlantılı olduğu için, çözümünü de zorlaşmaktadır.

Bugünkü açlığın nedeni, dünya ekonomik sistemi nedeniyle geleneksel tarımsal yapısı bozulan yoksul ülkelerin gelişmiş ülkeler için kendi gıda üretimlerini terk etmeleri, sürdürülmesi mümkün olmayan yöntemlerle doğal kaynakların, toprak yapısının bozularak geri dönüşü zor bir yoksulluğa düşmeleri, küçük üretimin terk edilmesi ve tarımdan çekilen insan gücü, bitmeyen savaşlar, hastalıklar ve tüm bunların altında yatan dünya ekonomik sistemidir. Gıda güvencesi için tarıma yatırım gibi masum ve önemli görülebilecek nafiye

önerilerin ve çabaların sonuca ulaşamayacağı TMMOB açısından nettir ve emperyalist kapitalist sistem tarafından uygulamayı düşündükleri programlar açısından da hedefe ulaşamayacağı açıktır. Verili sistemdeki kapitalist, feodal, yarı feodal ilişkiler tersine çevrilmeden ve tasfiye edilmeden tarım sorununun çözmek mümkün olmayacaktır. TMMOB, bugüne kadar biriktirdikleriyle dünyadaki gıda olayına böyle bakmaktadır.

Oda başkanlarımız ülke gerçeklerinden bahsettiler. Hiç burada fazla zaman almaya gerek yok. Bilim insanları, bu ülke için yüreği çarpan bilim insanları, uzmanları, bizim örgütümüzün değerli kadroları, bu konuları geliştirecekler. Ben diliyorum ki, Petek'in sabah söylediği gibi, geçen sonuç bildirgemiz gibi, bu dönemde de, bugün de sonuç bildirgesini yayınladığımızda, bir gün sonra geldiğimizde, olumlu işlerle karşılaşmış olalım. Ama Perşembenin geleceği Çarşambadan belli. *“Başka bir yaşam mümkün, başka bir dünya mümkün, başka bir Türkiye mümkün”* sözünün altını eğer bizler dolduramazsak, bu ülkenin insanı daha çok çekecektir diyorum.

Geldiğiniz için teşekkür ediyorum. Çok çaba harcamamız gerektiğini düşünüyorum. İyi ki varsınız.

Teşekkürler.

Abdellatif TABET
FAO Türkiye Temsilcisi

Günaydın.

FAO'nun Türkiye Temsilcisi olarak bu organizasyonu gerçekleştiren TMMOB'nin değerli 3 odasına, Ziraat Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası ve Gıda Mühendisleri Odasına yaptıkları bu organizasyon ve davetlerinden ötürü şükranlarımı belirtmek istiyorum.

Artık bu üç odanın işbirliği gelenekselleşmiştir. Birlikte FAO'nun tespit ettiği Dünya Gıda Günü temasını kapsayan ve bunu inceleyen konularda her sene sempozyumlar, paneller yapılmaktadır. Bu düzenlenen etkinliklerde yapılan konuşmaların ve tartışmaların samimiyetinden, açıklığından ve yapıcılığından FAO olarak büyük memnuniyet duyduğumuzu ve yararlandığımızı ifade etmek istiyorum. FAO'nun da bu Dünya Gıda Günü kutlamadaki amacı ve seçilen temaların gündeme getirilmesindeki amacı, bu konuların tartışılarak farkındalık yaratılması dünya üzerinde, çeşitli kesimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, politikacıların, politika yapıcıların, kamunun ve her sektörün, bütün paydaşların duyarlılık kazandırılıp bu konuda tartışmaların verimli bir şekilde sürdürülmesi, açlık ve açlığın ortadan kaldırılmasına ilişkin sorunların tartışılması. Ama biz, Türkiye'de tabii şanslı konumdayız, açlık gibi ciddi bir sorun yok, ulusal ölçekte en azından. Belki çeşitli yoksulluk paketlerinde, küçük alanlarda sıkışmış yoksulluk göstergelerine göre belki açlıktan ve yetersiz beslenmeden bahsedebiliriz, ama ulusal ölçekte böyle bir problem yok.

Küresel ölçekte yapılan bu kutlamaların ve işlenen bu temaların ve tartışmaların bütün amacı, açlığın ortadan kaldırılması ve azaltılması yolundaki sorumlulukların bütün dünyaya yayılması. Petek Hanımın da söylediği gibi, bu yılki Dünya Gıda Günü'nün teması tarıma yatırım ve bundan bütün dünya kazanacak. Bugünün kutlanmasında hem Tarım Bakanlığının, hem sizlerin gösterdiği çabalar ve duyarlılık, gerçekten bizler için çok önemli. Bugün buradaki etkinlik, elbette ki malumlarıdır. Onun dışında, Pazartesi günü Gıda İşverenleri Sendikasının İstanbul'da düzenleyeceği bir panel var. Ayın 17'sinde Diyarbakır'da Tarım Bakanlığıyla birlikte düzenlenen bir etkinlik ve panel var. Bunun dışında malumlarıdır, yine Gıda Mühendisleri Odasının Şanlıurfa'da yapacağı panel var. Dün Sürdürülebilir Kalkınma Dernekleri Federasyonunun yaptığı bir günlük sempozyum vardır. Biz, hem sizlerin, hem Bakanlığın, hem de diğer kuruluşların düzenlediği bu etkinliklerden dolayı memnuniyetimizi ifade etmek istiyoruz. Türkiye'de Dünya Gıda Günü her yıl çok güzel, kapsamlı ve ülke çapında kutlanmaktadır, bu da bizi çok memnun ediyor.

Bizim bu sempozyumdaki katkımız, birinci oturumdaki Melek Çakmak'ın yapacağı konuşma olacaktır. Buraya geldiğiniz için ve burada sizlerle birlikte olma şerefine nail olduğum için tekrar mutluluğumu ifade etmek isterim.

Teşekkür ederim.

I. OTURUM

GIDA GÜVENCESİ İÇİN TARIMA YATIRIM

**Oturum Başkanı:
Dr. Meftune EMİROĞLU**

Dr. Meftune EMİROĞLU

Oturumumuza sürat kazandırma açısından sayın konuşmacıları yerlerine davet ediyorum.

Kıymetli hanımefendiler, beyefendiler; her ne kadar bizler birer teknisyen olarak, düz bir kutlama için Dünya Gıda Gününü, burada bulunmuyorsak da, ancak insanları doyuran, bu ülkede cumhuriyette iki gazoz ve bir buz fabrikasıyla devralıp, 31 bin büyük sanayi kuruluşuna ulaştıran her tür teknisyen, mühendisin gıda gününü içtenlikle kutluyorum ve ülke sathına dağılmış olan her tür mahrumiyetle fedakârane gayretle çalışmalarlarıyla ülkeye büyük yardımı dokunan tüm gıdacıların gününü de bu salondan hepimiz adına selamlarımızla kutluyorum.

Gökhan Başkan da sabahtan lütfedip, değindiler; ülkemizde nüfusun net yüzde 15'i günlük 2 dolar gibi bir bedelle yaşama mahkûm edilmiştir. Ancak çok sevindiricidir ki, açlık ve beslenme beş kategoride incelendiği dünyamızda, aleni açlık denilen şey ülkemizde yoktur. Sağlık sorunu, akli dengesizlik, bağımlı kullananların dışında Türkiye'de doğrudan aç veya açlıktan ölen insan yoktur. Bu bizim büyük sevincimizdir. Yetersiz beslenme bahse konudur, gelir dengeleri arasındaki büyük dengesizlik bahse konudur. Bir ülke ki, tüm nimetlerin yüzde 82'sini yüzde 20'lik bir dilim, geri kalan yüzde 82'si de 18'lik dilimini paylaşmak durumunda kalıyor. Bu ayıp hepimizdir, ancak bu ayıp daha ziyade ülkeyi bugünkü hallere getiren sosyal bilimlerin ve yöneticilerin bir suçudur diye düşünmek mümkün.

Dünyada gene her yıl 10 bin kör çocuk sırf gıdasızlıktan doğuyor, 50 milyon anne adayı bebeğiyle beraber gene gıdasızlıktan ölüyor. Yaşlılar, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar, gene gıdasızlar. Biz kendi açımızdan şanslıyız ki, şu dediğimiz kompozisyondayız. Ancak bizimki nereye kadar? İnsan rakamlara baktığı zaman ürküyor ve görüyor ki, ülkemiz son 7 yılın ortalamalarına göre kalkınma hızı yüzde 8,2, tarımda yüzde 2,1. Tarım giderek geriye gidiyor. Yıllık nüfus artışı şuursuz, güdümsüz, eğitimsiz, sağlıksız, dolayısıyla mesleksiz 1 milyona yakın, ortalama 980 bin insan ekleniyor. Bu çok başlarda gelen durdurulması gereken bir sorundur. Kimse çitini çıkarmıyor, hatta hatta yaveler arasında üreyin üreyebildiğiniz kadar; böcek midir ki insan, yani böyle zor bir dünyaya, üstelik teşvik bile ediliyor. İdrakine varmalıyız ki, bu mızrak bu çuvala sığmaz bir hale gelmektedir. Rakamlar ortadadır. Bırakınız ki, Türkiye türü ülkelerin makro ekonomileri planlı dönemlerde veya 10 yıllık dilimlerde yapılırken, tarımdan ve dolayısıyla tarım işleyen sanayilerden eldeleriyle diğer sanayiye ve ülkenin altyapısını tamamlamak üzere kurulmuştur. Başka bir çare yoktur; sanayi devrimleri kaçmış, mikro endüstri kaçmış, kaçmış, kaçmış... Buradan gelenle oraları finanse ederek, Türkiye makro ekonomi programlarını kurmuş iken, geliniz görünüz ki, bugün tarım günbegün geriye giderken, normal kalkınma hızına dahi ayak uyduramazken, tüketicisi, taliplisi, ölçsüz, biçisiz bir biçimde yürümektedir. Bu sene için iki kısa isteğim olacak. Belki de benimkisi bir hatırlatmadır. Görülüyor ki, nevsani gururlarından soyutlandırılan da veya belki ülkesini çok sevdiği anda veya giderek idare bilincine uğraştığı anda paylaşımcı oluyor.

Çoklu disiplinler bir meslek olan mühendislik, tüm dünyanın temel taşı mesleğidir. Tüm dünyada üretim mühendisler eliyle yapılmaktadır. Bu hem sanatta, hem teknolojiye kullanılıyor. Yeni dalga, yani modernize olmuş sistemleri demek. Yeni dalga, üç oda başkanımızın büyük bir şuurla, bencilliklerinden kurtularak, ülke menfaatlerine uygun, birlikte hazırladıkları bu toplantılar, "birlikten kuvvet doğar"ın en güzel örneğidir. Kendilerini içtenlikle kutluyorum. Sadece bu toplantılar değil, ortaklaşa yaptıkları mevzuat çalışmalarlarıyla

da ÷lkeye büyük yn vermektelerler. Dinlemiyorlar, dinletmek de bir sanattır. Dinlenilmeye bilinir, ama kişi ne edip edip, bu kadar zly ve güzel çalışmaları, bu kadar nevsani olmayan, ÷lke için olan bu mkemmellikteki çalışmaları, kendilerinden ikinci etapta talebimiz budur ki, dinletilir bir hale getirmeleri... Tabii, dinletme görevini üstlenen kitlelerin de burada vicdan borcu vardır. Onlar da yardımcı olmak suretiyle, bu çalışmaları ve talepleri gtrmeleridir.

İkinci dileğim şudur: Dünyadaki en gcl örgütlerden biridir TMMOB. Binler, on binler, yüz binler rakamı bilinçli, bilerek söylüyorum ki, ben de yesiylim. Tüm retim sahibi yüz binleri tek çatı altında demokratik bir kitle rgt olarak, mühendisliğin yasal zirve organı olarak acaba diyorum, şöyle bir şeyin yolunu başlatsa, odalar gayet teşkilatlı, bilinç ve işbirliğine hazır bir ruhtadır. Öyleyse dünyada o günü zor geçiren, ertesini günü ölümü bekleyen, nefes nefese, 20-25 kiloya düşmüş o canlılara yardım için TMMOB bir eylem planı, bir program hazırlamak suretiyle buna öncülük edip, doğrudan doğruya sivil toplum örgütünden sivil toplum örgütüne, din ve ırk ayrımı yapmaksızın, dünyada en ihtiyaç sahibi ülkelere ulaşmak suretiyle böyle bir misyon başlatabilir mi? Bir sonsuzun başlangıcıdır. Biraz içer çok rahat olmasa da, yokluk ve açlıkla mücadele Nobel'ini inanınız ki, böyle bir şeyde alabilir mi diye düşünüyorum. Bu fikrin üstünde çalışılmalı, fedakr Türk insanını Anadolu sathına inmek suretiyle,  odamızın başkanlığının direksiyonunda TMMOB böyle bir şeye öncülük edip ve bunu o ülkelere, fevkalade a olan o ülkelere, ölen çocuklara, yaşlılara ve hastalara ulaştırabilir mi? Bunu kendine bir misyon edinebilir mi? Her tür bilgi yardımlarında kendilerine yardımcı olunacaktır.

Bu mızrak bu çuvala sığmaz dedik. Öyleyse ne yapılmalıdır? Yapılması en başta gereken şey, güvenli bir gıda, yani gıda güvencesini için tarıma ve gıdaya yatırım yapılması gerekmektedir. Haklı olarak odalarımız ilk plana böyle bir oturum almak suretiyle, bize ufuk açacaklarını görüyoruz.

Sabahleyin FAO temsilcisi ekselansın belirttiği üzere, zannediyorum Melek hanımefendi FAO'nun esas gündemdeki bildirisini bizlere sunacaklar.

Buyurunuz efendim.

NEDEN GIDA GÜVENCESİ İÇİN TARIMA YATIRIM?

Melek ÇAKMAK
FAO Temsilci Yardımcısı

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Hepinize tekrar hoş geldiniz demek istiyorum ve bizi dinlemek için ayırdığınız vakte şimdiden teşekkür ederim.

Günümüzde tarımın gıda üretimine ve hayat standartlarının geliştirilmesine, dolayısıyla insanoğlu medeniyetine yaptığı katkı ortadadır. Tarımsal üretim ve dağıtımda geline bu aşamalara rağmen, açlık sorununun hâlâ gündemde olması gerçekliliği ortada. Hepimizin bildiği ve bu sabah da birçok kez ifade edilen bir konu. Hâlâ küresel ölçekte 850 milyon kadar insanın aç olduğu söyleniyor.

1996 Gıda Zirvesinde ve daha sonra Birleşmiş Milletlerin 1000 Yıl Kalkınma hedeflerinin içerisine 2015 yılına kadar açlığın ve yoksulluğun yarıya kadar azaltılması hedefi konuldu; hedeflerden biri bu. FAO da bu konuda kuruluşundan bu yana hem iç kaynakları, hem de uluslararası finansman kaynaklarını harekete geçirmek ve soruna çözüm üretmek amacıyla çalışmalar yapmakta. Bu seneki tema, “gıda güvencesi için tarıma yatırım” olarak belirlendi. Eğer gerçekten açlığın ortadan kaldırılması isteniyorsa, 2015 hedefine ulaşmak isteniyorsa, bu işin yatırımsız olmayacağı aşikâr.

Son yıllardaki gelişmeye bakıldığında, tarımda dış yardımların ve dış yatırımların düşüşe geçtiğini görmekteyiz. 1980’lerin başında 9 milyar dolarları bulan dış yardımlar ve yatırımlar, 1990’ların başında 5 milyar dolara indi. Tabii ki, tarıma yatırımda iç dinamikler, iç sermaye ve iç yatırımlar çok önemli, fakat bütün bu yatırımların da ancak eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılacak diğer yatırımlarla yani hizmet sunumlarının iyileştirilmesiyle ancak gerçek anlamda etkili olabileceğini de biliyoruz.

Bütün bunları söylerken, tarımdaki yoksulun küçük çiftçiler olduğunu ve az beslenenlerin ve açlık çekenlerin yine küçük çiftçiler ve kırsal kesimde yaşayan insanlar olduğunu da hep birlikte hatırlamamız gerekiyor. Dolayısıyla tarıma yatırım yapılırken, kırsal alanlarda istihdamı geliştirici faaliyetler, tarım ve tarım dışı iş olanaklarını geliştirme konusu da çok önem kazanmakta. Tarıma yatırımın sürdürülebilir ekonomik kalkınma için olmazsa olmaz bir önkoşul olduğunu hep birlikte tekrarlamalıyız. Bütün sanayileşmiş ülkelerin sanayileşmelerini tarıma dayandırdıklarını biliyoruz. Dolayısıyla tarımı ihmal ederek, küçük çiftçileri ihmal ederek tarım gelişemez. Elbetteki diğer aktörleri, onların ihtiyaçlarını, her türlü girdi tedarikçilerini, bütün gıda üretimini, bu sistemin içinde yer alan bütün aktörlerin ihtiyaçlarını ve sorunlarını ifade etmek ve konuşmak gerekiyor; ancak küçük çiftçilerin rolünün büyük olduğunu unutmadan. Çünkü hem ülkemizde, hem diğer azgelişmiş, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimi yapanların büyük bir çoğunluğu küçük çiftçilerdir. Dolayısıyla tarıma yatırım derken, tarımdaki gerçek yatırımcının da küçük çiftçiler olduğunun bilincinde olmalıyız.

Biz FAO olarak açlık, gıda güvencesi sorunlarını konuşurken, hakikaten Türkiye’de oldukça rahat bir ortam içerisindeyiz. Ulusal ölçekte bir sorun olmadığını biliyoruz. Yoksulluktan

dolayı, gelir dağılımı adaletsizliğinden dolayı erişim sorunlarının olduğunu, satın alma gücündeki yetersizlik nedeniyle gıda ürünü alamama durumundan dolayı yer yer bir gıda güvencesizliği söz konusu olabilmekte. Dolayısıyla ulusal ölçekte içimiz görece olarak rahat . Ancak Afrika ülkelerinde durumun ciddiyetini korumakta olduğu ve şu ana kadar yapılanların, sağlanan gelişmelerin, Dünya Gıda Zirvesinde ve Birleşmiş Milletlerin 1000 yıl hedeflerinde alınan kararlara rağmen yetersiz olduğunu da üzülmeye razı olmuyoruz.

2003 yılında Afrikalı liderler bir Maputu Deklarasyonu imzaladılar ve bütçelerinin yüzde 10'unu tarımsal yatırıma ayıracıklarına söz verdiler. Bu da tarıma giden iç kaynakların yaklaşık ikiye katlanması demek oluyordu. Bu konuda bazı ülkelerin kararlılıkla yatırımı artırdığını ve gayret içine girdiklerini tabii ki sevinerek gözlemlemekteyiz; ama “yeterli mi?” sorusunu her zaman kafamızda canlı tutabiliriz. FAO Almanya Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığıyla birlikte 26 donör kuruluşu içeren Kırsal Kalkınma Küresel Donör Platformu'nun sekreteryasını yürütüyor.. Burada hedef, uluslararası dış yardımı, tarımsal yatırıma gidecek dış kaynakları koordine ederek, ihtiyacı olan ülkelere kaynak sağlanmasını sağlamak. Biz biliyoruz ki, bunun yanı sıra G-8 tarafından alınan borç silme kararıyla, belki sınırlı, yeterli değil, gelişmekte olan ve açlık sorunu yaşayan ülkelere iç kaynakların tarımsal yatırıma dönüştürülmesi anlamında olumlu etkileri beklenmektedir. Ancak bütün bunlar borç silme, uluslararası yardım, uluslararası tarıma yapılan yatırımlar, küresel ölçekte kilit unsurlar, ama her zaman ve her yerde olduğu gibi, asıl olan ülkelerin kendi iç kaynaklarını bu tarıma yönlendirmeleri ve tarımsal yatırıma yönlendirmeleri. Bunun için, ülke içinde kamunun tarıma yaptığı yatırımların yanı sıra, özel sektörün yaptığı yatırımların önemi ve özel sektörün önünü açacak sosyopolitik koşulların, ekonomik koşulların sağlanması, devletin değişik düzenlemelerle, yasal düzenlemelerle gereken yatırım iklimini yaratması ve böylece yatırımların canlandırılması önemlidir. Bunların yanı sıra, yine Türkiye'den ziyade Afrika ve diğer gelişmekte olan ülkeler gıda sorunu yaşayan ülkeler için söylemek gerekirse, buralarda demokrasinin gelişmesi, şeffaflık, yönetimdeki sağlanan gelişmeler, yolsuzlukların azaltılması, silahlanmaya giden kaynakların tarıma yönlendirilmesi gerekmektedir. Bütün bunlar için siyasi kararlılık önemlidir ve belirleyici olacaktır.

Bütün bunları söyledikten sonra, günümüzde kamu ve özel sektör işbirliğini modelleyen yeni girişimlerin var, değişik, yaratıcı fikirlerin olduğuna değinmekte yarar var. Burada özel sektörle üreticiler veya kooperatifler, örgütlü üreticiler, tarıma dayalı sanayiler bir araya gelerek, devlet de bunlar için gerekli yasal düzenlemeleri yaparak, standartları ve sınıflandırmaları belirleyerek ve bunların uygulanmasını düzenleyerek, “kârlı birliktelikler modeli” örnek olarak gösteriliyor. Bunun gerçekten yatırımların koordineli ve birbirini tamamlayıcı, özel sektörle kamunun birbirini tamamlayıcı olması ve kaynakların etkin kullanımı açısından önemi olduğu vurgulanıyor. Devletin yatırımları önemli, altyapıyı kurması önemli, yasal mevzuatı sağlaması önemli, ama küçük üreticilerin yapacağı yatırımlar ve özel sektörün yapacağı yatırımlar da tarımsal gelişmede gerçek başarı için kaçınılmaz.

Teşekkürler.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz teşekkür ediyoruz efendim. Özlü bir biçimde dünyadaki oluşum ve kritik vurgu noktasını ortaya koymuş oldunuz.

İkinci konuşmacımız, “Tarım ve Gıda Sektöründeki Yatırım ve Rantabilite”, Ömer Faruk Berksan Beyefendi tarafından sunulacaktır.

Kendisi hepimizin yıllar içinde yakinen tanıdığı, tarımsal üretime özellikle gönül vermiş, fakat çok eski bir sanayici ve eski bir sanayici aileden gelen, ama son yıllarda fiilen tarımsal üretime fevkalade ağırlık vermiş bir insandır. Çoğumuzla, çoğunuzla birlikte çalışmıştır. Kendisinin mutlaka hazırladığı bir tebliği vardır. Tebliğinden ziyade bizlere, deneyimlerine dayalı bu 20 dakikasını kullanarak yaparlarsa, biz uygulamanın da sesini almış oluruz. Buyurun.

TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE YATIRIM VE RANTABİLİTE

Ömer Faruk BERKSAN
Ekonomist – Kar Şirketler Topluluğu

GİRİŞ

Ülkemizde, yeterince öneminin farkında olmadığımız büyüklükte bir Tarım sektörü potansiyeli bulunmaktadır. Ekonomistler, siyasiler ve hatta bilim adamları dahi bu gücü yeterince görmemekte, adeta sorunmuş gibi davranmaktadırlar. Tarım'ın çok yakın ilişkide olduğu Gıda sanayi sektörü ise, hak ettiğince olmasa da daha insafli değerlendirilmektedir. Belki de bu önem, adının sonundaki büyüü sanayi kelimesinden kaynaklanmaktadır.

Tarım sektöründeki geri kalmışlığımız karşısında, Ulusal Gıda sanayimiz kendisinden bekleneni tam veremese de hızlı bir gelişme sağlamış, Dünyadan kopmadan ilerlemesini sürdürmektedir. Gıda sektöründe bundan sonraki gelişme ve rantabilite, büyük oranda Tarım yatırımları ile sağlanacak gelişme ile ilgili olduğu gibi; Tarım'daki gelişme ve rantabilite de yine Tarım sektörüne yapılacak yatırımlarla orantılı olacaktır.

Ulusal varlıklar içinde toprak, dolayısı ile onu değerlendiren Tarım kutsaldır. Bir ülkeyi ülke yapan en önemli varlık karasuları ile birlikte toprağıdır. Bu bilince erişmiş olan gelişmiş ülkelerin tamamında, tarım sektörü ve tarım ürünleri fevkalade gelişmiştir. O ülkelerde iklimlerinin elverdiğince bir karış toprağıni bile değerlendirmeyeni yoktur. Bu gayretlerinin karşılığını da fazlasıyla görürler. Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, hatta toprak sıkıntısı çeken İsrail, Hollanda gibi ülkelerde Tarımın gelişmişliği bu iddiamızı doğrulamaktadırlar.

Bu ülkelerin hiçbirinde tarım ile başka bir sektör arasında, kârlılık ve verimlilik mukayesesi ile bir tercih yapılmamış, katma değerine, rantabilitesine bakılmadan topraklar sonuna kadar değerlendirilmiştir. Tarım'ın geri kalmışlığı, sanayileşmenin ise gelişmişliği temsil ettiği tezi bizden başka bir ülkede yoktur. Bu gün Dünya'da iklim ve toprak şartları elverişli olan her ülke teknoloji ve finansal gücünüm elverdiğince üretmekte, işlemekte, ihracata yönelmektedir.

Tarım, 2030'larda yüz milyonu aşacak nüfusu ile halkın beslenmesi, istihdam ve ihracat açısından ülkemiz için daha da önem kazanacaktır. O kadar ki Türkiye eğer, var olan potansiyelinin tamamını harekete geçirerek tarımda beklediklerini alacak düzenlemeleri yapamaz ise, ekonomik ve sosyal büyük darboğazlara gireceğini şimdiden görmek kehanet olmayacaktır. Oysa 1980'li yıllarda hız kazanan yanlış bir değerlendirme ile "ekonomi içinde tarımın payını ne kadar azaltırsak o kadar gelir düzeyinin artacağı" şeklinde yanlış ve tehlikeli bir eğilim gözlenmektedir. Her kesimce bilinmelidir ki tarımsal varlık en büyük servet ve en güçlü silahtır. Akılcı ve teknolojik yatırımlarla desteklenmesi, büyütülmesi Türkiye'nin yarınları ve bekası açısından kaçınılmazdır.

TÜRKİYE EKONOMİSİ

1. Ekonomi İçinde Tarım ve Gıdanın Yeri

Yapılan çeşitli kriterlere göre, nüfus da göz önüne alındığında, 182 ülke içinde Türk ekonomisi büyüklük olarak 1/3'lük ilk dilimin sonlarına girebilmekte, gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle de kişi başına gelirden de düşük dilimde yer almaktadır. Bu veriler sevinilecek rakamlar değildir, hatta tarihsel süreç, kaynak varlıkları düşünüldüğünde bu veriler, 20. yüzyılın harpler sonrasını verimsiz geçirdiğimiz, daha doğrusu ülkenin iyi idare edilemediğinin göstergesidir.

Bu gün Türkiye sanayi devrimlerini kaçırmış, ileri teknoloji üretemeyen, yüksek olan çocuk ve genç nüfusunu eğitemeyen dolayısıyla mesleksiz, dolayısıyla işsiz kalan bir toplum olarak Dünya'nın en zor coğrafyasında yaşamaya çalışmaktadır. Sığınacağı kaleleri bir kısım iyi yetişmiş insan kaynağı ve 23 milyon hektar ılıman iklimde, ekilebilir tarım arazisine sahip olmasıdır. 3,5 milyon Ha nadas ve 2 milyon Ha işlenmeden bırakılan tarım arazisi varlığına rağmen, bu potansiyel çok büyük bir güç ve emsalsiz bir servettir.

Türkiye her ne kadar sanayi devrimlerine ve ileri teknolojiye imza atamasa da, halen 25 AB üyesi içinde 9. sanayileşmiş ülke konumundadır. Nüfusunun çokluğu ülkenin büyüklüğü daha büyük hamleler gerektirmekte olduğundan görüşler karamsarlığa yönelmektedir.

Türkiye, tarımına gereken yatırım, yönlendirme ve desteği vermemiştir. Var olan büyük potansiyele rağmen tarım da kendinden bekleneni verememiştir. Ekilen kadar biçilebilmektedir.

Tarımın yüzünü 1970'lerde başlayan 1990'dan sonra daha da gelişen dışa açılan, 27 bin dolayındaki gıda sanayi kuruluşu ağırtmıştır. Kuşkusuz ki potansiyeline göre yeterli olmasa da, tarımsal ürün eldesi gıda sanayinin var oluş nedeni olmuştur.

Olması gereken büyük aşamayı yapamasa da bu gün ekonomi içinde tarımın gıda sanayi ile birleştiğinde, yadsınamaz bir ağırlığı vardır. İstihdamın 1/3'ü, ihracatın 1/5'i halen tarım ve gıdadan oluşmaktadır. Tarımsal ürün kökenli tekstil de eklendiğinde bu oran 1/4'e yükselmektedir. En büyük değer ve başarısı da, dengeli olmasa da 72 milyon insanı aç bırakmadan besleyebilmesidir.

2. Tarım Neden Stratejik Sektördür?

Son yüzyıldan itibaren gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, tüm dünya karlılığına bakmadan, şartların elverdiğince tarımsal üretime hız vermektedir. Esas amaç dışa bağımlı olmadan ülkesinin halkını besleyebilmektir. Dışa bağımlılıktan kurtulma gereği ön plana çıkmaktadır, zira ülkeler en büyük kaosu yiyecek kıtlığında yaşamakta ve aç kalmamak için her tür siyasal-sosyal baskıya boyun eğmek zorunda kalmanın acı gerçeğini deneyimlerle öğrenmiş bulunmaktadırlar. Gıda en terbiye edici stratejik meta olmaktadır.

Bir zamanlar Ülkemizden bahsederken "kendine yeten yedi ülkeden biri" ifadesini iftiharla söylerdik. Bu söz aynı zamanda gerçek bir bağımsızlığın ifadesi olarak dünyaya meydan okumadır. Yakın bir gelecekte ise, önemsenmeyen tarım sektörü yüzünden, artık şu ifadeyi kullanabiliriz: "bu kadar geniş toprak, su ve iklim avantajlarına rağmen, kendine yetemeyen ülke".

Toprak işleyen insanlarda vatan duygusu güçlenmekte, bulunulan coğrafyada toprağını koruma içgüdüğü yoğunlaşmakta, çiftçiler yurtları uğruna ulusal bütünlüğün ve savunmanın en güçlü ögesi olmaktadır. Esasen bizim Ülkemizde vatan kavramı ile toprak kavramı aynı anlamda kullanılmaktadır.

Diğer yönden Dünya’da eldesi en zor materyal tarım toprağıdır. Yapılan hesaplamalar I. Sınıf bir tarım toprağıının yaklaşık 4 bin yılda oluşabildiğini göstermektedir, hiçbir ülke böyle bir bekleme sürecine sahip olamayacağından hassasiyetle bu çok kıymetli servetin elde tutulma zorunluluğı vardır. Tarım yapılmayan arazide toprak doğa olayları nedeniyle yok olmakta ve yeniden tarım yapılamamaktadır. Ülkemizde son 10 yılda tarım dışına çıkarılan verimli arazilerin miktarı 1,26 milyon hektardır.

Tarım sektörü işsizliğe çare bulmada sanayiden daha ucuz çözümler üretebilmektedir. Bir işçi için sanayide yapılması gereken minimum yatırım miktarı, bir hesaplama göre 250.000 dolar iken, tarım sektöründe bu rakam çok daha aşağılarda kalabilmektedir. Ülkemizin en önemli sosyal sıkıntılarında biri olan işsizliğe hızlı çözüm üretebilmenin bir yolu da tarıma yapılacak yatırımlardan geçmektedir.

Ülkemizde şehirleşme oranı inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Son 25 yıl içinde tarımsal alanların nüfusu % 56 dan % 35 e düşmüş, kentsel nüfus ise % 44 den % 65 e çıkmıştır. Artık büyük metropollerde ulaşım, güvenlik, işsizlik, varoşlar ve kirlilikte kontrol elden kaçmış durumdadır. Şehirdeki kördüğümü çözecek metro ve sair yatırımlar yerine, kırsal alanlara yapılacak yatırımlar, göçü durduracak, belki de tersine döndürebilecektir.

Ülke halkının beslenmesi, istihdama katkısı, ihracat olanaklarının yaratılması ekonomik karlılık kriterleridir, başka üretim dalları ile belki telafi edilebilir, ancak siyasal savaş olarak açlığa mahkûm edilmek, vatana sahip çıkma ve tarım toprağıının doğrudan kendisi, başka hiçbir sektörle sağlanamayacağından tarım günümüzde en stratejik sektör olma özelliğindedir. Ulusların ve ülkelerin varlıklarının devamında karlılık kavramı gözetilmeksizin var olabilmek için tarımsal üretim bir zorunluluk haline gelmektedir.

YATIRIM VE RANTABİLİTENİN FİZİKSEL VE SOSYAL İLİŞKİLERİ

Genel anlamda yatırım, herhangi bir üretim dalında verimi ve karlılığı artırmak amacı ile her tür enstrümanın temini anlamına geldiği düşünülürse, tarımsal yatırımda verim ve karlılığın yanı sıra tarımsal servetin zorunlu korunması da işin içine girmekte, normal ekonomi kurallarının da dışına taşan girift bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Kanımızca tarımsal yatırımların en tipik karakteristiği kişilerden ziyade devlet tarafından yapılabilirliğidir. Sulama, toprak ıslahı, erozyon mücadelesi, tarımın en büyük düşmanı sayılan su-hava-toprak kirliliğinin önlenmesi üreticilerin doğrudan gerçekleştiremeyeceği etkinliklerdir. Ülkesel ve bölgesel projelerle hayata geçebilirler, büyük yatırımlardır. Kişilerin mali ve yaptırım güçlerinin çok üstündeki faaliyetlerdir. Bazen birkaç bölgenin, hatta bazen birkaç ülkenin işbirliği ile altından kalkılabilecek dev yatırımlardır.

Dünya’da ülkemizde de görüldüğü üzere bu tür yatırımlara hevesli dış kaynak yatırımcılarına da sık rastlanmaz. Dış yatırımların tek hedefi karlılık olduğundan tarımsal yatırımlarda da doğrudan muhatap hiç kimse olmadığından yabancı yatırımcıların da ilgi odağı olamaz. Ancak uluslar arası bazı kuruluşların fonları aracılığı ile bu yatırımlar yapılmakta ise de, geniş kulis faaliyetleri, yatırımı talep eden ülkenin gerçekçi projelerinin varlığı ve ülkenin uluslar arası siyasal-ekonomik gücü ön plana geçmekte, zor temin edilen, adaletsiz bir düzenden pay kapmak çok zor olmaktadır.

Ayrıca hiçbir ülke Dünya pazarlarında kendine rakip yaratmak istemediğinden özellikle tarımsal yatırımlarda diğer ülkeye yardıma yanaşmadığı gibi, zarar bile vermekte çeşitli ince hesaplara giderek zehirli atık ve artıklarını bir başka ülkeye gizli veya kandırarak aleni atmakta bir sakınca görmemektedir.

Bütün bu gerçeklerin ışığında tarımsal altyapı yatırımları doğrudan devlet yatırımının teşebbüsüne kalmaktadır. Stratejik sektör olan tarımda devlet, iç-dış ticarete konu olacak ürünlerin seçimini yaptıktan, öncelik sıralarını iyi tespit ettikten sonra yatırımları yapmak zorundadır

Ülkemiz, son yıllarda ana amacı enerji üretimi olan, sulama suyu da temin edilebilen bazı baraj yatırımları dışında tarımda altyapı yatırımı yapmamaktadır. Tarımsal yatırımlar adeta kaderine terk edilmiş görülmektedir. Tarımsal yatırımlar yapısal özelliği gereği 3 kategoride ele alınabilir: Tarımsal alanların ıslahı-geliştirilmesi, sulama, tarım girdileri ve ürün veya üreticiye yapılan destekler.

Tarımsal alan ıslah ve geliştirilmesi yatırımları doğrudan devlet politikası olarak yapılabileceğinden ulusal karlılığı da çok uzun vadede semere vereceğinden siyasal iktidarlara ve hükümetlere cazip gelmemektedir

Tarımsal girdi yatırımlarına IMF kontrolündeki Türk Ekonomisi’nde sıcak bakılmamakta, AB ve Dünya Ticaret Örgütü kuralları gereği girdi desteği rekabeti zedeleyici görüldüğünden yasaklanmaktadır. Bu böyle olmakla beraber AB ve ABD ‘nin gizliden kitabına uydurdukları girdi desteği günde 1 milyar USD civarında olup, Türkiye’nin yıllık 1,5 milyar USD’lik desteği engellenmeye çalışılmaktadır.

Tarımsal altyapıda karlılık düşünülemez, ülke topraklarının korunması tarımsal üretimin devamı ve gelişimi için şarttır. Rantabl olup olmamasından hareket edilirse en az çeyrek yüzyıl ileriye dönük projeksiyonlarla belki hesaplanabilir. Ancak rantabl olsun veya olmasın ülkenin devamı için şarttır. Öncüllükleri iyi tespit edilmeli, giderilmesi olanaksız hasarlar önlenmeli, dönüşü olmayan çiftçilik mesleğinin terk edilmesi gibi telafisi imkânsız yerlere gelmeden devlet politikaları saptanmalıdır.

Sanayi sektörü için su, yol, elektrik, doğal gaz, çöp, toplu taşıma, belediye hizmetleri vs. gerekli her türlü alt yapı tamamlanmış, tarım sektörüne ise eksik kalmıştır. Her şeyden önce bu kırsal kesimdeki vatandaşa haksızlıktır. Finansal açıdan sanayide her türlü kredi temin edilebilirken, tarımda gerçek kredi anlamında hiçbir enstrümanın olmaması da çarpıklığı arttıran sebeplerden olmuştur.

İşte bütün bu Devlet yatırımları ve destekleri tamamlandıktan, problemler çözüldükten sonra, özel sektör tarım yatırımlarına da girecek, sanayide geliştirilen başarıyı tarım sektörüne de taşıyacaklardır.

TARIM-GIDA SANAYİ İLİŞKİLERİ

Sağlıklı bir Gıda Sanayi, arkasını güvenli bir tarımcılığa dayadığı zaman güçlenecektir. Tarım da ürünlerini kolayca pazarlayabileceği bir sanayi olduğunda gelişecektir. Tarımla Gıda'nın ilişkisi, ekmekçilikteki buğday - un ilişkisi gibidir. Birindeki gelişme, diğerinin gelişmesini destekleyecektir. Yumurta-tavuk hesabı gibidir.

Birini ihmal ederek diğerinde sağladığımız gelişme hiçbir zaman güvenli bir ortamı getirmeyecektir. Bu nedenle gıda sanayinden bahsederken, tarım sektörünü hesaba katmadan bir plan yapmak hatalı olacaktır.

GENEL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1 – E-devlet oluşumu çağa uygun bir yaklaşımdır. Ancak ülkenin temel direği olan tarım sektörü değil bilişim çağı gerçeği olan modern bilgi toplumu e-devlet içinde olmadığı gibi ilkel biçimde dahi sayılamamaktadır. Vurgulanmakta yarar görülen bu husus derhal ele alınmalıdır. Köylü ve çiftçi kavramları aynı anlamlarda değerlendirilmektedir. İstihdam rakamı tarım kesiminde (çeşitli kaynaklar olmakla birlikte) %34 civarında görülmektedir. AB ortalaması %9 un çok üstündeki (AB'de en yüksek çiftçi nüfusuna sahip Portekiz – İrlanda – Polonya %20) bu nüfus ülkenin ekonomik verilerini ziyadesiyle etkilemektedir. Köylülük bir yaşam biçimi çiftçilik ise bir meslektir. Köyde adeta herkes çiftçi sayıldığından tarımda kişi başı gelir düşmekte, karlılık azalmakta, verim ve üretim düşük çıkmaktadır.

Türkiye'de tarım alanlarınının 1/3'ünde tahıl tarımı yapılır, ortalama 40 – 47 iş günü yıllık çalışmayı gerektirmektedir. Sanayide bir tesisin en az yılda 300 gün faaliyet mecburiyeti vardır. Altındaki faaliyet günü sanayi tesisi sayılmamasına neden olur. Yani belirtilen tarımsal nüfusun 1/3'ü yılda iki aylık bir iş günü kadar çalışmaktadır. Buna köydeki çiftçi olmayan nüfusta eklenir ise tarımsal nüfusun %20 rakamının çok üstüne çıkılmayacağı görülür. İsrarla yüksek rakamı ifade ettirerek de Türkiye Dünya Bankası, IMF, AB gibi mercilerde büyük tarım nüfusu, düşük verim ve az üretim sorunu içinde görülmekte, tarımı minimize etmeye hatta terk etmeye zorlanmaktadır. Karlı görülmemektedir.

Gerçek yansıtılır ise işsizlik %14'lerden %30'lara çıkacak, tüm kandırmaca veriler alt üst olacak, sanki çok nüfuslu tarım bir marifetmiş gibi büyük çiftçi kitlelerini temsil etmek gücünden mahrum kalınacak korkusu ile görevi olanlar dahi bu hesaplama katılmayacaklardır. E-devlet olmadan önce ülkemizin omurgası olan tarım kesiminin doğru rakamlarının tespitinde yarar olacağı gibi aciliyet ve zorunluluk vardır

2 - Tarım İşletmelerinin ortalama büyüklüğü, rasyonel tarım yapam ülkelere oranla komik rakamlara düşmüştür. Birleştirilerek büyütülmüş arazileri destekleyen kolay bir sisteme ihtiyaç vardır. Mesela 10 hektar için (X) destek ise, 100 hektar için (15 X) gibi müterakkî bir destek verilmesinde fayda vardır. İlle de tapununun tek olması şart değildir. Araziyi sahiplerinin birleşmesi ile eken yetkilinin tek olması da yeterlidir.

3 – Bir plan dâhilinde ekoloji elverdiğince sulanmayan arazi kalmamalıdır. Bu konu köye elektrik, yol, su götürülmesi gibi sonuna kadar gidilecek şekilde çözümlenmelidir.

4 – Başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı çalışanları olmak üzere, teknik olmayan elemanlar özellikle karar noktasında ise, bilgi seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Dünyadaki gelişmelerin bu yönetim kademelerince bilinmesi, entegre olmaya çalıştığımız gelişmiş ülkelerle ilişkilerimiz ve onlara yapacağımız ihracatlar bakımından çok önemlidir.

Bilgisi olanlardan da yeterince yararlanılmamakta, popülaritesi yüksek olan alakasız kişilerin görüşlerine başvurulabilmektedir.

Diğer bir eğitim ihtiyacı da çiftçilerimiz ile ilgilidir. Maalesef çiftçimiz işlediği ürünü tanımamakta, nasıl yetiştireceğini bilmemekte, malın yerli-yabancı müşterilerinin ne istediğini anlamamaktadır. 1000 köye 1000 ziraat mühendisi gibi sloganlar yerine, gerçekten o bölgenin ihtiyacı olan eğitimi verebilecek uzmanlara ihtiyaç vardır.

20 yıl aralıksız aynı toprağa patates ekmenin toprağın yok olmasına eşdeğer olduğunu bilmeyen çiftçiler, bunu gördüğü halde müdahale etmeyen üst düzey karar noktası yöneticiler vardır. Gördüğü halde müdahale etmeyenlerine rastlanmaktadır.

5 – Devlet destekleri yasal yem olarak köylüye değil, ülke ihtiyacı yönünde tarım yapan ve küçük büyük demeden çiftçiye, projeye ve yatırımcıya verilmelidir. Kime hizmet ettiği, amacının ne olduğu bilinmeyen Doğrudan Gelir Desteği şeklindeki desteğin de, adeta üretmeyen tarım alanlarını boş bırakın telkini yaptığı izlenimini artırmaktadır.

6 – Tarımda gerçek işsizlik oranı doğru tespit edilmelidir. Çalışmayan aile bireyleri, gerçek çalışma süresi gibi parametreler ilave edilerek tarihi bir düzeltme bir defa yapılmalı, sonra buna uyulmalıdır. Aksi halde hem Ulusal hesaplarımızda, hem AB raporlarında, hem IMF anlaşmalarında hatalı kriterlerle hesap yapmakta, hem de kendi projeksiyonlarımızda açmazla düşmekteyiz.

7 – Dünyadaki gelişme doğru izlenmeli ve bu gelişme doğrultusunda, artık Devlet üretim, satış gibi faaliyetlerinden vazgeçmelidir. Son günlerde gündemde olan Tohumculuk Yasasına yapılan itirazlar hala suları tersine akıtmaya çalışmaktadır.

8 – Devletin uygulamalarında “verim artışı sağlama” sonucuna ulaşılmalıdır. GAP yatırımlarında, harcananla sağlanan verim orantılı değildir. 30 yıldır et üretimini arttırmak için sığırcılığa yapılan yatırımlara rağmen et üretimini azalmıştır, ancak hala aynı terane devam etmektedir.

9 – Tohumculuk sonuna kadar desteklenmeli, pek çok ürünün anavatanı Anadolu olmasına rağmen, tohumlarının ithal edilmesindeki ayıba son verilmelidir. Sağlıklı tohum yetiştirilebilmesi için gerekli izolasyon bölgelerinin kurulması için kanuni destek sağlanmalıdır.

10 – Ekolojik üretim konusunda bir karar vermeli, yapılması uygun görülüyorsa, ekolojik ürün için vadiler tahsis edilmelidir. Her isteyen, her istediği yerde, istediği ürünü ekolojik

yetiştirilmesine imkan veren hababam usule son verilmelidir. Ekolojik ürün belgesi veren milli şirketlerin kurulması desteklenmeli, onlara Devletin laboratuvar imkanları açılmalıdır.

11 – Ülkemizde acilen Tarım planlamasına başlanmalıdır. Dünyadaki gelişmeler, trendler izlenmeli buna göre Ulusal Tarımımıza yön ve destek verilmelidir. Kredi muslukları o ürünler için açılmalıdır. Toprağa zarar verecek ekimler kontrole alınmalı, çiftçinin kendi başına münavebesiz ekim yapması önlenmelidir.

Tarım planlamasına ek olarak daha üst bir kurul ile “Tarım-Gıda Sanayi” yatırım ve üretim planlaması da yapılmalıdır.

12 – Son yıllarda ortaya atılan, ancak yatırım gerektireceği korkusu ile yeterince incelenmeyen, “Organize Hayvancılık Bölgeleri” projesi tekrar ele alınmalıdır.

13 – Tarım sektöründeki kayıtdışılık, kontrolün sağlanmasında, plan yapılmasında en büyük engeldir. Geçici bir destekle tarım sektörü kayda alınmalıdır.

14 – En önemli konulardan biri de örgütlenmedir. Gıda sanayimizde yeterli olmasa da bir örgütlenme gözlenmektedir. Çiftçileri temsil eden ve bilhassa tüm Tarımı temsil eden bağımsız ve güçlü örgütler yapılandırılmalıdır. Devletin tayin ettikleri ile kurulan örgütlenmenin, tarım sektörünü doğru biçimde temsil etmesi mümkün değildir.

SONUÇ

Bu Ülke toprakları hepimizin yarınıdır. Bu topraklar üzerinde kurulu Tarım ve Gıda Sektörü'nün yerinin çok hafif seviyelerde kaldığını görüyor, bu kutsal değerlerin ağırlığına eşdeğer bir desteğin olmadığını düşünüyorum. Bu sektörün haklarını ve düşüncelerini doğru biçimde ortaya koyacak baskı grubu oluşturulabilmesi için, siyasi yapıların, teknisyenlerin görüşlerine itibar etmesi gerekmektedir.

Daha sonra önerilecek doğru planlarla Ülke tarımını gelişmiş ülkeler seviyesine yükseltmek, bu inanılmaz güçle Ülkeyi şaha kaldırmak mümkündür. Tarım ve Gıda bizim konumuzdur, bu konularda elimiz Devletten daha fazla taşın altındadır. Biz Asiller talep edersek, önerirsek Vekillerimiz gereğini yapmak zorunda kalacaklardır. Yılmadan tarımsal gerçekler vurgulanmalı, güçlü örgütsel yapılanma talebinden vazgeçilmemelidir.

Devlet yatırımları tamamlanmadan ve Genel Çözüm Önerileri başlığı altında toplamaya çalıştığım diğer konulara yer verilmeden Tarım Sektörüne bir sermaye akışının olması kolay olmayacaktır. Ancak bu gerekenler yapıldığında ekonominin kuralı gereği olarak sermaye, beklentilerini karşılayacak olan Tarım sektörüne akmaya başlayacaktır. Tarım sektörü bugün sermaye için cazip değilse, Devlet onu cazip hale getirmeye muktedirdir. Tarım sektörünün stratejik bir sektör olması dolayısı ile de buna mecburdur.

Tarım ve Gıda sektörü güçlü bir ülke, uluslar arası platformlarda daha güçlü bir sesle konuşacak, pazarlıklarda avantaj sağlayacaktır. Gerçek bağımsızlığın yolu Tarım ve Gıda sektörünün güçlenmesinden geçmektedir.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Cidden pek güzel konulara değindiniz. Bazıları da benim görüşüme göre tereddütlü, ama büyük bir ekseriyeti, Türk tarımının ve yatırımlarının, gıda sanayinin durumunu çok iyi yansıtıyor. İnşallah, dediklerinizin çoğu büyük bir cesaretle yerine gelir, bu kritik konulara herkesin dikkati çekilir, bir şeyler yapılabilir.

Sayın Berksan'a teşekkür ediyoruz. Hakikaten son derece çarpıcı ve faydalı bir bildiri sundular.

Prof. Dr. İzzettin Önder hocamız, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden, tarım ve gıda sektöründe son çeyrek yüzyılda kamusal ve özel yatırım, gıda sektöründe yabancı sermaye kullanımı konusunda size bir bildiri sunacaklar.

Buyurun.

TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE SON ÇEYREK YÜZYILDA KAMUSAL VE ÖZEL YATIRIM-GIDA SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE KULLANIMI

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyılın ekonomik olayları irdelenirken, küreselleşme ve küresel rekabetin göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Hele de çok çeşitli kanallardan sanayi ve ekonominin ana girdisini sağlayan bir sektör niteliğindeki tarım ve gıda sektörü söz konusu olduğunda, küresel rekabet ortamında güçlü ekonomiler arasındaki uluslararası rekabetin ve bu rekabet ortamında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki eşitsiz ilişkilerin anlaşılabilmesi için analiz çerçevesinin geniş tutulması kaçınılmaz olur. Bu yaklaşım çerçevesinde gerekli analiz ortamının kurulabilmesi için, önce, genel hatları ile küreselleşme olgusunu ve bu olguyu tetikleyen ekonomik alt-yapıyı kısaca ele almak gerekmektedir. Böyle bir genel çatı oluşturulduktan sonra, tartışmayı konumuz özelinde ele alacağım.

KÜRESELLEŞME POLİTİKA VE UYGULAMALARI

Kapitalist dünyada, piyasaların daralması, işsizliğin yükselmesi, kâr hadlerinin sıkışması vb gibi göstergelerle ortaya çıkan kriz, zaman içinde sermayenin olgunlaşması ve teknoloji boyutunun ağırlık kazanıp, emeğin üretim alanından dışlamasının bir sonucudur. Aşırı sermaye birikimi, üretimde emek istihdam oranını küçültürken, aynı anda, bir yandan birikim kaynaklarının daralmasına, diğer yandan da, özellikle emek yoğun toplumlarda, ürün piyasalarının görece olarak küçülmesine yol açarak, kâr hadlerinin sıkışmasına neden olmaktadır. Böylece, kâr hadlerinin sıkışması biçiminde ortaya çıkan sermaye krizinin aşılabilmesi için, istihdam alanına giren emek üzerinde yoğun baskı kurulurken, aynı zamanda, vergi yüklerinin azaltılması ve ucuz kamu kredilerinin arttırılması talepleriyle kamusal kaynaklar üzerinde de giderek yoğunlaşan baskılar arttırılarak, sıkışan kâr hadlerinin genişletilmesine ve böylece krizin hafifletilmesine çalışılmaktadır. Sermayenin bu yöndeki mücadeleleri kamu kesiminin küçültülmesi ve ekonomiden çekilmesi, kamu iktisadî devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi, ekonomilerin serbestleştirilerek dış ekonomik ilişkilere açılması gibi politika araçları ve uygulamaları ile günlük hayata geçirilmektedir. Tüm bu politikaların tek amacı, sıkışan sermayeye daha geniş faaliyet ve kâr alanı açmak ve sermaye krizini olabildiğince hafifletmektir.

Ulus-devlet sınırları içinde geliştirilen ve uygulanan bu politikalar bir dereceye kadar sermayenin sorununu çözmede yardımcı olmakla beraber, sorunun daha geniş alanda çözümü, yeryüzündeki tüm elverişli ulusal alanların merkez ekonomilerde konuşlanmış sermayenin kullanımına açılması koşuluna bağlıdır. Bu koşulun gerçekleştirilmesine yönelik olarak sermaye, ucuz emek, ucuz ve bol doğal kaynaklar, düşük vergi yükü ya da zayıf çevre bilinci alanlarına doğru yayılarak sorununu aşmaya çalışmaktadır. Küreselleşme kavramı ile ifade

edilen olgu, sermayenin ulusal sınırlar tanımadan, uygun gördüğü alanlar üzerinde, tüm yerküreye, kendi belirlediği kurallarla yayılması politikasından başka bir şey değildir. Başka bir anlatımla küreselleşme, sıkışan sermayenin yeni ürün pazarlarına ve yeni üretim merkezlerine doğru yayılma hareketine koşut olarak, şimdiye dek uygulama alanı bulmuş olan münferit ulusal politikaları da kendi çıkarı doğrultusunda tek-tipleştirerek tüm yerküreye hakim olma hareketidir. Böyle bir merkezî karar otoritesi oluşturmanın gerekçesi, söz konusu yayılma hareketinde farklı ulusal kuralların varlığının sermayenin hareketini güçleştiriyor olmasına dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, tüm çevresel ekonomilere dayatılan yapısal uyum programları, ekonomilerin serbestleştirilmesi politikaları, devletin küçültülmesi ve özelleştirme modelleri de, küreselleşmenin altyapı kurumlarını oluşturmak üzere, ekonomilerin kapitalist modeli içinde tek-tipleştirilmesi amacıyla yönelik olarak uygulanmaktadır.

Sıkışan sermaye kendisine daha büyük piyasa ve üretim merkezleri oluşturma çabasıyla çevresel konumlu ekonomilere açılırken, benzer amaçlarla aynı piyasalara açılan karşıt sermaye ile çatışmaya girmektedir. Zira, aynı piyasada benzer sermayelerin faaliyette bulunması durumunda, her bir sermaye grubu karşıt sermaye grubunun piyasa gücü üzerinde kırıncı etki yaratır. Diğer bir deyişle, krizini aşabilmek amacıyla çevreye yayılan sermayenin, yeni piyasalarda benzer sermaye yapıları ile karşılaşması, bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik manevra alanını sınırlayarak, sermayeler arasında mücadele ve çatışmayı gündeme getirir.

Sermayeler arasındaki mücadele ve çatışma, önce ekonomik alanlar olmak üzere, çok çeşitli ortamlarda cereyan eder. Sermayeler arasındaki mücadelelerin bir alanı finans piyasalarıdır. Finans piyasalarında hisse el değişimleri ile karşıt sermaye gruplarında karar süreçlerine hakim olunarak, sermayeler arasındaki rekabet engellenebilir. Aynı mücadelenin bir başka biçimi de sermaye evlilikleri veya birleşmeleri şeklinde karşımıza çıkabilir. Böylece bir araya gelen sermaye grupları kendi aralarındaki rekabeti ortadan kaldırarak, piyasa paylarını geriletmeden, piyasada güçlü olmanın avantajını birlikte elde etmeye yönelirler.

Küreselleşme ortamında sermaye kesimleri arasındaki mücadelenin en can alıcı ve çetin safhasını ise, enerji kaynakları üzerinde sürdürülen mücadele ve teknoloji üretim alanları oluşturmaktadır. Ekonomilerin ve sanayiinin temel girdisi olan enerji kaynakları üzerinde hakimiyet oluşturanlar, sermayeler arasındaki mücadelenin de galibi olurlar. Ortadoğu ve Avrasya bölgeleri, siyasî açıdan olduğu kadar, enerji alanlarındaki hakimiyet açısından da fevkalade önemlidir. Enerji alanları üzerindeki mücadele iki açıdan önem taşımaktadır. Bir defa, bu alanlar üzerindeki hakimiyet, ekonomik mücadelelerle değil, fiili çatışma ve savaşla kurulmaktadır. Savaşı teknolojik üstünlükle yapan taraf avantajlı olacağı gibi, bizzat savaşlar da teknolojik ilerlemeye en uygun ortamları oluşturur. Zira, teknoloji üretimi, bir yandan yoğun kaynak gerektiriyor olması, diğer yandan da, sanayi casusluğu olaylarını önlemek amacıyla, gizlilik ortamında gerçekleştirilmesi gerekliliğine bağlı olarak, en etkin biçimde savaş sanayiinde gerçekleştirilir. Teknolojik aşama yapan sermaye grubu, aynı ya da benzer ürünü piyasaya süren karşıt sermaye grubunu değersizleştirerek, onu piyasadan silebilir. Kapitalist sistemde yoğun teknolojik gelişmenin bir nedeni de, insanlığa hizmetten çok, sermayeler arasındaki rekabet ve mücadeledir. Ancak, hızlı ve yoğun teknoloji üretimi, ilk bakışta insanlığa önemli katkı yapıyor gibi gözüktüğü halde, aynı zamanda sermayenin tekelleşerek güçlenmesine de yol açtığı için, tezat oluşturacak biçimde, yukarıda kısaca

anlatıldığı gibi, sermayenin yoğunlaşmasına ve böylece “birikim krizi” olarak anılan krize sürüklenmesine neden olmaktadır.

Kapitalist sistem içinde üretimde başat rol oynayan sermaye, yoğun birikim sonucunda teknolojik ağırlık kazanıp olgunlaştıkça, toplumsal ve siyasal kararlarda da başat konuma geçmekte ve sistemi insan-merkezli olmaktan uzaklaştırarak, sermaye-merkezli konuma çekmektedir. Böyle bir yapılanmada gelir dağılımı bozulmakta, sosyal yapılar sarsılmakta ve demokratik yapılar çözülmektedir. Nitekim, ABD’nin Irak savaşında da açıkça gözlemlendiği üzere, böyle yapılanmalarda siyasal kadrolar halklarının taleplerine değil, daha çok büyük holdinglerin çıkarlarına ve taleplerine açık olmaktadır.

21. yüzyılın eşiğinde, henüz sanayileşmesini tam olarak tamamlayamamış olan Türkiye, küreselleşen dünyada gelişmiş sermayelerin çatışma alanlarının merkezinde yer alan bir ekonomi olarak, çok yönlü akımların etkisi altında yalpalamaktadır. Ağır borçlu konumda olmasının siyasal kararları üzerinde ipotek oluşturduğu küreselleşme ortamında ciddi ekonomik ve ona bağlı olarak da siyasal sorunlarla karşı karşıya gelmiş olan Türkiye’nin, bu sorunları aşabilmek için, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmeye, gelir dağılımını düzeltmeye ve bölgesel dengesizlik sorunlarını çözmeye yönelik yoğun çabalar harcaması gereği yanında, demokratikleşme alanında da ciddi mesafe alması zorunlu görülmektedir.

Küreselleşme politikaları altında merkez ekonomilerin çevre ekonomilerini tek-tipleştirme politikasının kuralları Vaşington Kuralları (Washington Consensus) olarak bilinir. Söz konusu kurallar şunlardır:

- Her ülkede kamu kesiminin boyutları küçültülecek ve özel kesim üzerindeki vergi yükü hafifletilecektir.
- Özel firmaların bulunduğu veya girebileceği alanlardan kamu kesimi çekilecektir ve devlet piyasa işleyişine müdahale etmeyecektir.
- Kamu iktisadî teşebbüsleri özelleştirilecektir.
- Emek piyasalarında eski uygulamalar terk edilecek ve endüstri ilişkileri alanında yeni üretim koşullarına uygun yeni kurallar uygulamaya koyulacaktır. İşçi sendikalarının gücü zayıflatılacaktır.
- Dışarıdan gelecek rekabete karşı hiçbir koruma önlemi alınmayacaktır.

Bu politika önerileri, farklı ekonomik gelişme aşamasındaki ülkelerin sorunları ve durumları bağlamında ele alındığında, gelişmiş ekonomilerin gelişmekte olan ekonomiler üzerinde yoğun bir sömürü mekanizması kurabilecekleri açıkça görülmektedir. Bu durumda, yoğun dış rekabete açık hale getirilen gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik durumun daha da kötüleşeceğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Gelişmekte olan ekonomilerde geliştirilen bazı ekonomik önlemlerin de, aslında söz konusu ekonomilerin sorunlarının çözümüne çare olmaktan öte, gelişmiş ekonomilere yararlı politikalar olduğu açıkça görülmektedir. Bu politikalarla gelişmekte olan ekonomiler, gelişmiş ekonomileri merkeze kaynak aktarıcı politikalara tetiklemekte, böylece gelişmekte olan çevresel ekonomilerden gelişmiş merkezî ekonomilere kaynak aktarımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu politikalarla gelişmekte olan ekonomilerden gelişmiş ekonomilere gerçekleştirilen kaynak aktarımı, bazen aktarılan kaynakların maliyeti ileriki nesillere yıkıldığından, bazen de enflasyon ve para yanılması nedenleriyle perdelendiğinden, varolan nesil tarafından net olarak algılanmamakta ve bir tepki oluşturulamamaktadır.

TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNÜN İRDELENMESİ

Japonya temel gıda maddesi olan pirinci dünya birim fiyatının üzerinde bir maliyetle ürettiği halde, savaş vb gibi kriz veya olağanüstü dönemlerde zor durumda kalmamak için üretimi sürdürmekte, hatta çiftçisine destek sağlamaktadır. Tarım sektörünün önemi ve özelliği, insanın beslenme kaynağı olması yanında, sanayiye girdi sağlamasından kaynaklanmaktadır. Buradaki konumuz itibariyle, sektörün gıda kaynağı özelliği ve gıda sektörü üzerinde duracağım. Gıda sektörüne girdi sağlayan tarım sektörünün önemi insan beslenmesi dışında, kentsel alanlarda sanayide istihdam edilen emekçilerin temel maliyet unsurunu oluşturmasıdır. Emekçiler açısından barınma ve ulaştırma gibi temel gereksinimler yanında, hatta onlardan da önce beslenme gereksinimi gelir. Emekçilere ucuz ve kaliteli beslenme koşullarının sağlanması bir yandan tarım kesiminin yüksek verimlilikle çalışmasına, diğer yandan da gıda sektöründe de verim ve kaliteye riayet edilmesi koşullarına bağlıdır.

Tarım sektörünün özellikle gıda kaynağı olması itibariyle diğer bir özelliği ise, üretim ve tüketim dönemlerinin uyumlu olmaması nedeniyle, fiyat dalgalanmalarının şiddetli olabilmesi ve bu dalgalanmaların aracı kesimlerde kâr marjlarının yükselmesine yol açarken, üretici kesimde de üretim dengesizliklerine neden olmasıdır. Tarım kesiminde hasat döneminde ortaya çıkan bol mahsul fiyatların çok düşük olmasına yol açarak, bir sonraki dönem üretimi üzerinde kısıcıcı etki yapar. Fiyatların aşırı düşük olduğu dönemde ürün satın alan aracı ise, dönem boyunca satış fiyatını denetleyerek, kârını yükseltebilir. Hal böyle olunca, kamu yararı açısından tarım ve gıda sektörünün işleyişi salt piyasa sürecine bırakılmadan, birbirini tamamlayan bu kesimlerin etkin kamusal denetim ve gözetim altında olmasını gerekli kılmaktadır. Böylesi bir etkili denetimin sağlanması ise, sektörün mülkiyet yapısı ve kamusal politikalarla yakından ilgilidir.

Tarım ve gıda sektörünün yukarıda kısaca verilen genel özellikleri dışında, gelişmiş Batı ekonomilerinde tarım ve gıda sektörünün sanayileşmiş konuma ulaşmış ve yüksek verimlilikle üretimin gerçekleştiriliyor olması, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde bu sektörün kamusal korumaya alınması için önemli bir neden oluşturmaktadır. Zira, küreselleşme politikaları bağlamında ekonomilerin korumasız olarak dış ticarete açılması, farklı güç ve yapılarıdaki ekonomileri karşı karşıya getirmektedir. Bu oluşum çerçevesinde gelişmiş ekonomiler birikmiş tarım ürünleri için piyasa arayışlarını sürdürürken, gelişmekte olan ekonomiler istilâ edilmekte ve tarımsal alanları çökertilmekte, gıda sektörü el değiştirmektedir. Hatta, verimlilik ve birim maliyetleri ölçütleriyle de daha avantajsız durumda olan bazı gelişmiş ekonomiler, ürünlerine üretim ve uluslararası piyasalarda pazarlama aşamasında malî destekler sağlayarak, üretim potansiyellerini korumaya ve çiftçilerine istihdam olanağı yaratmaya çalışmaktalar. Söz konusu teşvik ve sektöre avantaj sağlayıcı mekanizmalar, gelişmiş merkez kapitalist ekonomilerin küreselleşme ve serbest ticaret ortamında çevresel ekonomilere yaptığı liberalleşme dayatmalarına karşın, kendi ekonomilerinde uygulanabilmektedir.

Bu düşüncelerin ışığı altında “*Tarım Stratejisi: 2006-2010*” belgesine kısa bir göz atmak dahî, küreselleşme akımı içinde tarım ve gıda sektörünün nasıl korumasız bir şekilde özel kesime ve gelişmiş ekonomiler güçlülerine terk edildiğini görürüz. Strateji belgesinin “*Temel*

İlkeler” bölümünde yer alan, “*Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına Uyum ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması esas alınacaktır.*” İfadesine ilâveten, bunu hemen izleyen bölümde yer alan, “*Piyasa koşullarında tarımsal üretime yönelik olarak piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçları uygulanacaktır.*” ifadesi de, gelişmiş kapitalist merkezlerin uyarılarının dışına çıkılmadan, tarım ve gıda sektörünün piyasaya teslim edilme politikasının hakim olduğu görüşünü açıkça göstermektedir. Söz konusu politikaların dayandırıldığı felsefenin, uluslararası taahhütlere sadık kalmak, bu bağlamda piyasa mekanizmalarını harfiyen uygulamak ve özel sermayenin sektördeki rolünün artırılması olduğu anlaşılmaktadır.

Tarım ve gıda sektörünün özel sermayenin kucağına atılması, salt tarım kesiminin yukarıda söz edilen çok temel özelliklerine aykırı olmayıp, aynı zamanda, henüz gelişmenin tamamlanmamış olması ve tarımda düşük verimliliğin hakim olması nedenlerine bağlı olarak, sektörün çökertilmesi anlamına da gelmektedir. Nüfusun yaklaşık % 40 gibi oldukça büyük bir bölümünün geçim kaynağını oluşturan bu sektörün çökertilmesi, hem ekonomik hem de sosyal açılardan isabetsiz bir politika olarak görülmektedir.

Tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin önemli bir göstergesidir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Çin’de tarım kesiminin 1990 yılındaki ağırlığı % 27 iken, 2000 yılında % 17’ye gerilemiştir. ABD de tarım kesimi ekonominin ancak % 2’sini oluşturmaktadır. Buna mukabil, Arnavutluk’ta, tam ters örnek olarak, tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı 1990 yılındaki % 37 oranından, 2000 yılında % 57 oranına yükselmiştir. Bu bilgiler, tarım ve gıda sektörünün hem üretim alanındaki düzensizliği, hem de tüketimde, özellikle de gıda sektöründe olmak üzere, oldukça inelâstik talebe sahip olmasının sonucunu yansıtmaktadır.

Bilindiği gibi, Türkiye’de de durum pek parlak değildir. Tarım sektörünün ekonomideki yeri yaklaşık % 10’lar dolayında iken, nüfusun % 40’ına yakın bölümü tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Gıda sektörüne baktığımızda da işletmelerin yaygın, çoğunlukla markadan ve uluslararası standartlardan yoksun ve ancak üçte birinin denetlenebildiği bir durumda olduğunu görmekteyiz. Açıktır ki, bu durum içte gıda güvencesi ve sağlığı alanlarında olduğu kadar, ihracatta da büyük sorunlar yaratmaktadır. Tarım Bakanlığı kanalı ile yapılan destekler ve denetimler fevkalâde yetersiz olup, sektör bir bakıma düzensiz piyasa koşullarında kâr güdüsü ile tetiklenen kişi ve/veya kurumlara terk edilmiş durumdadır. Hal böyle olunca, halk sağlığı ve güvencesi yanında etkili ihracat olanaklarının yaratılması bakımından da çözüm iki farklı uçta aranabilir. Bunlardan birincisi, kamusal destek, yönlendirme ve denetimlerin artırılması ve etkinleştirilmesi, ikincisi ise sektörü tümü ile piyasaya ve dış sermayeye açmaktır. Bu seçeneklerin ortaya koyacağı ekonomik sonuçlar ise çok farklı olacaktır.

Sektörü tümü ile serbest piyasa koşullarına terk etmek, temelde tarım ve bunun uzantısında gıda sektöründe üretim ve dağıtım kanallarının güçlü dış sermayenin iradesine bırakmak anlamına gelir. Güçlü dış sermaye ise, zeytin, fındık vb gibi doğal koşullar itibariyle Türkiye’nin avantajlı olduğu sahaları ele geçirme, buna karşın hayvancılık vb gibi kendisinin avantajlı olduğu ve stok fazlasının bulunduğu alanları ise çökertme politikası güderek, Türkiye tarım ve gıda sektörünü kendi programına eklemeye çalışır. Açıktır ki, her iki durumda da hem üretici aileler, hem de tüketici konumundaki tüm kamuoyu zarar görür. Üstelik, bu yolla gıda güvencesinin sağlandığı da iddia edilemeyeceği gibi, ihracat gelirlerinin de tümü ile ülke ulusal gelirine girmesi söz konusu olmaz. Zira, yabancı firmalar iç

tüketimden sağlayacakları kârlar yanında ihracattan elde ettikleri gelirleri de kendi merkezlerine transfer ederek söz konusu sektör ve kesimler yoluyla gerçekleştirilen yurtiçi hasıla ile millî gelir arasındaki fark millî gelir aleyhine açılır. Yurtiçi hasıla hesabıyla ekonomi zenginleşmiş gibi görüntü verirken, millî gelir itibariyle geri kalır.

Gıda sektörü söz konusu olduğunda ise, güçlü Batı ekonomilerde farklı sektörlerin göreceli avantajlarına dayalı olarak, gelişmekte olan çevresel konumlu ülkeler üzerinde politikalar geliştirdiğini gözardı edemeyiz. Açıktır ki, ileri teknoloji ile çalışan ileri sanayi sektörlerindeki firmalar merkez ülkelerde korunurken, geri teknoloji ile çalışanlar çevreye kaydırılmaya çalışılmaktadır. İleri teknoloji kullanamayan sanayi dalları görece ucuz emek ve sair girdi maliyetleri avantajlarına bağlı olarak çevreye kaydırılırken, maalesef, çevre ekonomileri ülkeye hiçbir teknoloji getirmeyen bu tür kuruluşları “*el değmeden üretim yapılıyor*” alkışları ile kabullenmektedir. Oysa, çoğu zaman bu tür gıda ürünlerinin doğal kimyasal özellikleri bozulmakta, hatta bazı tür ilâçların yerini aldığı dahî halklara telkin edilerek, piyasa hacmi genişletilmeye çalışılmaktadır.

Günümüzün gıda teknolojisi, ekonomik açıdan olduğu kadar, halk sağlığı ve toplumsal denetim açısından da merkez ekonomilerin elinde güçlü silâh konumundadır. Genetiği değiştirilmiş gıda türleriyle, sadece tohum ve ekim piyasalarının değil, aynı zamanda, çevresel ülke halklarının biyolojik ve nörolojik sağlık koşullarının da yönlendirilme ve denetimi merkez ülkelerin hakimiyet alanına girmektedir. Bu bağlamda Malthus’un dünya nüfusu ve gıda maddeleri arasındaki eşitsiz gelişme koşullarının nüfus üzerindeki otomatik düzenleme rolüne koşut olarak, günümüzde de, dünya kaynakları kısıtı altında, zengin kuzeyin yoksul güneyi denetleme arzusu gücü ihmal edilmemesi gereken bir nokta olarak görülmelidir. Günümüzün kimya teknolojisi koşullarında, bir bireyin temel girdisi olan gıda maddelerinin denetiminin sadece kâr saikini dikkate alan özel sermayeye bırakılmasından da daha riskli olanı, bu kesimi, küresel çatışma ortamında dış sermayeye terk etmektir.

Hızla özel kesime ve dış dünyaya açılan tarım ve gıda sektörüne son on yıl içinde dış yatırım yapılmıştır. Bu dönem boyunca, dış sermaye içinde tarım sektörüne gelen dış sermayenin oranı % 1.1 dolayında iken, gıda sektörüne yapılan dış yatırımın oranı % 4.5 düzeyine ulaşmıştır. Tarım ve özellikle gıda sektörüne dış sermaye girişi sağlanırken, söz konusu alanlara yönelik varolan zayıf iç destek daha da zayıflatılmaktadır. Örneğin, AR-GE harcamalarına ayrılan kaynakların milli gelire oranı, ABD’de % 2.7, Japonya’da % 2.9 iken, bu oran Türkiye’de % 0.1 ile % 0.3 arasında seyretmektedir. Oysa, AR-GE Türkiye için fevkalade önemlidir. Zira, tarım ürünlerinin işlenerek dünya piyasalarına sunulması vazgeçilemez bir gerekliliktir. Örneğin, fındık ya da kaysı gibi çok temel ürünlerin sunum biçimleri çeşitlendirilerek, dünya piyasalarına arzı ekonomiye önemli gelir sağlar. Önemli miktarda yaş meyve ve sebze üreten Türkiye, bunun ancak % 4 – 5 dolayındaki çok ufak bir bölümünü dış ticarete yansıtabilmektedir. Bu alanda mesafe alabilmek için, standardizasyon, ürün belgelendirme sistemi, sigorta, ambalaj ve marka gibi konuların çözülmesi gerekmektedir. Yabancı sermayenin desteğinin önemli olduğu düşünülen bu alanlarda hükümetlerin ciddi politikalar üretmesi ve ilgililere destek sağlaması kaçınılmaz görülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü’nün tarımsal destekler konusundaki kararı ise, söz konusu desteklerin milli gelirin % 3’ün altında olması yönündedir. 1995-2005 aralığında DTÖ nezdinde, iç desteklerin % 13.5 dolayında azaltılacağı vaat edildi. Ancak, bu vaat, desteğin ürün değerinin % 10’unu geçmesi koşulunda geçerli olacağı öngörülmekte idi. Oysa, Türkiye’de desteğin ürün değeri içindeki payı, ortalama, % 10’un altında kalmaktadır. Söz

konusu desteğin GSMH'ya oranı, Türkiye'de % 2 oranının altında olduğu halde, söz konusu destek harcamalarının GSMH'ya oranı olarak OECD ülkeleri için kabul edilen aralık % 1.5 – 8.75'dir.

Türkiye'de tarım desteği 1920'lerde başladı ve yaklaşık 2002 yılına dek sürdü. Bu ortamdan 24 çeşit ürün yararlanmıştı. Desteklerin, değişik boyutlarda, politik amaçlarla da kullanıldığı bilinmekle beraber, tarım sektörünün korunması ve gelişmesinde önemli katkısı olduğu da ortadadır. 2001 yılından itibaren "Doğrudan Gelir Desteği" sistemine geçilmiştir. Zira, IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde girdi desteği 2002 yılından itibaren, fiyat desteği ise 2003 yılından itibaren kaldırılacağı öngörülmektedir. Çoğu ülkede ek destek olarak uygulanmakta olan doğrudan gelir desteğinin tüm destekler içindeki oranı ABD'de de % 10, AB'de ise % 30 dolayındadır.

Türkiye organik tarım konusunda da AR-GE harcaması yapmak durumundadır. ABD bu konuda "Ulusal Organik Destek" projesi üzerinde çalışmakta, AB ise, hektar başına destek, özel bölgelere destek, kontrollü organik tarıma geçiş destek yanında, sertifikasyon ve pazarlama desteği de sağlamaktadır. Türkiye'nin bu konuya ağırlık vermesi önemlidir.

SONUÇ

Tarım ve gıda sektörü gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için birinci derecede önemli bir sektördür. Kapitalizmin ilk dönemlerinde sanayii beslemiş olan tarım ve gıda sektörü, günümüzün gelişmiş ekonomilerinde sanayii sektöründen destek alarak aşırı gelişmiş ve arz fazlası vermiş konumdadır. Gelişmiş ekonomilerde böylece oluşan arz fazlası, gelişmekte olan ekonomilerin üretim potansiyellerine tehdit oluşturmakta ve piyasa kanallarını tıkamaktadır. Böylesi dengesiz koşullar altında, teknolojik açıdan güçlü ve güçsüz kesimleri biraraya getirmek, güçsüzün, bağımsızlığını yitirip, üretim ve ekonomik potansiyelini güçlünün emrine vermesi anlamına gelir. Geçmişin emek-yoğun sömürgecilik döneminin günümüzdeki sermaye-yoğun uzantısı olan küreselleşme ortamı ve politikaları çerçevesinde, gelişmiş ekonomilerin hükümetleri hâlâ tarım ve gıda sektörlerinin arkasında dururken, gelişmekte olan ekonomilerin söz konusu alanları denetimsiz ve desteksiz piyasaya ve özel sermayeye açması, güçlülerin lehine olurken, güçsüzlerin ve gelişmekte olan ülke halklarının aleyhinedir.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz sayın hocamıza teşekkür ediyoruz. Cidden değişik yaklaşımlarda bulundular. Ancak hocam, siz bu kadar ciddi şeylerle uğraşmaktan Nobel yapısını falan pek fazla izleme imkânınız olmamış. Nobel'in altı dalı vardır. Bunlardan bir tanesi de, yokluk ve açıklıkla mücadele. Buna hizmet eden herkese o milyon dolar aynı biçimde hazırdır. Bu bazı yıllar bir laboratuvarın mühendisi olabiliyor, bazı yıllar büyük bir müzik grubu olabiliyor. Bizim ülke olarak şartlarımız buna o kadar müsait ki, paylaşımca Türk Halkı, verici Türk Halkı, kısmet gemisini unutmaz bu ülke, paylaşmaktan, hele de gıda paylaşmaktan çok mutludur. Geceyi sabaha zor çıkarıp, binlerin öldüğü o açlara TMMOB kanalıyla bir şey yapılabileceğini hâlâ iddia ediyorum, elinde büyük cevherler var.

Bir yerde de pek moral bozucu oldunuz sayın hocam. Sermayeye giriyor, sermayeye bizi kapıdan çıkardınız. Sermaye yoksa hiçbir şey yok, sermaye olmazsa, yapılamaz. Yerli

kaynaklar acaba kullanılırken başka şeyler düşünülebilir mi? Bu İstanbul İktisat Fakültesi bir Türk klasiğidir, öteden beri iftihar kurumlarımızdan biridir. Asistanı, öğrencisi, değişik bir şeylerle geliyor. Bugün bir İstanbul İktisat rüzgârı değişik fikirleriyle esiyor. Ama herhalde bunları kendi çapınızda... (Gülüşmeler) Gülmeyin. Bir de yaptıklarınızdan ikiniz de öyle memnunsunuz, kendi kendinize güleceğiniz geliyor. Biz ne yapalım, anlamıyorum artık. (Gülüşmeler) Değişik fikirler bize getirdiniz.

TARTIŞMA

Dr. Meftune EMİROĞLU

Şimdi soru-cevap şeklinde var ise, onları alalım.

Hocam, zamanı da sadece iki dakika tecavüzle mükemmel konuştunuz ve çok kısa süreye çok iyi şeyler sığdırdınız. Hepimizi de tenkit edip, elden de geçirdiniz o arada. Ama yokluk ve açlıkla mücadele Nobel'i var.

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Görevim benim bu.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Sizin ana göreviniz, insanları kritike edip, onları azarlamak gibi bir görev mi? Bendeniz Ankara'da bunu yapmaya çalışıyordum. Siz ek geldiniz galiba hocam. Ama hakikaten hocam, sermaye konusunda benim sorum olacak. Hayat sermayeyle başlar, sermayeyle biter diyorsunuz. Pek o kanıda değilim. Örgütler hiçbir şey yapamaz diyorsunuz. Gene de pek o kanıda değilim. Örgütler yeri gelince armut gibi silkeler. Kimi? Hükümetleri bile. Bu benim zatiatilerine kişisel sorum olsun.

Başka sorusu olan yoksa, soruları sadece yazılı alıyoruz. Sayın Berksan'la başlayıp, İzzettin hocamla bitirmeyi düşünüyorum.

Sizin sorularınız neler? Sizi anlayabilmişler ki, soru soruyorlar. Bu da hoş bir şey. (Gülüşmeler)

Ömer Faruk BERKSAN

Sorulardan göreceksiniz anlayıp anlamadıklarını. İnşallah, kısa zamanda Sayın İzzettin Önder hocam, biz İstanbul'da bir iktisat kongresi yapıp, Meftune Hanımı konuşmacı olarak çağıracağız ve ben orada bilirim yapacağımı. (Gülüşmeler)
Sayın Seyfi Erdem "konuşmanız yeni ufuklar açtı"

Dr. Meftune EMİROĞLU

Hayret. (Gülüşmeler)

Ömer Faruk BERKSAN

Bu iyi yönde mi, kötü yönde mi, onu bilemiyorum tabii. "Önerileriniz bir uygulamacı olarak yararlı olabileceğine göre, en öncüllüğü olan hangisidir?" Bunlara bir öncelik vermek de son derece zor, hakikaten hepsi çok önemli konular. Ben bir yatırımcı olarak bunu söylüyorum. Yatırımcı olarak gıdadan neler beklediğimi, tarımdan neler beklediğimi düşünerek yazdım. Eğer bunlar tamam olursa, ben tarıma girer, daha fazla yatırım yaparım, dış yatırımcı da

bulurum diye düşünüyorum. Bir kere, sulama en öncelikli konulardan biri, ama diğerleri de hiç küçümsenecek konular değil, diğerleri de son derece önemli.

İkinci soruya gelince, benim konuma girmiyor. Sayın Orhan Alkaç yabancılara toprak satışıyla ilgili bir soru sormuş. Bu tamamen siyasi, ayrı bir konu. Ben bir yatırımcıyım. Ben dış yatırımcıların gelmesiyle ilgileniyorum. Sanayicilik zamanımda çok yabancılarla ortaklık yaptım, onlara şirketler sattım, ama hiç toprak satmadım şimdiye kadar, böyle bir düşüncem de yok; ama bu konuda ben görüş veremeyeceğim. Bunu özür dileyerek, geçiyorum. Bu tamamen ayrı bir konu. Zannedirim, bugünkü konumuzun da dışında kalıyor. Benim suallerim bu kadar.

Dr. Meftune EMİROĞLU

Teşekkür ediyoruz.
Hocam siz, benmeniz de bir küçük soru yöneltmiştim.

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Çok teşekkür ederim. Çok renkli bir başkanımız, çok mutlu oldum doğrusu, yani bu yaşıma kadar bir sürü panele katıldım, ama çok zevk aldığım panel bu oldu. Çok mutlu oldum.

Önce sayın hocamın yönelttiği sorulara veya tartışmadığımı istediği konulara daha sonra gireyim. Önce bir şey var burada. İsmi yazmamış. Mesele şu, kısaca özetleyeyim: Tarıma yapılan yatırım ile oradaki nüfus istihdamı, verimlilik, bir çiftçinin kaç kişiyi besleyebileceği meselesi. Yanılmıyorsam, bahsettim bundan, ama kısaca tekrar edeyim, hani anlatamadım anladığım kadarıyla. Hadisenin boyutu şu: Eğer tarıma hakikaten yatırım yaparsak, verimlilik artabilir. Verimlilik fiziksel bir olaydır, yani insan başına ne kadar ürün alınacağı veyahut da sermaye başına diyebilirsiniz, ne kadar ürün alınacağı. Rantabilite ise, parasal bir mekanizmadır, yani çok az ürün alabilirsiniz, ama onu çok pahalıya satabilirsiniz, rantabiliteniz çok yüksek olabilir. Mesela, Türkiye bunu yaşamıştır. Türkiye, korumacı dönemlerde dünya zenginlerinin arasına zengin sokmuştur, ama onun ürettiği ürünler 1980’de dışa açılımda satamamışızdır. Dolayısıyla verimli veyahut da etkin değildi, ama rantabl, çünkü çok büyük kâr sağlıyorlardı; bunu yaşamıştır Türkiye. Tarımda da dış sermaye girdiği sürece, tabiatıyla dış veya iç sermaye girerse... Sermaye girer mi, onu tartışmıyorum, yani karar alır mı sermaye, bunu tartışmıyorum. Ama girerse bunun anlamı şudur: Ya verimlilik artacaktır veya rantabilite mutlaka yükselecektir, çünkü sermaye başka türlü girmez. Sermaye giriş hesabını yapar, bu çok açıktır. Hükümetler de bunu hep... Değerli arkadaşlarım; bunda ben yanıldığımız kanaatini taşıyorum. Kapitalist sistemlerin hükümetleri diğer tip hükümetler gibi mülk devletler değildir bunlar, yani mülk devletin değildir ve devletin olmadığı için istediği gibi kullanamaz. Mesela, İslam devleti böyle bir devlettir, organik devlet yapısı böyle bir devlettir, sosyalist, kolektif sistemler böyle sistemlerdir. Ama kapitalist devletler aracı devletler, süzgeç devletlerdir, yani ne kadar vergi alırsa, o kadar da harcama yapar ve vergi alanının komutuna göre harcama yapar; çok açıktır bu. Birebir ilişki uzun vadede vardır böyle, gayet açıktır bu. Onun için bu anlamda, “devletin kaynak yok” yanlış bir ifadedir. Ülkenin kaynağı yok denilebilir, ama devletin kaynağı yok denilemez. Çünkü devlet vergi alma gücü yok denilebilir, kaynağı yok denilemez ama; çünkü kaynak zaten özel sektördedir. Sayın hocamızın sorularına gelelim. Efendim bir kere şuna bakalım: Arjantin de bir zamanlar çok büyük bir tarım ülkesiydi, ama Arjantin’i kuzeydeki abisi ufaladı. Dolayısıyla uluslararası

sermayenin gücünü görmek mecburiyetindeyiz. Bir ülkeye geliyorsa da, niye geldiğini bilmek mecburiyetindeyiz. Arjantin bugün uluslararası sermaye alırken, cari ödemeleri fazla vermeye başladı, ama bugün açık vermeye başlıyor; çünkü onlar kâr transferinde bulunuyorlar. Eğer siz yatırımcı olun, değerli öğrenci arkadaşlarım var, 1 lirayı götürüp Cezayir'e yatırılıyorsunuz. Niye yatırılıyorsunuz? Bir gün geri almak için yatırılıyorsunuz. Bu da Cezayir'in eksi hanesine girer, sizin artı hanenize giren şey onun eksi hanesine girer. Dolayısıyla yabancı sermaye kâr transferi yapar.

Hocama geldiğimde, örgütler ne yapar meselesi. Ben dedim ya, ben Öğretim Elemanları Sendikası genel kolaylaştırıcılığı yaptım, yani Türkiye üniversitelerinde. Örgüte inanmamak diye bir şey söz konusu olamaz, ama örgütleri ikiye ayıralım. Bunlardan bir tanesi, hocam söylemedi, ama ben müsaadenizle söyleyeyim. STK, sivil toplum örgütleri ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi, hiç öyle sivil toplum örgütü değil, sivil görüntü altında sistemin temel örgütleridir bunlar. Bazı demokratik görüntü altında sistemin ilerlemesini sağlar bunlar, demokratik görüntü verir. İkincisi daha samimi, halka dönük, daha kamusal sivil toplum örgütüdür; bu doğrudur. Mesela, bizim sendikamız öyleydi, bu örgütler de böyledir, ben buna inanıyorum, onun için de bugün buradayım zaten; nazik davetlerine yanıt olarak. Fakat bu bir güç meselesidir. Bu güce de bir dozda inandığım için buradayım. Yoksa niye ben bugün buradayım? Ben size inanmıyorum diyebilirim, iyi niyetlisiniz, ama inanmıyorum diyebilirim. Ama bakın, bugün buradayım ben. Ama bunu abartmamamız lazım. Petek Hanımın, Sayın Başkanımızın sabah söylediği, benim söylediğimin kanıtıydı aslında. Dolayısıyla şunu yapmayalım: Tabiatıyla kısa vadeli mücadelede örgütleneceğiz, ama sistem mantığını katıyen unutmayacağız. Sistemi unutturabilir bize bu mücadeleyi. Unutmayacağız, ben bu mücadeleyi yaparım diyemeyiz, bunu ben söylemek istiyorum ve burada son derece kesinim, katiyim.

Sermayeye başlar meselesi. Sayın Başkanım, başka bir sistem olsaydı onu konuşalım, ama kapitalist sistemin özü budur maalesef. Çok kötü bir şey, çok ahlaksız bir şey, ama sermayeye başlar ve sermayeye biter. Bakın, ben size bir şey anlatayım: Hepimiz biliriz bunu, galiba bir gazete de yayınlandı, internete, bilgisayarlarımıza da gelmiştir. Bundan galiba üç sene evveldi. Bir Amerikalı fotoğrafçı Afrika'da bir yoksul çocuğun resmini çekti, 2 metre ötede çaylak bekliyor, yani çocuğu kapacak. Çocuk da çökmüş böyle, kaburgaları gözüktüyor. Sonra resmini çekmiş bu, yanlışı varsa düzeltin beni. Bunu Amerika'da, üstelik iki metre ötede de bir kamp varmış, oraya götürebilir çocuğu. Hayır, çocuğu da bırakmış orada çaylakla baş başa, kendisi gitmiş o kampa, Amerika'ya gitmiş, sergide de galiba bir ödül almış. Sonra birisi sormuş buna, "çocuk ne oldu?" demiş. Adam o zamana kadar farkında değil ve adam intihar etmiş. İşte bu kapitalist bilinci çalışma mekanizmasıdır, bu çok önemlidir. Düşünebiliyor musunuz, adam yapıyor ve gayet iyi niyetli o da, kendi başarısı için çalışıyor, ama intihar ediyor.

Başka bir şey daha öneriyim: From'un çok güzel bir kitabı vardır, "Sahip Olmak ya da Olmak" Orada bir örnek veriyor. Duvarın arasında güzel bir menekşe çıkarsa, bir Amerikalı onu görünce, "aaa ne güzel menekşe, alır, benim olsun bu" der, mülkiyet duygusu. Bir Japon... Japon'u da yanlış tarif etmiş, neyse belki Japon'un ilk halini tarif etmiştir. "Aman ne güzel, okşar, tutar. Ben onunla beraber olayım" der. Ama Japon da şimdi öyle oldu. Hocam, müsaadenizle sistemi tartışıyorduk. Orada insancıl şeyler var mıdır? Vardır, o da vardır. Bize muhasebeyi nasıl öğretti muhasebe hocamız? Birisine hediye verdiğinizde, onun muhasebe kaydı nasıl yapılır diye sempati alıyorsunuz, yani hediyenin de altında bu var ise artık, Allah belasını versin bu işin.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Dr. Meftune EMİROĞLU

Biz teşekkür ediyoruz. Ama hocam, Galileo misali, siz ne dersiniz deyin, ben de tekrar dediğimi diyorum. Bugün Türkiye ürettiği gıda dalındaki üretimiyle miktar olarak dünya milletleri içerisinde 12 nci, değer olarak 18 nci. Dünyada 182 millet var deniliyor bayrak çekmiş, biraz tartışmalı, bazen uluslara göre değişiyor, Kuzey Kıbrıs'ı biz kabul etmişken, başkaları etmiyor gibi. Onların içinde 20'nin altındaki şu değerlere ulaşan ülkelerin artık birilerine yardım etmesi gerekmektedir. Sizin elbetteki bilginiz gereği, dünyadaki mücadelelere, oluşumlara bu kadar kesin bir sermaye gözüyle bakar isek, biz çok ümitsiz oluruz, yani yapılacak bir şey yok, örgütler de kâr etmez, bir tek sermayenin gücü güçtür der isek, insanlar da ümitsiz olur. Mutlaka ki pragmatik teoriyle buyurduğunuz husus yerden göğe doğru; ama insanların bir de uğraşısı, mücadelesi ve yoğu var etmesi şeklinde düşünmeye çalışıyorum.

Bir beyefendi, bir mimar bey bize bir yazı göndermişler. Konuşma dillerimizde yabancı kelimeler kullandığımız söyleniyor. Kendileri bir Türkçe sevdalısıymış. Biz hepimiz de Türkçe sevdalısıyız. Ama herhalde bu bilim dallarında mühendis olmadıkları için bunların Türkçeleri çoğunun yok veya birer satırlık izah halinde. Bendenizin bir kelimesini tenkit etmişler. O doğrudur, onun Türkçesi yerine konulabilirdi. Sizlerin de Türkçeleri daha da bozduğunuz, hocam sizin de, sizin de... (Gülüşmeler) Herhalde bu iktisat fakültesinin yapısında bir şey. Oturduğunuz yerin hem fikrini, hem dillerini bozun diye bir telkinle herhalde. Demek iktisat fakültesinin yapısında bu uygun olmayan, mimar dostumuza uygun gelmeyen bir dil şeyi.

Bendenize şahsi bir soru var. O zor bir şey değil, ama benim bildiğim, oturma başkanları sorulara cevap vermeleri usul olarak doğru değildir. Hangi muhterem zat ise, dışarıda ben kendisiyle uzun uzun görüşmeye amadeyim.

Oturumumuzu hem saat açısından, hem hocamın eklentileri ve Faruk değişik, FAO temsilcimizin çok özlü ve dünyayı yansıtan şeyiyle bizlere yararlı olacak bir biçimle kapatmış bulunuyoruz.

Hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

II. OTURUM

GIDA GÜVENCESİ SEKTÖREL ANALİZ

**Oturum Başkanı:
Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU**

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin Gıda, Kimya ve Ziraat Mühendisleri Odası tarafından Dünya Gıda Günü etkinlikleri kapsamında 2. Oturumumuzu açıyoruz.

Bu oturumun ana başlığı, “Gıda Güvencesi Sektörel Analiz” Gördüğünüz gibi dört kıymetli arkadaşımız var. Bunlardan ilk konuşmacımız Doç. Dr. AVCI BİRSİN. Kendisi Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinden geliyor. Gıda güvencesi bitkisel üretim üzerinde bize bir sunum yapacak.

İkinci arkadaşımız Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi. Hayvansal üretim güvencesi analizleri hakkında görüş bildirecek.

Sayın Orhan DİREN, Diren Gıda Sanayi, Tokat Milletvekili.

Dördüncü konuşmacımız bir yabancı misafirimiz, AB-Türkiye Delegasyon Temsilcisi Kai BAUER. Kendisi AB sürecinde sektörün yararlanabileceği yatırım programlarını sunacak.

Ben fazla uzatmıyorum, çünkü zamanımız limitli. Onun için ilk konuşmacımız Sayın AVCI BİRSİN’ i kürsüye davet ediyorum.

BİTKİSEL ÜRETİM

**Doç. Dr. Melahat AVCI BİRSİN, Doç. Dr. Mustafa YILDIZ, Prof. Dr. M. Sait ADAK
Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü**

1. GİRİŞ

Türkiye'nin 1995-2004 dönemde toplam bitkisel üretim 82-103 milyon ton arasında değişirken, toplam tarla bitkileri üretimi 52-68 milyon ton, toplam bahçe bitkileri üretimi de 30-38 milyon ton arasında değişmiştir. Bahçe ve tarla bitkileri, insanlara temel besin olması, özellikle tarla bitkilerinin ekim nöbetinde yer alması, toprağın verimliliği bakımından çok yararlı olması gibi nedenlerle, vazgeçilmez ürün gruplarıdır.

Artan nüfusun temel besini, hayvancılık için gerekli yem ve tarıma dayalı sanayinin hammadde gereksiniminin karşılanması, pazar bağlantılarının güvenle yapılabilmesi; doğru ve tutarlı üretim - tüketim projeksiyon ve planlarının zamanında hazırlanma ve uygulanmasıyla olanaklıdır. Bildiride ülkemizin bitkisel üretimindeki değişimlerle, üretimin artırma yöntemleri irdelenmiş, öneriler sunulmuştur.

2. ARAZİ KULLANIMI

Ülkemizde 2004 yılı verilerine göre, çayır-mer'a ve ormanlar dışındaki bitkisel üretim, 26 590 milyon hektarlık bir alanda yapılmaktadır. Bunun 18,1 milyon hektarı (%68'i) ekili alanlar, 4,9 milyon hektarı (%18.6'sı) nadas alanları, 2, 2 milyon hektarı (%8,2'si) meyve ve zeytinlikler, 805 bin hektarı (%3'ü) sebze bahçeleri ve 520 bin hektarı (%1,9'u) bağ alanlarıdır (Çizelge 1).

Tarım topraklarının son on yılda kullanım şekline göre bölünüşü Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi; ekili alanlar, nadas alanları ve bağ alanlarında önemli bir artış olmazken, meyve –zeytin ağaç alanları ve sebzeliklerde bir miktar artış olmuştur. Kullanım yetenek sınıfları bakımından tarıma elverişli buluna I. ve IV. Sınıf topraklarımızın toplamı 21.6 milyon hektar, işlenen alanlarımızın bugünkü toplamı 26,5 milyon hektar olduğuna göre; işlemeli tarıma uygun olmayan yaklaşık 5 milyon hektar alanda toprak işlemeli tarım yapılmakta, bunun da yarısından fazlasında nadaslı tarım uygulanarak, toprak yüzeyi şiddetli erozyona bırakılmaktadır. Eğimleri tarla olarak kullanıma elverişsiz olan, su ve rüzgar erozyonuna açık, verimlilikleri de düşük olan bu marjinal alanlar Türkiye ortalama tahıl verimini de düşürmektedir. Öte yandan verimli tarım toprakları tarım dışı amaçlarla ve bir daha geri döndürülemeyecek biçimde kullanılmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye’de Tarım Topraklarının Yıllara ve Kullanım Şekline Göre Bölünüşü (bin ha)

Kullanım Şekli	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam tarla alanı	23 588	23 729	23 522	23 656	23 489	23 033	23 001	23 163	22 554	23 063
Ekili alanlar	18 464	18 635	18 605	18 751	18 450	18 207	18 087	18 123	17 563	18 107
Nadas alanı	5 124	5 094	4 917	4 905	5 039	4 826	4 914	5 040	4 991	4 956
Meyve- zeytin ağacı alanı	1 896	1 912	2 022	1 989	1 988	2 018	2 025	2 055	2 125	2 202
Sebze bahçeleri alanı	785	785	775	783	790	793	799	831	818	805
Bağ alanı	565	560	545	541	535	535	525	530	530	520

3. BİTKİSEL ÜRETİM

Türkiye’de 1995 -2005 yılları arasında ürün gruplarına göre bitkisel üretim miktarları Çizelge 2’de verilmişti. Çizelgede görüldüğü gibi; on yıllık dönemde toplam bitkisel üretim 82-103 milyon ton arasında değişirken, toplam tarla bitkileri üretimi 52-68 milyon ton, toplam bahçe bitkileri üretimi de 30-38 milyon ton arasında değişmiştir.

Bahçe Bitkileri yetiştiriciliğinde dünyada önemli bir yere sahip olan ülkemiz; birçok bitki türü açısından gen merkezi konumunda bulunması nedeniyle sahip olduğu tür ve çeşit zenginliğinin yanı sıra yüksek yetiştiricilik potansiyeli, üretim değerleri ve ürün kapasitesi ile gerçek bir bağ bahçe cennetidir. Bu zenginliğin üretime yansması sonucu her geçen yıl yetiştiriciliği yapılan ürün sayısında, sebze ekim alanlarında, üretim miktarında ve verimlilikte 1960’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar sürekli artan bir ivmeyle yükseliş görülmektedir. Ülkemiz sebze tarımında son 20 yılda, ekim alanlarında %35, verimde %39 ve üretim miktarında ise %88’lik bir artış kaydedilmiştir. Üretim alanlarının belli bir sabite ulaşmadan halen artmaya devam etmesi Türkiye’de sebze yetiştiriciliğinin üreticiler tarafından kazançlı bir tarım kolu olarak tercih edildiğini göstermektedir. Verimliliğin artmaya devam etmesi ise sebze üreticilerinin tarımsal gelişmeleri takip etmeye çalıştığını veya sebze üretiminde ülkemizde sebze sektöründe şartların iyileşme yolunda olduğunu göstermektedir (Şeniz ve ark. 2005).

Türkiye’de, son on yılda 11 -14 milyon ton arasında meyve üretimi gerçekleşmiştir (Çizelge 2). 1930’lu, 1940 lı ve hatta 1950 li yıllarda ülkenin birçok yerinde birçok meyve ve özellikle muz, portakal, limon ve mandarin çok nadir bulunan meyveler durumunda iken bugün Türkiye’nin her yerinde aileler bu meyveleri bol bol ve başka ülkelere kıyasla, ucuz fiyatlarla satın almaktadırlar. Aynı şeyleri elma, şeftali, kayısı, armut vb. meyveler için de söylemek mümkündür. Öte yandan badem, ceviz, antepfıstığı ve özellikle fındık tarımında çok önemli gelişmeler olmuştur. Üzümsü meyvelerden çilek yetiştiriciliği, esas olarak Akdeniz ve ikinci derecede Ege kıyı şeridinde giderek artan üretim değerlerine sahip olmuşlardır. Ülkemizde hemen bütün meyve türlerinde yapılan üretim kendi gereksinimimizi karşılamaktan başka dış ticarete de önemli katkılarda bulunmaktadır. Bugün için ılıman, sert çekirdekli, sert kabuklu, üzüksü ve subtropik meyve dış satımları her geçen gün biraz daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Burada üzerinde önemle durulması gereken husus, aynı topraklar üzerinde

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında 13 milyon insanımızın gereksinimlerini karşılayabilen meyve üretimimizin bugün 70 milyon insanımızı, kişi başına daha büyük miktarlarda karşılamaya ek olarak, bu ürünlerden önemli düzeyde de dış satım yapabildiği gerçeğidir. Ülkemizin bu düzeye gelmesinde en büyük katkılar kuşkusuz Türkiye'deki Ziraat Fakültelerinin, Türk Ziraat Mühendis ve Yüksek Mühendislerinin, Ziraat Teknisyenlerinin ve tüm Türk Bahçe Bitkileri yetiştiricilerininindir(Kaşka ve ark. 2005).

Çizelge 2. Türkiye'de Yıllara ve Bitki Gruplarına Göre Üretim Miktarları (bin ton)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Top. Tarla Bitki.	52 411	55 872	60582	68 284	68284	63 433	54192	60103	55688	59794
Tahıllar	28 083	29 231	29650	33 060	33060	32 108	29426	30686	30658	33957
Baklagiller	1 849	1832	1699	1 599	1599	1 316	1454	1640	1558	1583
Endüstri Bitkileri	12 302	15603	19577	23 496	23496	19 963	13757	17776	13776	14667
Yağ Bitkileri	2 391	2165	2254	2 407	2407	2 253	2171	2514	2387	2501
Yumru Bitkileri	7 785	7040	7400	7 720	7720	7 791	7383	7485	7308	7084
Top. Bahçe Bitki.	30290	33291	30677	35084	35084	36536	35008	37763	38028	37285
Sebzeler	18 944	20216	18784	21 151	21151	22 357	21930	23698	24018	23215
Meyveler	11 346	13075	11893	13 933	13933	14 179	13078	14065	14010	14070
Genel Toplam	82 702	89164	91260	103 369	10336 9	99 969	89202	97867	93717	97080

3.1. Tahıllar

Tahıllar, insanın ve hayvan varlığının beslenmesindeki çok önemli yeri, tarımsal, ekolojik ve sosyo-ekonomik önemi nedeniyle, ülkemiz tarımında vazgeçilmez ürün grubudur. Serin iklim tahıllarından en önemli iki cins buğday ve arpa, sıcak iklim tahıllarının en önemli iki cinsi mısır ve çeltiktir.

Buğdayın Türkiye son on yıllık ekiliş, üretim ve verim değerleri Çizelge 3'de yer almıştır. Çizelgede görüldüğü gibi, ülkemizde son on yılda buğday ekim alanlarında (yaklaşık 9.3 milyon hektar) artış olmamışken; üretimindeki artış daha belirgin olmuştur. Ülkemiz çeşit sayısındaki yüksekliğe karşın; buğday verim ve üretiminde istenen artışlar sağlanamamaktadır. Ekim alanlarının tarla alanları üst sınırına ulaşması ve üretimin kurak koşullarda yapılması; verimi ve dolayısıyla üretim düşürmektedir. Son on yılda Türkiye buğday verimi ise 1915-2258 kg/ha arasında değişmiştir.

Normal yıllarda ülkemiz, buğday üretiminde kendine yeterli ise de; özellikle hava koşullarının elverişsiz olduğu yıllarda üretimde düşüşler olurken, bazı yıllar hastalıklar (özellikle sarı pas), süne ve kımlı zararları buğdayın kalitesini büyük oranda düşürdüğünden, kaliteli ürün

gereksinimi dışalımla karşılanmaktadır. Dışalımın artmasındaki bir başka önemli etken de dışalım fiyatlarının göreceli düşüklüğüdür. Kaliteli ürün elde edilmesi için ise; ülkemizin belli yörelerinde nitelikli tohumluk, geliştirilmiş yetiştirme teknikleri ve yeterli girdi ve yöntemle desteklenmiş paket programlar uygulanmalıdır.

Ayrıca, yağışları yetersiz olan, geniş alanlarda çoğunlukla kuru tarım uygulanan iç bölgelerimizde buğdayın yerini alabilecek kışlık ürün hemen hemen yoktur. Özellikle yağış azlığı, bu yörelerde buğday-nadas uygulamasını yaygınlaştırmıştır. Çoklu ürün tarımı yapılan yörelerde buğday veriminin yüksek olması, işçiliğin öteki ürünlere göre daha az ve en önemlisi de pazarlama güvencesinin olması gibi nedenler, üreticileri buğday yetiştirmeye yöneltmektedir. İç ve dış pazar isteklerine uygun buğday üretim bölgelerimiz İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dur. Ancak, bu bölgelerimizde verim, öteki bölgelerinkinden belirgin biçimde düşüktür

Çizelge 3. Türkiye’de Buğday Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	9 400	18 000	1915
1996	9 350	18 500	1979
1997	9 340	18 650	1997
1998	9 400	21 000	2234
1999	9 380	18 000	1919
2000	9 400	21 000	2234
2001	9 350	19 000	2032
2002	9 300	19 500	2097
2003	9 100	19 000	2088
2004	9 300	21 000	2258
2005	9 300	21 000	2258

Arpa ekilişi, söz konusu dönemde ülkemizde belirgin bir değişim göstermemiştir. Ancak, ülkemizin arpa üretim ve veriminde yıldan yıla az da olsa sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 2005 yılında 2500 kg/ ha olan Türkiye arpa verimi, aynı yıl 2440 kg/ha olan dünya arpa veriminin (Çizelge 4) üstündedir. Verim ve üretim bu düzeyde kalırsa, gelecekte arpa dışalımını kaçınılmaz duruma gelebilir. Arpa veriminde %5 oranında bir artış bile, ülkemiz arpa üretimi için yeterli görünmektedir. Sulu tarım alanlarındaki toprak verimliliğinin sürdürülmesi için, tarla bitkileri ekim nöbeti içinde, tuza dayanıklı arpa çeşitlerinin yer alması gerektiğinden, yakın gelecekte bu yörelerin arpa üretiminde artış beklenebilir (Kün ve ark.2005).

Çizelge 4. Türkiye’de Arpa Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	3 525	7 500	2128
1996	3 650	8 000	2192
1997	3 700	8 200	2216
1998	3 750	9 000	2400
1999	3 650	7 700	2110
2000	3 629	8 000	2204
2001	3 640	7 500	2060
2002	3 600	8 300	2306
2003	3 400	8 100	2382
2004	3 600	9 000	2500
2005	3 600	9 000	2500

Mısır ekim alanı ülkemizde son on yılda 515 bin hektardan 800 bin hektara, buna bağlı olarak üretim 1 900 000 tondan 3 800 000 tona, verim ise 33689 kg/ha’dan 4375 kg/ha’a çıkmıştır (Çizelge 5). Ülkemizde 1980 yılından sonra mısır ekim alanında önemli artış olmuştur. Bugün yaklaşık 60 ilimizde mısır tarımı yapılmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri; kıyı bölgelerimizde, buğdaydan sonra ikinci ürün mısır yetiştiriciliğinin yaygınlaşmasıdır. Özellikle Çukurova bölgesinde ana ürün olan pamuk tarımında son yıllarda yaşanan işçi sıkıntısı yanı sıra, pahalı girdi, yüksek maliyet ve düşük taban fiyatı uygulamaları sonucu, buğday+mısır yetiştiriciliği pamuğa göre daha karlı duruma gelmiştir. Buğday ve mısır yetiştiriciliğinde pamuğa göre daha az işçi ve ilaç kullanılmakta olup, maliyeti pamuğa göre daha düşük olmaktadır. Ayrıca, bölgede buğday ve mısır tarımı çok iyi düzeyde makinalaşmış durumdadır. Bu nedenle, buğday ve mısır hasadında iş gücü sıkıntısı söz konusu değildir. Öte yandan, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerimizde de mısır ekim alanları genişlemiştir. Mısır ekimine özendirilen nedenler; yüksek verimli çeşitlerin getirilmesi, suyla gübrenin etkin kullanımı, üretiminin makinalaştırılmış olması ve pazarlamasının kolaylığıdır.

Çizelge 5. Türkiye’de Mısır Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	515	1 900	3689
1996	550	2 000	3636
1997	545	2 080	3817
1998	550	2 300	4182
1999	518	2 297	4434
2000	555	2 300	4144
2001	550	2 200	4000
2002	500	2 100	4200
2003	560	2 800	5000
2004	570	3 000	5263
2005	800	3 500	4375

Çeltik (*Oryza sativa*) bitkisinin hasadından elde edilen kavuzlu ürün olup, onun çeltik fabrikalarında işlenmesiyle elde edilen ve tüketimde kullanılan ürüne “pirinç” adı verilmektedir. TÜİK istatistiklerinde verimler “pirinç”, öteki istatistiklerde ise çoğunlukla “çeltik” olarak verildiğinden, ülkelerin verimlerini karşılaştırmada yanılgıdan kaçınmak gerekir. Dünyada yaklaşık 600 milyon ton dolayında üretilmekte olan çeltik; mısır ve buğdaydan sonra üçüncü sırayı almaktadır. Son on yılda dünya çeltik ekim alanları 149 milyon hektardan 153 milyon hektara, üretimi 547 milyon tondan 618 milyon tona ve verimi ise 3660 kg/ha’dan 4017 kg/ha’a çıkmıştır (Anonim 2006).

Türkiye’nin 50-70 bin hektar dolayındaki toplam çeltik ekilişi günümüzde yaklaşık 30 ile dağılmıştır. Özellikle yağış ve su yetersizliği nedeniyle bazı düşüşler yanında, son on yılda ülkemiz çeltik ekim alanında küçük artışlar olmuş;1995 yılında 50 bin ha. olan çeltik ekim alanı 2005’de 80 bin hektara, üretim 150 bin tondan 525 bin tona ve verim 3000 kg/ha’dan 6562 kg/ha’a çıkmıştır (Çizelge 6). Çeltik üretimimizde hedef iç tüketimi karşılamak olmalıdır. Türkiye, çeltik verimi yüksek olan bir ülke ise de; bugün üretimi iç tüketime yetmediğinden, dışalım giderek artmaktadır.

Çizelge 6. Türkiye’de Çeltik Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	50	150	3000
1996	55	168	3063
1997	55	165	3000
1998	60	189	3150
1999	65	204	3138
2000	58	210	3621
2001	59	216	3661
2002	60	216	3600
2003	65	223	3434
2004	70	294	4200
2005	80	525	6562

Türkiye’nin, tahıl üretiminde kendine yeterli olma ötesinde, dışsatımcı konumunu sağlayacak üretimleri ne oranda gerçekleştirebileceği sorusu; değişik bölgelerimizdeki verim denemeleri sonuçlarına dayanarak yanıtlanabilir ki; bu denemelerin sonuçları, ülkemizde buğday ve arpa üretiminin önemli oranlarda artırılabilirliğini göstermiştir. Sulanan tarım alanlarının genişleyeceği; bu yörelerdeki toprak verimliliğinin korunma ve artırılması için, ekim nöbetinde tahılların yer alması, yüksek verimli yeni çeşitlerin ve geliştirilmiş yetiştirme teknikleri uygulamalarının yaygınlaştırılması beklendiğinden, Türkiye’nin özlenen verim ve üretim değerlerine ulaşması olanaklıdır.

Üretimde yıldan yıla ortaya çıkan dalgalanmaların azaltılması ve verimi yükseltip ürün maliyetini düşürerek getirinin yükseltilmesi, üretimde benimsenmesi gereken ana strateji olmalıdır. Tahıl ve işlenmiş tahıl ürünleri dışsatımcısı olmak için izlenecek asıl yol da budur. Öte yandan kıyı bölgelerde, tahıl verimleri yüksek ve bölgenin üreticileri, yoğun tarım uygulanan öteki ürünler yanında, tahıl üretiminde de deneyim-donanımlı olduklarından, tahıl ağırlıklı tarıma dönüşümler çabuklukla sağlanabilir.

3.2. Yemelik Tane Baklagiller

Türkiye’de fasulye, mercimek ve nohudun son on yıldaki ekiliş, üretim ve verimleri Çizelge 7, 8 ve 9’da verilmiştir. Çizelge 7’de görüldüğü gibi; 1995 -2005 yılları arasında fasulye ekim alanı 155 -175 bin hektar olmuş, 2002 yılında ise ekim alanı 180 bin hektara çıkmıştır. Bu dönemde ekim alanı artışa paralel olarak üretim ve verimde de artışlar olmuştur. Son on yılda yaklaşık 1300 -1600 kg/ha arasında değişen fasulye verimimiz ise aynı dönemdeki dünya veriminden (630-760 kg/ha) iki kat fazla olmuştur.

Çizelge 7. Türkiye’de Fasulye Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	170	225	1324
1996	172	230	1333
1997	175	235	1343
1998	172	236	1372
1999	174	237	1362
2000	176	230	1307
2001	175	225	1286
2002	180	250	1389
2003	162	250	1543
2004	155	250	1613
2005	175	225	1285

Mercimek ekim alanları 1995 yılından itibaren giderek azalarak 2005 yılında 440 binha’ya gerilemiştir. 1995 -2000 yılları arasında ekim alanlarının azalmasına paralel olarak üretim ve verim de düşmüştür. Ancak, 2001 yılından itibaren verimde düzenli bir artış görülmüş, 2005 yılında verim 1261 kg/ha çıkmıştır (Çizelge 8). Mercimek ekimi, kurak alanlarda ve genellikle nadas yılında yapıldığından, ekim alanındaki değişime ve yağışa bağlı olarak üretimde yıldan yıla önemli dalgalanmalar olmaktadır. Güney Doğu Anadolu Bölgesinde GAP’la birlikte sulanan alanlardaki artışa bağlı olarak, değişik bitkilerin tarımı yapılmaya başlanmış ve kırmızı mercimek ekim alanlarında önemli bir azalma yaşanmıştır. Bu azalma mercimek ekim alanlarındaki düşüşün en önemli sebebi olarak gösterilebilir.

Çizelge 8. Türkiye’de Mercimek Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	640	665	1039
1996	620	645	1040
1997	560	515	919
1998	549	540	983
1999	517	380	735
2000	472	353	747
2001	470	520	1106
2002	492	565	1148
2003	442	513	1160
2004	436	540	1238
2005	440	555	1261

Çizelge 9. Türkiye’de Nohut Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	745	730	980
1996	780	732	938
1997	721	720	999
1998	665	625	940
1999	625	560	896
2000	636	548	862
2001	645	535	829
2002	660	650	985
2003	630	600	952
2004	606	620	1023
2005	630	610	968

Nohut ekim alanlarında ve üretimde önemli azalışlar meydana gelmiştir. 1995 yılında 745 bin ha olan nohut ekim alanı giderek azalmış ve 2005 yılında 630 bin ha’ya düşmüş, 1995 yılında 730 bin ton olan üretim ise 610 bin tona gerilemiştir (Çizelge 9). Nohut üretimindeki azalışta; dış pazarlarının daralması, sulanan alanlardaki artışlar, antraknoz sorunu, hasat ve harmandaki mekanizasyon sorunları önemli rol oynamıştır. Yemeklik tane baklagiller grubuna giren tüm cinslerde birim alan verimleri Dünya verim ortalamasının oldukça üzerindedir. Ancak, AB birliğine üye ülkeler ile karşılaştırıldığında; Türkiye nohut ve mercimek verim ortalamalarının AB ortalamasının üzerinde, fasulye ortalama veriminin AB ortalamasına yakın, bakla ve bezelye verim ortalamalarının ise AB ortalamalarının oldukça altında olduğu görülmektedir (Kün ve ark. 2005).

3.3. Endüstri Bitkileri

Tütün, ülkemizde %40’ı Ege Bölgesi’nde olmak üzere, toplam 5000 civarında köyde üretilmekte, 400 bin ailenin geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ülkemiz dünya tütün üretimi içerisinde %2.5’lik payla altıncı sırada yer almaktadır. Tütünün toplam tarımsal ürünler içindeki payı %22.3, genel ihracatındaki payı ise %1.7’dir. Tütün sektöründe çalışanların payı toplam çalışanlar içinde %13.3 olup, tarımsal üretimde bulunanların %7.4’ü de tütünle uğraşmaktadır. Ayrıca sigara sektöründen elde edilen gelirin %75’den fazlası da vergi olarak devletin kasasına girmektedir. Çizelge 10’da son 11 yıla ait tütün ekiliş, üretim ve verimi görülmektedir (Özgüven ve ark. 2005).

Çizelge 10. Türkiye’de Tütün Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	210	204	974
1996	237	225	952
1997	289	286	991
1998	275	251	912
1999	259	243	941
2000	237	200	847
2001	196	145	739
2002	191	153	799
2003	183	112	613
2004	193	133	691
2005	190	141	741

Ülkemizde tütün üretimi, 1969 yılından 2002 yılına kadar, 1177 sayılı yasaya göre düzenlenmekteydi. 4733 sayılı Tütün Yasası ile TEKEL’in görevleri merkezi Ankara’da bulunan Tütün Kurumu’na devredilmiştir. Yıllardır destekleme alımı ile gerçekleşen üretimimize, sözleşmeli ve açık arttırılmalı üretim yöntemleri getirilmiştir. Destekleme alımının kalkması tütün üreticilerini zor duruma sokmuştur.

Geçmiş yıllarda tütün dikim alanları ve üretim miktarlarının ihtiyacın çok üzerine çıktığı bilinmektedir. 1994-96 üretim döneminde kota uygulaması genelde olumlu sonuç vermiş, ancak uygulamaya düzenli bir şekilde devam edilememiştir. 1998 ve 1999 üretimin tekrar yükselişe geçtiği yıllardır. Böylece, Türkiye’nin stok düzeyleri olması gerekenin çok üzerinde seyrederek, ülkemizin dış piyasalarda rekabet gücünü kaybetmesine ve satın alma fiyatının çok altında satmak suretiyle ekonomik kayba uğramasına neden olmuştur. Yeni çıkan 4733 sayılı yasa ile TEKEL’in destekleme alımlarının kalkmasının ve özerk bir kuruluş haline gelmesinin son iki yılın (2002-2003) ve hazırlık dönemi olan bir önceki yılın üretim miktarlarının düşmesinde etken olduğu düşünülmektedir.

4733 sayılı kanun; Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkollü İşletmeler Genel Müdürlüğü’nün yeniden yapılandırılması ile tütün ve tütün mamullerinin üretimine, ithalat ve ihracatına, 4046 sayılı kanunda ve 233 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanunu ifade eden tanımlamasıdır. 9 Ocak 2002 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren ve kısaca “Tütün Yasası” olarak bilinen 12 maddeden oluşan 4733 sayılı yasa, 33 yıldan beri geçerli olan 1177 sayılı yasanın uygulanmasına 2002 yılı ürününden itibaren son vermiştir (Özgüven ve ark. 2005).

Bu yasa ile;

1. TEKEL, Kamu İktisadi Kurumu (KİK) yapısından İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT)’ne dönüştürülerek özelleştirilmesi kolaylaştırılmıştır. Getirdiği en önemli değişiklik Destekleme Alımları’nın 2001 yılı ürününden itibaren kaldırılmasıdır.
2. “Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)” adı ile özel bir kurum kurulmuştur. Bu kurum üretici tütünlerinin alınıp satılması, tütün ve mamullerinin üretimi ve ticareti ile ilgili olarak sektörel düzenlemeleri yapmak üzere kurulmuştur. Bu kanun ile eskiden Genel Müdürlük olarak yönlendirilen

sektörün işlevleri merkezi Ankara’da bulunan bu kuruma devredilmiştir. 4733 sayılı yasa yaprak tütün alım ve satımında destekleme alımını ortadan kaldırmakta, pazarlama 2 ayrı yöntemle gerçekleştirilmektedir.

1. Sözleşme Yöntemi ile Pazarlama

Firma ile üretici arasında hazırlanan sözleşme doğrultusunda belirlenen koşullara göre yapılmaktadır. Alıcı o yılın ürünü görmeden almaktadır. Bu, her iki taraf için de bir takım zorlukları beraberinde getirmektedir. Alıcı, görmediği, kalitesini bilmediği bir ürüne ödeme yapmakta, ancak bu durum üreticinin kaliteli ürün üretmesi için çaba sarf etmesine neden olmaktadır. Yaprak tütün firmaları kendi bünyelerinde agronomi birimleri oluşturarak, ziraat mühendisi çalıştırmaya başlamışlardır. Bu yöntem ile tütünlerin satın alınması üreticinin evinde gerçekleşmektedir (Anonim 2005).

2. Açık Arttırma Yöntemi ile Pazarlama

Tütün fiyatı, birinci yöntemdeki gibi sözleşme yaptığı alıcının eksper tarafından değil, Kurum’un belirlediği tarafsız eksper tarafından belirlenmektedir. Bu yöntemle alımın yaygınlaşabilmesi bütün tütün bölgelerinde satış merkezlerinin alt yapılarının hazırlanması ve kurulması ile yakından ilgilidir (Özgüven ve ark. 2005).

Öneriler

- Blend sigara harmanlarında kullanılan Şark tipi (Türk) tütün oranının yüksek tutulmasının teşvik edilmesi,
- Ülkemizde Flue-cured ve Burley tütünlerinin üretimlerinin artırılması ve bu yönde yatırımların desteklenmesi,
- Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde tütüne alternatif olarak geliştirilen projelerin yaygınlaştırılması ve devamlılığının sağlanması. İhtiyaca yönelik kaliteli tütün yetiştirmek için çalışmalar yapılması,
- Tütün üreticisinin kısa sürede örgütlenmesinin sağlanması, güçlendirilmesi ve pazarlık şansının artırılması.
- Avrupa Birliği’nden müzakere tarihi alınması ardından, Türkiye’ye verilecek tarımsal desteklerden dolayı olarak tütün üreticisinin yararlandırılması,
- 4733 sayılı yasanın yeniden tartışılarak Türk tütüncülüğünün geleceği açısından revize edilmesi.

Türkiye’nin yıllık şeker ihtiyacına bağlı olarak üretilecek şeker pancarı miktarı fabrikalar üzerinden belirlenir. Fabrika iş programına göre yıllık üretilecek şeker pancarı miktarını, bağlı bölgelerine dağılımını yapar. Üretilecek şeker pancarı miktarı o yılın kotasını oluşturur. Şeker pancarı tarımına ait istatistikler Çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11. Türkiye’de Şeker Pancarı Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	312	11 171	35 774
1996	422	14 543	34 423
1997	473	18 401	38 928
1998	504	22 283	44 168
1999	423	17 102	40 409
2000	410	18 821	45 902
2001	359	12 633	35 211
2002	372	16 523	44 361
2003	315	12 623	40 034

2004	315	13 517	42 865
2005	317	13 500	42 587

Şeker Pancarı Tarımının Sorunları ve Çözüm Önerileri

- Taban Fiyat

Taban fiyat belirlenirken yıllık enflasyon, girdi maliyetlerindeki artış ve üretim gelirleri dikkate alınmalıdır. Taban fiyatları sonbahar tarla hazırlığı başlamadan ve ekim sözleşmeleri imzalanmadan önce, Ağustos - Eylül ayları arasında, açıklanmalıdır.

- Kota Uygulaması

Belirlenecek A ve B üretim kotaları ile iç tüketimi karşılayacak ve belirli bir miktar stok yapmasına imkan verecek kadar şeker üretimi gerçekleştirilecek; ülkenin yüksek fiyatlardan şeker ithalatı önlenecektir.

- Destekleme Sistemi

Şeker pancarı tarımına yönelik destek sistemi verimliliği ve karlılığı dikkate alınmalıdır. Avans ödemelerinin elde edilen şeker pancarı üzerinden ödenmesi, çiftçiyi verim artırıcı önlemler almaya ve bilinçli üretime teşvik edecektir.

- Polar Oranının Tespiti

Zararlı azot, potasyum ve sodyum miktarı göz önüne alınarak polar varlığının her bir çiftçinin teslim ettiği ürün üzerinden tespit edilmesi ve şeker pancarı fiyatının bu orana göre belirlenmesi gerekir.

- Avans Ödemeleri

Avans ödemeleri yerine pancar bedellerinin ürünün fabrikaya teslim edilmesi sırasında ödenmesi daha uygun olacaktır.

- Ekim Nöbeti

Birim alan veriminin ve dolayısıyla şeker üretiminin artması için ekim nöbetine önem verilmelidir. Aynı tarlaya her yıl pancar ekilmesi, toprağın tek yönlü sömürülmesine, hastalık ve zararlıların (özellikle nematod) ortaya çıkmasına ve sonuçta verimin düşmesine neden olacaktır.

- Arazi Toplulaştırılması

Türkiye genelinde şeker pancarı ekimi yapılan arazi büyüklüğü yaklaşık 10 dekadır. Bu gibi küçük arazilerde ekim ve sökümde mekanizasyondan yararlanılamaması işçilik masraflarını artırmakta, ekonomik üretimi olanaksız hale getirmektedir.

- Sulama

Verimin artması için yağmurlama sulama yöntemi uygulanmalıdır. Böylece hem su etkin biçimde kullanılacak, hem de pancar kök bölgesinin zarar görmesi engellenecektir.

- Mekanizasyon

Şeker pancarı tarımında makina kullanımı artırılmalıdır. Bunun için makinaların belli bir kira karşılığında kullanımına imkan verilmeli ya da kooperatifler tarafından uzun vadeli ve düşük kredili satışlar gerçekleştirilmelidir.

- Kredi Temini

Özellikle nakdi avans ödemelerinin gecikmesi nedeniyle banka kredileri önem kazanmaktadır. Ancak, banka kredilerinin nakdi teminat ve ipotek karşılığı verilmesi; bu kredilerden daha çok büyük toprak sahiplerinin faydalanmasına neden olmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerin finansal hizmetlerden yararlanması sağlanmalıdır.

- Fire Tespiti

Fire tespitinde karşılaşılan sorunların çözümü için bütün pancar tesellüm merkezlerinde aynı teknikle ölçüm yapılması gerekmektedir. Ancak, bütün merkezlerde bir teknoloji kullanımı

maliyeti artırdığından, ürünlerin doğrudan fabrikaya teslimi özendirilmeli, 500 dolayında olan pancar kantar sayısı azaltılarak, bunların analiz laboratuvarları ile donatılması gerekmektedir.

- *Şeker pancarı Yetiştirme Sözleşmesi*

Mevcut sözleşme sisteminin yenilenerek özellikle avans ödemelerinin tarihine ilişkin belirsizliklerin giderilmesi ve çiftçiyi üretimden caydırıcı hükümlerin sözleşmelerden çıkarılması yoluna gidilmelidir.

- Silolama imkanları artırılmalı, üreticiye silolama teknikleri öğretilmelidir.

- Fabrikalar modernize edilmeli, şeker randımanı yükseltilmelidir.

- Üreticiye dağıtılan kimyasal gübre miktarı artırılmalı, hastalık ve zararlılarla mücadelede ekonomik ve teknik destek verilmelidir (Günel ve ark.2005).

Türkiye, dünya ülkeleri arasında; ekim alanında 7.; birim alandan elde edilen lif pamuk veriminde 4.; üretim miktarında 6.; tüketimde 5. ve ithalatta 4. ülke konumundadır.

Türkiye’de pamuk üretimi; Ege, Antalya, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yoğunlaşmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 300.000 hektardan fazla ekim alanı ve 400.000 tondan fazla lif üretimi ile son yıllarda, Türkiye’nin en önemli pamuk üretim bölgesi konumuna gelmiştir. Ülke üretiminin yaklaşık %50’si bu bölgeden karşılanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki pamuk ekim alanlarının, özellikle GAP projesinin tamamlanmasından sonra daha da artacağı tahmin edilmektedir (Gençer ve ark 2005).

Türkiye’de, ekim alanının stabil bir yapıda olmasına karşın, pamuk lif veriminin 40 yıl öncesine göre, iki katın üzerinde bir artış gösterdiği; buna bağlı olarak pamuk üretiminin 800.000-850.000 tonlara ulaştığı; buna karşın pamuk lif tüketiminin sürekli bir artış içinde olup; 2003 yılında 1.300.000 tona yükseldiği ve açığın (400.000-450.000 ton) ithalat ile karşılandığı dikkati çekmektedir (Çizelge 12).

Çizelge 12. Türkiye’de Pamuk Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	757	851	1 125
1996	744	784	1 054
1997	722	832	1 152
1998	757	882	1 166
1999	719	791	1 100
2000	654	880	1 345
2001	685	914	1 336
2002	721	988	1 370
2003	637	920	1 443
2004	637	928	1 457
2005	600	801	1 335

Türkiye’de artan nüfus ve gelir düzeyi ile teşvikler sonucu tekstil sektöründe ve bu sektör ihracatında kaydedilen gelişmeler pamuk talebini artırmıştır. Buna karşılık Türkiye’de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında pamuk ekim alanlarının genişletilmesi olanağı kısıtlıdır. Bu durum, pamukta yüksek verime rağmen Türkiye’yi giderek artan oranlarda dış pazarlara bağımlı hale getirmiştir. Türkiye’de, tarımı yapılan pamukların hepsi, *Gossypium hirsutum* L. türüne ait pamuk çeşitleridir (Anonim 2005).

Günümüzde pamuk tarımının hedefleri; yüksek verim, lif teknolojik özelliklerinin geliştirilmesi, erkencilik, çırçır randımanının yükseltilmesi, hastalık ve zararlılara karşı dayanıklılık ve üretim masraflarının azaltılması şeklinde özetlenebilir (Gençer ve ark. 2005). Pamuk, ülkemiz ihracat gelirlerinin yaklaşık üçte birini, sanayi istihdamının beşte birini, ulusal gelirin ise yaklaşık %8'ini sağlayan tekstil ve konfeksiyon sektörünün ana hammaddesi durumundadır. Ayrıca, üretimiyle de 1.5 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilen nüfusa iş olanağı sağlamaktadır. Bugün, Türkiye, gerek pamuk lifi üretimi, gerekse tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında dünyada ilk on ülke arasında yer almaktadır (Gençer ve ark. 2005).

Türkiye’de pamuk tarımı, ilk el çapası ve hasat dışında mekanize olmuştur. Pamuk üretiminde, üretim masraflarının yüksekliği ve hasat sorunları (işçi azlığı, kirli toplama vb.) en önemli problemler olarak dikkati çekmektedir. Bu nedenle, pamuk üreticileri, hasat sorunlarını hasat makinası kullanarak gidermek istemektedirler (Gençer ve ark. 2005).

Türkiye’de pamuk üreticileri, hasat ettikleri kütlü pamuklarını üyesi oldukları Kooperatiflere ya da özel çırçır fabrikalarına vermektedirler. Depo olanakları olan çiftçiler ise, pamuklarını piyasa fiyatlarını izleyerek daha sonra da satabilmektedirler (Gençer ve ark. 2005).

Pamuk üretiminin yoğun olduğu bölgelerde, pamuk piyasasının oluşmasına katkı sağlamak amacıyla, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri kurulmuştur. Pamuk konusunda faaliyet gösteren üç büyük birlik (Tariş, Çukobirlik ve Antbirlik) Türkiye toplam kütlü pamuk üretiminin yaklaşık %15-20’sini işleyip değerlendirmektedir (Gençer ve ark. 2005).

Türkiye yağlı tohum üretim değerleri incelendiğinde, yağlı tohum ekilişinin %85’inin, üretimin ise %82’sinin tek başına ayçiçeğine ait olduğu görülmektedir. Ülkemizde ayçiçeği ekim alanı 500 – 600 bin ha arasında değişmektedir. Buna karşılık üretim ise 650 – 950 bin ton arasında değişmekte olup, yıllara bağlı olarak daha büyük bir dalgalanma söz konusudur (Çizelge 13). Bunun en önemli nedeninin ülkemizde ayçiçeğinin ağırlıklı olarak yağışa dayalı tarımının yapıldığı Trakya Bölgesinde yoğunlaşması olarak gösterilebilir. Nitekim son 10 yılda ayçiçeği verimleri 127.5 kg/da ile 160.7 kg/da arasında değişmiştir.

Yağlı Tohumlu Bitkilerin Üretimi ve Yağ Açığının Kapatılması İçin Öneriler

- Yağlı tohumlara uygulanan “Prim Sistemi”nde ayçiçeği, soya ve kolzaya olan destek artırılmalıdır.
- Prim sistemine aspir, susam ve yerfıstığı da dahil edilmeli, bu sistemin makina ve diğer girdilerin temininde de kullanılması sağlanmalıdır.
- Yağlı tohumların rekabet ettiği diğer ürünler arasında fiyatlandırma yönünden denge sağlanmalıdır.
- Her bölge için üstün performans gösteren yağ bitkilerinin yetiştiriciliği desteklenmelidir.

Çizelge 13. Türkiye’de Ayçiçeği Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	585	900	1 538
1996	575	780	1 357
1997	560	900	1 607
1998	586	860	1 468

1999	595	950	1 597
2000	542	800	1 476
2001	510	650	1 275
2002	550	850	1 545
2003	545	800	1 468
2004	550	900	1 636
2005	480	950	1 979

- Yağlı tohum üretimi, devlete bağlı bir kuruluşun denetimine verilerek ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır.
- Bitkisel yağlarda uygulanan %8'lik KDV oranı perakendeciye kadar olan satış kademesinde %1'e düşürülmelidir.
- Yağlı tohum üretiminde ekimden önce devlet tarafından ekonomik teşvik ve güvence sağlanmalıdır.
- Yağlı tohumlara devletin alım garantisi verilmelidir.
- Orta Anadolu'da şeker pancarı tarımı yapılan sulu alanlarda ekim nöbeti içerisinde yağlı tohumlu bitkilerin daha fazla yer alması sağlanmalıdır.
- **Imidazolinone** herbisit grubuna dayanıklı ayçiçeği çeşitlerinin yaygınlaştırılması ile ayçiçeği verimi artırılmalıdır.
- Hibrid ayçiçeği ekimi artırılmalı ve bu çeşitlerin istediği yetiştirme teknikleri çiftçilere öğretilmelidir.
- Yerfıstığı ve susam tarımında mekanizasyon devletçe sağlanarak yağın maliyeti düşürülmelidir.
- Soya ve yerfıstığında yüksek verim için gerekli olan bakteri üretimi devletçe desteklenmeli ve üreticilere verilmelidir.
- Üretilen ürün devlet ve özel sektörece bekletilmeden alınmalı, ürünü işleyecek fabrika ve işletmelere taşınmasında kolaylık sağlanmalıdır.
- Yağ bitkileri üretiminin artırılmasında kooperatifçilik özendirilmelidir.
- Yağ bitkilerinin GAP bölgesinde kuru, sulu ve kuru+sulu ürün deseni içerisinde yer alması sağlanmalıdır.
- GAP alanında kışlık kolza ve aspir ekim nöbetine girmelidir.
- GAP alanına uygun kurağa ve soğuğa dayanıklı çeşitler geliştirilmelidir.
- GAP alanında üretimi yapılan yağlı tohumların işleme tesisleri kurulmalıdır.
- Sulu tarıma açılmış GAP alanında yağlı tohumlu bitkilerin üretimi planlı olarak artırılmalıdır.

Yıllara bağlı olarak incelendiğinde, patates ekim alanların 190.000 ha -220.000 ha arasında, üretimlerin ise 4.000.000 ton-6.000.000 ton arasında değiştiği görülür. Birim alan veriminde ise yıllara göre iniş, çıkışlar olmuş ve düzenli bir artış gerçekleşmemiştir (Çizelge 14).

Patates ekim alanındaki değişimleri, tamamen pazar fiyatları belirlemektedir. Patateste yaşanan en önemli sorun, bünyesinde yüksek düzeyde su ihtiva etmesi nedeniyle uzun süreli depolamalar için özel şartlar istemesi ve bir sezondan fazla stok olarak bekletilmesinin mümkün olmamasıdır. Böylelikle üretimin yüksek olduğu veya ihracatının düşük olduğu yıllarda fiyatının belirgin olarak düşmesi ya da üretiminin düşük olduğu yıllarda aşırı bir şekilde yükselmesi mümkündür. Üretim-tüketim dengesinin kurulamaması etkili bir üretici birliğinin olmayışına da bağlanabilir.

Çizelge 14. Türkiye’de Patates Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1995	200	4 750	23 750
1996	210	4 950	24 750
1997	211	5 100	24 286
1998	203	5 250	24 882
1999	220	6 000	27 273
2000	205	5 370	26 195
2001	200	5 000	25 000
2002	198	5 200	26 263
2003	195	5 300	27 179
2004	179	4 800	26 816
2005	160	4 170	26 063

Patates Tarımının Sorunları ve Çözüm Önerileri

- Yoğun patates üretiminin yapıldığı illerde (Niğde, Nevşehir) mono kültür tarım sonucu, önemli fitopatolojik sorunlar yaşandığından, ekim nöbeti prensiplerine uyulması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Aşırı sulama ve gübreleme patatesteki kalitenin düşmesine, çevre kirliliğine, toprak yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Damla sulama gibi yöntemler yaygınlaştırılarak, yeterli su ve azot tüketimine gidilmelidir.
- Sanayiye dönük spesifik patates üretiminde sözleşmeli üretim modeli yaygınlaştırılmalıdır.
- Patatesteki yerli çeşit ıslahı için kamu ve özel sektör işbirliği ile ıslah projeleri yürütülmelidir.
- Patates piyasasında arz-talep dengesini kurmak için üretim planlanması yapılmalıdır.
- Patatesteki hastaliksız tohumluk üretiminde doku kültürü tekniklerinin yaygınlaştırılması yönünde projeler devreye sokulmalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

◆Ülkemizin bitkisel üretiminde istenen hedeflere ulaşmamız tutarlı plan-programa dayalı etkin bir tarım politikasının uygulanmasına bağlıdır.

Tahıllarda,TMO’ca uygulanan destekleme alım sistemi, devlet desteğinin ana eksenini olmayı sürdürmeli; ancak, TMO’ni ve hazinayı zarara sokacak çoğulcu,iç politika kaygılı yüksek fiyatlı desteklerden kaçınılmalıdır. Özel kesim tahıl ticareti geliştirirken,TMO’nun piyasanın temel düzenleyici ve güvencesi olma işlevi korunmalı, Kurum’un yaygın altyapı kapasitesi, tohumluk depolama ve dağıtım için değerlendirilmeli, ürün borsalarına da işlevlik kazandırılmalıdır

◆Türkiye’de uygulanan yanlış tarım politikaları ile tarıma yapılan desteklerin kaldırılması ve TMO’nin baklagil alımına 1994 yılından bu yana son vermesi sonucu, mercimek ekim alanlarının hızla azalmaya başlamasına bağlı olarak, üretimlerinin azalması nedeniyle

ülkemin mercimek ve nohut dışsatımındaki yeri hızla gerilemeye başlamış olup, gerileme sürmektedir. Türkiye'nin nohut ve mercimek dışsatım boşluğunu; sanayileri gelişmiş, ancak tarımını da ihmal etmeyen ülkeler olan; ABD, Avustralya ve Kanada doldurmuştur.

◆TMO'nin destekleme alımı yapması çiftçilerimize bir güvence olmakta ve ürünün satış fiyatını dengede tutmaktaydı. Bu destekle, mercimek ve nohut tarımımızda oldukça önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir.TMO'nin baklagillerde destekleme alımına yeniden başlaması durumunda, özellikle mercimek tarımımızın eski günlerine döneceği hatta daha da ileriye gideceğine kuşku yoktur. Bu bağlamda TMO'nden beklenen, pazarın en büyük alımlarını yapması değil; fakat piyasa düzenleyici işleviyle alımlara katılıp üreticilerin tümüyle tüccara terk edilmemesidir.

◆Öte yandan, Üretici Kayıt Sistemine ilişkin olan çalışmaların hızlı sonuçlandırılması ve sağlıklı kayıt sistemine geçilerek değişikliklerin izlenmesi de öncelikli işlemler arasındadır. Tarımla ilgili işlem ve kararlar için yetkili merci çokluğundan da kaynaklanıp her girişimin verimliliğini düşüren eşgüdüm eksikliği de giderilmelidir.

◆Tarım işletmeleri çok küçülmüş ve parçalanmıştır. Ortalama 5-6 parçalı ve genişliği 0,5 hektar olan tarımsal altyapıyla istenilen verimlilik sağlanamamaktadır. Bu durum, çiftçilerimizin gelirini artırmadığı gibi; tersine yaşam düzeylerini düşürmekte böylece köyden kente göçü hızlandırmaktadır. İşletmelerin daha fazla küçülme ve bölünmesi, ulusal ekonomiye hemen hiçbir ek harcama yükü getirilmeksizin durdurulmalıdır.

◆Öte yandan, ülkemiz AB üyelik adayı olup, tam üyeliğe geçiş sürecinin uzayacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda ülkemizin tarım politikalarını belirlerken, AB Ortak Tarım Politikasına uyumun da göz önünde tutulması gerekir. AB Ortak Tarım Politikası'nın dinamik yapıda olduğu ve sürekli kendini yenilediği de göz önünde tutularak; ülkemiz ortak tarım politika yapılanmalarına uyum sağlamaya çalışırken; ülkemiz için ortaya çıkan ve çıkabilecek olası olumsuz etkilerden kaçınılmalıdır.

Türkiye, uyum çalışmalarını yaparak tarımını geliştirip güçlendiremezse; AB'ne tam üyelik gerçekleştiğinde ve tarım ürünleri serbest dolaşıma girdiğinde, tarım kesimimiz bugünkü verim ve yapısıyla AB içinde yarışamayacağından; ülkemiz topluluk içinde üretim gücünü yitirmiş bir açık pazar konumuna düşebilir !

◆Tahıl üretimi, artan nüfusun gereksinimini karşılamak yanında, dış pazarlara dönük hedefleri karşılayacak biçimde programlanmalı, üretimi artırmak için çeşit ve yetiştir-me teknikleriyle sağlanacak yüksek verimden, bazı ürün gruplarında ise ekim alanının da genişletilmesinden yararlanılmalıdır.

◆ Tarımımızda verim kısıtlayıcı temel etmenin nem yetersizliği olduğu gerçeğinden yola çıkarak; yerüstü ve yeraltı su kaynaklarından beslenecek su biriktirme ve iletim yapı ve sistemleri geliştirilmeli, topografya ve iklimin uygun olduğu yörelerde sulama göletleri yapımıyla, suyun etkin kullanımı için tarla içi teknik hizmetle üretici katılımlı sulama birlikleri desteklenmelidir.

◆ Tarıma dayalı sanayi ile tarımsal üretim arasında sağlıklı iletişim geliştirilmeli, sanayinin hammadde gereksinimi sözleşmeli üreticilerce sağlanmalı ve zorunlu olmadıkça tarımsal hammadde dışalımına izin verilmemelidir.

◆ Tahıl üretiminin serbest pazar koşullarında çekici duruma gelmesi, tahıldan sağlanan üretici gelirlerinin artmasına ve ürün maliyetlerinin düşürülmesine; bu ise verimin yükseltilmesine bağlıdır. Bunun için girdilerin etkili biçimde kullanımı öğretilmelidir.

◆ Sertifikalı tohum kullanım oranının yaygınlaştırılması için gerekli önlemler alınmalıdır. Ancak, yüksek verim ve kaliteli ürün: kullanılan çeşit ve tohumluk yanında, yıllık hava koşullarına, girdilere ve yetiştirme tekniklerine bağlıdır. Bu nedenle, verimi yükseltici yöresel üretim paket programlarının üreticiye sunulması yararlı olabilir, üretim de böylece yönlendirilebilir.

◆ Hasat-harman ve depolama kayıplarını azaltmak için, hasat zamanında dane nem oranına özen gösterilmesi, ürün gruplarına uygun makinelerin kullanılması, mısır ve çeltikte ikinci ürün tarımında ürünün kurutma olanaklarının sağlanması, mısırdaki aflotoksin oluşumunu önlemek için modern, sıcaklık ve nem kontrollü, havalandırması iyi ve düzenli olan depoların yaygınlaştırılması gerekmektedir.

◆ Beslenme alışkanlıklarımızın geliştirilmesi, tahıla dayalı beslenmeyi çeşitlendirerek dengeli beslenmenin yaygınlaştırılması, ekmek ve tüm ürünlerde kayıpların en düşük düzeylere indirilmesi ve savurganlığın da önlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Anonim, 2004. *Tarım İstatistikleri Özeti*. <http://www.tuik.gov.tr>

Anonim, 2005. Faostat 2005. Food and Agriculture Organization, <<http://www.fao.org>>

Kaşka, N., Güteryüz, M., Kaplankıran, M., Kafkas, S., Erçişli, S., Eşitken, A., Aslantaş, R. ve Akçay, E., 2005. Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005. TMMOB-ZMO, Ankara.

Kün, E., Çiftçi, C.Y., Birsin, M., Ülger, A.C., Karahan, S., Zencirci, N., Öktem, A., Güler, M., Yılmaz, N. Ve Atak, M., 2005. Tahıl ve Yemelik Dane Baklagiller Üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005. TMMOB-ZMO, Ankara.

Gençer, O., Özüdoğru, T., Kaynak, M.A., Yılmaz, A. ve Ören, N., 2005. Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005. TMMOB-ZMO, Ankara.

Günel, E., Çalşıkan, M.E., Tortopoğlu, A.İ., Kuşman, N., Tuğrul, K.M., Yılmaz, A., Dede, Ö. ve Öztürk, M. 2005. Nişasta ve Şeker Bitkileri Üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005. TMMOB-ZMO, Ankara.

Özgüven, M., Sekin, S., Gürbüz, B., Şekeroğlu, N., Ayanoglu, F. Ve Erken, S., 2005. Tütün, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretim ve Ticareti. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005.TMMOB-ZMO, Ankara.

Şeniz. V., Eser, B., Daşgan, Y., Akbudak, N., İlbi, H., Sürmeli, N. Ve Başay, S., 2005. Sebze Üretiminde Gelişme ve Hedefler. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005.TMMOB-ZMO, Ankara.

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Sayın Birsin'e teşekkür ediyoruz.

İkinci konuşmacımız Sayın Prof. Dr. Mehmet Ertuğrul. Kendisini daha önce tanıttım. Kendisi bu sefer hayvansal üretim üzerine bize bilgiler verecek.

Buyurun.

HAYVANSAL ÜRETİM

Mehmet ERTUĞRUL * Numan AKMAN ** İlkyay BARITCI ***

1. GİRİŞ

Geçmişten bu yana, insanlığın en temel sorunu yeterli gıdaya erişim olmuştur. Gıda; insan gereksinmelerinin ilk sırasında yer alan “fizyolojik gereksinmeler” içerisinde ön sıralarda bulunmaktadır.

Dünya nüfusundaki hızlı artış ve yaşam standardındaki yükselmeye bağlı olarak artan gıda talebi, üretim bileşenlerini geliştirerek karşılanmaya çalışılmaktadır. Talep artışının devam etmesi durumunda doğal kaynakların zaman içerisinde bunu karşılamada yetersiz kalacağı kuşkusuzdur. Artan dünya nüfusunun gıda talebini karşılamak üzere, geçtiğimiz 35-40 yıllık süreç içerisinde gıda arzı iki kat artırılmıştır. Gelecek 15 yıllık dönem içinde de arzın bugünkü düzeyinin iki katına çıkarılması gerekli olacaktır. Buradan; gıda arzının daha ilerideki dönemlerde benzer şekilde artırılmayacağı, bir başka deyişle artışın sürdürülebilir olmadığı ortadadır.

Diğer taraftan, artan nüfusun gereksindiği yaşam alanlarının büyümesi, bitkisel ve hayvansal üretim alanlarının daralmasına, daha yoğun üretim zorunluluğu ise daralan alanların niteliklerini yitirmesine neden olacağından, birim başına üretimin ulaştırılması gereken sınırlar daha da artarak erişilmesi çok güç veya olanaksız düzeylere ulaşacaktır.

Her insanın sağlıklı yaşayabilmesi ve etkinliklerini sürdürebilmesi için, her zaman yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanan gıda güvencesi, öncelikle gelişme yolundaki ülkelerin olmak üzere, tüm dünya ülkelerinin önemli sorunları içerisinde ön sıralarda yer almaktadır.

Dünya nüfusu ve gıda üretimi dikkate alındığında gıda üretiminin mevcut nüfusa yeterli olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak, üretilen gıda maddelerinin bölgeler ve ülkeler arasındaki dağılımının dengesizliği, öncelikle yüksek nüfuslu Asya ve Afrika ülkeleri olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda gıda güvencesi yönünden var olan ve giderek artan bir tehdit oluşturmaktadır.

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde azalmasına neden olacak gelişmelerin beklentisinde olmak ise insancıl unsurlar içermez. Bu nedenle artmakta olan dünya nüfusunun gıda talebini karşılamada, özellikle yoksul ve gelişme yolundaki ülkeler olmak üzere, üretimi artırmaktan başka çıkar yol görülmemektedir. Çünkü global üretim artışının, gıda güvencesi açısından tüm ülkeler ve bireylerini sarmalamaktan uzak olduğu ve gelecekte gıda dağılım dengesizliğinin daha da derinleşeceği var sayıldığında, üretim artışının ülkeler temelinde çözümlenmesi gerektiği kolaylıkla anlaşılmaktadır.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA, ertugru@agri.ankara.edu.tr

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA, akman@agri.ankara.edu.tr

*** Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA, baritci@agri.ankara.edu.tr

Ülkeler, bölgeler ve anakaralar arasındaki gıda dağılım dengesizliğinin, benzer şekilde ülkeler içinde de var olması, konuyu daha karmaşık ve çözümü güç bir hale getirmektedir. Soruna bu açıdan bakıldığında, gıda güvencesinin sadece gıda üretimini artırmakla sağlanamayacağı, ülke bazında kalkınma ve gelir dağılımı dengesizliğini giderme veya en azından azaltma politika, hamle ve çabalarının zorunlu olduğu görülür.

2. DÜNYA GIDA ÜRETİMİ ve TÜRKİYE’NİN DURUMU

Dengeli ve yeterli beslenme için, kişinin; çeşitli özelliklerine bağlı olmak ve çeşitli görüşlere göre değişiklik göstermek üzere, günlük protein gereksinmesi 40 ila 70 g, enerji gereksinmesi ise 1800-2500 kalori arasındadır. Çizelge 1’de; dünya, çeşitli anakara ve bölgelerde, kişi başına günlük toplam ve hayvansal protein, benzer şekilde oluşturulan Çizelge 2’de ise enerji üretiminin yıllara göre değişimi özetlenmiştir.

Çizelge 2.1. Dünya ve çeşitli kıta ve gruplarda kişi başına günlük toplam ve hayvansal kökenli protein üretimi (g, kişi/gün)

	Toplam Protein					Hayvansal Protein				
	1980	1990	1995	2000	2002	1980	1990	1995	2000	2002
Dünya	66,9	71,6	73,3	75,0	75,3	23,4	25,4	26,7	28,2	28,7
Afrika	57,4	58,7	59,0	60,9	61,0	13,0	12,9	12,2	12,7	12,7
Asya	54,9	63,2	68,0	69,8	69,8	10,7	14,7	18,9	21,4	21,8
Okyanusya	95,6	99,8	97,8	94,2	95,3	62,8	64,4	60,9	60,1	61,0
Güney Amerika	67,0	65,1	73,6	76,6	77,1	30,9	31,2	38,3	39,5	39,5
Orta ve Kuzey Amerika	90,4	94,6	96,8	101,0	101,2	53,5	54,0	55,3	57,4	58,6
Gelişmiş Ülkeler	98,2	102,8	97,8	98,9	100,4	55,5	59,1	55,1	55,6	56,9
Gelişme Yolundaki Ülkeler	55,6	61,8	66,1	68,4	68,5	11,8	14,8	18,3	20,6	21,0
AB (15)	99,2	103,7	102,8	106,8	108,3	59,1	62,5	62,0	64,2	65,5
ABD	97,6	107,0	110,6	114,4	114,0	65,8	68,7	71,2	72,5	73,8
Türkiye	95,6	102,4	101,2	96,4	95,4	25,8	25,0	25,9	24,1	21,3

<http://faostat.fao.org/faostat>

Çizelge 2.1’de görüleceği gibi, çeşitli anakara ve bölgelerde kişi başına günlük toplam protein üretimi, 1980-2002 yılları arasında artış göstermiştir. Türkiye toplam protein üretiminde ise bu yıllar arasında artış olmadığı, 2002 yılı üretiminin belirtilen zaman diliminin en düşük değeri olduğu görülmektedir. Bu değer Dünya ortalamasının üzerinde ve gelişmiş ülkeler düzeyine yakın olmakla birlikte, kişi başına günlük protein üretimindeki azalma eğilimi dikkat çekicidir.

Yine Çizelge 2.1’de hayvansal protein üretimi ve son 20 yıllık süreçteki üretim değişimi incelendiğinde, durumun daha da düşündürücü olduğu anlaşılır. Çizelgede yer alan bölge ve anakaralarda, kişi başına günlük hayvansal protein üretiminin yıllar itibarıyla arttığı, dengede kaldığı veya en azından önemsenecek düzeyde azalmadığı görülmüştür. Türkiye’nin bu genellemenin dışında kaldığı ve kişi başına hayvansal protein üretiminin düzenli bir şekilde azalarak Dünya ortalamasının gerisine düştüğü anlaşılmaktadır.

Hayvansal protein kaynaklarının fiyatları ve Türkiye gelir dağılımındaki dengesizlik de dikkate alındığında, ülke genelinde nüfusun önemli bir bölümünün hayvansal protein bakımından yeterli beslenmeden uzak olduğunu kabullenmek gerekir. Türkiye’de sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan minimum gıda harcama düzeyine sahip bulunamama durumu olarak tanımlanabilen mutlak yoksulluk oranının 1994 yılı itibarıyla %8, gıda ve diğer tüketim ihtiyaçlarını bir bütün olarak dikkate alan “temel gereksinimler yaklaşımı”na göre yoksulluk riski altında bulunan nüfusun oranının ise %24 dolayında olduğu dikkate alındığında durumun ciddiyeti anlaşılmaktadır. Kaldı ki, verilen oranlar 1994 yılı verilerine dayanmaktadır ve bu verilerin alındığı DPT Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1995-1998 döneminde gelir dağılımındaki dengesizliğin daha da derinleştiği ifade edilmektedir.

Kişi başına hayvansal protein üretimi için ifade edilen hususlar benzer şekilde kişi başına hayvansal kökenli enerji üretimi için de geçerlidir. Kısaca, Türkiye’nin kişi başına hayvansal kökenli enerji üretiminin Dünya ve Asya ortalamasının gerisinde, gelişmiş ülkeler ortalamasının üçte biri dolayında ve yıllar itibarıyla azalmakta olduğunu ifade etmenin (Çizelge 2.2), mevcut durumun kavranması için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 2.2. Dünya, anakaralar ve çeşitli ülke gruplarda kişi başına günlük toplam ve hayvansal kökenli enerji üretimi (kalori/kişi/gün)

	Toplam Enerji					Hayvansal Enerji				
	1980	1990	1995	2000	2002	1980	1990	1995	2000	2002
Dünya	2532	2709	2741	2792	2804	389,3	417,2	436,7	460,0	468,3
Afrika	2279	2332	2361	2408	2425	188,5	179,9	171,3	175,7	174,6
Asya	2253	2552	2649	2688	2696	180,8	254,2	322,4	367,0	379,1
Okyanusya	2929	3073	2986	2961	2952	961,1	989,0	905,7	881,5	878,8
Güney Amerika	2653	2596	2766	2832	2851	477,1	476,1	593,8	604,4	603,4
Orta ve Kuzey Amerika	3042	3221	3285	3463	3449	808,8	781,2	801,1	834,4	847,8
Gelişmiş Ülkeler	3219	3317	3190	3281	3314	914,4	938,2	863,8	858,7	873,2
Gelişme Yolunda Ülkeler	2285	2518	2609	2656	2666	200,1	253,0	310,4	349,1	358,4
AB (15)	3286	3382	3372	3495	3523	1062,0	1074,2	1057,8	1074,0	1084,9
ABD	3155	3472	3580	3814	3774	956,3	962,9	1007,8	1035,7	1047,0
Türkiye	3281	3539	3444	3372	3357	426,8	388,3	395,4	361,1	318,3

<http://faostat.fao.org/faostat/>

3. TÜRKİYE HAYVANCILIĞI ve HAYVANSAL ÜRETİMİ

Dünya hayvansal gıda üretimi av ve esas olarak da hayvan yetiştiriciliğinden sağlanmaktadır. Bu başlık altında; Türkiye hayvancılığının yapısal özellikleri ile hayvansal gıda üretiminin temel kaynakları olan türlerin; Dünya, ülke grupları, çeşitli ülkeler ve Türkiye mevcutları ve üretimleri tartışılacaktır.

3.1. Türkiye Hayvancılığının Yapısal özellikleri

3.1.1. İşletme Yapısı ve Sayısı

Türkiye'de; tarım dışı sektörlerin gelişim ve çalışma alanı yaratma hızının düşüklüğü ve nüfus artışının yüksekliği ile miras hukuku ve gelenekler işletmelerin parçalanarak küçülmesine yol açmıştır. Çizelge 3.1'de yer alan 1950-2001 yılları arasında işletme sayıları ile ortalama işletme büyüklükleri bu saptamayı doğrulamaktadır.

Çizelge 3.1. Türkiye'de yıllar itibarıyla; tarım işletmesi sayısı, ortalama arazi varlığı (da) ve işletme tiplerinin payı (%)

Yıllar	İşletme Sayısı	İşletme Tiplerinin Payı (%)			Ortalama arazi varlığı (da)
		Bitkisel + Hayvansal Ür.Yapan	Yalnız Hayvansal Ür.Yapan	Yalnız Bitkisel Ür.Yapan	
1950	2 527 000	-	-	-	77.0
1963	3 100 900	-	-	-	55.3
1970	3 058 900	83.30	9.40	7.30	55.8
1980	3 650 900	86.03	2.52	11.45	62.3
1991	4 091 530	72.14	3.43	24.43	52.7
2001	3.075.516	67,42	2,36	30,22	61,0

Çizelgede görüleceği gibi, son 50 yıllık süreçte tarımsal işletme sayısı artmış, ortalama işletme büyüklüğü ise 77 dekaradan 61 dekara inmiş yani zaten küçük boyutlu olan işletmeler yukarıda belirtilen nedenlerle daha da küçülmüştür. Türkiye'de yalnızca hayvancılıkla uğraşan işletmelerin toplam tarımsal işletmeler içerisindeki payı 1970 yılında %9.40 iken, 2001 yılında %2,36'ya, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten işletmelerin oranı %83.30'dan %67.42'ye gerilemiş, yalnız bitkisel üretim yapan işletmelerin oranı ise %7.30'dan %30.22'ye yükselmiştir. Bu değişim, hayvancılıktan önemli ölçüde kaçış olduğunu göstermesi niteliğindedir.

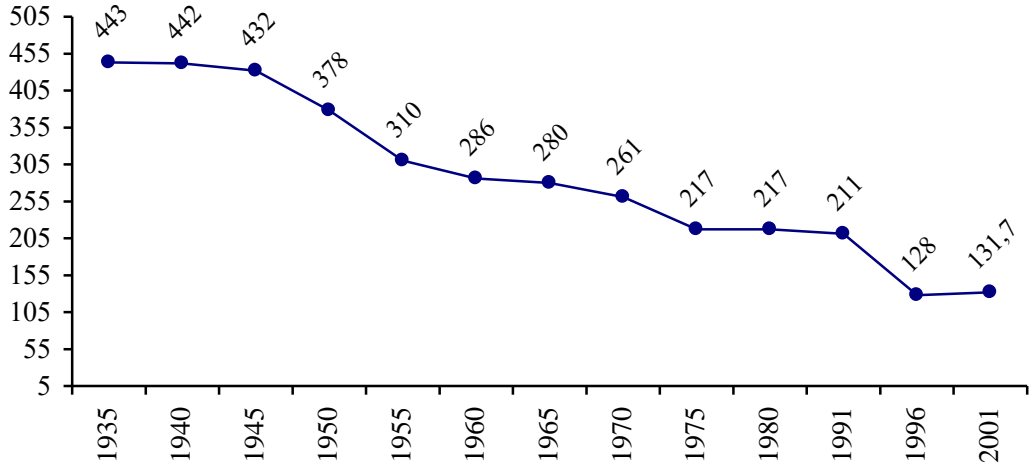
3.1.2. Çayır ve Mera

Çayır ve meralar, uzun yıllar boyunca hayvancılık için ucuz, olabildiğince sömürülebilir ve sürdürülebilir yem kaynağı olarak düşünülmüş, geniş çayır-meralara sahip olduğu varsayılan Türkiye bir hayvancılık cenneti olarak nitelendirilmiştir. Bu hatalı değerlendirme, bulunan coğrafyanın iklimsel koşullarına bağlı olarak kırılmalı bir yapıda olan meraların niteliklerinde bozulmaya, hayvancılık için son derece önemli olan kaba yem üretim dışında kalmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin çayır ve mera varlığı ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarca açıklanan veriler birbirinden oldukça farklıdır. Bazı kaynaklarda yıllar itibarıyla mera varlığı grafik 3.1'de gösterildiği şekilde ifade edilmektedir. Bu grafikte yer alan değerler 1935 yılından günümüze mera alanlarının yaklaşık üçte ikisinin kaybedildiğini göstermektedir. Genel tarım sayımı sonuçlarında 2001 yılı mera varlığı 131,7 milyon dekar olarak yer almaktadır. Yine genel tarım sayımı sonuçlarından; mera alanları, nadas alanları, daimi çayırlar ve tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan, yani olatmaya elverişli olabilecek araziler toplamı ise 237 milyon dekar olarak hesaplanmaktadır (Çizelge 3.2)

Çizelge 3.2. Türkiye otlatılabilir alanları (da)

Mera	131.673.745
Daimi çayır	28.986.256
Nadas	37.459.577
Tarıma elverişli olduğu halde ekilmeyen	38.886.798
TOPLAM	237.006.376

Grafik 3.1. Türkiye mera varlığının yıllar itibarıyla değişimi (milyon da)

Mera alanlarının azalması, bu alanların bitkisel üretime açılması yanında, erken ve aşırı, bir başka ifadeyle denetimsiz ve bilinçsiz otlatmanın bir sonucudur. Mera olarak nitelenen alanların bölgelere göre ancak %15-%50'sinin vejetasyonunun yeterli olduğu ve bu alanların kuru ot veriminin 45-100 kg/da arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Nitelikleri bu düzeye inmiş alanları, öncelikle mera olarak değil, erozyondan korunması gereken alanlar olarak düşünmek daha doğru olur. Buna rağmen bu alanları hayvancılığın hizmetine hazırlamak için mera ıslahına ciddi olarak eğilmek gerektiğini kabul etmek gerekir.

3.1.3. Yem Bitkileri Üretimi

Yem bitkileri yetiştiriciliği, güvenli kaba yem üretiminin tek yoludur. Türkiye'de nitelikli kaba yem üretimi için tarımı yapılan bitkilerin en önemlileri; yonca, korunga ve mısır (hasıl) dır. Yonca ve mısır (hasıl) ekiliş alanları yanında, bu alanlarda üretilen taze ve kuru yonca otu ile mısır hasılı miktarları çizelge 3.3' de gösterilmiştir.

Çizelge 3.3. Türkiye'de Taze ve Kuru Yonca Otu ile Silajlık Mısır Üretimi (.000 t)

Yıllar	Y o n c a			Mısır hasıl
	Ekilen (ha)	Yeşil Ot	Kuru Ot	
1986	183.890	2205	850	224
1990	197.439	1.849	1.106	229
1995	214.010	1.803	1.399	551
1999	245.606	1.595	1.641	640
2004	320.000	2.300	2.000	600

Özellikle son yıllarda başta silajlık mısır olmak üzere kaliteli kaba yem üretiminde önemli artışlar olmuştur. Bu olumlu değişime yem bitkileri ekimini destekleme programının önemli katkısı vardır. Bu programın sürdürülmesi ve hayvansal ürün fiyatlarında istikrar sağlanması üreticilerin yem bitkisi üretimine daha fazla yönelmelerini ve üretimin arzulanan düzeye ulaşmasını sağlayacaktır.

3.1.4. Karma Yem

Karma yemin hayvansal ürünlerin üretim maliyetindeki payı çoğu kez %60-70 düzeyindedir. Özelleştirme çalışmalarının ilk yıllarında ortak şirketlerindeki hisselerini elden çıkaran Yem Sanayi Türk A.Ş. daha sonra kendine ait fabrikaları da satmış ve devlet bu sektördeki üretim faaliyetine son vermiştir. Sektörde halen yeterli sayıda üretim birimi ve kapasite mevcuttur.

Yem hammaddelerinin iç piyasadan teminindeki yetersizlikler, hammadde fiyatlarının yüksekliği ve yem denetim mekanizmasındaki eksiklikler, bir yandan kaliteli ve uygun fiyatlı yem üretimini, diğer taraftan da rekabeti olumsuz etkilemektedir.

3.1.5. Sermaye

Bir tarım işletmesinin üretime devamı, daha verimli ve üretken bir yapıya kavuşturulması için işletme sermayesinin yeterli olması gerekir. Türkiye'de tarım işletmelerinin çok büyük bir bölümü henüz ticari nitelik kazanamamıştır. Bu niteliği kazanmış olduğu varsayılanların pek çoğunun ise alt yapısı yetersizdir. Özellikle bu açıdan arzulanan dönüşümü başlatmak ve hızlandırmak için, öncelikle işletmelerin sermaye eksikliği ortadan kaldırılmalıdır.

İşletmelerin sermaye gelişimini sağlayacak faktörlerden ilki, üretimlerinden sağladıkları artı değerdir. Ne var ki Türkiye'de işletmelerin büyük bir kısmı için, çoğu kendilerine bağlı olmayan nedenlerle, bu kaynak henüz sermaye birikiminin yeterli düzeye gelmesini sağlamaktan uzaktır. Bu durumda sermaye eksikliğini gidermek için akla gelen bir başka yol kamu kaynaklarının sektöre yönlendirilmesidir. Fakat günümüze kadar, çok değişik nedenlerle bu kaynağın etkin olarak kullanıldığı söylenemez. Kısa bir sürede olumlu sayılabilecek değişiklikler olmasını beklemek de doğru değildir. Özetle; tarım işletmelerinin üretim deseni ve biçimi ile işletmenin yapısını değiştirmeye yetecek ölçüde sermaye birikimi sağlaması bugüne kadar izlenen politikalarla mümkün olmadığından sektörün sermaye yetersizliğine bağlı sorunları devam etmektedir. Bu eksiklik giderilmedikçe, hayvansal üretimin boyutu, niteliği ve üretim maliyetlerini olumlu yönde etkileyecek değişimi sağlamak mümkün olmayacaktır.

3.1.6. Girişimci

Türkiye'de 1923'ten itibaren sayısal olarak devamlı artan ve 1980 yılında 25 milyona ulaşan tarımsal nüfus azalma sürecine girmiş ve 1990 yılında 23.1, 2000 yılında da 22.8 milyona inmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri, ekstansif tarımsal üretimde yer alan işgücünün bir bölümünün bu alandan çekilmesidir. Çünkü kırsal kesimde, başta koyun ve keçi yetiştiriciliği olmak üzere, tarımsal faaliyette bulunmak gençler için çekiciliğini yitirmiştir. Önceleri bu işlerle uğraşanlar da, başta yaşlılık olmak üzere, çeşitli nedenlerle sektörü terk etmiştir.

Çizelge 3.4. Türkiye şehir ve köy nüfusundaki değişim (.000 kişi)

Yıllar	Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu		Toplam Nüfus
	Kişi	%	Kişi	%	
1940	4.346	24,4	13.474	75,6	17.820
1950	5.244	25,0	15.703	75,0	20.947
1960	8.860	31,9	18.895	68,1	27.755
1970	13.691	38,4	21.914	61,6	35.605
1980	19.645	43,9	25.092	56,1	44.737
1990	33.326	59,0	23.147	41,0	56.473
2000	44.066	64,9	23.797	35,1	67.863

Kısaca kırsal kesimde yaşamayı sürdüren nüfus, tarımsal faaliyette bulunmadan ya da tarımsal faaliyetinin boyutunu küçülterek, yetersiz de olsa, gelir sağlama çabasına yönelmiştir. İşi bırakma ya da faaliyet çapını küçültme sürecinde, bitkisel üretime nazaran daha sürekli ve fazla işgücü gerektiren hayvansal üretim ilk sırayı almıştır. Köylerdeki işgücü kaybı ve hayvan sayısındaki azalma da bu görüşü destekler nitelikteki gelişmelerdir. Bu durum sektöre, üretim koşullarını geliştirmeye ve buna uygun yetiştiricilik sistemlerini hayata geçirmede başarılı olacak yeni müteşebbisler katılınca kadar devam edecektir.

3.1.7. Hayvancılık Politikaları

Türkiye’de hayvancılık politikaları hemen tamamen kamu tarafından belirlenir. Tarımsal üretimin her aşamasında; yol gösterici, destekleyici, denetleyici, vergi tahsil edici ve dış piyasa ile ilişkileri belirleyici olarak görev üstlenmede yer alan kamu örgütlenmesi veya örgütleri, üretici ve üretimi ciddi boyutlarda etkilemektedir.

Türkiye’de çeşitli Bakanlıklar ve sivil örgütler yanında İl Özel İdaresi ve Belediyeler tarafından da yer yer hayvansal üretime dönük çalışmalar yapılabilmektedir. Özellikle İl Özel İdareleri hayvansal üretim ile ilgili projeler geliştirip uygulamaya aktarma çabası içerisinde olduklarıdır.

Hayvancılıkla ilgili politikaların belirlenmesi ve öngörülen politikaların benimsenmesinde yetiştiriciler tarafından kurulan örgütler henüz önemli bir işlev üstlenememişlerdir. Bu husus Türkiye açısından oldukça önemlidir. Çünkü Türkiye’de yaygın olan küçük ölçekli işletmelerin hem ürün satışı hem de girdi temininde pazarlık güçleri yetersizdir. Bu durum öncelikle üreticileri, ürünlerini düşük fiyata satmak, girdileri de yüksek fiyatla almak zorunda bırakmaktadır. Bu temel olumsuzluğa ek olarak küçük işletmeler; teknoloji yenileme, ürün çeşitlendirme, ürün kalitesini yükseltme ve ürünlerini az da olsa işlemede faaliyetlerinde yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, bir araya gelerek ortak hareket olanağına kavuşmamış olan üreticilerin temel politikalara etkili olma şansları, dolayısıyla çıkarlarını koruyabilme olanakları da hemen hemen yoktur.

Türkiye’de hayvancılıkla ilgili sivil örgütler arasında sayılabilecek dernek ve birliklerin kurulup yaşatılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Ne var ki daha çok yetiştirme derneği niteliğinde olan bu örgütlerin hem sayısı hem de katılımı oldukça sınırlıdır. Oysa gelişmiş ülkelerde, bir ırkı geliştirmek ve onu yetiştirenlerin çıkarını korumak amacıyla oluşturulmuş, ülke çapında örgütlenmiş dernek ve birliklerin geçmişi 100-150 yıllık geçmişe sahiptir.

Sonuç olarak; ülkemizde pazarlama, girdi temini ve ıslah amaçlı sivil örgütlenmelere ihtiyaç vardır. Örneğin, yeterli olmasa da, gözlemlenen bu yönlü çabalar ümit vericidir. Üreticilerin örgütlenme hızını artırmak için, bu amaca hizmet edecek politikaların belirlenip uygulanmasına özen gösterilmelidir.

Türkiye’de tarım devlet müdahalesi ile en fazla karşı karşıya olan sektörlerden biridir. Tarımın alt kollarından olan hayvansal üretim de, doğal olarak, sıklıkla devlet müdahalesine maruz kalmaktadır. Kamunun yönlendirme ve destekleme amaçlı politikalarda en fazla başvurduğu araçlar teşvik ve sübvansiyon olmuştur. Müdahalelerde çoğunlukla ya gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılama yada tüketiciyi koruma amacı öne çıkmaktadır. Oysa üretim yetersizliği olan ülkelerde, devlet müdahalesinin temel amacı; üretimde sürekliliği sağlamak, üreticiyi korumak, üretimi artırmak ve maliyetleri düşürmek olmalıdır.

3.1.8. Hayvan Sağlığı

Hayvansal üretimin sürekliliği ve karlılığını belirleyen temel unsurlardan biri de hayvan sağlığıdır. Günümüze kadar hayvan sağlığı konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, gelinen noktayı yeterli bulmak mümkün değildir.

Türkiye özellikle salgın hastalıklar konusunda oldukça fazla deneyime sahiptir. Sığır Vebası, Şap, Ruam, Tüberküloz vb salgınlar ile başarılı mücadeleler verilmiştir. Bu başarılarla rağmen, Türkiye henüz bu hastalıklardan arı hale getirilememiştir.

Salgın hastalıklarla mücadelede başarısızlıkta; yönetsel, ekonomik ve coğrafi vb. pek çok faktör bakımından olumsuzlukların etkisi olmuştur. Örneğin, şimdiye kadar ne Türkiye’ye kaçak hayvan girişini engellemek ne de Türkiye içerisinde hayvan hareketlerini izlemek ve bir düzene sokmak mümkün olabilmiştir. Özellikle, hastalıklarla mücadelede Türkiye’den geri olan Doğu ve Güneydoğu komşularımızdan hayvan girişinin engellenememesi hastalık tehdidini sürekli hale getirmiştir. Nitekim Türkiye’de ciddi salgınların başlangıç noktası genellikle bu bölgeler olmaktadır.

3.1.9. Yasal Düzenlemeler

Hayvancılığı doğrudan ilgilendiren ve hazırlıkları uzun zamandır devam eden iki temel yasa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki mera yasasıdır ve bu yasanın gerekleri yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Hayvancılıkla ilgili en önemli yasalardan biri de 2001 yılı içerisinde yürürlüğe giren hayvan ıslahı yasasıdır. Hayvansal üretimi de etkilemesi mümkün görülen üretici birlikleri yasası ise 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu aşamadan sonra, bir yandan değişen koşullara uygun yasal alt yapı güçlendirilirken, diğer yandan da yürürlükteki yasalarla ilgili tüzük, yönetmelik ve benzeri düzenlemeler çağa uygun ve de günün ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmelidir.

3.2. Türkiye Hayvan Varlığı ve Hayvansal Üretimi

3.2.1. Sığır yetiştiriciliği

3.2.1.1. Sığır varlığı

Dünya, Türkiye, çeşitli ülke ve ülke gruplarının sığır varlığının yer aldığı Çizelge 3.5 incelendiğinde; Dünya sığır varlığının 1980-2005 yılları arasında düzenli olarak arttığı görülür. Buna karşılık çizelgede yer alan ülkelerin, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir bölümü ile; AB 15 ve AB 25 gruplarında sığır varlığında önemli ölçüde azalma olduğu göze çarpmaktadır.

Çizelge 3.5. Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının sığır varlığı (.000 baş)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	1.215.990	1.258.869	1.297.800	1.325.226	1.315.515	1.372.251
AB 15	97.287	97.0977	91.718	84.474	82.637	77.758
AB 25	108.786	106.895	100.177	94.949	93.903	87.880
Türkiye	15.567	12.410	12.173	11.901	11.054	10.069
Arjantin	55.760	54.000	52.845	52.648	48.674	50.768
Avustralya	26.202	22.737	23.162	25.731	27.588	27.730
Çin	52.496	62.714	79.497	100.556	104.554	115.230
Fransa	23.919	23.481	21.394	20.524	20.310	19.383
Yunanistan	932	725	654	579	602	600
Hindistan	186.500	196.520	202.500	201.734	193.134	185.000
İran	5.174	6.200	7.532	8.347	8.270	8.800
İtalya	8.719	9.106	8.746	7.164	7.162	6.314
Güney Afrika	13.575	12.000	13.300	12.600	13.600	13.764
İngiltere	13.363	12.911	12.079	11.857	11.133	10.378
ABD	111.242	109.582	95.816	102.785	98.198	95.848

Manda varlıklarının özetlendiği çizelge 3.6'da ise durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Çizelgede yer alan ülke ve gruplardan Türkiye ve Hindistan dışındakilerde manda varlığının son 25 yıllık dönemde sürekli artış gösterdiği, Türkiye ve Hindistan'da ise bu eğilimin tersine, önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Çizelge 3.6. Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının manda varlığı (.000 baş)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	121.722.333	136.241.764	148.184.210	159.318.960	163.484.105	173.921.455
AB 15	90.528	100.632	113.173	108.992	182.877	237.788
AB 25	90.528	100.632	113.173	108.992	182.877	237.788
Türkiye	1.040.000	544.000	429.000	305.000	165.000	103.900
Çin	18.439.752	19.546.953	21.421.975	22.926.183	22.595.017	22.745.250
Hindistan	1.628	832	773	692	877	788
İran	66.070.000	75.250.000	80.570.000	88.375.456	93.266.000	98.000.000
İtalya	240.000	360.000	440.000	447.000	490.600	550.000
Güney Afrika	88.900	99.800	112.400	108.300	182.000	237.000

1980 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde, diğer yıllardaki; Dünya, Türkiye, AB 15 ve AB 25 sığır varlığının gösterildiği 3.7 nolu Çizelge, son 25 yıllık süreçte sayısal değişimin değerlemesini kolaylaştırmaktadır.

Çizelge 3.7. 1980 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde yıllar itibariyle Dünya, Türkiye, AB 15 ve

AB 25 sığır varlığı (.000 baş)

Yıllar	Sığır				Manda			
	Dünya	AB 15	AB 25	Türkiye	Dünya	AB 15	AB 25	Türkiye
1980	1.215.980	97.287	108.786	15.567	121.722	90.528	90.528	1.040
1985	104	100	98	80	112	111	111	52
1990	107	94	92	78	122	125	125	41
1995	109	87	87	76	131	120	120	29
2000	108	85	86	71	134	202	202	16
2005	113	80	81	65	143	263	263	10

Çizelgede görüleceği gibi, 1980 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde, 1980-2005 döneminde Dünya sığır varlığı 113'e çıkmış, AB 15 ve AB 25'de 80 ve 81'e gerilemiştir. Türkiye'de ise manda mevcudu, hızlı bir azalma ile 65'e inmiştir. Manda varlıklarında ise durum farklılık göstermektedir. Dünya, AB15 ve AB25'de artan manda varlığına karşılık, Türkiye manda varlığının 2005 yılında, 1980 yılındaki sayının %10'una gerilediği anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Üretimler

3.2.1.2.1. Sığır eti üretimi

Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının sığır eti üretimlerinin verildiği Çizelge 3.8'de görüleceği gibi, son 25 yıllık dönemde dünya sığır eti üretimi düzenli bir artışla 45.5 milyon tondan, 60.0 milyon tona ulaşmıştır. Çizelgeye alınan ülke ve grupların tümünde durumun aynı olmadığı, sığır eti üretiminin bazılarında artma, bir bölümünde de azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen 25 yıllık dönemde, Türkiye sığır eti üretimi önemli ölçüde artarak, 2005 yılında, 1980 yılı üretiminin 2.8 katına ulaşmıştır. Oysa aynı dönem içerisinde Türkiye sığır varlığında %35 düzeyinde bir azalma olduğu Çizelge 3.7'den anlaşılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, sayısal azalmaya karşılık üretimin artmış olması, hayvan başına karkas üretiminin artırılması ile sağlanmıştır.

Çizelge 3.8. Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının sığır eti üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	45.550.845	49.285.077	53.362.902	54.204.760	56.946.995	60.190.908
AB 15	8.512.528	8.880.822	8.947.564	7.989.006	7.441.202	7.357.239
AB 25	9.061.867	9.427.761	9.469.947	8.523.068	8.175.235	7.983.329
Türkiye	130.380	318.164	360.704	292.450	354.636	367.000
Arjantin	2.839.248	2.847.838	3.007.000	2.688.000	2.718.000	3.024.000
Avustralya	1.564.400	1.310.020	1.676.726	1.803.417	1.987.902	2.139.948
Çin	272.702	385.804	1.143.789	3.296.528	4.991.164	6.800.200
Fransa	1.838.000	1.893.000	1.911.747	1.683.300	1.527.600	1.529.000
Yunanistan	111.323	84.365	79.431	72.262	63.300	75.000
Hindistan	853.424	946.400	1.324.801	1.365.265	1.442.000	1.493.500

İran	171.000	168.000	210.000	255.000	268.800	320.000
İtalya	1.146.823	1.204.074	1.164.855	1.180.461	1.151.935	1.180.000
Güney Afrika	584.678	650.000	609.000	508.000	622.000	643.000
İngiltere	1.102.000	1.179.000	1.001.743	1.002.000	705.000	747.000
ABD	9.998.990	10.996.000	10.465.000	11.585.000	12.298.000	11.242.000

Hayvan başına karkas üretiminin artması, bakım ve besleme ve genotipin iyileştirilmesi ile sağlanabilir. Çizelge 3.9 incelendiğinde, Türkiye sığırcılığında genotip değişimi kolaylıkla anlaşılmaktadır. Türkiye sığır popülasyonunda, 1990 yılında %8.90 olan kültür ırkı payı, 2003 yılında %19.83'e, kültür ırkı melezlerinin payı ise %32.26'dan %42.77'ye yükselmiş, yerli ırktan hayvanların payı ise aynı dönemde %58.84'den %36.40'a gerilemiştir. Bu değişimde hem saf yetiştirme hem de melezleme çalışmalarının önemli rolü olmuştur. Gebe düve ithalatının da, özellikle kültür ırkı sığır oranının artışına katkısı olduğu düşünülebilir. Belirtilen değişime bağlı olarak besleme uygulamalarında da değişiklik olduğu kabul edilmelidir. Sonuç olarak bu değişiklikler hayvan başına karkas veriminin artmasını sağlamıştır.

Çizelge 3.9. Yıllar itibarıyla sığır varlığında çeşitli genotiplerin payı (%),

Yıllar	Kültür İrki	Kültür İrki Melezi	Yerli İrk
1990	8,90	32,26	58,84
2000	16,78	44,03	39,19
2001	17,58	43,80	38,62
2002	18,97	44,45	36,58
2003	19,83	43,77	36,40

Hayvan başına karkas ağırlığına ilişkin değerlerin yer aldığı Çizelge 3.10'da görüleceği gibi sığır ve manda karkas ağırlıkları 1990-2004 yılları arasında önemli düzeyde artmış olduğu görülmekte, bu da az önce ifadenin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Çizelge 3.10. Yıllar itibarıyla hayvan başına karkas ağırlığı (kg)

	1990	1995	2000	2004	2004 ¹
Sığır	118,6	160,6	168,7	175,8	190
Manda	138,1	159,1	172,1	178,9	190

Kaynak: <http://faostat.fao.org/faostat>

¹ TÜİK tarafından hesaplamalarda kullanılan miktarlar

Sığır başına karkas ağırlığı için dünya ortalaması 201.9 kg'dır. Asya ve Afrika anakaraları sırasıyla 140.4 kg ve 146.8 kg ile en düşük değerlere sahip kıtalardır. Gelişmiş ülkeler ile gelişme yolundaki ülkelerin sığırlarının ortalama karkas ağırlığı arasında yaklaşık 100 kg'lık bir fark söz konusudur. Bu fark dünya sığır varlığının yaklaşık % 30'unu barındıran gelişmiş ülkelerin, dünya sığır eti üretiminin % 50'sini üretmesini açıklamaktadır. Türkiye sığır karkas ağırlığı ortalamasının 180 veya daha iyimser olarak 190 kg olduğu Çizelge 3.10'da görülmektedir. Bu değerlerin her ikisi de Dünya ortalamasının gerisindedir. Gelişmiş ülkelerin karkas ağırlığı ortalamaları ile karşılaştırıldığında, Türkiye ortalamasının oldukça düşük bir düzeyde olduğu görülür.

Çizelge 3.11. Dünya, anakaralar ve çeşitli gruplarda sığırın ortalama karkas ağırlığı (kg)

	1975	1975 yılı karkas ağırlığı 100 kabul edildiğinde						2003
	kg	1980	1985	1990	1995	2000	2003	kg
Dünya	187.8	103.3	106.4	110.3	107.8	108.3	107.5	201.9
Asya	108.0	104.6	114.8	124.0	130.8	131.3	130.0	140.4
Avrupa	203.9	107.7	112.4	120.8	123.2	125.4	128.0	261.0
Afrika	145.8	101.6	104.4	98.9	97.6	97.9	100.7	146.8
Okyanusya	171.1	101.5	106.5	118.2	118.9	125.0	119.8	204.9
Kuzey ve Orta Amerika	230.4	110.5	112.2	119.6	124.7	131.6	131.1	302.1
Güney Amerika	191.0	100.5	100.8	102.8	116.0	109.9	111.1	212.2
Gelişmiş Ülkeler	207.1	105.9	110.2	118.1	113.8	123.1	123.4	255.5
Gelişme Yolundaki Ülkeler	149.7	103.1	105.5	107.6	113.4	110.6	111.2	166.4
AB(15)	218.7	109.7	113.2	124.5	124.7	125.7	127.0	277.7
AB (25)	209.0	108.7	113.8	123.7	122.3	126.4	127.2	265.9

Kaynak: <http://faostat.fao.org/faostat>

Daha önce belirtildiği gibi, son 20-25 yıllık süreçte Türkiye sığır varlığında önemli ölçüde azalma olmuştur. Gelecek yıllarda bu eğilimin sürmesi beklenmektedir. AB'ne katılım sürecindeki Türkiye'nin sığır varlığının azaltılmasına yönelik olarak Birlikten gelecek dayatmalar da Türkiye sığır varlığının önemli ölçüde azaltılmasını zorunlu kılmaya adaydır. Bu durumda; Türkiye hayvansal gıda üretimindeki mevcut ve gelecekte ortaya çıkacak açığın kapatılmasında sığırcılık sektörünün katkısının artırılmasını sağlayacak önlemlerin zaman geçirmeksizin alınmasından başka yol bulunmamaktadır.

3.2.1.2.2. İnek sütü üretimi

Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının inek sütü üretimlerinin verildiği Çizelge 3.12'de görüleceği gibi, son 25 yıllık dönemde dünya inek sütü üretimi düzenli bir artışla yaklaşık 422.3 milyon tondan, 529.7 milyon tona yükselmiştir. Çizelgede yer alan ülke ve gruplardan AB ülkeleri dışındakilerin inek sütü üretimlerinde artış olduğu görülmektedir. Türkiye'de de buna benzer şekilde inek sütü üretiminin artarak, 2005 yılında, 1980 yılı üretimi olan 7.7 milyon tondan, 9.5 milyon tona yükseldiği, başka bir deyişle 1980 yılı üretimi 100 kabul edildiğinde, 2005 yılı üretiminin 123'e yükseldiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.12. Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının inek sütü üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	422.323.803	458.037.703	479.155.651	464.417.409	491.231.058	529.662.559
AB 15	129.268.506	134.210.957	126.733.797	122.666.427	123.055.245	120.296.000
AB 25	144.322.159	149.348.886	141.636.476	141.198.632	144.933.712	142.102.900
Türkiye	7.710.600	7.994.269	7.960.640	9.275.310	8.732.041	9.500.000
Arjantin	5.306.557	5.642.663	6.281.980	8.770.717	10.121.330	8.100.000
Avustralya	5.565.000	6.225.000	6.456.000	8.460.000	11.183.000	10.149.000
Çin	1.193.020	2.589.879	4.362.638	6.082.213	8.632.308	24.530.080
Fransa	27.292.000	27.808.112	26.135.590	25.438.000	24.998.600	25.282.000
Yunanistan	665.792	570.427	618.947	737.751	748.387	780.000
Hindistan	13.255.000	17.500.000	22.240.000	26.700.000	34.000.000	38.500.000
İran	1.584.500	1.897.900	2.600.200	3.450.000	4.760.000	5.000.000

İtalya	10.644.600	10.946.200	11.120.700	11.258.500	12.309.400	10.500.000
Güney Afrika	2.500.000	2.200.000	2.475.000	2.794.000	2.540.000	2.552.000
İngiltere	15.974.000	16.022.000	15.251.204	14.844.300	14.488.000	14.577.000
ABD	58.244.000	64.930.000	67.005.000	70.439.000	76.023.000	80.287.200

Çizelge 3.13’de, inek başına süt veriminde son 15 yıllık dönemde yaklaşık 300-350 kg’lık bir artış sağlandığı görülmekte, bu da belirtilen dönemdeki üretim artışını açıklamaktadır. Bununla birlikte ulaşılan verim düzeyini yeterli bulmak olanaksızdır.

Çizelge 3.13. Türkiye’de yıllar itibarıyla inek ve manda başına yıllık süt verimi (kg)

	1990	1995	2000	2004 ¹
Sığır	1351	1576	1654	1709
Manda	928,9	936	967,4	960

¹ TÜİK tarafından hesaplamalarda kullanılan miktarlar

Çizelge 3.14 incelendiğinde, inek başına yıllık süt verimi Türkiye ortalamasının, Dünya ortalamasının yaklaşık %75’i düzeyinde, hayvancılığı gelişmiş bölgeler ortalamalarının ise ancak yaklaşık %30-35’i dolayında olduğu anlaşılır. Kısaca; Türkiye sığırcılığında hayvan başına süt verim ortalamasının, sağlanan artışlara rağmen arzulan düzeyin çok gerisinde kaldığı bir gerçektir.

Çizelge 3.14. Dünya, kıtalar ve çeşitli gruplarda yıllar itibarıyla inek başına yıllık süt verimi (kg)

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
Dünya	1954	1 974	2 078	2 110	2 049	2 163	2 165
Asya	755	792	900	992	1 081	1 207	1 240
Avrupa	3 210	3 590	3 860	4 177	4 713	5 289	5 498
Afrika	445	449	452	458	471	473	480
Okyanusya	2 876	2 926	3 218	3 166	3 537	4 222	4 214
Kuzey ve Orta Amerika	3 280	3 606	4 026	4 126	4 452	4 749	4 739
Güney Amerika	1 061	960	996	1 063	1 178	1 432	1 387
Gelişmiş Ülkeler	2 963	3 172	3 426	3 771	3 853	4 468	4 672
Gelişme Yolundaki Ülkeler	716	709	767	802	882	994	1 006
AB(15)	3 586	4 030	4 290	4 739	5 421	6 010	6 240
AB (25)	3 413	3 839	4 105	4 526	4 980	5 705	5 930

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Türkiye sığır varlığındaki azalma ile sığır eti üretimi ilişkisi ile ilgili tartışmanın bir benzerini süt üretimi için de yapmak mümkündür. Azalmakta olan ve azaltılması yönünde zorlamalarla karşılaşılabilecek olan sığır varlığından, Türkiye hayvansal gıda üretimine katkının artırılması için, hayvan başına verimin artırılmasından başka yol görülmemektedir. Bu bağlamda, genotip ve çevrenin iyileştirilmesi çalışmalarına büyük bir hız verilmesi gerektiği anlaşılmalı ve bunun için gerekli koşullar ivedi olarak sağlanmalıdır.

3.2.2. Koyun ve Keçi yetiştiriciliği

Türkiye koyun ve keçi (küçükbaş) yetiştiriciliği sektörlerinin pek çok ortak niteliği vardır. Bu nedenle ve pek çok çalışmada da olduğu gibi her iki sektörün birlikte ele alınması uygun bulunmuştur.

Türkiye küçükbaş hayvancılığı; büyük oranda düşük verimli yerli ırklardan oluşan popülasyonu, ağırlıklı olarak otlatmaya dayalı besleme ve sınırlı girdi ile üretimin hedeflendiği; kısacası ekstansif bir yapıya sahiptir. Sektörün bu özelliklerine; işletmelerin küçük ve cılız bir yapıya sahip olması, girdi temini, ürün pazarlama ve değerlendirme olanaklarının yetersizliği, buna bağlı olarak üreticinin pazar fiyatından düşük pay alması, üretimin büyük ölçüde geçimlik olarak yapılması da eklenebilir.

Bilindiği gibi Türkiye’de hayvancılığın geliştirilmesine ilişkin hemen tüm girişim ve önlemler sığırcılığa yönelik olagelmış, küçükbaş sektörü genellikle dikkate alınmamıştır. Bu eğilimin doğal sonucu olarak da küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde gereken gelişme ve ilerlemeyi sağlamak mümkün olmamıştır.

Türkiye koyuncululuğunda en dikkate değer girişim, 1934 yılında başlatılan yerli ırkların Merinos ile melezlenmesi çalışmalarıdır. Tüm çabalara karşın, günümüzde, Türkiye koyun varlığının ancak %3,6 kadarını Merinos ve melezlerinin oluşturduğu dikkate alındığında, bu girişimden önemli bir sonuç alınmadığı anlaşılar.

Merinoslaştırma çalışmalarından doyurucu bir sonuç alınamaması üzerine, 1986 yılında, bilinen önemli etçi ırklardan koç ve koyunlar ithal edilerek yeni bir girişim başlatılmış, geçen 20 yıllık süre içerisinde bu çalışmadan sahaya önemli yansıma sağlanamamıştır. Bununla birlikte gerek Merinos gerek etçi ırklardan elde edilmiş fakat sahaya aktarılamamış ürünlerin pekte uzak olmayan bir süreçte Türkiye koyuncululuğuna önemli ölçüde katkı sağlamaya aday oldukları düşünülmelidir.

Türkiye keçi yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik bir hamleden söz etmek dahi mümkün değildir. Küçük çaplı girişim ve çabalar olmakla birlikte, sahayı etkileyebilecek bir sonuç üretilememiştir. Süt keçisi yetiştiriciliğine yönelik olarak devlet kuruluşlarında yürütülen küçük ölçekli çalışmaların, son yıllarda yetiştiriciden ilgi görüyor olması ümit verici bir gelişmedir ve desteklenmelidir.

Türkiye’nin gen kaynağı olduğu Ankara Keçisinin yetiştiriciliği ise neredeyse anavatanında yok olma eşiğine gelmiştir. Son yıllarda bu genotipin yok olmasını önlemeye yönelik girişimler daha kapsamlı olarak sürdürülmekle birlikte, Ankara keçisi yetiştiriciliğinin yeniden canlandırılmasına yönelik köklü önlemler alınmalıdır.

3.2.2.1. Koyun ve keçi varlığı

Çizelge 3.15’de; Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye koyun-keçi varlığı ve 1980-2005 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Belirtilen süreçte, Dünya koyun varlığında önemli sayılabilecek bir değişiklik olmazken, AB 15 ve AB 25 ülkelerinde sürekli ve oldukça önemli bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye koyun popülasyonu ise, bu 25 yıllık dönemde 46 milyon baştan, 25 milyon başa gerilemiştir.

Çizelge 3.15. Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye koyun-keçi varlığı ve değişimi (.000 baş)

Yıllar	Koyun				Keçi			
	Dünya	AB15	AB25	Türkiye	Dünya	AB15	AB25	Türkiye
1980	1.096.232	76.980	84.305	46.026	462.350	9.602	9.837	18.775
1985	1.118.636	87.087	94.945	40.391	485.129	10.532	10.781	13.100
1990	1.209.332	115.551	121.931	43.647	587.315	12.657	12.878	11.942
1995	1.074.284	113.695	116.254	35.646	660.967	12.121	12.485	9.564
2000	1.053.895	111.890	113.995	30.256	721.941	11.899	12.572	7.774
2005	1.079.005	99.319	101.991	25.201	808.903	11.446	12.108	6.609

Aynı çizelge ve Çizelge 3.16'dan, Dünya keçi varlığının 25 yıllık süreçte %75 arttığı, AB 15 ve AB 25 ülkelerinde artan bir trend gösterdiği anlaşılmaktadır. Türkiye keçi varlığında ise bu dönemde %65'lik bir kayıp olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.16. 1980 yılı mevcutları 100 kabul edildiğinde Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye koyun-keçi varlığının değişimi

Yıllar	Koyun				Keçi			
	Dünya	AB15	AB25	Türkiye	Dünya	AB15	AB25	Türkiye
1980	1.096.232	76.980	84.304	46.026	462.350	9.602	9.836	18.775
1985	102	113	113	88	105	110	110	70
1990	110	150	145	95	127	132	131	64
1995	98	148	138	77	143	126	127	51
2000	96	145	135	66	156	124	128	41
2005	98	129	121	55	175	119	123	35

3.2.2.2. Üretimler

3.2.2.2.1. Koyun ve keçi eti üretimi

Dünya, çeşitli ülkeler ve ülke grupları ve Türkiye koyun ve keçi eti üretimlerinin 1980-2005 yılları arasındaki değişimi, sırasıyla Çizelge 3.17 ve 3.18'de verilmiştir. Dünya koyun eti üretimi belirtilen süreçte 1.5 katına yükselmiştir. Bazı ülkelerde koyun eti üretiminin az da olsa gerilediği, çoğu ülkede ise artış olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.17. Dünya, çeşitli ülkeler ve ülke grupları ve Türkiye koyun eti üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	5.636.659	6.211.692	7.017.122	7.200.132	7.590.025	8.502.428
AB 15	908.923	965.275	1.138.569	1.112.162	1.086.169	988.678
AB 25	932.446	996.649	1.169.130	1.128.088	1.100.287	1.002.511
Türkiye	239.400	309.500	304.000	315.000	321.000	272.000
Arjantin	111.546	98.106	85.000	81.000	50.000	51.700
Avustralya	548.500	515.492	627.798	621.558	680.000	595.185
Çin	250.000	300.014	548.005	900.000	1.440.000	2.420.000
Fransa	173.600	179.300	185.114	140.200	133.400	123.000
Yunanistan	80.959	81.749	89.652	90.377	80.800	81.000
Hindistan	153.840	175.200	181.200	213.253	229.200	238.800
İran	152.000	192.000	238.000	276.000	326.166	388.880

İtalya	66.630	66.423	80.762	72.505	65.364	62.000
Güney Afrika	133.071	135.000	133.000	110.360	118.000	122.000
İngiltere	277.000	304.000	370.226	394.000	383.000	310.000
USA	144.240	162.000	164.650	130.200	106.100	86.600

Türkiye'nin koyun eti üretimindeki değişim düzenli yapıda değildir. Oysa çizelge 3.15'te görüleceği gibi koyun varlığındaki azalma süreklilik arz etmektedir. 1980-2000 yılları arasında genel olarak artma eğiliminde olan koyun eti üretiminin, 2000-2005 yılları arasında dikkat çekici ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu durum önceki yıllarda görülen sayısal azalmanın kasaplık güç oranında değişikliğe neden olmasından kaynaklanabileceği gibi, hesaplamalarda dikkate alınan katsayıların değiştirilmiş olmasının sonucu da olabilir.

Dünya keçi eti üretimi son 25 yıllık dönemde 2.7 kat artmıştır. Çeşitli ülkelerde de benzer bir durum izlenmektedir. Türkiye keçi eti üretimi ise 1990 yılından itibaren azalarak 45.000 tona kadar gerilemiştir. Keçi sayısındaki çok hızlı gerilemeye göre Türkiye et üretimindeki gerilemenin sınırlı kalması, damızlık çağıdaki keçilerin kasaplık güce katılmasının sonucu olarak görülmelidir. Bu durumda sonraki yıllarda keçi eti üretimindeki azalmanın hızlanmasını beklemek yanlış olmaz.

Çizelge 3.18. Dünya, çeşitli ülkeler ve ülke grupları ve Türkiye keçi eti üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	1.694.376	2.037.131	2.651.291	3.247.006	3.731.271	4.556.432
AB 15	73.511	78.808	84.461	83.411	74.571	69.255
AB 25	75.742	82.052	88.673	87.782	81.408	77.977
Türkiye	52.600	70.500	66.000	57.000	53.000	45.000
Arjantin	6.270	6.270	6.600	7.260	9.002	9.570
Avustralya	7.043	11.293	13.250	9.550	10.575	16.750
Çin	200.501	293.510	520.571	848.698	1.303.692	1.926.914
Fransa	8.000	8.900	9.104	7.500	6.600	7.100
Yunanistan	41.984	44.719	50.715	53.077	44.200	43.000
Hindistan	302.400	358.100	430.000	450.000	467.000	475.000
İran	72.800	92.400	99.500	101.000	109.500	105.000
İtalya	5.110	3.546	3.972	3.993	3.687	3.600
Güney Afrika	28.400	31.000	34.600	36.000	36.000	36.547

3.2.2.2.2. Koyun ve keçi sütü üretimi

Küçükbaş hayvancılığın gıda üretimine katkısı öncelikli olarak et üretimi ile olmakla birlikte, koyun ve keçilerden sağlanan sütün önemi küçümsenmemelidir. Türkiye süt üretimi 11 milyon ton dolayındadır. Küçükbaş hayvancılığın süt üretimine katkısı 1.13 milyon tonluk üretim ile %9.7'dir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısı ve günümüze kadar büyük ölçüde ihmal edilmişliği dikkate alındığında, süt üretimine katkısının küçümsenmemesi gerektiği, gerekli yatırım ve girişimler yapılarak, uygun koşulların sağlanması halinde bu katkının ne denli artırılabilirliği kolayca anlaşılır.

Sektörün yapısal özelliklerinde belirtildiği gibi, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği çoğunlukla geçimlik olarak yapılmaktadır. Bu nedenle, özellikle arazisiz ve sınırlı arazi varlığına sahip

cılız aile işletmelerinde olmak üzere, tarım nüfusunun beslenmesinde küçükbaş hayvancılığın katkısının çok önemli olduğu unutulmamalıdır.

Çizelge 3.19'dan yararlanılarak, küçükbaş hayvancılık sektöründe üretilen sütün %75'inin koyunculuk, geriye kalan %25'lik bölümünün keçi yetiştiriciliğinden sağlandığı hesaplanabilir. Türkiye koyun ve keçi varlığı ve sağılabilir hayvan sayıları dikkate alındığında, istatistiklerde birim başa süt veriminin; koyunda 60, keçide 80 kg dolayında hesaplandığı anlaşılmaktadır. Belirtilen bu verimlerin sahayı tam olarak yansıtmadığı düşünülürse küçükbaş hayvancılık sektöründe üretim artışı sağlamak için alınması gereken mesafenin oldukça uzun olduğunu anlamak zor olmaz.

Çizelge 3.19. Türkiye süt üretimi (ton)

	1980	1990	1995	2000	2004 ¹
Sığır	7 710 600	7 960 640	9 275 310	8 732 041	9 607 412
Keçi	483 000	337 535	277 205	220 211	259 087
Koyun	1 147 395	1 145 015	934 495	774 380	771 716
Manda	273 905	174 225	114 540	67 330	48 000
Toplam	9 614 900	9 617 415	10 601 550	9 793 962	10 677 494

<http://faostat.fao.org/faostat/>

¹. TÜİK tarafından hesaplamalarda kullanılan miktarlar

Dünya, ülkeler, ülke grupları ve Türkiye koyun ve keçi sütü üretiminin yıllara göre değişimini verildiği Çizelge 3.20'de görüleceği gibi; Türkiye dışındaki tüm ülke ve ülke gruplarında koyun sütü üretimi artış göstermektedir. Keçi sütü üretiminde de büyük ölçüde benzer bir durum görülmektedir. Türkiye küçükbaş sektörünün süt üretimindeki azalma ve toplam süt üretimine katkısındaki düşüş, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Belirtilen gerilemeler, özellikle geçimlik üretimin ağırlıkta olduğu tarım nüfusunun hayvansal gıda tüketiminin azalmasına, kısacası gıda dağılımının ülke genelindeki dengesizliğin artmasına neden olmaktadır.

Çizelge 3.20. Dünya, ülkeler, ülke grupları ve Türkiye koyun ve keçi sütü üretimi

	Koyun sütü (ton)				Keçi sütü (ton)			
	1980	1990	2000	2005	1980	1990	2000	2005
Dünya	6.812.862	7.995.800	8.074.631	8.609.949	7.701.538	9.967.965	11.633.599	12.435.038
AB 15	1.607.879	2.003.300	2.242.404	2.291.000	1.380.779	1.635.327	1.629.211	1.730.600
AB 25	1.678.320	2.080.148	2.309.143	2.362.100	1.407.591	1.661.306	1.701.289	1.805.610
Türkiye	1.147.395	1.145.015	774.380	750.000	483.000	337.535	220.211	240.000
Çin	226.000	594.000	847.000	1.120.000	107.272	165.700	230.006	256.000
Fransa	142.600	240.320	253.910	264.000	453.000	430.832	484.517	587.000
Yunanistan	571.852	673.524	743.238	700.000	414.380	498.614	520.433	495.000
İran	517.500	535.000	555.000	380.000	631.800	643.400	357.980	365.000
İtalya	607.600	663.400	741.900	820.000	118.400	128.600	112.800	115.000

3.2.3. Kanatlı hayvan yetiştiriciliği

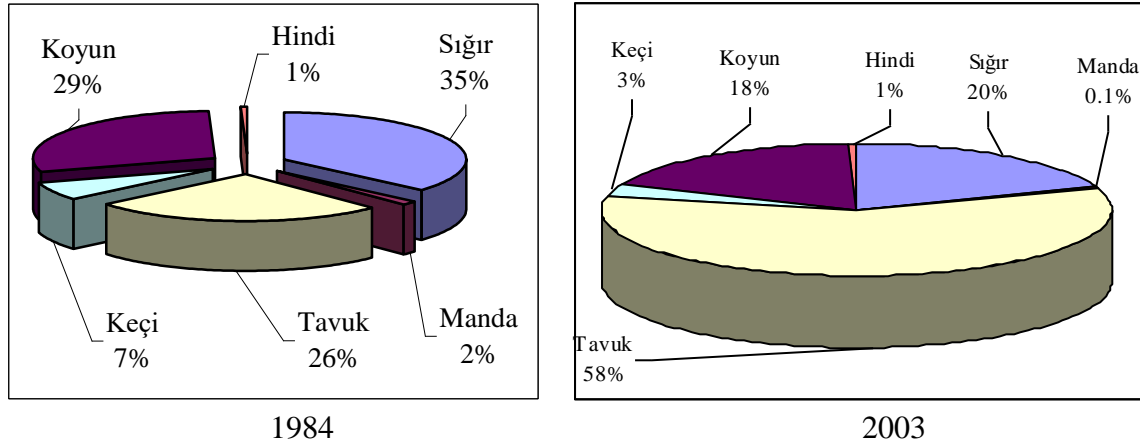
Türkiye'nin 1984-2003 yılları arasındaki et ve yumurta üretimlerinin özetlendiği Çizelge 3.21 incelendiğinde, tavuk veya toplam kanatlı eti ile yumurta üretiminde çok önemli artışlar sağlandığı, bu sektörün dışındakilerden üretilen et miktarının azaldığı görülür.

Belirtilen dönem içerisinde et üretiminde sığırın payı %35'den 20'ye, koyunun payı %29'dan 19'a, keçinin payı %7'den 3'e, mandanın payı %2'den 0.1'e gerilemiş, tavuk eti üretiminin payı ise önemli düzeyde artarak %26'dan 58'e yükselmiştir.

Çizelge 3.21. Türkiye et ve yumurta üretimi (ton)

	1984	1989	1994	1999	2003	
ET	Sığır	384.797	367.895	316.585	349.681	290 456
	Manda	16.595	12.980	8.150	5.196	1 709
	Tavuk	275.018	377.176	474.000	596.854	872 392
	Keçi	69.000	68.000	61.000	55.000	43 500
	Koyun	306.000	307.000	311.000	313.000	267 000
	Hindi	7.280	8.620	10.360	12.000	10 200
	Kanatlı (tavuk, hindi vd)	286.000	390.000	489.832	614.784	887 041
	Toplam	1.067.365	1.150.685	1.190.822	1.340.941	1 492 830
Tavuk Yumurtası	282 970	338.910	513.000	840.000	791.674	

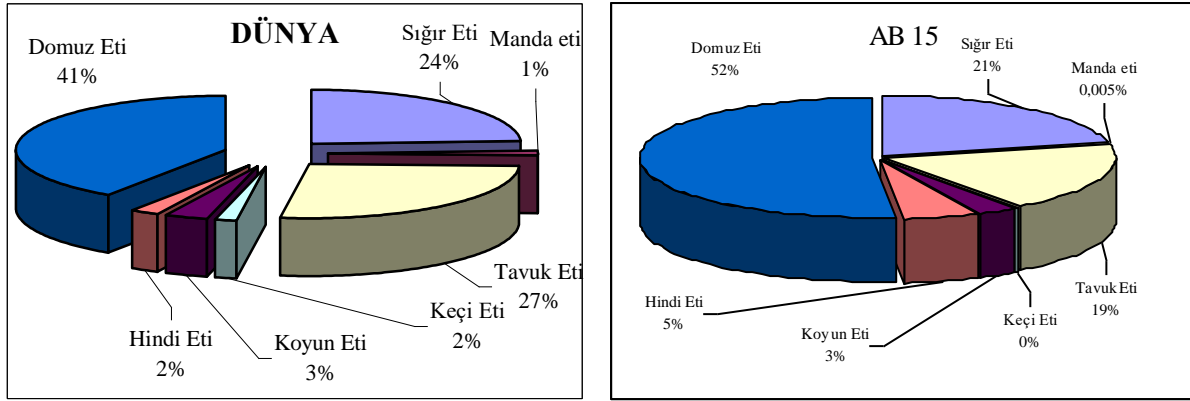
Tavuk yumurtası üretiminde de benzer şekilde artış sağlanmış, 1984 yılında yaklaşık 283 bin ton olan üretim, 2.8 kat artarak 2003 yılında 792 bin tona ulaşmıştır.

Grafik 3.2. 1984 ve 2003 yıllarında çeşitli türlerin Türkiye et üretimindeki payları

Türkiye'nin Toplam et üretimi içerisinde tavuk etinin payının, 20 yıllık dönemde %26'dan %58'e yükselmesi, buna karşılık sığır, keçi ve koyun etinin payının önemli miktarda düşmesi dikkatle izlenmesi gereken bir durumdur. Belirtilen husus, 2003 yılı Dünya ve AB 15 et üretiminde çeşitli türlerin payının yer aldığı Grafik 3.3 ile bir arada değerlendirildiğinde durum daha iyi kavranabilir. Dünya, AB 15 ve Türkiye'de et üretimine katkıda bulunan türler bakımından en temel farklılığın Dünya et üretiminde % 40'tan, AB 15 et üretiminde %50'den fazla payı olan domuzun Türkiye üretiminde söz konusu olmamasıdır. Gelecek yıllarda tavuk eti ve yumurta üretiminde artış olması beklenmekle birlikte, Türkiye hayvansal gıda

üretimindeki açığın sadece bu sektörde karşılanamayacağı, bu nedenle yıllar itibarıyla artış göstermekle birlikte sığır sütü üretiminin daha da artırılması gerektiği, azalan sığır eti üretiminde artış sağlama zorunluluğu olduğu ve günümüze kadar büyük ölçüde ihmal edilmiş olan küçükbaş sektörünün et açığını kapatmada katkısının son derece önemli olduğunun unutulmaması gereklidir. Tavukçuluk dışındaki sektörler için gereken önemin verilmesinde, Tavuk üretiminin, pek çok üretim girdisi bakımından büyük ölçüde dışa bağımlı yapısının değiştirilememesi halinde, sektörün her zaman güvenilir bir kaynak niteliği taşıyabileceği de dikkate alınmalıdır.

Grafik 3.3. Dünya ve AB 15 grubunda et üretiminde türlerin payları

Türkiye’de yetiştiriciliği yapılan diğer kanatlılar; hindi, kaz, ördek ve bıldırcın olarak sıralanabilir. Bunlardan ördek ve kaz kimi yerlerde, küçük birimler halinde yetiştirilmekte ve üretime katkıları son derece sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu durum ördek ve kaz yetiştiriciliğinin ihmaline gerekçe olamaz. Her iki türün yetiştiriciliğine uygun alanlarda teşvik görmesi, başlangıç aşamasında geçimlik üretim yapan küçük işletmelerin gıda gereksinmesini karşılamada göreceği işlev nedeniyle önemli görülmekte, büyük ölçekli yetiştiricilik ve entegrasyonlar için alt yapı oluşumuna da hizmet edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin herhangi bir üretim kolunu küçümseme gibi bir lüksü de olmamalıdır.

Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye hindi varlığı (Çizelge 3.22) ile hindi eti üretimlerinin (Çizelge 3.23), 1980-2005 yılları arasında, sürekli ve düzenli şekilde arttığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye’de gerçekleşen artışlar, AB ve dünya artışlarına göre oransal olarak daha yüksektir.

Çizelge 3.22. Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye Hindi Varlığı (.000)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	200.644	216.350	243.042	247.387	268.015	276.822
AB 15	46.302	57.531	74.491	91.237	96.809	87.701
AB 25	47.567	59.193	76.868	101.318	106.457	99.444
Türkiye	2.705	3.288	3.101	3.442	3.763	3.902

1980 yılı Türkiye hindi varlığı ve hindi eti üretimi 100 kabul edildiğinde, 1985 yılında bu değerlerin hindi sayısında 144, hindi eti üretiminde 209’a yükseldiği anlaşılmaktadır. Yani, et üretimindeki artış, sayısal artışın çok üzerindedir. Bu sonuç, hindi üretiminde, gerek genotip gerek çevresel koşullardaki değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Buradan, hindi popülasyonunun genotip ıslahının sağlandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Önceki yıllarda yerli

hayvanlarla yürütülen hindi yetiştiriciliğinde, son yıllarda ticari işletmelerin devreye girmesiyle önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Çizelge 3.23. Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye Hindi Eti Üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Dünya	2.054.235	2.446.693	3.703.989	4.568.167	5.125.341	5.167.560
AB 15	662.927	780.480	1.159.639	1.613.337	1.814.810	1.708.750
AB 25	680.861	806.668	1.220.291	1.752.355	2.015.807	1.920.491
Türkiye	6.500	7.900	9.000	10.680	11.800	13.600

Türkiye için önemli bir gıda kaynağı olmaya aday hindi yetiştiriciliğinde, gelişmenin iç kaynaklarla sağlanmasına çalışılmalıdır. Tavukçuluk alanındaki deneyimden ders çıkarılarak, özellikle damızlık materyal bakımından dışa bağımlı yeni bir kanatlı sektörü oluşması sürecine göz yumulmamalıdır.

3.2.4. Arıcılık ve Bal Üretimi

Arıcılık, Anadolu'nun geleneksel tarımsal etkinliklerindedir. Türkiye'nin hemen her yerinde arıcılık yapılmaktadır. Türkiye'de 200.000 tarım işletmesinde arılı kovan bulunmakta, 30.000 ailenin, ortalama 100 koloni ile arıcılıktan geçimini sağladığı tahmin edilmektedir.

Türkiye koloni varlığı seksenli yılların başlarında 2.1 milyon iken, düzenli bir artışla bu sayı 2003 yılında 4.4 milyonu aşmıştır. Bu koloni varlığıyla Türkiye; Dünya sıralamasında 6.9 milyon koloni ile birinci sırada yer alan Çin'den sonra ikinci sırada yer almakta ve Dünya koloni varlığının %8'ine sahip bulunmaktadır.

Dünya bal üretimi 1980-2003 yılları arasında sürekli artmış, 1980 yılında 876.676 ton olan üretim, 2003 yılında 1.283.077 tona yükselmiş, yani %46'lık bir artış sağlanmıştır. Aynı dönem içerisinde Türkiye bal üretimi 23.723 tondan, 69.915 tona çıkmış, yani 1980'li yılların başındaki üretim 100 kabul edildiğinde, 2003 yılı bal üretimi 295 olmuştur. Belirtilen bu artış 80'li yılların başlarında 0.6 kg olan kişi başına düşen yıllık bal üretiminin günümüzde ancak 1.0-1.1 kg'a yükseltilmesini sağlayabilmiştir. Türkiye toplam bal üretimindeki yükselme, daha çok kovan sayısındaki artışa bağlıdır. Koloni ve arıcı sayısındaki hızlı artışın en önemli nedeni 1990 yılından itibaren uygulanan arıcılık politikalarıdır. Sektördeki hızlı sayısal artışla paralel verim ve üretim artışı sağlanamaması arıcı gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Daha önceki yıllarda koloni sayısının artması yanında, ilkel kovan sayısının azalmasına bağlı olarak kovan başına bal veriminde önemli düzeyde artış sağlanabilmişken, son 10 yıllık dönemde kovan başına bal veriminde artış olmayıp, çeşitli yıllarda dalgalanmalar görülmekle birlikte kovan başına bal verimi 15 kg dolayında gerçekleşmiştir. Oysa 2003 yılı verilerine göre, kovan başına bal verimi Dünya ortalaması 21.6 kg olup, bu değer Çin'de 38.1, ABD'de 31.8, Meksika'da 31.0, Kanada'da 60.0, Avustralya'da 64.8 kg'dır. Buradan, Türkiye'nin kovan başına bal veriminin Dünya ortalamasının gerisinde ve arıcılığı gelişmiş ülkelerin çok altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sektörde üretim artışını sağlamak, genotip ve çevrenin iyileştirilmesiyle, arıcı gelirlerini artırmak ise üretim artışı ile birlikte, ürün çeşitlendirme, örgütlenme ve pazarlama koşullarının uygun hale getirilmesi ile mümkün olabilir. Belirtilen bu hususlarda sağlanacak

başarı düzeyine bağlı olarak arıcıların gelir düzeyinde gerçekleşecek artış, onların gıdaya ulaşım olanaklarını geliştireceği gibi, ülke genelinde de üretim artışı düzeyinde olmak üzere gıda üretimi artışına katkı sağlanabilecektir.

4. SAPTAMA, OLANAK, KISIT, TEHDİT, FIRSAT ve ÖNERİLER

Hayvansal gıda üretiminin artırılması, çok büyük ölçüde hayvansal üretimin artırılması yoluyla sağlanabilmektedir. Bu bölümde Türkiye hayvancılığına ilişkin saptamalar üzerinde durulduktan sonra, Türkiye'nin hayvansal gıda üretimini artırmada; olanak, kısıt, tehdit ve fırsatlar değerlendirmeye alınacak, son olarak da öneriler sıralanacaktır.

4.1. Saptamalar

Buraya kadar tartışılan hususlar özetlenecek olursa;

- Dünya toplam gıda üretimi, nüfusa yeterli düzeydedir
- Ülkeler arası ve içi gıda dağılımı dengeli değildir
- Gıda dağılımı dengesizliği, gelişme yolundaki ülkelerde daha büyük sorundur
- Gıda ve gıdaya ulaşma yetersizliği olan ülkelerde, gıda üretiminin artırılması tek seçenektir
- Türkiye'de kişi başına günlük toplam protein ve enerji üretimi Dünya ortalamasının üstünde ve yeterli düzeyde olmakla birlikte, yıldan yıla azalmaktadır
- Türkiye'nin kişi başına günlük hayvansal protein ve enerji üretimi, Dünya ortalamasının altında ve yetersizdir Ayrıca yıldan yıla azalmaktadır
- Türkiye'de tarım işletmesi sayısı yıllar itibariyle artmış, işletmeler küçülmüştür
- Türkiye'de hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı önemli ölçüde azalmaktadır
- Son 70 yıllık süreçte çayır ve mera alanları % 70 daralmıştır
- Yem bitkileri üretim alan ve miktarı artış göstermekle birlikte, üretim yeterli olmaktan çok uzaktır
- Karma yem hammaddelerinin bir bölümü iç piyasadan yeterince karşılanamamakta, bazıları ise tümüyle dışarıdan sağlanmaktadır
- Karma yem sektöründe denetim yetersizliği, kalite ve rekabeti olumsuz etkilemektedir
- Tarım işletmeleri yapısal değişimle verimliliği artıracak sermayeye ve sermaye birikim olanağından yoksundur. Kamu kaynakları ise etkin olarak kullanılmamaktadır
- Hayvancılıkta yetiştirici örgütlenmesi yetersizdir.
- Hayvancılık sektörüne kamu müdahaleleri, yetiştiriciyi koruma ve üretimi sürekli kılma yerine, gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılama veya tüketicuyu korumaya yöneliktir.
- Hayvan sağlığı konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Fakat gelinen nokta yeterli değildir
- Son 25 yıllık dönemde Türkiye
  - Sığır varlığı %35,
  - Manda varlığı %90,
  - Koyun varlığı %45,
  - Keçi varlığı %65 azalmıştır.
- Son 25 yıllık dönemde Türkiye'de;
  - Sığırcılıkta et üretimi 2.82 kat, sütü üretimi 1.23 kat artmıştır
  - Koyunculukta et üretimi 1.13 kat artmış, süt üretimi %35 azalmıştır
  - Keçicilikte et üretimi %15, süt üretimi %68 azalmıştır
- 1984-2003 yılları arasında Türkiye et üretiminde

- Sığırın payı %35'ten %20'ye,
  - Koyunun payı %29'dan %18'e,
  - Keçinin payı %7'den %3'e gerilemiş,
  - Tavuğun payı %26'dan %58'e yükselmiştir.
- Dünya et üretiminde domuzun payı %41, AB 15'te %52'dir
  - Türkiye arı kolonisi varlığı son 25 yılda 2.1 kat, bal üretimi 1.5 kat, kişi başına bal üretimi 1.83 kat artmıştır.
  - Türkiye'de kovan başına yıllık bal üretimi 15 kg, kişi başına üretim 1-1,1 kg dolayındadır

4.2. Olanaklar

- ✓ Türkiye hem hayvancılığın geliştirilmesine uygun olan, hem uygun hale getirebilecek hem de hayvancılıktan başka üretim alternatifi olmayan geniş alanlara sahiptir.
- ✓ Kaba ve karma yem üretimi açısından pek çok olanak mevcuttur.
- ✓ Türkiye'nin bitkisel üretimi içerisindeki payı olabilecek veya olması gerekenin çok gerisinde olan yem bitkileri üretimini; öncelikle toprak koruma sonrasında da hayvancılığı geliştirme amacıyla bugünkü düzeyinin çok üzerine çıkarmak mümkündür.
- ✓ Türkiye; mevcut genotip ve çevre çeşitliliğinden yararlanılarak, bölgelere ve üretim sistemlerine uygun damızlıklar geliştirme, daha da ötesi bunları dış pazarlara sunma olanağına sahiptir.
- ✓ Türkiye, hayvancılık sektöründeki bilgi açığını kolaylıkla kapatabilecek alt yapıya sahiptir
- ✓ Türkiye; etnik, kültürel, tarihsel, dinsel ve coğrafi yakınlıklarını da kullanarak hayvancılıkta bölgesinin öncüsü, hayvan ve hayvansal ürün konusunda her türlü talebe yanıt verebilecek potansiyele sahiptir.
- ✓ Büyük işletmelerin kurulması ve çoğalması yanında, küçük ve orta ölçekli hayvancılık işletmelerinin olanaklarının geliştirilmesi ve üretime katkılarının artırılabilmesi mümkündür.
- ✓ Bütçe kısıtlarının giderilmesi ve stratejinin değiştirilmesi koşuluyla; Türkiye'de hayvan sağlığı alanında karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilecek eğitilmiş insan gücü mevcuttur.
- ✓ Türkiye, organik hayvansal üretime uygun alanlara sahiptir. Organik hayvancılık aracılığıyla değişik nedenlerle geleneksel üretim tarzını sürdürmek durumunda olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelirlerinin artırılması mümkündür.

4.3. Kısıtlar

- Tarımın diğer dallarında olduğu gibi hayvancılık alanında da durum saptamaya yönelik bilgiler önemli ölçüde eksiktir. Var olan bilgiler de yeterli ve güvenilir değildir.
- Kamunun hayvancılıkla ilgili uygulamaları genellikle belirlenmiş bir hedefe yönelik olmamakta, geniş çerçeveli ve uzun soluklu bir programın parçası niteliğini taşımamaktadır. Geçici çözümlere yönelik bu tip uygulamalar doğası gereği kalıcı sonuçlar üretememektedir.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatı pek çok anlamda yeterli personel ve teşkilat yapısına sahip olmakla birlikte, uygulama hataları sonucunda düştüğü hantal yapılanmayı etkin hale getirebilecek atılımlar gerçekleştirilememektedir.
- Hayvan ve hayvansal ürün piyasası dengesizliğini korumaktadır. Üretici/tüketici fiyat paritesi her iki kesimin de aleyhine işleyen bir yapıdadır. Pazarlama kanallarının sağlıksız işleyişi, bazı ürünleri işleyen sanayi kollarında oligopol bir yapı ve çok sayıdaki

pazarlama ara kademesinin ürüne eklendiği katma değere görece, yüksek kar sağlamasından kaynaklanan bu durumun kısa sürede ortadan kalkması beklenmemelidir.

- Piyasa fiyatlarının denge unsuru olabilecek nitelikteki çeşitli kamu kuruluşları, bu işlevi üstlenecek yapılar oluşturulmadan yok edilmiş, hayvan ve hayvansal ürün piyasası yetiştirici ve tüketici aleyhine işleyen bir niteliğe bürünmüştür.
- Meraların besleme kapasitesinin yetersizliği, yem bitkileri üretiminin sınırlılığı ve yoğun yem ana bileşenlerinin yetersiz üretimi nedeniyle kaba ve yoğun yem üretiminin ya yetersiz yada dışa bağımlı olması, yem/ürün paritesinin hayvan yetiştiricisi aleyhine oluşmasına neden olmaktadır.
- Hayvancılığın çoğu alanlarında yetiştirici örgütlenmesi yok, bazı alanlarda ise gelişme sürecinin başlangıcında ve oldukça cılız bir yapıdadır.
- Hayvancılık işletmelerinin pek çoğunun küçük ölçekli oluşu, karlılığın son derece düşük olması, pazar koşullarındaki yetiştirici aleyhine olan dengesiz yapı, yetiştiricinin örgütsüzlüğü vb nedenler işletmelerin sermaye edinmelerini engellemekte, işletme büyüklüğünün artırılması ve üretim sisteminin değiştirilmesine engel teşkil etmektedir. Bazı hayvansal ürünler, özellikle süt piyasasında tekelleşme ve oligopol bir yapı oluşturma eğilimi, orta ve büyük ölçekli sığırcılık yatırımı konusunda heves kırıcı olmakta, mevcut işletmelerin de varlığını tehlikeye düşürmektedir.
- Ülke genelinde hayvan varlığının genetik kapasitesini artırmada önemli bir araç olabilecek yapay tohumlamanın yaygınlaşması önündeki engeller kaldırılamamıştır.
- Uygun ve nitelikli damızlık hayvan üretimini yeterli düzeye çıkarabilecek önlemler alınmadığı gibi, bunu önemli sayan anlayışlar da terk edilmiştir.
- Türkiye'nin kırmızı et ihtiyacının sadece büyükbaş hayvancılık sektörü tarafından karşılanması olası değildir. Açığın kapatılmasında yegane kaynak olan küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ise tamamen kaderine terk edilmiştir.
- Türkiye'ye kaçak hayvan girişinin önlenememesi, hayvan sağlığını koruma önlemlerini baltaladığı gibi başta kırmızı et piyasası olmak üzere sektördeki dengesizliğin derinleşmesine de neden olmaktadır.
- Hayvan sağlığı ve sağlıklı hayvansal üretimin asgari koşulları sağlanamamış, bu yüzden ortaya çıkan büyük kayıpları önlemek mümkün olamamıştır.
- Hayvan aşı ve ilaçlarında dışa bağımlılık azaltılamamış, aksine artmıştır.
- Önemli bazı salgın hastalıkların baskı altında tutulması hedeflenmekte, bunların eradikasyonu konusunda yeterli ve etkin çaba gösterilmemektedir. İç piyasada gıda güvenliği konusunda tereddüde ve büyük ekonomik kayıplara yol açan bu durum, dış satım olanaklarını da sınırlandırmakta veya ortadan kaldırmaktadır.
- Hayvancılık sektörüne uygulanan teşvik ve destekler konusunda, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, isabetsiz kararlar devam etmektedir.
- Hızlı bir şekilde gelişen ve dünya standartlarında üretim gerçekleştirilebilen tavukçuluk sektöründe damızlık ve önemli yem bileşenleri ile aşı ve ilaç gibi girdiler bakımından dışa bağımlılığını kırmaya yönelik olarak hemen hemen hiç çaba sarf edilmemektedir.
- Araştırma ve geliştirme faaliyetleri yetersizdir. Bu alandaki yapıyı geliştirme ve çağdaş düzeye ulaştırma yerine; elde tutmaya yönelik bir çabadan dahi söz etmek mümkün değildir. Daha da ötesi, mevcut yapının yük olduğunu varsayan bir anlayışın hakim olduğunu kanıtlayan uygulamalar gerçekleştirilmektedir.
- Bakanlığın organizasyonuna yönelik girişimleri, geleceği tasarlamadan gerçekleştirme anlayışı egemenliğini sürdürmektedir.
- Hayvan ve hayvansal ürünler dış alımı konusunda iç ve dış baskılar yoğunlaşmaktadır.

4.4. Tehditler

- Kentlere göçün yoğunluğunu koruması, en azından küçükbaş hayvan yetiştiriciliğindeki küçülmenin son yıllardakine benzer şekilde sürmesi sonucunu doğuracaktır. Ülke kaynaklarının bir bölümünün daha değerlendirme dışı kalmasına neden olacak bu durum, kırmızı et açığının daha da büyümesi anlamına gelmektedir.
- Et açığının kapatılamaması durumunda Türkiye'ye kaçak hayvan girişi artacak veya ülke önemli et ithalatçısı konumuna gelecektir.
- Ekonomik gelişme dışındaki nedenlerle kentlere yoğun göç, sosyal sorunların artması ve çalkantıların oluşmasına neden olacaktır.
- Büyükbaş hayvancılık sektöründe alınması gerekli önlemlerin daha da geciktirilmesi, Türkiye'nin Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin damızlık, süt, et ve ürünleri pazarı haline gelmesine neden olabilir.
- Hayvancılık sektörünün çeşitli alanlarındaki yapısal bozuklukların giderilmemesi halinde özellikle küçük işletmelerin hayvancılığı terk etme süreci en azından devam edecek, daha da kötüsü hızlanacaktır.
- Sermaye yetersizliği ve diğer olumsuzluklar nedeniyle büyük işletmelerin kurulamaması veya mevcutların büyümemesi sektördeki küçülmeyi hızlandıracaktır.
- Tarıma dayalı sanayinin, en azından hammaddelerini temin aşamasında tekelleşme eğiliminde olduğu bazı girişim ve uygulamalarından sezinlenmektedir. Bu konuda önlem alınmaması hayvancılık sektörünün sorunlarını daha da artıracaktır.
- Hayvancılığa dayalı ulusal sanayinin, çok uluslu sermayenin denetimine girmesi ihtimali artmaktadır. Önlem alınmazsa kısa sürede büyük hayvancılık işletmeleri de çok uluslu sermayenin denetimine girecektir.
- AB katılım sürecindeki ülkemizin hayvancılığın ve buna dayalı sanayi üretiminin her kaleminde birliğe üye diğer ülkelerin pazarı konumuna gelmesi olasılığı ürkütücüdür. Türkiye'ye özgü olarak öne çıkarılan kalıcı kısıtlamalar bu olasılığı artırmaktadır.
- AB'nin Türkiye'ye vereceği kotalar ile bunların işletmelere dağıtılmasında yanlı davranılmasının söz konusu olabileceği ve bunun, sektörün gerçek temsilcilerinin sisteminin dışına itilmesine veya kendi işletmesinde işçi olmasına neden olabileceği olasılığı gözden kaçırılmamalıdır.
- Küresel ısınmaya bağlı olarak Akdeniz İklim Kuşağında ortaya çıkabileceği ileri sürülen iklimsel değişiklikler; tarımın ve Türkiye nüfusunun beslenmesinin önünde önemli bir tehdit unsuru olarak varlığını korumaktadır.

4.5. Fırsatlar

- Türkiye sahip olduğu fiziksel ve biyoiklimsel çeşitliliğe bağlı olarak bitkisel ve hayvansal ürün yelpazesi oldukça geniş bir ülkedir. Mevcut koşullar, bu çeşitliliğin daha da artırılabilmesine olanak sağlayacak niteliktedir.
- Türkiye'de, yerleşmiş bir hayvancılık geleneği mevcuttur. Koşulların elverişli hale getirilmesi durumunda hayvancılıkta yatırım ve istihdamın hızla artırılması mümkündür. Girişimci ve işgücü konularında bir darlık ile karşılaşılması olası değildir.
- Türkiye, bölgesindeki coğrafi yerleşimi, komşusu ülkelerin hayvancılık yapılanması ve hayvansal ürün gereksinimleri dikkate alındığında, bu alanda öncü ülke konumuna gelme olanağına sahiptir. Belirtilen ülkelerle değişik alanlardaki yakınlıkları da bu hedefi destekleyici faktörlerdir. Bu ülkelere hayvansal ürün ve özellikle de damızlık dışsatımını gerçekleştirme ve hızla pazarını geliştirebilme olanağı mevcuttur.

- AB ülkelerinin kuzu ve oğlak eti üretimi, talebin gerisindedir. Türkiye bu açığı kapatabilecek potansiyele sahiptir.
- Türkiye koyun popülasyonunun çok büyük bölümünü yağlı kuyruklu ırklar oluşturmaktadır. Yağlı kuyrukluluk, kuyruksuz karkastaki düşük yağ oranına bağlı olarak kolesterol oranının düşük olmasını sağlamaktadır. Düşük kolesterollü kuzu eti üretimi ve tanıtımı ile dış satım olanakları geliştirilebilir.
- Özellikle İngiltere'ye olmak üzere oğlak eti dış satımı gerçekleştirmek mümkündür.
- Koyun ve keçi sütünden yüksek pazar fiyatlı ürünler üretilebilmektedir. Süt toplama, ürüne işleme alt yapısının geliştirilmesi ile gelirlerin artırılması ve dış satımın sağlanması mümkündür.
- Organik hayvancılığın kolaylıkla geliştirilebilmesini sağlayacak koşullara sahip alanlar azımsanamayacak ölçekte.
- Tavukçuluk sektörü büyük ölçekte üretim ve ihracat yapabilecek kapasitededir. Girdilerde dışa bağımlılığın kırılması bu kapasitenin daha etkin kullanımına imkan sağlayacaktır.
- Hayvanların tanınması ve kayıt tutma da dahil, veri toplama ve değerlendirmeye ilgili pek çok alanda sahip olunan imkanlar işlerin daha doğru ve hızlı yapılması maliyetini azaltmaktadır.

4.6. Öneriler

- Türkiye'nin tarımsal envanterini çıkarmak ve bunu kolayca güncellenebilir bir yapıya kavuşturmak gerekir. Bu amaçla;
  - Tarım Bakanlığı ile Devlet İstatistik Enstitüsü başta olmak üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği sağlanmalıdır.
  - Hayvan verimlerine ilişkin bilgilerin ölçüm değerlerine dayalı olarak elde edilmesi için doğrudan bilgi toplayan bir oluşum gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla Türkiye'yi temsil eden belirli tespit alanları oluşturulmalı ve bilgi bu alanlardan sağlanmalıdır.
  - Envanter ve tarımsal istatistiklere esas olacak verilerin sürekliliği ve güvenilirliği için mevcut sistem gözden geçirilmeli, günümüz teknolojik imkanlarından daha etkin yararlanılmalıdır.
  - Kurulacak bilgi toplama sisteminin hayvan ve ürün izlemeye imkan sağlayacak niteliklere de sahip olmalıdır.
- Tarımsal üretimin temel unsurları bakımından Türkiye birbirinden oldukça farklı üretim sistemlerine sahiptir. Bu nedenle hemen her üretim dalı ya da tür için üretim sistemlerine özel ıslah programları geliştirilmelidir.
- Ürün kalitesini geliştirme ve izleme için laboratuvar alt yapısı güçlendirilmeli, sivil toplum örgütleri de bu alanda görev üstlenmelidir.
- Kaba yem üretimini geliştirme ve sürekli kılmanın hayvansal üretimle ilişkisi göz ardı edilmeden, üretimin yaygınlaştırılmasını sağlayacak özendirici önlemler geliştirilerek sürdürülmelidir.
- Karma yem bileşenlerinden kıt olanların önemli bir bölümü aynı zamanda yağ bitkisi niteliğindedir. Türkiye bu tip bitkilerin yurt içi üretimini artırmak için bu ürünlere özel uygulamalar geliştirmelidir.
- Hayvansal ürünlerle için ticari girdi niteliği olan ürünlerin, yem ilaç, katkı maddesi vb, denetimi sistemli ve sürekli hale getirilmelidir.

- Kooperatifler ve yetiştirici birlikleri benzeri sivil örgütlerin geliştirilmesi ve özerk yapıda çalışabilmeleri için gerekli yasal alt yapı hazırlanmalı, kamunun bu örgütler üzerinde baskı oluşturması engellenmelidir.
- Üreticilerin fiyat oluşumuna da katılmalarını sağlayacak Pazar mekanizmaları etkin hale getirilmelidir.
- Türkiye'nin aşı ve biyolojik madde üretiminde dışa bağımlı olması engellenmelidir.
- Hayvan hastalıkları ile mücadelede strateji hızla “hastalık kontrolünden” “ortadan kaldırma”ya değiştirilmelidir.
- Hayvansal üretim çevre ilişkisi ihmal edilmemeli, özellikle gübrenin kirlenici etkisini ortadan kaldırmak ve gübreye değer kazandırmak için işletme ve yerleşim birimlerine özel tedbirler geliştirilmelidir.
- Hayvansal üretimin toplumun sağlıklı beslenmesi için önemi göz önünde tutulmalı ve Türkiye hemen bütün ürünlerde ihracatçı olmayı öngören bir strateji izlemelidir.
- Başta kanatlı yetiştiriciliği olmak üzere, bazı alanlarda özel sektörü damızlık üretimine çekecek teşvikler yapılmalıdır.
- Süt başta olmak üzere birçok ürünün alıcısının oligopol bir yapı oluşturmasını engelleyecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Türkiye'de nüfus artışının hızlı sayılabilecek düzeyde sürmesine rağmen, hayvansal ürünler üretiminde arzulanın artışın sağlanamaması, birçok üründe kişi başına tüketimi azaltmıştır. Yaklaşık 10 yıl içerisinde en azından süt üretiminin 15 milyon, kırmızı et ve yumurta üretiminin 1 milyon ton, kanatlı eti üretiminin de 1,5 milyon tona çıkarılması hedeflenmeli ve gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akman, N., Tuncel, E., Yener, S. M., Kumlu, S., Özkütük, K., Tüzemen, N., Yanar, M., Koç, A., Şahin, O. ve Kaya Ç. Y. 2005. Türkiye’de Sığır Yetiştiriciliği. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

Aktan, L.C. 2002. Devlet Planlama Teşkilatının Gelir Dağılımında Adaletsizlik Ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Anonim, 2004. Hayvan, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Ve Sağlığı, II. Tarım Şurası, IV. Komisyon.

Anonim, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Dölekoğlu, G.Ö. 2003. Gıda Güvencesi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. TEAE Bakış Sayı:4 Nüsha:4

FAO, 2006. <http://faostat.fao.org/faostat>

Fıratlı, Ç., Karacaoğlu, M., Gençler, H.V. ve Koç, A. 2005. Türkiye Arıcılığına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

Kaymakçı, M., Eliçin, A., Işın, . F., Taşkın, T., Karaca, O., Tuncel, E., Ertuğrul, M., Özder, M., Güney, O., Gürsoy, O., Torun, O., Altın, T., Emsen, H., Seymen, S., Geren, H., Odabaşı,

A. ve R. Sönmez 2005. Türkiye Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Üzerine Teknik ve Ekonomik Yaklaşımlar. Türkiye ziraat mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

TUIK, 2006. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Çok teşekkür ediyoruz.

Üçüncü konuşmacımız Sayın Orhan Diren. Kendisi Dimes Gıda Sanayi ve yüklendiği Tokat Milletvekilliği görevleri var. Gıda sanayi üzerine bir konuşması var. Buyurun.

GIDA GÜVENCESİ – GIDA SANAYİ

Orhan DİREN

Diren Gıda Sanayi - Tokat Milletvekili

Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Çok değerli hocalarım, sevgili öğrenciler; hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

İklim koşullarının gereği olsa herhalde, arkadaşlarımızın bir kısmı kendinden geçmeye başladılar. Ben de olabildiğince sizleri sıkılamaya gayret göstereceğim.

Gıda güvencesi başlığı altında bir konuşma yapmam söylendi. Ben de o manada birtakım hazırlıklar yaptım. Siyasi deneyimlerimizi de ona katarak, sizlere çok değerli hocalarımın önünde de konuşma zorluğu hissediyorum, elimden geldiğince bazı açıklamalarda bulunmak istiyorum.

Gıda güvencesi toplumumuzdaki her kişinin yaşamını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıdaya tüketebilmesine yetecek miktardaki gıdaların ülkemizde üretilmesi olarak algılayabiliriz. Bu noktada Türkiye’imizde neler oluyor, neler bitiyor, ona göz atmakta yarar var.

İnsanoğlu giysisiz kalabilir ya da giysileri çok eskiyebilir ya da barınakları eskiyebilir, hoşuna gitmeyebilir, damı su akıtabilir, bunlar tamir edilebilir. Ama insanoğlu hiçbir zaman aç kalamaz. Dolayısıyla yaşamımızın birinci temel unsuru olan bu gıda maddeleri açısından da, bir güvenceyi sağlamak mecburiyetindeyiz. Bu noktada Türkiye’imizde 27 milyon hektarlık bir alanda tarımsal bir üretim yapıyoruz ve buna paralel olarak da hayvancılığımızı da orada elimizden geldiğince başarılı bir şekilde yapmaya gayret ediyoruz.

Tarımsal işletmelerimizin sayısı yaklaşık 4,5-5 milyon civarında ve yaklaşık 18-20 milyon kişi, yani nüfusumuzun yüzde 30’u -bu rakam yüzde 35 olarak da zaman zaman telaffuz ediliyor- bu sektörde çalışıyor. Oysa gelişmiş Batı toplumlarında ve Amerika’da tarımla istihgal eden nüfusun oranı yüzde 5’in altındadır. Biz de sanayileşebildiğimiz sürece, orada istihdam yaratabildiğimiz sürece, bu nüfusu daha az sayıya indireceğiz ve bu sayı azalırken de, değerli konuşmacılarımızın ve sabahki konuşmacılarımızın bahsettiği birtakım sorunlar da kendiliğinden ortadan kalkacak, özellikle bu miras yasamız yoluyla arazilerimizin çok küçük ve verimsiz hale gelmesi sonucu uğradığımız kayıplar ... edilecek. Sanayiye transfer olmuş işgücününün tarım alanındaki işsizliği de böylece önlenmiş olacak diye düşünüyoruz.

Gayri safi milli hâsıla içindeki tarımın payı yüzde 10,4 gibi, dünya ortalamalarının çok üzerinde bir rakam gibi görünüyor. Bu oran Avrupa Birliği ülkelerinde yüzde 1,9. Tabii, bu çok önemli bir rakam gibi değerlendirilmesi gerekmez diye düşünüyorum. Niye? Belki bizim sanayimizin ülke üretimindeki payının düşüklüğünden dolayı yüzde olarak bu büyük gibi geliyor. Zira bugün kendi kendine yeten birkaç ülkeden biri olan Türkiye’imizin et ihtiyacının 1/3’ünü yurtdışından kaçak veya legal yollarla getirdiğini, her ne kadar kayıtlara yansımada da, ayan beyan biliyoruz. Ayçekirdeği, pamuk gibi, yine şekerpancarındaki sorunlarımızı yaratan bu Şeker Yasasından sonra oluşan durumda mısır ithalatı önemli ölçüde bizim kendi kendimize yeten bir ülke olmaktan çıkmamıza ve gıda güvenliği açısından dışa bağımlı hale

yavaş yavaş geldiğimizi, bu da bence ulusal bağımsızlığımızı tehlikeye düşürecek bir gelişme olduğunu da itiraf etmek istiyorum.

Tarım sektörünün genel ihracattaki payı 1980’li yıllarda yüzde 57’ydi. Bu oran 2000 yılında yüzde 5,5’e düşüyor. Demek ki, sanayi kesimimizde de önemli bir gelişme var. Ancak tarım bütün gelişmiş dünya ülkelerinde desteklenen stratejik bir sektör. Burada çok çarpıcı birkaç rakamı sizlerle paylaşmak istiyorum. Bugün bizim bu globalizasyon zincirinde yer almakta olduğumuz şu günlerde ve Avrupa Birliğine girme sürecini yaşadığımız şu günlerde, bize hem Avrupa Birliğine giriş sürecindeki görüşmelerde, hem de IMF’yle olan kredi temaslarımızda tarımı desteklemeyin diyen ülkelerin ülkelerine ne kadar tarım desteği verdiğini sizlere arz etmek istiyorum. Amerika Birleşik Devletlerinde 13.275 dolar/kişi destek veriliyor. Bizi her türlü tarım desteğinden, tarım sektörüne destekten hükümetlerimizi alıkoymak isteyen Avrupa Birliği direktifleri de, çok olumsuz olmasına karşın, kendi ülkelerinde 15.625 dolar/kişi tarımsal destek sağlıyorlar. Bunların değişik yolları var. O yörelerde, o ülkelerde doktora yapan arkadaşlarımızın nasıl yaptıklarını tespit etmesi de gayet kolay. Türkiye’imizde son 10 yıldır hükümetlerimizin allaya, pullaya, tarımsal desteği çok başarılı bir şekilde artırıyoruz diye söyledikleri rakam ise, 100 dolar, 125 dolar seviyesini hiçbir zaman geçmemiştir. Tarımın daha birçok sorunları var, bunları bir başka oturumda inşallah hep birlikte paylaşacağız.

Gıda güvenliği konusu apayrı bir konu. Bu herhangi bir gıda maddesinin makul miktarlarda tüketilmesi durumunda insan sağlığı üzerine olumsuz etkide bulunmayacak bir sağlık kalitesinde olmasını ifade ediyor. Burada bugün Türkiye’imizdeki organizasyon çerçevesinde, Sağlık Bakanlığı, il kontrol laboratuvarları ya da Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü, belediyeler, sabahki konuşmacılarımızın söylediklerini tekrar etmemek için çok kısa kesiyorum, yani bu kontrolü yapacak otoritelerin de tek baş altında toplanmasını hepimiz arzu ediyoruz. Benim söylemem de bunun tekrarıdan başka bir şey değil, ama her ne halse bu bugüne kadar başarılı değil. Peki, kamu bu kadar yüksek sayıdaki üretici ve katma değer ilave ederek, onları nihai mamul haline getiren sınai tesislerinde bu denetimi yapamayacak. Gıda Mühendisleri Odası Başkanımızın sabahki söylediği rakamlar gerçekten ürkütücü rakamlar; 450 bin satış noktası, 30 bin gıda işletmesi bunların denetlenmesi. “Batı bunu nasıl başarmış?” diye hiç bakmıyoruz. Ben özellikle süt konusunda böyle bir araştırma yaptım vaktiyle. Fransa’da buldum ve orada gördüğüm şeydu: Orada tarımsal örgütlenmeyi tamamlamışlar. Bizim en büyük eksikliklerimizden biri bu. Tüketici örgütlenmesi zayıf, üretici örgütlenmesi zayıf, koordinasyonları sağlayamamışız, dolayısıyla problemler buralardan çıkıyor. Orada üretici birlikleri vasıtasıyla devlet tarımı yönlendirme projelerini ortak olarak ve birbirlerini dinleyerek yapıyorlar. Bizde bu yapılmıyor. Dolayısıyla tarımda önce hem bitkisel tarım, hem hayvansal tarımımızda bu tür organizasyonları hemen bitirmek mecburiyetindeyiz. Bunu var ettikten sonra, her sektörde kendi bölgelerinde ilgili firmaların ortak kuracağı laboratuvarla üretilen mamullerin kodeks koşullarına uygun olup olmadığını denetliyorlar ve dolayısıyla bunlar kamunun sırtında bir yük olmaktan çıkıyor. Bu sektörden nemalanan firmalara, üreticilere bu gider transfer ediliyor. Ancak kamu bünyesinde bulundurduğu çekirdek bir laboratuvarla ve onun çok iyi yetiştirilmiş kadrosuyla ani baskınlar yapmak suretiyle, o günkü yapılan analiz sonuçlarını hemen istiyorlar. “Şahit numunelerini de getiren bakalım, sizin laboratuvarınız koşullarınızda biz bu denetimleri yapalım, rakamlar eşit çıkıyor mu, çıkmıyor mu görelim” diye bir denetim mekanizması kurmuşlar. Hem kamuya maliyeti düşük, hem daha sağlıklı sonuçlar alınabilen bir sistem. İnşallah, Türkiye’imizde de bu sistemi kurmak için elimizden gelen gayretleri bizler siyasi olarak sarf ediyoruz ve en kısa

zamanda böyle bir gelişmenin Türkiye’de olmasını diliyorum. Eğer kamu yetkililerinin o laboratuardaki ikinci kontrolde aldığı sonuçlar birincileri tutmazsa, vay geldi o laboratuarda çalışan çok değerli mühendis kardeşlerimizin başına, hayat boyu meslekten men cezası dahil, çok ağır cezalarla muhatap oluyorlar.

Yine, dünyamızda insanoğlunun varoluşundan 2000’li yıllara kadar 13,5-14 milyar insanın bu topraklara gelip gittiği hesap edilmiş. Bunun doğru olduğunu varsayıyoruz. Bugün de bu insan sayısının yaklaşık yarısı kadar insan yeryüzünde yaşıyor ve bu topraklardan, aynı topraklardan besleniyor. Yine insan sayısının artışına paralel olarak da, hayvan popülasyonunda da ciddi bir artış söz konusu olduğuna göre, demek ki bu mevcut topraklardan nemalananların sayısı, ikisi birlikte çok artıyor. Ancak bu topraklarda verimliliklerini birçok nedenlerle kaybediyorlar. Gelişen sanayinin çevreye olan olumsuz etkileri, tarımda kullanılan mücadele ilaçlarının toprağa olan olumsuz etkileri, yine tarımsal topraklar üzerine yapılaşmalar, hızlanan ulaşım yolları, otoyollar ve demiryolları dolayısıyla tarımsal toprakların kaybı, yine yaz-kış farklılıklarından ki, en mühimi, yağışlarla kontrol edemediğimiz, ormanların yok olmasıyla da muhatap olduğumuz, erozyonla kaybettiğimiz verimli topraklar ki, Türkiye’imizin yaklaşık kaybı da TEMA verilerine göre Kıbrıs Adasının üzerine 10 santim örtecek kadar toprağı da her sene maalesef erozyon dolayısıyla yitiriyoruz. Bunları niye anlatıyorum? Bunlar bizim gıda güvencemizle, dolayısıyla ulusal bağımsızlıkla ilgili olduğu için, üzerinde durulması gereken çok önemli noktalar.

Tarımsal faaliyetlerimizde, gerek bitkisel, gerekse hayvansal faaliyetlerimizde verimliliğin artırılabilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması için de ilmi gelişmelere paralel olarak, biyoteknoloji diye yeni bir ilim dalı ki, bu da çok dallandı, gelişmeler oldu ve bu biyoteknoloji en geniş kullanım alanını, tarımın bitkisel ve hayvansal alt sektörlerinde buluyor. Yüksek miktarda ve kalitede ürün alabilmek amacıyla geleneksel kültür çeşitliliklerinin veya bunların yabani akrabalarının genetik yapıları bu bilim ve çalışmaları sayesinde değiştirilmektedir.

Tarımsal biyoteknolojide en çok üzerinde çalışılan özellikler, hastalıklara ve zararlılara karşı dayanıklılık, meyve, sebze olgunlaşma sürecinin değiştirilmesi, besin öğelerince zenginleştirilmesi ve iyileştirilmesi, raf ve depolama ömürlerinin uzatılması ve aromalarının, tatlarının artırılması da başlıca hedefler arasındadır. Yine modern biyoteknolojinin önemli bir dalı da, transgenik bitki üretimidir. Dünyada en çok üretimi yapılan transgenik bitkilerde başta mısır, soya, patates, pamuk, domates olmak üzere, son yıllarda tahıl da bunun içerisine girdi. Balıklar ve hayvanlarda da yapılan bu çalışmalar sonucunda en ekonomik olarak üretime sokulan önemli bir sektör de yine balıkçılık sektörü olarak karşımıza çıkıyor.

Bu değişik balık türlerinde çeşitli hastalıklara dayanıklılık genleri aktarılacak suretiyle ya da hayvanlarda kopyalamanın yanı sıra, biyoteknolojik çalışmalar büyük bir gelişme halinde devam ediyor.

Ülkemiz tarımı açısından tarımsal biyoteknolojinin potansiyel uygulama alanlarını da kısaca şöyle sıralayabilirim: Modern biyoteknoloji ve klasik ıslahın kombinasyonu ile farklı ekosistemlerin genotiplerin geliştirilmesi. Biotik, rabiyotik stres koşullarına dayanıklı genotiplerin geliştirilmesi. Tahıllarda önem verim ve kalite özelliklerini kontrol eden genlerin işlevsel genomik özelliklerinin tanımlanarak verim ve kalite yönünden iyileştirilmiş genotiplerin elde edilmesi ve daha birçok sebeplerle bu konuda ciddi gelişmelere ihtiyacımız olduğunu söyleyebiliriz.

Son zamanlarda çok moda olduğunu hepimiz televizyon reklamlarından görüyoruz, bu işlenmiş ürünlerin çeşitlendirilmesi ve yenilikçi gıda işleme süreçlerinin geliştirilmesi konusunda da atılımlar var. Burada birtakım hastalıklara karşı direnci artıran, form koruyucu, metabolik faaliyetleri düzenleyici, tedaviye yardımcı, bağışıklık kazandırıcı gibi özel işlevleri olan gıdaların geliştirilmesine ve pazarlanmasına çalışılıyor. Gıda ve yem sanayi için yine işleme ve süreç kontrollerinde biyosensör ve enzimlerin geliştirilmesi gayretlerine tanık oluyoruz.

Sakıncaları yanında, olumlu özellikleri de bulunan bu biyoteknoloji, teknolojinin mülkiyetini ellerinde bulunduran çokuluslu şirketler tarafından yeni bir sömürü aracı olarak da kullanılabilir, sadece onunla kalmayabilir. Daha dün yaşadık, Fransa'da sözde bir soykırıma karşı, o lafi etmeyi dahi yasaklayan öneriler gelmesi, demek ki Batılı ülkelerin halen Türkiye'ye bir dost gözüyle bakmadığını görüyoruz. Özellikle çıkarmak üzere olduğumuz Tohumculuk Yasasında da Cumhuriyet Halk Partisi olarak biz çok ciddi eleştirilerde, muhalefette bulunuyoruz, ama maalesef bazı nedenlerle iktidar buna mecbur gibi görünüyor ve sayısal çoğunluklarıyla da bu yasayı istedikleri gibi çıkaracaklar gibi geliyor; ama biz onları tabii yargıya da götürmek suretiyle, gerekli müdahaleleri yapmaya özen göstereceğiz. Bu ulusal bağımsızlığımız açısından bu ilimle ilgili gelişmeleri de biz satın almak ya da onların ürettiği bilgileri satın almak yerine, AR-GE faaliyetlerimize ağırlık vermek suretiyle, bunu kendi ulusal projelerimiz ve kendi ulusal icatlarımızla daha da geliştirebiliriz diye düşünüyorum.

Bununla birlikte, teknolojinin ülkemiz tarımında yeni bağımlılık ilişkileri yaratmamasına, insan, havyan, bitki sağlığı ve biyoçeşitlilik üzerinde olumsuz etkiler oluşturmamasına ve gen kaynaklarımızın korunmasına yönelik duyarlılığı artırarak da, sürdürmeliyiz diye düşünüyorum.

Özellikle bu geni değiştirilmiş bitkiler konusunda bizim çok dikkatli ve müteyakkız olmamız gereken bir konu var. Bu genetik müdahalelerle bir bombardımanla yapılıyor, ama kök hücreler bitkilerde bitkisel hücrelerden alınmak suretiyle yapılırsa, buna hiçbir itirazımız yok. Ama maalesef, bazı genetik müdahaleler mikroorganizma kökenli genlerle yapıldığı için, onlarda oluşabilecek birçok hastalıkları -başta kanser olmak üzere- insanlara transfer etmesi açısından bu tohumların bir biyolojik saldırı aracı olarak da kullanılabileceği endişesiyle, bu sektörde mutlaka bir ulusal projemizin olmasının gerektiğine inanıyorum ve bir gazete haberini de sizlere göstererek, bu konudaki endişemi paylaşmak istiyorum. GDO fareleri de değiştirdi. Yapılan bir araştırmada farelerin GDO'lu yemlerle beslendiğinde, kanında ve organizma yapısında ciddi değişiklikler olduğu kesinlikle ispatlandı. Kaldı ki, bu tür icatların, bu tür gelişmelerin insan kullanımına sürülebilmesi için de, minimum 20 yıllık bir araştırmanın yapılması gerekir. Bu araştırma sürecine dayanabilecek tarımsal sektör de hiçbir ülkede olmadığı için maalesef iş ekonomiyeye dayanıyor. Ekonomi insan sağlığından çok önemli görüldüğü için bazı yerlerde, bazı ülkelerde, maalesef öyle kullanılıyor.

Müsamahanıza çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Hepinize saygılar sunuyorum.
(Alkışlar)

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Orhan Bey en çok soru size gelecek herhalde. Bir yaraya değindiniz.
Son konuşmacımız AB-Türkiye Delegasyonu Temsilcisi Sayın Kai Bauer.
Buyurun.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SEKTÖRÜN YARARLANABİLECEĞİ YATIRIM PROGRAMLARI

KAİ BAUER

Sektör Yöneticisi – Tarım ve Kırsal Kalkınma

Merhaba.

Bugün burada olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Bu organizasyonu gerçekleştiren oda başkanları ve katkısı bulunan herkese, bana gıda hakkında konuşma fırsatı verdikleri için teşekkür ediyorum.

Gıdadan bahsettiğimizde, sadece aldığımız kalorileri kastetmiyoruz; sağlığımızdan, çocuklarımızdan, geleceğimizden ve en önemlisi kültürümüzden bahsediyoruz. Bugün bazılarınız oruçlusunuz, eve gittiğinizde, orucunuzu açacaksınız. Gördüğünüz gibi bu noktada bir kültür devreye giriyor gıdayla ilgili. Gıda hem Türkiye için, hem de AB ülkeleri için çok önemli ve bu konuda ortak amaçları paylaşıyoruz. Sizinle de bugün gıdayla ilgili bu ortak hedeflerimizi paylaşacağım için mutluyum.

Öncelikle Türkiye'nin içinde bulunduğu AB'ye katılım sürecinden biraz bahsedeceğim. Daha sonra da bizim açımızdan, bizim perspektifimizden bu süreçte Türkiye hangi zorluklarla, hangi güçlüklerle karşılaşabilir, onları aktarmaya çalışacağım. Burada şöyle bir soru aklınıza gelebilir: "Bu zorluklarla karşılaştığımızda Avrupa Birliği bize nasıl bir yardımda bulunacak?" Sunumumun ikinci kısmında da şuna kadar Avrupa Birliğinin Türkiye'ye yaptığı yardımlar ve bundan sonraki süreçte Türkiye için öngörülen yardımlardan bahsedeceğim.

Bildiğiniz gibi, geçen yıl 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'yle resmi müzakereler başlamış bulunmakta ve bununla ilgili bir çerçeve hazırlandı. Bu çerçevenin sınırları belirlenmiştir ve değişmeyecektir.

Zaman kısıdından dolayı sadece birkaç önemli noktaya değineceğim. Bunlardan bir tanesi şudur, hem Avrupa Birliğinin, hem Türkiye'nin ortak hedefi olan katılımıdır; bu sürecin başka bir amacı yoktur. Bundan sonraki aşama da hem Türkiye'nin, hem de Avrupa Birliğinin bu süreçteki hazırlığına, yani ne kadar kısa sürede katılımı hazırladığına bağlı.

AB'ye katıldığı gün Avrupa Birliğinin bütün müktesebatını, bütün kanunlarını, tüzüklerini, her şeyi diğer bütün ülkeler gibi Türkiye de uygulamak zorundadır. Türkiye, ortak tarım politikasını ve gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve bitki sağlığı standartlarını şu anki değil, katıldığı günkü haliyle kabul etmek ve uygulamak zorunda. Tabii, bu aşamaya gelene kadar ilerleyeceğimiz yol ne olmalı? Bunları ilk katıldığımız gün kabul edecek hale nasıl geleceğiz; bunu bilmemiz gerekiyor.

AB müktesebatı 35 kısma ayrılıyor. Bunlardan 11. kısım tarım ve kırsal kalkınma, 12. kısım da gıda güvenliğiyle ilgili. 12. kısım hayvan sağlığı ve bitki sağlığını da kapsıyor. Burada çok fazla detaya girmeyeceğim. Bu süreçte yaşanacak zorluklarla ilgili diğer konuşmacılar tarafından da belirtilen birkaç önemli hususu dile getireceğim.

Burada en önemli konu, rekabet. Avrupa Birliğine katıldığınızda, Türkiye bir açık pazarın, ortak piyasanın içerisinde olacak. Burada 2003 piyasa fiyatlarını görüyorsunuz, bunlar da Türkiye'nin fiyatları. AB fiyatlarının çok üzerinde ve katılımında Türkiye'nin bu düşük fiyatlı AB ürünleriyle rekabeti oldukça güç olacak.

Daha önce Mehmet Bey ve Orhan Beyin de belirttiği gibi, çok sayıda işletmeniz var, işletmeleriniz küçük ve bunlar dağınık durumda. Yine daha önce belirttiğimiz üzere, hem birincil üretimde, hem de işleme endüstrisinde AB standartlarına uyum önemli. En önemlisi, hayvan hastalıkları alanı. Örneğin, 15 en önemli hayvan hastalığından 5 tanesi Türkiye'de hâlâ endemik halde. Süt ile ilgili problemler var. Bu sokak sütçülüğüyle daha da kötüleşmiş durumda. Sokak sütçülüğü süt kalitesini etkileyen bir faktör. Pek çok üründe ortaya çıkan mikotoksin bulaşanı. AB standartlarına uygun olmayan tarımsal gıda işletmeleri, özellikle kesimhaneler, mezbahalar gibi. Tabii, bu kayıtlı işletmeler için geçerli bir şey. Bir de kayıt dışı kesimhaneler var ve Orhan Beyin de söylediği gibi, dışarıdan kayıt dışı hayvanlar geliyor ve bunlar kayıt dışı kesiliyor. Bunlarla ilgili de problemler var.

Mevzuat uyumu elbette çok önemli. Bunun büyük bir kısmı da hükümet tarafından yapıldı zaten. Ancak bir diğer önemli husus da uygulama, yani uyumlaştırılan mevzuatın hayata geçirilmesi. Burada bazı sorunları ortaya koydum, ancak son yıllarda Türkiye'de ilerlemeler oldu, bunların büyük kısmı da AB'den sağlanan yardımlar kapsamında oldu. Önemli olan zorluklar değil, zorlukları aşmada kaydedilen ilerleme.

Gördüğünüz gibi, son yıllarda AB'nin verdiği yardımlarda ciddi bir yükselme olmuş, 2006 yılında 500 milyon Euro'luk yardım sağlanmış. Bu da son yıllarda tarım alanında Avrupa Birliği tarafından finanse edilen projelerin listesi. Bu listedeki projelerin yüzde 90'ı veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda güvenliği alanında. Yardımların çoğunun bu konulara harcandığını görüyoruz. Bu da Avrupa Birliğinin bu konulara ne kadar önem verdiğini ve Türkiye'nin bu konuyu ne kadar ciddiye aldığını gösteriyor.

Bir başka konu, sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi. Avrupa Birliği bu konuda da yardım veriyor. Bu Türkiye'deki hükümet dışı organizasyonların, yani sivil toplum kuruluşlarıyla Avrupa Birliğinde bulunan bu tür kuruluşların bir araya gelerek, belirli konularda görüşmelerine imkân sağlayan bir yardım türü. Bu arada bir bilgi vermek istiyorum. 30 Ekim 2006'ya kadar açık bir finansman var. Eğer yurtdışında bir konferansa gitmek istiyorsanız, buraya başvuru yapabilirsiniz.

2007'den itibaren Türkiye için yeni bir mali yardım paketi mevcut olacak. Bu dönemde bütün aday ülkeler için mali yardım paketi 11,5 milyar yardımı kapsıyor. Bu yardımın beş ayağı var. Bunlardan tarım için önemlileri, geçiş dönemi yardımı ve kurumsal kapasitenin oluşturulması ve tarımsal ve kırsal kalkınma için yapılacak olan yardım. Bu destek öncelikli alanlara; tarımsal işletmelere yapılacak yardımlar ve işletme endüstrisi ile tarımsal piyasalara yapılacak olan yatırımlara verilecek.

Bu yardım, merkezî bir yardım olmayacak, yani Türkiye bununla ilgili yapıları kuracak ve bu paranın nerelere harcanacağına Türkiye karar verecek. Burada bir Kırsal Kalkınma Ajansı kurulacak. Bu ajans başvuruları alacak ve paranın nereye harcanacağına orası karar verecek. Söz konusu ajansın 2008'de kurulması olması bekleniyor.

Sonuç olarak, tarımsal işletmelerinizi AB standartlarına getirmek için öncelikle bu kırsal kalkınma yardımlarını kullanabilirsiniz; bu Türkiye için kilit bir nokta. Ayrıca AB'den gelen yardımları hem ulusal, hem de uluslararası kuruluşların yapacağı yardımlarla desteklerseniz, daha faydalı olacaktır. şu ana kadar pek çok şeyin yapıldığını söyledim, ancak veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda güvenliği alanında mevzuat uyumuna devam edilmesi gerekiyor. Burada önemli olan, demin de söylediğim gibi, rekabetin artırılması. Bu üreticilerin daha fazla üretim yapmasını, yani talep olan yerlerde daha fazla üretim yapılmasını sağlayacaktır.

Ayrıca kurumsallaşma da çok önemli. Az önce söylendiği gibi, laboratuvarların kurulması, yani bu standartları sağlayacak ve bunları destekleyecek kurumsal kapasitenin de oluşturulması gerekiyor. Bu kurumların da, oluşturulan standartları ve yürürlüğü konulan mevzuatı kontrol etmesi gerekiyor. Aksi takdirde bunun bir anlamı olmaz. Daha önce de söyledim, sivil toplum kuruluşlarının çiftçilerin sesinin duyurulması, onların isteklerinin dile getirilmesinde çok büyük payı olacaktır. Bu zor ve maliyetli bir süreç, ama aynı zamanda rekabeti artırarak, standartları yükselterek, Türk gıda endüstrisine katkı sağlayacak bir süreç. Bu standartlar gıdanın güvenli şekilde üretilmesi için konulmuş ve bu standartlar olmazsa, gıda olmaz. Bu süreçte Türkiye hem kendi standartlarını, hem Türk tüketicisini korumak, standartları Türkiye'nin yararına düzeltmek için çalışacaktır. Türk tarımının Türk ekonomisindeki yeri büyüktür ve böyle olacağına eminim.

Çok teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Kai Beye teşekkür ederiz.

TARTIŞMA

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Efendim, şimdi soruları alıyoruz.

Mehmet hocam, size bir soru var. İlk o geldi, onu soruyorum. Merve Eryılmaz tarafından sorulmuş. “ABD’de üretim azalışı fazlalıktan kaynaklanıyor. Türkiye’de ise, sektörden kaçış olduğunu söylediniz. Ülkemizdeki bu kaçışın sebepleri nelerdir?”

Şöyle bir şey yapalım: bu soruları hocalarımıza verelim, siz birebir hocalarımızla görüşürseniz, hem böyle kişisel bir... Siz de mi öğrenmek istiyorsunuz? Bu bir saat sürer yalnız.

Prof. Dr. MEHMET ERTUĞRUL

Merve ERYILMAZ’ a teşekkür ediyorum.

Sorunuz “Türkiye’deki hayvan sayısında azalma ya da kaçışın nedeni nedir?” şeklinde. Kırsal kesimde uygulanan politikalar sonucunda, yaşamı sürdürmek çok güçleşmiştir. Özellikle küçük işletme ve de az hayvan sayısı ile üretim yapmaya çalışanların zor bir alan olan hayvancılıktan uzaklaşma gibi bir eğilimleri vardır. Yani bir taraftan yaşamınızı sürdürmekte zorlanıyorsunuz, öbür taraftan zor bir işle uğraşıyorsunuz; ikisi bir arada olunca, doğal bir sonuç olarak ortaya çıkıyor.

Bir başka soru, Yaşar ÜZÜMCÜ, gıda mühendisi arkadaşımızın sorusu var. “Tavuk eti üretimindeki çok hızlı gelişme özel sektör vasıtasıyla olmuştur. Aynı başarı kırmızı et üretiminde neden görülemiyor? Ne yapılmalı?”

Tabii, tebliğin süre kısalığı nedeniyle, mevcut durumun ana hatlarının bir bölümünü tespiti ve kısmen de bu sorunun çözümüne ilişkin bazı şeyleri söyleyebildik, öneriler kısmını anlatamadık. Tavuk eti üretiminde çok hızlı gelişmeler özel sektör vasıtasıyla olmuştur deniliyor. Kırmızı et veya diğer et üretim dalları da özel sektörün elinde. Özel sektör derken kastedilen sanıyorum, büyük implantlardan, yani sanayiye dönüşümden söz ediliyor. Kırmızı et üretiminde bu olanak pek fazla yok. Tavuk üretimindeki çok hızlı üretim artışının ne kadar iç kaynaklarla sağlanabildiğini tartıştığınız zaman, kırmızı etteki artışın niye bu denli hızlı olmadığını görüyorsunuz. Kırmızı et üretiminde sistemler farklı, beyaz etteki gibi değil. Bu nedenle o artışı yakalama şansı şu anda yok gibi gözüküyor. Bir yumurtadan 42 günde bir piliç üretebiliyorsunuz, ama bir sığırdan 1 yılda bir tane yavru alabiliyorsunuz veya bir anaçtan tavukçulukta senede 200’ün üzerinde veya 180 damızlık yumurta alabiliyorsunuz, sığırdan bir anadan bir döl alabiliyorsunuz. Böyle bir durumda artış yapma hızınız da düşüyor. Bu gibi etkiler var.

Hamdi İŞCAN beyefendi, “kırmızı et fiyatlarının bir türlü istikrara kavuşmamasını neye bağlıyorsunuz? İkinci soru: Et Balık Kurumunu tekrar eski işlevine getirilmesi piyasa düzenlemesini sağlayabilecek mi?”

Et Balık Kurumu eski işlevine getirilirse düzenleyemez. Et Balık Kurumunun yeni bir çerçeve içerisinde bu işleri yürütmesi lazım. Eskiden yürütebiliyor olsaydı, zaten ortadan kaldırılmazdı belki, böyle de söylenebilir. Aslında sütte, yemde benzeri durum söz konusudur, piyasa düzenleyici olabilecek nitelikteki kuruluşlar gelecekteki etkileri düşünülmez, birdenbire yok edilmişlerdir. Bunun sancısı yaşanıyor. Muhtemelen Et Balık Kurumu yeni düzenlemelerle başarılı olabileceği koşullar sağlanmak şartıyla tabii ki, piyasada düzenleyici etkiye sahip olacaktır.

“Kırmızı et fiyatlarının bir türlü istikrara kavuşamamasını neye bağlıyorsunuz?” Burada sözü edilen istikrardan ne kastediliyor çok iyi anlayamadım; ama üretici düzeyinde bir istikrardan söz ediliyorsa, üretici ile tüketici arasındaki uzun yol içerisindeki basamaklar düşünülürse ve de üreticinin ve tüketicinin güvencesi, fiyat bakımından güvencesi sağlanamazsa, bu istikrarın sağlanması pek mümkün olmayacaktır.

“15 yıl sonra ortalama gıda üretimi iki katı artacak, buna karşılık dünya gıda ihtiyacı ise üç misli artış göstereceği tahmin ediliyor. Bu açık nasıl kapatılabilir? Organik üretimin bu artıştaki payı nasıl olur? Organik üretimin etkisi ne olabilir? GDO’lu bitkiler...” falan filan. Kaygı gelecekte gıdaya erişimin daha da kötü olması şeklinde ve artan nüfusun ihtiyacının karşılanabilirliğinin sürdürülebilir olmadığını söylemiştim. Ürün artışı sağlamaktan başka yol yok. Bir başka yol var. Pek insancıl değil, sabahki oturumda konuşuldu, yani bir savaş olur, bir salgın hastalık olur, nüfus azalır -ki, insancıl şeyler değil bunlar da- ancak o zaman gıda yeterli olabilir. Aksi takdirde nüfus artış hızının üretim artışıyla denk bir hale getirilmesinden başka bir çare yoktur.

Doç. Dr. AVCI BİRSİN

Yıllara göre üretim verimlerine bakıldığında, bazı yıllarda düşük ve çıkışlar gözlenmekte. Düşüş sebebi olarak devlet alımlarının azalması veya yanlış plan, program gibi sebepler gösterildi. Verime bakıldığında, çok ilginç rakamlar da çıkabilmekte. Bu noktada başka sebepler incelendi mi? Toprak yapısı, iklim koşulları gibi diye de not düşülmüş. Evet, üretimde iklim ve toprak yapısı etkili faktörler. Tohumluk en önemli faktör. Nasıl verimin ekim alanlarının azaldığı yıllarda üretimde artışlar olmuşsa, bu birim alanı verimi yüksek çeşitlerin üretilmesiyle mümkün ancak. Başka söyleyeceğim bir şey yok.

Orhan DİREN

Bir dinleyicimiz, “GDO’lu bitkilerin Türkiye’ye gelmesi engellenebiliyor mu, bu konuda ülkemizde herhangi bir oranda etkili olunabiliyor mu?” diye bir soru sormuş. Türkiye’mizin tohum ticareti yaklaşık 80 milyon dolarlık ithalat yapıyoruz, 20 milyon dolarlık da ihracat yapıyoruz. Tabii, bu GDO konusunda çok olumsuz şeyler konuşulabildiği gibi, dünyanın kaçınılmaz bir teknolojinin de gelişmesine büyük ihtiyaç var. Sadece buradaki aksaklıklar ve yanlış amaçla kullanılacak teknolojilere dikkat etmek, bu noktada ciddi denetim mekanizmaları kurmak zorunda olduğumuzu söylemeye çalıştım. Böyle bir şeyin engellenmesine zaten gerek yok, ama aslolan bunların bizim tarafımızdan üretilmesidir diye düşünüyorum.

Bir başka arkadaşım, konuşmasının sonunda GDO'ların farelerin organik yapısını değiştirdiğinden bahisle şey yaptı, onun kaynaklarını merak ediyorlar. Bu araştırma İngiltere'nin Monsanto Kenti ki, dünyanın en büyük tohum üreticisi bir firmanın araştırma laboratuvarları var. Burada olumsuz etkileri belki tespit açısından böyle bir araştırma Monsanto'da yapılmış ve bunun sonucu bu şekilde deklare edildi. Deklare eden gazete de İngiltere'nin Independent gazetesi, Bağımsızlık Gazetesi. Ancak aksi ispat edilene kadar da bu geçerliliğini koruyacak.

Sayın Yaşar Üzümcü'nün bir sorusu var; "Gıda sanayi kuruluşları çiftçi ve köylülerin kalkındırılması ve geliştirilmesi konusunda neler yapabilirler, neler yapıyorlar? Köylülükten çiftçiliğe geçişte bu tür desteklemelerin ne kadar faydası olur?" diye sormuşlar.

Ben size küçücük bir şeyde, bizim firmamızın süt sektörüne girişiyle ilgili hikayeyi anlatayım. 1998 senesinde ben Tokat'a daha nasıl yararlı olurum diye düşünürken, orada hayvancılık sektöründe ciddi bir çöküntü olduğunu fark ettim, çünkü orada besi hayvancılığı yapıyordu ve o dönemdeki terörün çok etkili döneminde de bazı satın alıcılar silah tehdidiyle falan çok ucuz, düşük fiyatlarla insanların ürettikleri katma değeri satın alıyorlardı ve bundan dolayı da hayvancılıkta büyük gerileme vardı. Ben de köylünün cebine hiç olmazsa ayda bir ne gireceğini görsün diye süt üretimine girmeye karar verdim ve hayvan sayısı, tarım il müdüründen aldığım istatistiki rakamlara göre beni tatmin eder rakamlar gibi görünüyordu, günde 60-70 ton süt işleyebileceğim diye bir ciddi ünite kurdum. Gelin görün ki, mübayaya başladığım ilk gün 600 litre süt bulabildim. Ancak bu sütlerin satıldığını, bedelinin ödendiğini gören köylü hemen bu konuda, çünkü bizim çok müteşebbis bir köylümüz var, yeter ki emeğinin karşılığını aldığını bilsin, onun en güzelini yurtdışındaki bilimsel teknolojileri falan getirmeye lüzum, çünkü onlar araştırmaya ve ampirik şeylere dayalı olarak, babadan kalma şeylerle güzel şeyler de yapabiliyorlar. Bugün aşağı yukarı 7 sene sonra şu anda 200 ton süt üretiliyor o bölgede.

Bunun dışında, yine sektörün bir parçasında olduğumuz meyve suyu sektöründe de, Türkiye bir tarım ve hayvancılık ülkesi olarak kendi kendimize tanıtıp, övünüyoruz; ama Türkiye'de kapama meyve bahçeleri ya da bilimsel anlamda yapılmış bahçeler yok. Bu noktada da çok büyük sıkıntıdaydık. Ancak yine köylü, bunların satın alındığını gördükçe, plantasyona ağırlık verdi. Bu konuda piyasalar ve borsalar oluştu. Çok ciddi bir gelire kavuştular. Ancak buradaki gıda sanayindeki üretici kuruluşların bir ödevi var diye düşünüyorum. Bu ülkede sanayicilik yapan ve vatandaşların kazançlarının üzerinde kazanç sağlama olanaklarına kavuşmuş her türlü sanayici ve her türlü patron, bu toplumun mutluluğundan, refahından kendisini en az devlet kadar sorumlu hissetmediği sürece sonuca gidemeyiz. Bizim meyve suyu sektöründe 10 yıldır bar bar bağıyorum, Türkiye'de doğru dürüst endüstriyel plantasyon yapılmamış, bu konuda köylüye destek vermek zorundayız ve biz kendimiz mütevazı imkânlarımızla bir Anadolu şirketi olarak yılda 150 binle 400 bin arasında meyve fidanı üretilip, köylüye dağıtarak, ciddi bir altyapıyı bölgemizde oluşturduk. Ama maalesef her türlü telkinime rağmen, diğer işadamları arkadaşlarım bunu yapmıyorlar. Ne mutlu ki, Prof. Aziz Ekşi bey gibi bir değerli hocamız bizim sektörümüzün derneğinin başına geçti, bizim telkinlerimizi de baskıcı bir şekilde diğer sektör mensuplarına iletiyor, onlar da yavaş yavaş üreticilerden satın alıp, dağıtmaya başladılar. Böylece hem tarımsal altyapımızın geliştirilmesi, hem köylümüzün ekonomik gücüne yeniden katkılar oluşturulabilmesi bakımından, gıda sanayi kuruluşlarından... Hayvancılıkta da böyle, et sektöründe de böyle, yumurta ve tavukta da böyle, onların hakkıyla satılabileceği borsaların ve piyasaların oluşturulabileceği bir ortam

yaratıldığı sürece, köylüye bu tarımsal sanayi mutlaka büyük katkıda bulunacak ve o nüfusun mutluluğuna destek verecektir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Kai bey buyurun.

Kai BAUER

Pek çok soru aldım. O yüzden kısa cevap vereceğim. Burada bir süre kalacağım oturdumdan sonra da, kişisel sorularınız olursa, gelip burada da benimle tartışabilirsiniz, cevap vermeye çalışırım.

Burada AB projelerinin liderleriyle ilgili bir soru vardı. Tabii ki, bu projelerin liderleri Türk tarafı, Türkiye'deki yetkili kurumlarda bulunan kişiler. Bu açıdan ben Türkiye için çok umutluyum. Bu proje liderlerinin hepsi çok özverili çalışan, gayet yetenekli kişiler ve AB'den gelen bu destekleri en iyi şekilde kullanabiliyorlar.

Aslında bu Avrupa Birliğinin özünü oluşturan bir şey, yani kültür çeşitliliği ve bu tür şeyler Avrupa Birliğinin her yerinde var. Benim geldiğim yerde hayvan midesine konulan patatesi güzel, baharatlı bir şekilde, çok lezzetli bir yemek şeklinde kendimiz de yiyoruz. İşkembe pek çok AB ülkesinde yenilen bir şey. Bu konuyla ilgili bir şüpheniz olmasın, bunlar sizin için de geçerli olacak.

Avrupa Birliğindeki işletme sayılarıyla ilgili bir soru vardı. Burada önemli olan işletmenin büyüklüğü değil, ben şu büyüklükte, bu büyüklükte diye bir optimum işletme şeyi vermiyorum, ancak burada önemli olan, işletmenin kendi kendine yetebilmesi, burada canlı bir şekilde üretim yapabilmesi, ailenin buradan geçimini sağlayabilmesi, böylelikle o insanların kırsal alanda kalmaya devam etmesi; benim belirtmek istediğim şey buydu.

Burada bir başka soru da sokak sütçülüğüyle ilgiliydi. Soru tam olarak "sokak sütçüsüyle, kayıtlı sokak süt satıcısı aynı şey midir?" diye. Burada sütün nerede satıldığı önemli değil, süt caddede de satılabilir. Ama burada önemli olan kalitedir ve bu kalitenin kontrol edilmesidir. Brucella vakalarına bakarsanız Türkiye'de, burada bir kalite problemi olduğunu görürsünüz.

Bir soru da, kırsaldan kente göçle ilgiliydi. Bu dünyanın her yerinde olan bir şey, sadece Türkiye'ye özgü bir şey değil. Bunun sebebi de, genç insanların burada bir gelecek görmemeleri, buradan bir gelir elde edeceklerini düşünmemeleri. Burada yapılması gereken şey, orada kalan kişileri, kendilerini geçindirecek seviyede, tarımsal üretimi sağlayacak imkânlar sağlamak. Geri kalan, bu işi yapmak istemeyen insanları da iyi bir şekilde eğitip, onların o şekilde şehirlere gitmesini sağlamak. Bu biraz da bölgelere göre değişen bir şey, yani o bölgeden gitmesi gerekiyorsa, oranın şartlarına bağlı olarak değişen bir durum.

Açıklamayı unuttuğum bir şey olursa, arada bana gelip, sorabilirsiniz.

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Efendim, çok teşekkür ediyorum.
Buyurun.

Orhan DİREN

Köylülerimizin bazı şeyleri babadan görme, ampirik metotlarla yapabildiğinden ... Türkiye'deki bir problemi dile getirmek ve sizlerin, öğrencilerimizin, hocalarımızın da bu konuda bizlere öneri getirmesini istirham etmek için açıklamak istiyorum.
Tokat'a gittiğimde ben Bakkal Salih Efendiden birkaç kilo çökelik alır, getiririm. Onun lezzetini, üreticisi olduğum halde ben yaptığım ürünlerde bulamam. Niye? Çünkü o mikro bir klimada, çok değişik ekolojik koşulun olduğu bahçede beslediği hayvandan elde ettiği sütle bunu yapıp, bana getiriyor. Türkiye'nin şu anda en büyük sorunlarından bir tanesi, butik üretim yapan küçük müesseselerin, bu Avrupa Birliği direktiflerinden dolayı bu gıda kontrolü mekanizması sebebiyle üretim belgesi, üretim izni almaları imkânsız hale geldi. Oysa Türkiye'mizin, özellikle gelişen turizme en büyük katkı yapabilecek sektörlerinden biri de, bu tür butik üretim gıda tesisleridir. "Bunların izne bağlanabilmesi ve denetlenmesi için Türkiye neler yapabilir?"i sizlerin de biraz düşünüp, mümkünse görüşlerinizi bizlere aktarmanızı istirham ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Faruk BOZOĞLU

Çok teşekkür ediyorum, sağ olun. (Alkışlar)

III. OTURUM

BELGELENDİRME, LABORATUARLAR VE ÖRGÜTLENME

**Oturum Başkanı:
Prof. Dr. Ali ESİN**

Prof. Dr. Ali ESİN

Üç odamızın düzenlemiş olduğu Dünya Gıda Günü toplantısına gelmiş olan sayın katılımcılar; ilk günün 3. Oturumuna başlıyoruz.

Ben küçük bir giriş yapmak istiyorum. Çocukluğumuzdan beri üretilen, canlıların yaşaması için temel şeyler, güneş, hava, su, topraktı. Giderek bunları kirlettik, ondan sonra hor kullandık, o vakitler yararlı olan besinler zararlı olmaya başladı, onlar, bunlar karıştı ve sonunda bu pisliği temizlemek aşamasına geldik. Bunun için şimdi çok değerli katılımcılar ve bildiri sunan Doç. Dr. Aydın ÖZTAN bize kalite güvence sistemleri ve belgelendirmesi, Sayın Samim SANER laboratuvarlar, Sayın Mahmut ESKİYÖRÜK sektörde üretici örgütlenmesi ve Sayın Turhan ÇAKAR da sektörde tüketici örgütlenmesi konularında çok değerli 20'şer dakikayı geçmeyecek bildirimlerini sunacaklar.

Öncelikle Aydın Beyden başlıyorum.

KALİTE GÜVENCE SİSTEMLERİ VE BELGELENDİRME

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN
Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Teşekkür ederim.
İyi günler arkadaşlar.

Bu toplantıyı düzenleyen her üç odaya da çok teşekkür ediyorum. Geçen sene de böyle bir birliklilik yapılmıştı. Bu birlikten de çok büyük kuvvet doğuyor ve güçlü bir ses geliyor.

Bugün bana verilen görev, kalite güvence sistemleri ve belgelendirme konusu. İsterseniz, önce kaliteyi şöyle çok kısa tanımlayalım: Resmi dile de geçti, bütün yasalarda bulabilirsiniz bu tanımını. “Bir ürün veya hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama özelliklerinin toplamıdır” diyor yasalar kalite için. Evet, belli ihtiyaçlar varsa, bunu ne kadar karşılıyorsa o kalite olgusu, bu kadar kalite oluşmuş demektir. Kalitenin ifade edilebilmesi için mutlaka ve mutlaka kalitenin kontrol edilip, belli spesifikasyonlara uyulup uyulmadığının bilimsel verilerle bulunması, incelenmesi gerekiyor. Esasında kaliteyi çok da fazla abartmamamız gerek, çünkü kalite konusunda esas ele alınacak kriter, kabul edilebilir kalite düzeyidir. Bu kabul edilebilir kalite düzeyi de, müşterinin tolere edebileceği hata yüzdesidir.

Kaliteye yine üç farklı gözle bakarsak;

- Beklenen Kalite,
- Tatmin eden kalite,
- Memnun eden kalite

Beklenen kalite, tabii ki müşterinin mala veya hizmete karşı oluşturduğu bir önyargı vardır. Bu önyargıyı kırabilmeli, yani müşterinin memnuniyetsizliğini önleyebilmelidir. geldiği zaman, tatmin eden kalite de, müşteri beklentilerini karşılayarak, onları tatmin edecek şekilde olan bir kalitedir. Ama esas önemli olan. Bu da müşteri beklentilerini aşarak, onları memnun eden kalitenin oluşturulmasıdır. Demek ki, kaliteyi geliştirmemiz lazım. Kalite başlangıcından daha ileriye götürülerek, mutlaka geliştirilmeli, daha mükemmele eriştirilmeli. O zaman ne yapacağız? Birinci aşamada ulusal ve uluslararası standartlara uygun üretimi gerçekleştirmemiz lazım. ikinci aşamada rakiplerin kalitesine erişmek ki, çok önemli, rakiplerimiz ne yapıyor, devamlı takip etmek zorundayız. Üçüncü aşamamız, müşterinin talep ettiği kaliteyi gerçekleştirmek. Dördüncü ise, müşterinin taleplerinin daha ilerisine giderek, daha iyi bir kaliteyi müşteriye sunabilmek, onun bütün düzenini, bütün istemlerini daha önce bilip, ona çeşitli şekilde, çeşitli sunumları yapabilmek, bu kaliteyi gösterebilmek.

Kalitenin oluşturulmasında esas önemli olan standartların, iyi standartların oluşturulmasıdır ve bu standartlara bağlı kalındığı müddetçe de, sektör içinde kaliteli üretim yapılabilir. Ancak bu kaliteli üretimi yaparken, belli faktörleri de göz önünde bulundurmanız lazım. Esas göz önünde bulundurulacak, bugünkü durumda göz önünde bulundurulacak faktörler neler? Çevre kirliliği var, çevre kazaları, iş kazaları gibi kısımlar var. Bütün bunlara baktığımız zaman, bir de normal sektörel etik ve bu etiğe bağlı olarak oluşturulmuş olan standartları görüyoruz. Demek ki, çok fazla faktörün bir araya gelmesiyle farklı bir kalite anlayışı söz konusu ise, bizim mutlaka bu sistemler arasında bir entegrasyon yapmamız ve entegre bir yönetim sistemi kurmamız gerekiyor.

Kalite güvencesi, sabahtan ve öğleden sonraki süreç içinde söylendi, kalite güvencesinin hakkında bazı tanımlar geliştirildi. Daha tasarım aşamasından başlayarak hammadde temini, üretim, pazarlama, satış sonrası hizmetlere kadar tüm aşamaları kapsayacak geniş bir süreç içerisinde, gerekli teknik, organizasyonel tedbirlerle sıfır hatayı hedefleyen ve sürekli gelişmeyi öngören bir yapı. Burada özellikle altı çizilmesi gereken sıfır hata olayı ve artık diğer sektörlerden başlayarak, yavaş yavaş gıda sektöründe de sigma analizleri yapılmaya başlandı. Hata kaynakları biraz daha iyi bulunmaya başlandı, hata kaynaklarına bunları önleyici önlemler getirilmeye başlandı. Ama bir yerden bakarsanız, kalitenin güvence altına alınabilmesi söz konusuysa, mutlaka kalite yönetimi de aynı şekilde söz konusudur. Bunlar için neler yapılması lazım. Bütün yapının örgütsel yapı halinde toplanması, sorumluluklar, bunların belirlenmesi, bunların belirlenen örgütsel yapının ve sorumlulukların da tüm kuruluşlara dokümantasyonla ilan edilmesi, gönderilmesi gerekir.

Kalite güvence sistemi nedir? Bir kalite güvence sistemi kurulması lazım ki, bu kaliteyi devamlı olarak tekrarlayabilen bir sistem oluşsun. Tabii ki, önce kalite oluşmasını sağlayacak, her koşulda tekrarını kolaylaştıracak, oluşan kalitenin değişmemesini sağlayacak, tüketim süresince kalmasını sağlayacak bir sistemin bulunması. Evet, elbiseyi gösteren ütü. Siz bunca yatırım yapıyorsunuz, bunca sistem kuruyorsunuz, üretime geçiyorsunuz, her şeyiniz tamam. Mecbursunuz, o elbiseyi ütülü göstermeye; mecbursunuz o elbiseyi sürekli temizleyiciye gönderip, lekelerini çıkartmaya. İşte kalite güvence sistemi de bir nevi böyle bir sistem.

Kalite güvence sistemini kurabilmek için birkaç öğeyi çok açık sözle, açık yürekle anlatmanız gerekiyor. Bunlardan bir tanesi, kalite politikasının oluşturulması. Çok fazla şirkette baktım neler söyleniyor kalite politikası diye. Onlardan toplayarak bir kalite politikası sözcüğü getirdim size. *“Yasalara ve ahlaki kurallara uygun davranan, çevre ve doğaya önem veren bir yaklaşımla üretim yapan, tüketicisinin ve üreticisinin korunmasına, bilinçlenmesine önem veren, üstün kaliteli yeni ürünler arayışı içinde, insan kaynağını dikkatle değerlendiren, kalite felsefesini ve katılımcı yönetim şeklini benimseyen bir işletme olmak.”* Böyle bir iddiayla yola çıkıyorsanız, biraz farklı görüşler birlikte gelmesi lazım. Bunlara da biz vizyon ve misyon olayını diyoruz. Vizyon ve misyonunuz da bu politikanıza uygun olması lazım. Burada da yine, öyle bir vizyon deyimini görebiliriz veya şöyle bir misyon deyimini görebiliriz. *“İşte yasalara, ahlaki kurallara uygun davranan, çevre ve doğaya önem veren, insan kaynağını dikkatle değerlendiren, her zaman AR-GE çalışmalarlarıyla kendini ve ürünlerini geliştiren bir grup olmak.”* Böyle bir tanımı alıp, siz de kendi misyonunuz olarak koyabilirsiniz.

Kalite güvence sistemleri olarak neler var? Çıkartılmış olan çok sayıda standart var. Bugünlerde en popüler olanı ISO 22000. ISO 22000’i herkes hemen kendi ISO 9001’inin arkasına ilave edip, biz de aldık biz de aldık diye gazetelere ilan vermeye başladılar. Bunları yapmak kolay tabii, yani neden kalite güvence sistemi isteniyor? Bence birincisi heves. Yasal zorunluluklar da var, müşteri talepleri var, rakiplerin baskısı var, değişim isteği var, gerçekleri görme var. Başlayalım bakalım hevesten, neymiş bu heves? Ben de iyi bir firmanın yönetim kurulu başkanı olsam, arkaya bir tane o kalite güvence sistemi o koskocaman levhayı asmak isterim, hatta bunu aldım diye de övünürüm. Çünkü onu alabilmek için kaç paralar veriyorsunuz, biliyor musunuz? Bizim meslektaşlarımız böyle bir yardımı yapabilmek için ne kadar az para alıyor, biliyor musunuz? Şimdi sünnetçi usulü elinde küçük çantasıyla dolaşan, *“size her türlü belgeyi alırım abi”* diye kapı çalan ne yazık ki, meslektaşlarımız da var, 3 bin dolar, 5 bin dolara bu işi yapabilenler de var. Bu belgenin alınması çok önemli, hatta bu belge en kısa sürede alınmalıdır. Herkes öyle diyor, yani *“Yarın, öbürsü gün istiyorum ben bu*

belgeyi, hemen, çok önemli” diye. Ama işletmelerde hiçbir önemli değişiklik olmaz. Yasal sorumluluk var, bu yasal sorumluluk başta denetimden kolay geçme istemi. Yine yönetim kurulu başkanının arkasında duvara asılır, işletme de bu belgenin arkasına gizlenir. Bakın, ilkinde övünüyordu, şimdi arkaya gizlenme başladı. Bazı ihalelere girmek için bolca fotokopi gereklidir. Çok önemli bir dipnottur, mutlaka uyun arkadaşlar buna, çok önemlidir; çünkü o belgeyi o camının arkasına çok güzel paketleyip, astıktan sonra, indirip, fotokopi çekmek çok zordur. Onun için siz alın 50 tane fotokopiyi, koyun dosyanıza, rahat edersiniz.

Bazen işletmeler riskten kaçınmak için de bu yola başvuruyorlar. Evet, Gıda Yasası bize büyük risk getirdi, aman Allah’ım, ne büyük riskler var. Bundan da kaçınmak için, benim belgem var, tapu gibi belgem var. Ancak yeni sistemin getirdiği kurallar bizzat patron tarafından çiğnenir. Müşteri talepleri, özellikle resmi kuruluşlarla iş yapıyorsanız, bu çok önemli. Müşteri uyguladığı sisteme bağlı olarak, tedarikçisinin de belgelenmesini talep eder. Aslında iki taraf arasında ilişki çok eskilere dayanmaktadır, ama müşteri bir kez kalite güvence sistemine başvurmuştur, almıştır, size der ki, “*sen de git al*”. O zaman alacaksınız, almazsanız olmaz. Rakiplerin hepsi alıyor. Siz kaliteyi geliştirmek için rakipler ne yapar, onu takip ediyordunuz ya, mecbursunuz yine gidip belge almaya. Hatta aynı kulübe gittiğiniz arkadaşlarınız var, onlar çimento sektöründe, çini sektöründe, cıvata sektöründe, onların hepsi almış. Madem onlar aldı, ben de alacağım diyeceksiniz ve mutlaka almanız lazım.

Değişim isteği. Bu değişim çok abartılıyor. Durup dururken bir firma neden değişim ister ki? İlk tepki, rakiplerin değişime başlama tepkisi, rakiplerim değişiyor, ben de değişeyim; hemen değişime başlıyor. Aynı sektörde olmasa bile, aynı kentteki arkadaşlar, karşıt firmalar değişime başlamıştır, siz de değişmek zorundasınız; o zaman alacaksınız. Gerçeği görmek. Gerçek ne kadar acı olsa da, bir gün mutlaka görülür veya o kendisini gösterir. Fala bakmasını bilmek gerekir. İşletmelerde çok önemli bir nokta bu, mutlaka fala bakmanız lazım doğru zamanda doğru işlemleri yapabilmemiz için. Gidebilmek için ne lazım? İyi bir yol haritasına sahip olmak, güçlü liderlik ve iyi bir danışma almak zorundasınız. Bu halinizle o belgeleri daha kolay alırsınız.

Kalite güvence sisteminde çeşitler var mı? Evet, var. En önemli çeşit, mevcut yapıyı koruyarak, kalite güvence sistemi oluşturmak ki, bizim firmalarımızın % 100 talebi bu yöndedir, çok küçük bir talep vardır yapıyı geliştirici, yeniden yapılanmaya uygun, süreç iyileştirici kalite güvence sistemlerini yapabilmek. Bunu yapmak biraz zor. O zaman olduğu gibi farklı düşüncelere gitmemiz lazım, değişimi hep yapmamız lazım. Ama onun yanında mesela, öğrenen organizasyonlara gitmemiz, bir şeyler kendi organizasyonumuza öğretip, mutlaka daha mükemmele yolculuk yapmamız gerekiyor. İşletmeler durup dururken bu değişimi istemezler, çünkü mutlaka işleri rahat gidiyordur, ama bir bakıma yandan farklı rekabet unsurları gelmeye başlamıştır, farklı bir planlamayla, farklı bir örgütlenmeyle, farklı bir üretim pazarlama sistemleriyle işlem yapmak zorunlu hale gelmiştir, yani biraz daha profesyonel bir işleme başlamamız lazım. Mutlaka bunu yapabilmemiz için bir üst yönetim sistemini kurmamız gerekiyor. Üst yönetim sistemleriyle ancak yurtdışındaki, yurtiçinde çok fazla diğer sektörlerde çok iyi gelişmiş olan bütün işletmeleri iyi tarayıp, ona göre bir şeyler yapmamız gerekiyor. Bunları yaparken önümüzde engeller yok mu? Var. Nedir bunlar? Kurumsal yapısını henüz geliştirememiş olan işletmeler, böyle bir belgeyi alsalar bile uygulayamazlar. İşletme yönetimi faaliyetlerinin bir kısmında ya da tamamında tanımlı süreçlere sahip olmayan bir işletme ise, yani iyi bir dokümantasyonla çalışmıyorsa, belgeler ne yazılıyorsa, yaptığını mutlaka yaz sistemiyle oluşmamışsa, asla böyle bir sistem geçerli

değildir. Aile işletmelerinde böyle bir sistem çok az geçerlidir. Süreç tanınmamışsa, sistemli faaliyetlerin eksikliği görülüyorsa, bu işletmelerde de pek böyle sistemler çalışmaz. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali ESİN

Aydın Beye bize sunduğu bu değerli bilgiler için ve özellikle süreyi çok verimli ve ekonomik kullanması nedeniyle teşekkür ediyoruz.

İkinci bildirimiz, Gıda Güvenliği Derneği Başkanı Sayın Samim SANER' den laboratuvarlar konusunda olacak.

LABORATUVARLAR

Samim SANER **Gıda Güvenliği Derneği Başkanı**

Sayın Başkan, kıymetli oda başkanları, sevgili meslektaşlarım; hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Açıkçası Cuma akşamı 16.30'da, Cuma akşamı haftanın son günü bu kadar kalabalık olacağını hiç tahmin etmiyordum. Bu da çok onur verici bir şey. Bu katılımınız için de tekrar sizi tebrik ediyorum. Bu çok umut verici, güzel bir gelişme. Aynı zamanda bu bugünkü toplantının ikinci yılı, üç oda birlikte. Bu da kurumsallaştığının, bundan sonra da geleceğinin bir işareti. Bu da keza çok umut verici bir şey. Bir kere daha bunun için özellikle odaları tebrik ediyorum.

Gıda Güvenliği Derneğinin Başkanı sıfatıyla benden laboratuvarlar konusunda bir konuşma yapmam istendi. Daha önce pek laboratuvar, spesifik bir konuşma yapmamıştım. Her ne kadar kendim laboratuvarcı da olsam. Müsaadenizle, gıda güvenliğinden birkaç slaytla çok kısaca bahsettikten sonra, bu tablo içerisinde gıda güvenliği ve laboratuvar ilişkisi nasıl gözüküyor, nasıl görünmeli, önünde ne tip sıkıntılar var, onları özetlemeye çalışacağım. Önce gıda güvenliğiyle ilgili tatsız birkaç haberle 4.30'da birazcık daha sizi uyandırmak istedim. Bu yazın yaşadığımız bir olaydı. Nişantaşı biliyorsunuz, İstanbul'un en lüks, havalı, sosyetik semtlerinden bir tanesi. Oranın yine çok sosyetik bir yerinde amipli dizanteri rastlandı ve sonuçta çok ciddi zehirlenmeler oldu, birçok kişi hastanelik oldu vesaire. Bu olayı hatırlıyorsunuz, yine çok yeni, hâlâ sürüyor etkileri hatta. 24 Eylül tarihli bir gazete kupürü, ekoli O-157 serotipe rastlandı ıspanakta, 3 kişi öldü, FTA rakamlarına göre yaklaşık bin kişi burada sıkıntıya düşmüş, hasta olmuş ve bunlardan 40-50'si de, E.coli O157'nin en ciddi klinik tablosu; hemolitik üremik sendrom hastalığına yakalanmışlar. bu kişiler daha sonra böbrek hastası oluyorlar, çok ciddi bir olay. Bu geçmiş senelerden bir haber, suda arsenik. Hatırlarsınız, kanserli yem diye geçiyordu, dioksin skandalı, iki bakanı istifa ettirdi. AB Gıda Hijyeni uzmanlarının Ankaradaki toplantıda öğlen yemeğinden zehirlenmeleri olayı da çok yeni bir haber, geçen hafta oldu. Biraz önce de arkadaşlarla konuştuk, güluştük hatta, enteresan bir şey, kör göze parmak misali.

Bütün bunlar, bu saatte gıda güvenliği nedir diye tabii anlatmayacağım, sizlere anlatmanın da abes olduğunu biliyorum haliyle. Yalnız burada bu gazete kupürleri, bu olayların istenilmeyen boyuta varmış son hallerini gösteriyor, o nedenle koydum. Bir şeyleri yapmadığımız vakit, yapamadığımız vakit, kısmi yetersizlikler veya toplam yetersizlikler böyle şeylere neden oluyor. Peki, burada analizlerin rolü ne? Bunların hepsinin ortaya çıkarılmasında, önlenmesinde analizler çok büyük bir önem taşıyor, yani gıda güvenliği boyutunun laboratuvar ayağı bu. Analizler dediğimiz vakit, analizlerin en önemli gerekçesi, bir defa muhtemel, olası birtakım sorunları önceden görmemize de yarıyor, bir durum tespiti yapmamıza yarıyor. Bu birçok durumda ve şu an Türkiye'de de içinde olduğumuz durumda çok gerekli bir şey. Bazı şeylerin ne olduğunu, olası tehlikelerinin ne olduğunu gözlemlememiz lazım. Bu olası tehlikeler belki de çok büyük tehlikeler değil, sonuçta öyle bir noktaya da varabiliriz. O zaman çok büyük bir efor sarf etmemiz gerekeceği sonucuna varacağız veya çok

küçümsediğimiz bazı tehlikelerin çok ciddi tehlikeler olduğunu göreceğiz bu ölçümler analizler sonucunda. O nedenle çok önemli bir tespit aracı analizler.

Farklı bir olay, sorunları önlemeye yarıyor, yani önce olası sorunları tespit ettik, bunları daima akıllı insan önleyiciliği tercih eden insandır, daima tedavi edici hekimlik önleyici hekimlikten daha pahalıdır veya önleyici hekimlik ucuzdur, akıllı adamın, akıllı ülkenin işidir. O nedenle, bu sorunları önlemek için izlememiz gerekiyor. İzleyeceğiz ki, birtakım şeylerin yükselen bir trend izlediğini görüyorsak, orada önlemleri alabilelim, birtakım önleyici tedbirler işletmeye çalışılabilelim. Bu ülke bazında da geçerli, mikro ölçekte bir şirket bazında da geçerli. Bir proses kontrol mesela, muhteşem bir trend izleme aracıdır, o trendi izleyerek birtakım şeylerin çok önceden oluşabileceğinin sinyallerini almak mümkündür. Çünkü ölçüm yapmak da bir şey değil, ölçümü yorumlayabildiğiniz vakit, gerekli o istatistik yaklaşımınız varsa bir işe yarıyor.

Bütün bunlara rağmen sorunlar da ortaya çıkmıyor değil. Dünyanın en gelişmiş gıda güvenliği uygulamaları yapan coğrafi bölgelerinde, Avrupa Birliğinde, Amerika'da oluyor. İşte gösterdiğim örneklerden bir tanesi de Amerika'ydı zaten. Bu durumda da bu sorunların çözümü için analizler yarıyor; yani problemi tespit ediyoruz, çözebilmek için nasıl bir uygulama yaptığımızı görüyoruz, düzelttik mi, düzeltmedik mi, bu noktada tekrar yarıyor.

Çok önemli bir dördüncü nokta, demin Aydın hocamızın da belirttiği gibi, bir ürünün artık kalitesini sizin terminolojinizle neydi? Beklenen kalite, tatmin eden ve memnun eden. İşte memnun eden kaliteyi yakalayabilmek için kaliteyi geliştirmek gerekiyor. Zaten ISO 9000'inin de 2000 versiyonunun getirdiği en önemli nokta, sürekli gelişme. Eskiden sürekli gelişme yoktu, Japonca kai-zen denilen bir kavram biliyorsunuz, toplam kaliteye konulan bir kavram. Kaliteyi geliştirmeye yarıyor. Zaten bir şey ölçemezsiniz, nasıl geliştireceksiniz, tabii onun için de analizler gerekiyor. Analizler tabii ki, çok önemli bir araç, fakat bir aracı şarampole de yuvarlayan yine insan. Nasıl kullanacağımıza bağlı, doğru kullanmanız gerekiyor. Bir defa, analizlerin istatistiksel ve anlık bir yaklaşım olduğunu asla unutmamak lazım. 100 ton ürün üreten veya yüzlerce ton ürün üreten bir fabrikanın 365 gününün içerisinde bir günden yine o günkü üretiminden bir parçanın alınması gerçeği ne derece gösterir? Buna bakarak bir karar veriyorsanız, yanlış. Bir defa analizlerin bir istatistiksel yaklaşım olduğunu asla unutmamak gerekiyor ve ana resmi asla göstermez. Ama bir hata varsa tabii ki gösterir, ama hata yoksa, burada dediğim gibi. Numune alma büyük bir hata kaynağı olabilir, yanlış numune, temsili olmayan numune, yanlış bir numuneyi alırsınız, analiz edersiniz, her şey güllük gülistanlık, ondan sonra da yan gelir yatarsınız. Halbuki bir bakarsınız, daha sonra çok ciddi bir müşteri şikâyeti olmuştur. O sizin numuneyi temsili bir şekilde almamamızdan ötürü başınıza ciddi sorunlar çıkar.

Sonucun uygunluğu kesinlik taşımayabilir, yani uygun bir sonuç yan gelip yatmaya yeterli değildir. Ama uygunsuz bir sonuç, teyakkuza geçmek için yeterlidir. Her şey uygunsuzsa, yanlış bir numune almış olabilirsiniz ve onun sonucunda uygun bir sonucu yakalamış olabilirsiniz. Önemli bir nokta, doğrulama aracıdır, yani iyi bir gıda işletmesi ve iyi bir gıda ülkesi, gıda güvenliğine değer veren bir toplum bir sisteme ihtiyaç gösterir. Bu sistemin de doğrulama noktasıdır analizler. Analizler tek başına bir şeyin doğruluğunu, yanlışlığını göstermek için veya üzerine inşa edilecek bir iş değildir. HACCP sistemi dediğimiz sistem de bunu söylüyor zaten, sisteminizi kurun, A'dan Z'ye her noktayı güvence altına alın, ama sistemin sağlıklı

çalışıp çalışmadığını doğrulamak amacıyla da analizlere başvurun, yani analiz tek başına bir amaç değil, bir araç.

Bu analizlerin yapıldığı yer ise laboratuvarlar. Laboratuvar kelimesi de Latince “labora et ora” kelimesinden geliyor. Labora çalış demek, ora ise dua et bunlar fiil hali, yani çalış ve dua et. Çalışmanın dua etmek gibi kutsal bir şekilde yapıldığı bir ortam, yani laboratuvar demek bu anlama geliyor. Dua edilecek kutsiyette çalışılan bir ortam. Hakkını veriyor muyuz birazdan değineceğim.

Bu kutsiyete bir laboratuvarın erişmesi için dikkat edilmesi, ele alınması gereken birtakım bileşenler var. Know-how çok önemli. Bir laboratuvarın, ister devlet, ister belediye, ister özel sektör, ister bağımsız, ne olursa olsun, iyi bir know-how’ı olması gerekiyor, yani bu analizleri nasıl yapacağını bilmesi gerekiyor, bilimsel yanını bilmesi gerekiyor. Bilim olmadan olursa da, film olur.

Metroloji dediğimiz, kimyasal ölçümün bilimine hâkim olmak gerekiyor. Ölçüm belirsizlikleri, validasyonlar, istatistik,vs. Hocalar da buradayken bir tespit yapmama müsaade edin lütfen. İstatistik konusu çok atlanan bir konu ve genellikle ne yazık ki, bölümlerimizden çıkan öğrencilerin birçoğunda, meslektaşlarımızda istatistiğin zayıf olduğunu görüyoruz. Halbuki ölçümleri değerlendirebilmek için istatistik çok çok önemli ve olmazsa olmaz bir araç. Diğer taraftan mevzuata çok iyi hâkim olmak gerekiyor, ve tabi ki teknik altyapının olması gerekiyor. Teknik altyapı derken, bu yalnızca cihaz değil birçoğumuzun anladığı gibi. Personel bu işin kilidi. Dünyanın en iyi cihazlarını alırsınız, ama onu kullanacak yetkinlikte ve etkinlikte personeliniz yoksa, bir sonuç almanızın imkânı, ihtimali yok. Bunun Türkiye’de yığınla örneği var.

İyi bir laboratuvarın güvenilir sonuçlar üretmesi, ancak vizyoner bir yönetime bağlıdır. Bu vizyonerliğin içinde etik çok önemli bir şey. Laboratuvar bir noterdir arkadaşlar, teknik noterlik müessesesi. Bu teknik noterlik müessesesinin etik olması ve bilimsel olması, doğru olması, bundan beklenen en temel nokta olmalı. Diğer taraftan Kalite Yönetim Sistemi. Kalite yönetim sistemi ise laboratuvarların kendi kalitesini yönetebilmeleri için. Her ne kadar üretim sektöründeki kalite yönetim sistemiyle üretilmiş ürünler laboratuvarlarda tetkik ediliyorsa da, laboratuvarın da bizatihi kendisinin kalite yönetim sistemiyle işletilmesi gerekiyor.

Baktığımız vakit, gıda üreticileri açısından; girdi kontrolü, kalite kontrolü, AR-GE en sık rastlanan laboratuvar etkinlikleri. Ambalaj sektörü keza çok önemli, gıda sektörünün bir parçası olarak bile düşünebiliriz burayı. Ambalajın sağlığa uygunluğu dediğimiz; işte migrasyon, mikrobiyolojik yeterlilik, gibi konular. Ambalaj-gıda güvenliği ilişkisi ve bu işle ilgili yapılması gereken analiz ve testler genelde gözardı edilen ama çok önemli bir konu.

Toplu tüketim açısından baktığımızda ise ; kalite kontrol, yani son ürünün kontrolü, tedarik zincirinin kontrolü, hijyen kontrolleri, laboratuvar olarak çalışılan alanları oluşturuyor. Hipermarket zincirleri açısından da keza özellikle satınalma ve satış noktası kontrolleri önem taşıyor. İthalat kontrolü ve ihracat kontrolünün ikisi de işlenmiş ve işlenmemiş tarım gıda ürünlerinin gıda güvenliği kontrollerini ele alıyor mevcut gıda mevzuatımız çerçevesinde.

Şöyle bir analizlerin mikro amaçlarına baktığımız vakit; esasında bir analizin yapılmasındaki esas amaç; uygun mudur, değil midir, bu konuda bir karar vermek. Bu uygunluğu da ikiye

ayırabiliriz temel olarak. Kaliteyi ve dolayısıyla ürünün ekonomisini belirleyen etkenler var. Nedir bunlar? Bir ürünün pH'ı, bir ürünün yağ içeriğidir, bir ürünün nem içeriğidir, çünkü nemi ne kadar yüksekse, fiyatı o kadar düşük olacak gayet tabii. Bazı ürünlerde ise küldür. Kül, baharatlarda, unda önem taşıyor. Protein de bir ürünün kalitesini ve dolayısıyla fiyatını belirleyebilir. Bunlar genellikle kaliteyle alakalı ölçümler. Gıda güvenliğiyle bizzat direkt alakalı değil. pH belki kısmen gıda güvenliğiyle de alakalı olabilir tabii. Gıda güvenliğiyle alakalı olan ölçümler ise, kimyasal ve mikrobiyolojik ağırlıklı ölçümler. Kimyasal dediğinizde üç temel konu altında incelenebilir. Katkılar; nitratından, nitritinden tutun da BHA,BHT ve tatlandırıcılara kadar yüzlerce madde var. Kalıntılar ise ; en temelde tabii ki şu an karşı karşıya olduğumuz önemli tehdit; pestisitler, Bulaşanlar anlamında da; aflatoksin ve diğer mikotoksinlerle, ağır metalleri sayabiliriz. Mikrobiyolojik gıda güvenliği analizleri ise, daha çok indikatör mikroorganizmalar, yani bizzat kendisi bir patojene içermeyen mikroorganizmalar, örneğin toplam aerobik mezofil bakteri veya toplam koliform gibi. Diğer taraftan da bizzat kendisi patojen olan bakteriler arasında da Salmonella, Listeria, Campylobacter veya Clostridiumu sayabiliriz.

Kalite aslında çok basit bir ifadeyle müşterinin bir üründen beklentisidir. Baktığımız vakit, söz konusu ürün bir boğa ise, bir çobanın beklentisi ağırbaşlı olmasıdır, yani çoban için en kaliteli boğa ağırbaşlı olandır, çünkü kolay güdülür. Bir matador tam tersine en azgını ister, çünkü azgın olmazsa, şov yapamaz. Matador için ise en kaliteli boğa azgın olanıdır. Bir kasap ise, neresinden en iyi nuar nereden çıkar, antrkotu yağlı mıdır, yağsız mıdır, onlara bakarak hayvanın kalitesine karar verir. Dolayısıyla kalite gördüğümüz gibi, bir defa tanıyı icabı çok rölatif bir şey. Ama ne kadar rölatif olursa olsun, kaliteyi oluşturan birtakım objektif noktalar var. Bunların içerisinde en temel objektif nokta, uluslararası gıda güvenliği spesifikasyonları, bir önceki oturumda Avrupa Birliği temsilcisi bahsetmişti. Ulusal düzeyde birtakım standartlarımız, normlarımız, yani bizim mevzuatımız ve tabii ki tüketici talepleri. Bunların hepsi aslında bu gıdanın kalitesinin spesifikasyonunu belirleyen etkenler.

Bu analizler ne olursa olsun, bu kalite ne olursa olsun, en önemli varmak istediğimiz nokta aslında bakacak olursanız, tüketici sağlığının korunması. Farklı kaliteler olabilir, ama gıda güvenliği farklı kalitelerin ortak paydasıdır. Birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf yağlı peynir var, hepsinin farklı özellikleri, kaliteleri farklı, ama ortak tek özelliği var; üçü de aynı gıda güvenliğine sahip olması gerekiyor. Sokaktaki simit ile en lüks restorandaki yemek, ikisinden de ister simit ister bonfile olsun, tüketici olarak tükettiğinizde , zehirlenmemeyi bekliyorsunuz. Gıdayla ilgili en temel kalite beklentiniz, o halde gıdanın güvenilir olması. Dolayısıyla en önemli nokta, tüketici sağlığının korunması. Ama bununla beraber analizlerin bir de makro amacı var. O da tabii ki, uluslararası serbest ticaretin yaygınlaşması, WTO bunu istiyor, onun için de çeşitli uygulamalar var. ISO aslında, WTO yani Dünya ticaret teşkilatının isteğiyle kurulmuş bir teknik düzenleme örgütüdür.

Analiz sonuçları ile ilgili en temel beklentimiz sonuçların güvenilir olmasıdır. Bunun için de sonucun doğru olması gerekir, yani mümkün olduğunca doğru olması, çünkü Analitik kimya olarak baktığımız vakit, yüzde 100 doğru diye bir şey yok. Ancak en doğru var. En doğru ne demek? En az hatalı demek. Tekrarlanabilirliği iyi olmalı, yani üç defa aynı analizi tekrarladığımız vakit, bunlar arasında standart sapma veya varyans çok düşük olmalı ki, hakikaten iyi atışlar olsun, yakın atışlar olsun. Eğer bir analiz en doğruyu ve en tekrarlanabilirliği sağlıyorsa , analiz sonucu uluslararası boyutta karşılaştırılabilir oluyor, zira bir laboratuvar sonucuyla öteki laboratuvar sonucunun mukayesesi en temel ihtiyaçtır. Aksi

takdirde siz kendiniz kerameti kendinden menkul bir sonuç çıkarıyorsunuz. Gramla ölçmüyorsunuz, okkayla ölçüyorsunuz mesela, bir tek kendiniz biliyorsunuz, iki okka diyorsunuz mesela.

Bunları söyledik, neler olması gerekiyor diye kabaca anlattık, ama söylendiği gibi kolay bir şey değil bu anlattıklarım. Bizzat mesleğim için söyleyebilirim; dünyanın en zor işi. Bir defa, paranoyak olmak gerekiyor, her şeyden şüpheleneceksiniz, acaba bu mu, şu mu, burada o hata olabilir mi, burada şu olur mu ? diye. Eğer paranoyak olmazsanız, iyi bir laboratuvarcı olamıyorsunuz. Neden paranoyak olmak gerekiyor? Çünkü çok kompleks bir iş. Bakın, şu tablo, Eurochem'den aldım, bir tarafta milyarda bir anlamına gelen ppb seviyelerinden tutun, % 90 gibi yüksek miktarların ölçülebildiği çok geniş bir konsantrasyon aralığı var. Yani ihtiyacın cinsine göre çok geniş bir ölçüm aralığıyla karşı karşıyayız.

Diğer taraftan Gıda sektöründe olduğu kadar farklı sayıda matriks başka hiç bir sektörde yok. O kadar farklı çeşitte gıda var ki. Dolayısıyla bu da işi daha bir zorlaştırıyor, çünkü bilmem ne gıdasında bilmem ne maddesinin analiziyle, mesela şöyle söyleyeyim: Supradin vitaminin içerisindeki A vitamininin analiziyle anne sütündeki A vitamininin analizi arasında çok büyük bir kadar fark var. Supradin'de A vitamini analizini yaptığımız metotla, asla anne sütünde A vitamini analizi yapamazsınız. İnek sütünde daha başka, peynirdeki daha başka, yoğurttaki daha başka. Matrikslerin çeşitliliği işi gerçekten kompleksleştiren bir etken.

İşimizi zorlaştıran bir üçüncü etken ise, analizlenen maddelerin çeşitleri, sayıları, her geçen gün yeni şeyler çıkıyor. 10 sene önce dioksin yoktu, PCB yoktu, akrilamidler vs hatta bazı bakteriler yoktu, yeni yeni bakteriler çıkıyor. Hem bakteriler, kimyasal maddeler sürekli yeni yeni şeyler çıkıyor karşımıza, hem yeni yeni matriksler, yeni yeni ürünler çıkıyor, hem de bunlar o kadar geniş bir konsantrasyon aralığında bulunuyor. İşte bütün bunlar bu işi gerçekten zorlaştırıyor.

Yine de yılmıyoruz, yılmamalıyız, iyi yöntemleri arıyoruz, geliştiriyoruz, uyguluyoruz. Matriks ve matriksin bileşimine hâkim olmalıyız, bunu göz önüne almalıyız. Analiz edilecek bileşen nedir, hangi gıdada bulunuyor ne miktarda bulunuyor, gıdadaki diğer bileşenlerin analizimize ters etkileri olabilir mi ? İşte bir gıdada bir maddenin analizini yaparken tüm bu soruların yanıtlarını düşünmeliyiz. Bu düşünce sistematüğünü kurmadan ve o uzmanlığa ulaşmadan analiz sonuçlarında kaliteyi yakalamak asla mümkün değildir. Örnek hazırlama da çok önemli bir diğer konu. Örneği yanlış hazırlıyorsanız, her şey o noktada bitiyor. Analizde dünyanın en iyisi olun hiçbir işe yaramıyor. Geri kazanım dediğimiz ekstraksiyon, keza bu da çok önemli, yapılıyor ekstraksiyon, bir şeyi ekstrakte ediyorsunuz, eğer analiz edeceğiniz maddeyi yaptığınız ekstraksiyon sırasında solvent fazına geçiremezseniz, yani geri kazanımınız eğer zayıfsa en modern cihazları da kullansanız analiz edeceğiniz maddeyi ölçüm öncesi kaybetmiş olduğunuzdan cihazdan aldığınız sonuç gerçeği göstermeyecektir.. Numuneyi doğru bir şekilde hazırladıktan sonra ise kullanılan cihaz önemli, kullanılan kimyasallar önemli ve her şeyden önemlisi, bunu yapanın kendisi, yani sizler, bizler, bu mesleğin sahipleri. Biz konumuza çok hâkim olmalıyız, her anlamıyla hâkim olmalıyız.

Daha doğruyu, daha hassası yakalamamız ve daha düşük miktarlara inmemiz gerekiyor, daha hızlı olması gerekiyor, daha ekonomik metotlar bulmamız gerekiyor, daha az insana bağımlı olmamız gerekiyor, metotun çevre dostu olması, yani daha az kimyasal kullanması lazım.. Bu noktada size basit bir örnek, üzerinde göstermek istiyorum, doğruluk, tekrarlanabilirlik ve

belirsizlik. Baktığımız vakit, a cihazı diye düşünebiliriz, ölçüm sonucunda 81 bulmuş, b cihazı ise 78 bulmuş, c de 79 bulmuş sonucu. Bunlarda aynı cihazla veya aynı sistemle yapılan ölçümler. Bunları mukayese ettiğimiz vakit, analiz kalitesi şu demek. O ölçümlerin ortalaması da bu. Bunun belirsizliği. Eğer belirsizlik yoksa, analizin kalitesi yok, kaliteyi bilmiyoruz demektir, çünkü kaliteyi ölçen analizin kalitelisi olması gerekiyor. Şu üç şeye baktığımız vakit, bunların içerisinde kaliteli analiz c'dir. En düşük belirsizlik, yani bu 79,5'le 78,5 arasında değişebilecek bir miktarı işaret ediyor. Halbuki bu o kadar geniş ki, 83'le 79 arasında olabilir. 79 da olabilir, ama yüzde 95 ihtimal aralığıyla, $K=2$ 'ye denk gelir, 81'dir. İşte bütün bu anlatmaya çalıştığım laboratuvar disiplinin bir adresi var o da akreditasyon . Bununla ilgili kullanılan standart ise ISO 17025. Temel disiplini gösteriyor. Ama yeterli midir? Hayır, yine her şey insanda bitiyor. akreditasyon konusunda ülkemizin yetkili kurumu TÜRKAK'tır, rehber uygulamalarda Eurochem vardır, CITAC vardır, ILAC vardır, Türklab ise Laboratuvar camiasının temsil edildiği STK'dır.

Bizim milli akreditasyon kuruluşumuz olan TÜRKAK da artık ne zamandan beri üyesi olduğu EA Akreditasyon Birliğinde bu yıl karşılıklı tanınırlık anlaşmasını imzaladı, bu çok önemli bir gelişmedir.. Artık Türkak da böylelikle uluslararası geçerli bir akreditasyon uygulaması haline geldi.

Bütün bu anlattıklarımın sonra özet olarak .bazı temel sorunlarımızın altını çizmek istiyorum: Gıda güvenliği ne yazık ki tabana yayılmadı, yani toplum tarafından talep edilen bir kavram değil, dolayısıyla sistemin bir çok uygulaması buna bağlı olarak çalışmıyor. Haksız rekabet bir diğer illet; hem gıda sektöründe var, hem de laboratuvar sektöründe var, ve bu illetten herkes çekiyor. Diğer taraftan uzman eksikliği var, işi bilen, özellikle gıda laboratuvarları sektörünün bir temsilcisi olarak ciddi bir şekilde uzman eksikliği çekiyoruz, sizlere böyle bir mesajı açıklıkla verebilirim. . Siz genç meslektaşlarıma güzel bir iş fırsatı işte, kendinizi yetiştirin, geleceği çok olan, iyi olan bir iş fırsatı. Yeterlilik testleri ise bir diğer önemli konu ülkemizde ivedilikle yaygınlaşmalı., .

Beni bu saatte ilgiyle dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Hepinize güvenli gıda yiyeceğimiz sağlıklı yarınlar diliyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Ali ESİN

Sayın Saner çok teşekkürler. Çok ilginç bir konuydu. Ayrıca genç arkadaşlara da bir çağrı oldu herhalde, gelecekte ne yapacaklarını düşünüyorsa.

Üçüncü konuşmacımız Sayın Mahmut Eskiörük. Kendisi Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Birliği Yönetim Kurulu Başkanı ve sektörde üretici örgütlenmesi konusunda bize aydınlatacaklar.

Buyurun Mahmut Bey.

SEKTÖRDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ

Mahmut ESKİYÖRÜK

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Birliği Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli katılımcılar; bugün burada katılımcıların içinde en mutlu ben oldum, çünkü bir üreticinin temsilcisinin buraya çağırılması gerçekten beni çok mutlu etti. Bunları paylaşmak, bir araya gelmek beni çok mutlu. Çünkü her zaman değindiğim bir şey var: Türkiye’de en büyük sorun bir araya gelememek. Bir tarafta yaşayanlar, bir tarafta bilenler, bir tarafta yönetenler, bildiğini zannedenler, böyle bir dağınıklığın bu sorunlarına birikimini sağladığı, şu an Türkiye gerçekten zor bir süreç yaşıyor ve bunlar kader değil; bugüne kadar yapılan yanlış politikalar, birlikte paylaşmamak neticesindedir. Bunları nasıl aşarız diye artık çareler arıyoruz.

Üreticinin yüzü gülmüyor, günden güne artık yüzler gülmüyor, büyük kaygı var çiftçimizde, korku var, endişe var. Ne ekeceğini şaşırılmış durumdalar. Bugüne kadar ciddiye alınmayan önemli sorunlar artık öyle bir üzerimize geldi ki, konuşuyor bunları bugünlerde, kayıtdışı sorunu, planlama. Kayıt sorununu çözmeden planlama yapamazsınız. Ürün kalitesi, verimlilik, bilgi eksikliği, örgütlenme, pazarlama, yanlış ve yetersiz destekleme gibi bu faktörler şu an özellikle küçük üreticilerde artık yok olma süreci başladı. Birileri zaten reçeteleri böyle yazdı, senaryo böyle yazıldı, oyun bu şekilde oynanıyor. Tıpkı 1920 yılları gibi, sabahki konuşmacının dediği o üniformalılar yerine, ben daha farklı bir tanımlama yapacağım: Sadece top tüfek sesleri duyulmuyor. Yazılan reçeteler Türkiye’yi kuşatmaya yönelik, çünkü Türkiye’nin özü bozulmaya çalışılıyor, yapısı bozulmaya çalışılıyor, dinamik konulmaya çalışılıyor Türkiye’ye. “Milyonlarca üretici yok edilsin” diyor birileri. “Bunlarla olmaz” diyor, köylü aşağılanarak söyleniyor bu. “Pistir köylü” diyenler var. Bugün milyonlarca köylü, sadece benim ilçemde 2 bin aile küçük üretici, 10 başın altında, geçimini hayvancılıktan sağlıyor ve başka alternatifi yok. Bu süreçte işletmeler ya büyümesi gerekiyor, ya birleşmesi gerekiyor ya da yok olunacak, dördüncü şıkkı yok.

Evet, büyüme, ama nasıl büyüme? Yok edilerek büyüme mi? Hayır, birleşerek büyüme. Türkiye’ye bir model yarattık, küçüklerle olmaz diyenlere diyoruz ki, gelin şimdi İzmir’in Tire İlçesine, Türk köylüsünün neler yapabildiğini görün. 2 bin kişi bir araya geldi, o olmaz diyenleri olmazlığı olurluğa dönüştürdük. Ne yaptık? Devletin yanlış politikalarına biz uymadık. Sadaka verilir gibi çiftçiye 50 yıldır para verildi, yardım edildi, hâlâ devam ediyor. FAO geldi, yüzde 95 sütünüz uygun değil diyor, bakterisi yüksek diyor, biz düve dağıtıyoruz. Elimizdeki sütün kalitesini iyileştirmeye yönelik altyapıya harcayacağımız kaynaklar, yine doğrudan gelir desteği gibi heba ediliyor. Davullu, zurnalı, folklorlu kurdeleler kesiliyor, alkışlar, maalesef ortada ülkesinden çok kendisini seven politikalarla hâlâ devam ediyor bu ülke. Buna rağmen yine ayakta.

Ne yaptık biz tire olarak? Biz ilk defa düve değil, 40 adet soğutma tankı aldık. 200 litrenin üzerinde üretimi olanlara gittik, kurduk. Bir laboratuvar kurduk, tüm analizleri yapabiliyoruz şu anda; yağ, kuru madde, bakteri, somatik sayım. Kroskop aldık, suyuna bakıyoruz, denetliyoruz, bir teknik kadromuz var. Sütlerin kontrolünü yaptıktan sonra, antibiyotikli süt almıyoruz ve karıştırana çok ağır ceza yazıyor. Şu an Türkiye’de bunu almayan var mıdır bilmiyorum, ama karıştırmayın diyorlar, yazmışlar kamyonelere, sıcak süt toplanıyor, hâlâ

güğümlerle. Biz tamamen sıcak sütü kaldırdık. Günlük 135 bin ton, günlük 2 bin kişinin sütü tamamen soğutma tankına girdi. 200 litrenin üzerindeki sütlere soğutma tankı kurduk, 164 tane çiftlik oluşturduk. Bu sütlerden hepsinden numune alıp, laboratuvarımızda analizlerini yapıp, değerlerine göre fiyatlandırma yapıyoruz. Şu an 600 bin lira süt fiyatı alan üreticimiz var. Asıl sorun olan 10 baş ve altı, 200 litrenin altında üretim yapanlar, hani yok edilsin diyenler. Onlar da ortak kullanımlı 42 merkez oluşturduk, 2'şer tonluk tankla merkezi alım üniteleri kurduk. O plastik güğümlerle iki üç saat içerisinde toplanarak, on milyonlarca bakteri şu an 500 binin altına düşürdük, çünkü üretici sağımını yapar yapmaz 15 dakika içerisinde soğutma tankına getiriyor. Onları da farklı farklı, kalitesine göre fiyatlandırma yaparak, çünkü dört kişilik teknik heyet hem kontrol ediyor, hem eğitim veriyor mühendislerimiz. Bununla sütün kalitesini iyileştirdik, pazar değerini artırdık. Şu an Türkiye'de küçük üreticinin sütleri 370-380 bin lira iken, biz şu anda 450 bin liradan alıyoruz ve bunu da çok iyi şekilde pazarlıyoruz. Demek ki, olabiliyormuş.

Bu yetmiyordu, asıl sıkıntı üretim maliyetlerinde. Süt fiyatlarından çok, bizim maliyet yüksekliği. Çünkü büyük çiftlikleri o makineleri alması mümkün değildi küçük üreticilerin. Bir makine parkı oluşturduk; sıraçlık mısır ekiminden biçimine kadar, yonca biçmesinden paketlemesine kadar tüm makinelerimizde ortak kullanımla 2 bin kişiye sunduk ve ortak kullanarak yem bitkileri üretimlerini kendileri yapıyorlar. Kendilerine ekip ve ekipman desteği veriyoruz.

Bir ilki de gerçekleştirdik. İlçemizdeki tüm veterinerleri topladık, birlik oluşturduk ve bu birlikle sözleşme yaptık. Ortağımız istediği veterineri çağırıyor ve veterinerlerin ödemelerini biz yapıyoruz. Yem alıp satmıyoruz. Büyük bir depomuz var, burası kadar büyüklükte, market sistemi. Niye? Çünkü hayvan sağlığında en önemli etken beslenmeden olduğunu biliyoruz, çünkü ticari amaçlı çok kimyasallarla verimini artıran yemlerin de piyasada olduğunu bildiğimiz için, yem alıp satmak yerine, artık kendi aralarında kalite rekabeti yaratarak, şu an bir hizmet bedeli karşılığında bunu uyguladık. Şu an Tire'de süt üretimi devam ediyor, üreticinin devamlılığı sağlanmış durumda. Zaten biz de ilk yola çıkarak, köylümüzün köyünde yaşatmayı ilke edinerek çıktık. Demek ki, olabiliyormuş.

Şu an Ankara'da bile ayrı bir dünya var; oturmuşlar orada, nasıl yapılsın diye ve hâlâ daha çözemediler. Bir örgüt karmaşası yaşanıyor. Türkiye'nin en büyük sorunu, bugün Avrupa'da kooperatifleşmeyi şartlar zorunlu kılmadığı halde, bugün üreticinin yüzde 90'ı kooperatifler kanalıyla ürünlerini değerlendirirken, pazarlarken, Türkiye'de artık kooperatif olmak zorunlu olduğu halde bu yüzde 10 seviyelerindedir. Şu an Ankara'da Tarım Bakanlığı aylardır sonuçlandıramadı. Köy-Koop vardı, arkadan Damızlık Sığır Yetiştiriciler Birliği, arkadan Hay-Koop, şimdi de Süt Üreticileri Birliği. Bu sütü kim satacak, icmalini kim tutacak hâlâ daha bakanlık belirlemiş değil, çünkü ortada bir pasta var, o pastanın başında kavga ediyorlar. Orada üretici ne yapacağını şaşırılmış, canı yangın, onlar burada başka kavganın peşindeler. Endişe edecek bir şey yok, ben kaygılı değilim. Çünkü ülkemizin kaynakları çok zengin ve bu genç nüfusla eğer doğru politikalar uygulanırsa, çok çalışırsak, dünyaya kafa tutabileceğimize inanıyorum. Yeter ki, yanlış politikalarla artık Türkiye kurtulmalı. Şu an düve ithalatı yapılıyor arkadaşlar. Bakın, bu bizim ayıbımız, bunu konuşmak bile ayıbımız. Bir tarım ülkesiyiz, işte yanlış politikalarla şu an Türkiye pamuk alıcısı oldu, şu an Avrupa'nın gözü bizde, bir boşluk doldurulur biliyorsunuz. Bu yapımızdan dolayı hatalar yaptırarak, bir boşluk yaratmaya çalışıyorlar ve bu boşluğu doldurmak istiyorlar. Bütün dünyanın gözü Türkiye'de. Onun için, eğer başımız dik yaşamak istiyorsak, bu Cumhuriyetin devamını sağlamak

istiyorsak, duruşumuzu göstermeliyiz. Kooperatif olmaya mecburuz diyorum. Bu konuda kooperatifçilik olgusunu geliştirmek için okullarda bunun eğitimi de verilmeli, çocuklarımıza bu küçüklükten verilmeli.

Bugün okul sütü, ne kadar yazık, kınıyorum ben bakanlığı bundan dolayı. Mayıs ayında bizi çağırıyorlar. Sütte biliyorsunuz, Türkiye'nin iklimsel şartlarından dolayı sonbaharla ilkbahar arasında süt üretim farklılığı çok büyük. Şu an sütün tam az olduğu dönem, 25 bin lira zam geldi süte. Ama bahar ayları geldiği zaman sanayici arz oluşturup, süt fiyatlarını düşürüyorlar. O zaman Mayıs ayında doğuyor bu fazlalık ve fiyatlar düşünce bakanlık topluyor konuyla ilgili, ne yapalım diye. Hemen okul sütü akla geliyor. Avrupa'da sağlıklı nesiller yetiştirmek için okul sütü konuşuluyor, bizim burada süt arttı, çocuklara verelim, bu süt yabana gitmesin gibi bakılıyor. Düşünün farkımızı. Avrupalı sağlıklı nesiller yetiştirmek için sütte bakteriyi miligramda 100 binin altında olması konusunda altyapıya, hijyenik şartlarda süt üretimine yönelmiş. Biz ise, bunun için mi? Hayır, Avrupalı istiyor diye. Yazıktır, artı kendi kimliğimizi, kendi kişiliğimizi ayaklar altına aldirmayalım, hepimiz bu ülkeye sahip çıkalım. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Ali ESİN

Sayın Eskişehir'e çok çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten kooperatifleşmenin gereği, yararı ve sorunlarını çok güzel yansıttılar.

Bir önceki oturumda göstermişlerdi, 2002'nin 178 numaralı Avrupa Birliği maddesinde, üretici sorumludur diye bir şey vardır. Peki, kime karşı sorumludur? Tabii ki, tüketicilere karşı. Tüketicileri kim koruyacak? Onu da dördüncü konuşmacımız Sayın Turhan Çakar'dan dinleyeceğiz. Kendisi Tüketici Hakları Derneği Genel Başkanıdır. Bizi sektörde tüketici örgütlenmesi konusunda aydınlatacaklar.

Buyurun.

SEKTÖRDE TÜKETİCİ ÖRGÜTLENMESİ

Turhan ÇAKAR

Tüketici Hakları Derneği Genel Başkanı

Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi Tüketici Hakları Derneği adına selamlıyorum. Günün bu saatinde sabrınız için gerçekten sizi kutluyorum ve teşekkür ediyorum. En son konuşmacı olmam nedeniyle de ayrıca teşekkür ediyorum.

Dünya Gıda Günü 2006 Sempozyumunu düzenleyen Ziraat Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odasına teşekkür ediyorum. Ben de bir kimya mühendisiyim, eski oda yöneticilerindenim. O nedenle, bu tablodan da gerçekten gurur duyuyorum.

Sayın Başkan dedi ki, tüketiciyi kim koruyacak? Tüketici örgütlenirse, ancak bir güç olursa, o güç sayesinde etkili olabilir, bilinçlenebilir, kendisini koruyabilir, haklarını savunabilir. Örgütlenme güç demektir, yaptırım demektir, bilinç demektir. Tüketici örgütlenmediği sürece, ne sorunlar çözülebilir, ne yaptırım uygulanabilir, ne de sağlıklı, güvenli gıda tüketilebilir. Bu, tüm dünyada böyle, Türkiye’de de böyle. Yıllardır konuştuğumuz, ama bir türlü çözülemeyen ve aynı şeyleri birçok kez tekrarladığımız bu sorunları güçlü ve etkili bir tüketici hareketi geliştiremediğimiz sürece yıllarca konuşuruz. Bu nedenle, Türkiye’nin şiddetle, güçlü, etkili, bağımsız bir tüketici hareketine ihtiyaç var. Burada gençleri görmekten de çok mutluyum. Genç arkadaşlarım bu harekete destek vermeliler, bu harekete sahip çıkmalılar. Türkiye’de güçlü, bağımsız bir tüketici hareketi geliştirdiğimizde, oluşturduğumuzda, gıda güvenliği ve gıda güvencesi gerçekten çözülür. Bu bizim elimizdedir. Aksi takdirde biz kaderimizi hükümetlerin ya da ilgili kamu kuruluşlarının insiyatifine bağlarsak, buralarda yıllardır ağladığımız gibi, bundan sonra da yıllarca ağlayacağız. Çünkü 30 yıldır bu platformları izliyoruz, düzenliyoruz. Benden önce de bir 30 yıl daha sayın, 60 yıldır buralarda konuşuluyor, ancak aynı sorunları yaşamaya devam ediyoruz.

Gıda konusunu, tüketici hakları yönünden inceleyecek olursak, nasıl bir gıda istediğimizi, gıdada kalitenin ne olduğunu bilmemiz gerekir. Bir defa, genel anlamda tüm mal ve hizmetlerde kalite denilince amaca uygunluk anlaşılmalıdır. Gıda olunca nedir bu amaç? Gıdanın sağlıklı ve güvenli olmasıdır, besleyici olmasıdır ve tüketicinin ödediği bedelin karşılığını alabilmesidir. Peki, ülkemizde tüketilen gıda maddeleri tüketici haklarına ne kadar uygun? Tüketicinin beslenme gibi temel gereksinimlerini gidermesi hakkı vardır. Acaba Türkiye’de kaç kişi yeterli ve dengeli beslenebiliyor ve temel gereksinimlerini karşılayabiliyor? Bunun için yeterli alım gücüne sahip mi? İstedığınız kadar Türkiye’de üretin, ama insanlar yeterince alım gücüne sahip değilse ve bu nedenle de yeterli gıda alıp, yeterli ve dengeli beslenemiyorsa, gıda güvencesinden bahsetmek, tüketicinin temel gereksinimlerinden bahsetmek mümkün değildir. Onun için, tüketicinin gıda anlamında temel gereksinimlerini giderebilmesi için yeterli alım gücüne sahip olması gerekiyor. Tabii ki, güvenli ve yeterli gıdanın olması gerekiyor. Sosyal devlet politikalarının uygulanması gerekiyor, bir gıda politikası olması gerekiyor. Türkiye’nin bir gıda politikası var mı? Ne yazık ki, tüketicilerin yeterli ve dengeli beslenebilmesi için ne bir gıda üretim ve dağıtım politikası var, nede tüketicinin yeterli gıdaya ulaşabilmesi için alım gücünü arttırmaya yönelik bir politika var.

Bu sempozyumu düzenleyen oda başkanlarımıza soruyorum, Türkiye Cumhuriyetinin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve ilgili bakanlıkların kaç temsilcisi bu sempozyumu sabahtan yarın akşama kadar, sempozyum bitene kadar izleyecek? İzlemeleri gerekir. İlgili bakanlarımız, milletvekillerimiz, bürokratlarımız, genel müdürlüklerimiz, mühendislerimiz bizim verdiğimiz, hepimizin ödediği dolaylı ve doğrudan vergilerle bize karşı sorumludur, bu sempozyumu izlemeleri gerekir. Bu sempozyumda Tarım ve Köyişleri Bakanlığında kaç kişi var? Tarım ve Köyişleri Bakanlığında beş altı genel müdürlük var. Kaç kişi izliyor? Görüldüğü kadarıyla yoklar gene burada, çekmiş gitmişlerdir. Belki de hiç gelmemişlerdir. Böylesi bir ülkede yaşıyoruz arkadaşlar, biz bize karşı konuşuyoruz. Kim duyuyor konuşmalarımızı? Tarım Bakanlığı duyuyor mu, yetkililer duyuyor mu, Meclis duyuyor mu, kaç milletvekili duyuyor? Peki, bunların sorunu değil mi, bunlar bize karşı sorumlu değil mi, bunlar bizim paralarımızla, vergilerimizle bize karşı sorumlu değil mi? Nerede bunlar? Tüketici olarak bunun hesabını sormamız gerekiyor.

Tüketicilerin evrensel haklarından birisi sağlık ve güvenlik hakkıdır. Tükettiğimiz gıdaların, tüketicinin sağlık ve güvenlik hakkına uygun olması gerekiyor. Acaba piyasada satılan gıdaların ne kadarı tüketicinin sağlık ve güvenlik hakkına uygun? Gıda ile ilgili bir çok mevzuat var, ortalık mevzuattan geçilmiyor. Gıda Kanunu var, Piyasa Gözetimi Denetimine İlişkin Yönetmelik var, başka bir çok yönetmelik var. Ne kadar uygulanıyor bu mevzuat? Bırakınız uygulanmasını, mevzuata aykırı, gıda güvenliğine aykırı uygulama içerisinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. Burada ezbere konuşmuyorum. Örneğin bilirler arkadaşlarımız, bir enerji içeceği sorunu var. Uğraşa uğraşa, dava üstüne dava açtı açtı en sonunda 2002'deki tebliğ düzeyine gelebildiler. O da gene enerji içeceği tanımında bir sorun var, o tanımın değişmesi gerekir.

Piyasada güvensiz gıdadan geçilmiyor. Örneğin, GDO'lu gıdalar. Ulus'ta hal binasına gidin, görün orada, kilosu 5-6 milyona sucuk. Üzerine soya sucuğu yazsa, onu anlarım. Yazmıyor, ne sucuğu olduğu belli değil. Tüketici, bu sucuğun neden yapıldığını, nasıl anlayacak? Zaten, yoksul, cebinde yeterli para yok, alıp çoluk çocuğuna sucuk diye yedirecek onu. Nereden bilsin, bu sucuğun içinde ne olduğunu? Numune alıp tahlil ettirme gücü yok. O gıdayı tüketici tahlil ettirmeden, analiz ettirmeden, yüzde 50 mi soya kullanılmış, yüzde 60 mı soya kullanılmış, yüzde 90 mı soya kullanılmış, gerisi de sağlıklı mıdır, güvenli midir? Tüketici bunu anlayabilir mi? Taklit ve tağşiş edildiğini tüketici nereden bilsin? Tüketici bilinçli olsun diyoruz, dikkat etsin diyoruz. Tüketici bir yere kadar dikkat edebilir, Raflarda, çok mükemmel, albenisi olan ambalajlı gıda maddeleri satılıyor ama o ambalajın içinde ne var? Gerçekten sağlıklı mı, güvenli mi? Bu konuda tabii ki, piyasa denetimi çok önemli. Tarım ve Köyişleri Bakanlığında, çalışan ve görevini iyi yapan bürokratlara teşekkür ediyorum, ben de bir bürokrattım, Sanayi ve Ticaret Bakanlığında emekli oldum, ama birçok şey bürokratlar ve bürokratların iradesini aşıyor, işin içine siyasi irade giriyor. Şunu şöyle yapacaksın ya da şunu şöyle yapmayacaksın deniliyor. Oradaki mühendis de bürokrat da kıvranıp duruyor, daire başkanı da kıvranıp duruyor, memur kıvranıp duruyor, elinde yetki yok, çünkü yukarıdan siyasi talimat geliyor, baskı geliyor.

İthal edilen malların gümrüklerde sıkı bir şekilde denetlenmesi gerektiğini, Dış Ticaret Müsteşarlığıyla yaptığımız toplantılarda gündeme getirdik. "Gümrüklerde değil, iç pazarda denetim yapılmalıdır." Şeklinde cevaplar aldık. Biz diyoruz ki, "Tamam, iç piyasa denetlensin Ancak, gümrüklerde yeterli denetim yapılmadığı sürece sorun çözülmez" Öyle bir anlayış var ki, "gümrükler denetlenmesin, gümrüklerde denetim olmasın" isteniyor. Avrupa Birliğinde

böyleymiş, bir de istatistiki rakamlar veriyorlar. Avrupa Birliğindeki ülke gümrüklerinde çok az denetim yapıldığını söylüyorlar. Ama onlar sistemini kurmuşlar. AB ülkelerindeki gümrüklerde belki yeterince tahlil, analiz olmayabilir, ama onlar öyle bir sistem kurmuşlar ki, diyelim ki Türkiye'den gıda alacaklarsa, denetimi gıdayı alacakları fabrikadan başlatıyorlar. Malı alacakları fabrikaya geliyorlar, tarlaya geliyorlar.

Diyelim ki, ülkemize bir gıda ithal edildi, gümrükte denetim yapılmadı, numune alınmadı, tahlil yapılmadı, gıda iç piyasaya girdi ve tüm Türkiye'ye dağıtıldı. Bir süre sonra, denetim yapıldı; ancak, numune bulunamadı; ya da, denetim yapılınca ve önlem alınınca kadar standarda, mevzuata ve tüketici haklarına aykırı malın tüketiciler tarafından satın alınıp kullanıldığı düşünelim. Peki, bu malları ve ürünleri tüketen tüketicilerin mağduriyeti nasıl giderilecek? Yıllar önce, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının il müdürlüğünde çalışıyordum, orada gıda denetimlerine de bakıyorduk. Bir çok analiz sonucu veya rapor geliyordu bize. Üstelik, Avrupa'dan ülkemize peynirden tereyağına kadar, standarda ve gıda mevzuatına aykırı bir çok gıda maddesi girdi. Gümrükten numune alınıyordu ve tahlil ediliyordu. Tahlil sonucu mevzuata aykırı çıkıyordu. Sonuç bize 5-6 ay sonra geliyordu, piyasada şöyle mevzuata aykırı gıdalar var, gidin denetleyin deniliyordu. Denetime çıkıyorduk, piyasada öyle bir gıda bulamıyorduk. Gıda bu süre içerisinde bitmiş, tükenmiş oluyordu. Avrupa Birliğindeki bir yetkili o yıllarda şunu söylemişti, basından duymuştuk: “size köpek maması yaptığımız etleri satıyoruz. Bu gıdalar üçüncü sınıf gıdalardır”. Şimdi durum daha da kötü oldu, yani gümrüklerde denetim olmayacak, iç piyasada olacak. Böyle bir saçmalık olabilir mi? Kaldı ki, iç pazarda yapılan denetimler de son derece yetersizdir.

Türkiye, kendi kendine yeten yedi tarım ülkesi olmaktan 20 yıl önce çıkmış bulunmaktadır. 2005 yılı içerisinde 3 milyar dolarlık gıda ithalatı, 3 milyar dolarlık da diğer tarımsal ürün ithalatı olmak üzere, toplam 6 milyar dolarlık tarımsal ürün ithalatı yapılmıştır. Peki, ihracat ne kadar? 6,5 milyar dolar, neredeyse başa baş. 2006 yılı ithalatı ise daha da artmıştır. Türkiye'de gıda güvenliğinin yanı sıra, gıda güvencesi de hızla yok olmaya doğru gitmektedir.

Tüketicinin evrensel haklarından birisi de doğru ve eksiksiz olarak bilgilendirme hakkıdır. Nerede bu bilgilendirme hakkı? Tüketici gıdanın ambalajının üzerinde ve içindekiler hakkında doğru dürüst bilgi sahibi olamazsa; ambalajının üzerindeki bilgiler doğru yazılmazsa, eksik yazılırsa, tüketici, nereden bilecek o gıdanın içinde ne olduğunu. Bilinçli olarak tüketicinin bilgilendirme hakkı da, sağlık ve güvenlik hakkı da, ekonomik hakları da gasp ediliyor. Dolayısıyla, tüketici, güvenli olmayan gıdayı aldığı anda parası boşa gitmiş oluyor. Peki, gıdalar üretilirken, dağıtımı yapılırken çevreye ne kadar saygı gösteriliyor? Baştan sona kadar tüketici haklarına aykırı bir gıda üretimi, gıda dağıtımı, gıda tüketimi uygulaması var. Denetim yapılmıyor mu? Yapılıyor. Yapılıyor, ama yeterli değil.

Ben buradan soruyorum sevgili arkadaşlar, yaşlısı, genci, hepinize ve varsa Tarım Bakanlığı yetkililerine soruyorum: Bugüne kadar, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının “piyasada şu gıdalar güvensiz, analiz ettik, test yaptık ve bu gıdaların, şu markalı gıdaların, şu firmanın ürettiği gıdaların standartlara, mevzuatlara aykırı olduğunu ve güvensiz olduğunu saptadık. Tüketiciler lütfen, bu konuda dikkatli olun, bu firmanın bu tür gıdalarını, şu markalı gıdalarını alıp, tüketmeyin” dediğini duydunuz mu? Ben duymadım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı laboratuvarlarında birtakım tahliller yapıyor. Peki, bu tahlil sonucunda mevzuata aykırı ve güvensiz olduğu anlaşılan gıda maddeleri konusunda niçin tüketiciler bilgilendirilmiyor,

niçin kamuoyuna bilgi verilmiyor? Efendim, ticari sır deniliyor. İyi, benim sağlığım risk ve tehlikeye girecek, ekonomik olarak zarara uğrayacağım, ondan sonra da ticari sır denilerek sağlıksız gıda maddesi üreten ve pazarlayan firmalar korunacak. Böyle bir şey olabilir mi? Onun için biz, tüketiciler olarak sağlıklı ve güvenli gıdayı seçebilmemiz için bu tahlil sonuçlarının firma ve marka adı verilerek açıklanmasını istiyoruz. Tüketici yeterli bilgilendirilmezse, sağlıklı gıdayı, güvenli gıdayı, nasıl seçecek, nereden bilecek?

Bir değerli konuşmacımız gıda kirliliğinden bahsetti. Kendisine teşekkür ediyorum. Ancak orada iki tür kirlilikten bahsetti, daha doğrusu gruplandırdı; kimyasal kirlilik ve mikrobiyolojik kirlilik. Ama bir de genetik kirlilik var. En büyük belamız, insanlığın büyük belası, ülkemizin büyük belası, tarımımızın ve geleceğimizin, çevremizin çok büyük bir belası genetik kirliliktir. Milyarlarca dolar para veriyoruz Amerika'ya, biraz da Arjantin'e; genetik yapısı değiştirilmiş, adına Frankenstein ürün denilen, mısır, mısıryağı, soya, soyayağı, soya küspesi, pirinç ithal ediyoruz. Milyarlarca dolar para vererek bunları ithal ediyoruz. Hem tarım bitiyor, hem sağlığımız ve çevremiz risk ve tehlikeye giriyor. Bir de bunların tohumları giriyor Türkiye'ye, onlar da saptandı; yasak olduğu halde kaçak olarak giriyor, Türkiye'de de ekiliyor. Sanıyorum, sabahdan beri anlatılmıştır bunlar. Hani nerede gıda güvencesi, nerede gıda güvenliği, nerede tarımın ve ülkenin geleceği? Gıda stratejik bir konudur, insanlığın en stratejik konusudur. Gıdayla oynanamaz, gıdayla oynanmasına izin verilmemelidir, izin vermeliyiz. Ama maalesef, emperyalist gıda şirketleri, tarım şirketleri, dünya gıdasını Türkiye'nin gıdasını ve tarımını ele geçirme girişimi içerisindedirler. Bunu ben mübalağa etmiyorum, bu konuda Consumer International, bizim de üye olduğumuz bu örgütün, dünyanın en üst düzeyindeki tüketici örgütünün raporları var elimizde. Amerikan kökenli gıda ve tarım tekelleri başta olmak üzere, bu emperyalist gıda ve tarım tekelleri Dünya Ticaret Örgütünü de yanına alarak, yerel tohumları yasaklamaya yönelik bir gidiş içerisinde. Bilim insanlarından bir tanesi diyor ki, "tohumu kontrol eden tüm gıdayı baştan sona kontrol eder" Gidiş bu gidiş.

Burada biz Tüketici Hakları Derneği olarak neler yaptık, neler yapıyoruz? Hemen hızlıca anlatayım. Bu konuda davalar açıyoruz, binlerce, on binlerce öğrencimize verdiğimiz konferanslarda bu gıda konusunu anlatıyoruz, yetişkinlere verdiğimiz konferanslarda, radyo televizyon programlarında gıda konusunda yaşanan sorunları, alınması gerekli önlemleri, riskleri ve tehlikeleri anlatıyoruz.

Bir de, bugünlerde okul kantinlerinde bir araştırma yapıyoruz. Maalesef, çocuklarımız zehirleniyor. Türkiye çapında şubelerimizin bulunduğu yerde araştırma yapıyoruz. Bize geldiği kadarıyla hemen hepsi katkılı, çocuklara zararlı olabilecek gıdalar, içecekler, yiyecekler satılıyor. Maalesef, birçok okulda da süt, ayran yok. Çok üzücü bir şey, yani bu da çok büyük bir sorun.

Bu konuda sonuç olarak şunu söylememiz gerekiyor: Çözüm bizdedir. Bilinçli tüketici, örgütlü tüketicidir; bilinçli tüketici sorgulayan tüketicidir. O nedenle sevgili gençler, sevgili arkadaşlar; lütfen, güçlü ve bağımsız bir tüketici hareketi oluşturmak için lütfen destek verin, lütfen bizim çalışmalarımıza katılın, ülkemizde yaşadığımız gıda sorununu hep birlikte çözmek için uğraş verelim.

Sizlere başarılar diliyorum, sevgiler, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

TARTIŞMA

Prof. Dr. Ali ESİN

Sayın Çakar'a çok teşekkürler.

Efendim, sorular varsa alalım. Yalnız lütfen, olabildiğince az sayıda olsun. O arada beklerken gelmiş sorulardan başlayabiliriz. Sayın hocam buyurun, size bir soru vardı.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Teşekkür ederim.

Bir tek soru almışım. Aslında demek ki, çok güzel açıkladık üç dört arkadaşımız, az soru gelmesinin nedeni zannediyorum o olsa gerek.

Soru Serdar AKAY'dan geliyor: "Sektörde gıda firmaları, özellikle KOBİ'lerde herkeste kalite güvence belgesi var, biz de alalım mantığıyla hareket etmektedirler. Ticari boyut, kalite üretim boyutunu aşmıştır. Sizce bu işin sonu nereye varacaktır? Kalite gerçek anlamına nasıl kavuşacak?"

Bu soru için teşekkür ederim. Aslında tabii, bütün olay, Schumacherin "küçük güzeldir" lafıyla başladı. Küçüğe karşı bir gidiş var, küçük hakikaten çok hoş, özellikle gıda üretiminde bu büyük, mass production dediğimiz olay ne kadar geçerli, onu da tartışmamız lazım. Çünkü hep ekmeği yapan, unu ta Kars'ta satmak zorunda değil, Kars'ta da bir ekme fabrikası var, onun ekmeği de yenilmesi lazım. Bu tip KOBİ'leri bizim tabii ki, korumamız, desteklememiz lazım. Ancak Türkiye gıda sanayine bakarsanız, hemen hemen işletmelerin tümü KOBİ. KOBİ niteliğinde olmayan işletme sayısı zannediyorum iki üçtür, fazla değildir. Hadi biraz daha gittik, 10-12'dir. Ama Avrupa'daki örneklerine bakarsanız, bizdekilerin hepsi KOBİ niteliğindedir. Oralara da KOBİ idaresi, yani bunu özendirmek yerine, çok daha mantıklı, çok daha programlı bir kalite güvence sistemi kurma girişiminde bulunursa, ben destekliyorum bunu. Ama KOBİ'nin çıkartmış olduğu, KOSGEB'in çıkartmış olduğu bir liste var, danışmanlar listesi. Orada benim adım da var. Ben bir kere gittim eğitime, o da Afyon'da bir eğitimde, bedava yapılan bir eğitimdi, çok da başarılı bir eğitim olduğunu zannetmiyorum. Neden? Çin'de sosyal konutların nasıl daha iyi hale getiririz diye uğraşıyorlar, bizim Atilla Karaosmanoğlu, ismini duymuşsunuzdur belki, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, Çin'de bu sorunun cevabını veriyor, diyor ki "kira alın" Başbakan diyor ki, "aman, ne yapıyorsunuz, bütün işçiler çok fakir, nasıl kira alırız?" "Kira kadar zam yapın" diyor. Yapıyorlar ve bütün konutlar, o yıkılmış halinden kurtuluyor ve düzgün konut haline geliyor, yani içinde oturanlar o konuta bakmaya başlıyor para harcadığı için. Ben bedava eğitime karşıyım arkadaşlar. Bedava eğitim yaptığınız müddetçe, -KOBİ'ler onu yapıyor, KOSGEB yapıyor- hiçbir yarar sağlanacağını zannetmiyorum. Onu bir güvence verirsiniz, firma parasını öder, vergisinden düşme yapabilir, bir şey olur, ama ilk önce o parayı ödemeli. Bence bu arkadaşımın sorduğunun en kolay yanıtı bu.

Teşekkür ediyorum.

Turhan ÇAKAR

Efendim, iki soru var. Bir soru, “gıda ürünlerinin etiketlerinde tüketicinin doğru olarak bilgilendirilmesinden söz ettiniz. Dikkat edilmeden alınan ürünlerde 2 ay sonra üretilmiş olarak etiketleme yapıldığını gördüm. Bunun önüne nasıl geçilir?”

Üretim tarihinin o satın alınma tarihinden 2 ay sonraki bir tarihin mi yazıldığını gördünüz? Tabii, bu büyük bir skandal mı diyelim, yanlış da olabilir tabii. Bunu öncelikle o gıdayı satın alana, marketten mi aldınız, bakkaldan mı, onlara sormak gerekiyor. Ayrıca tarım il müdürlükleri bu konuda görevlidir. Tarım Bakanlığı Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü, tabii ki Tüketici Hakları Derneğine de bunu bildirebilirsiniz.

Ama maalesef, ben şunu da vurgulamak istiyorum: Türkiye’de 1 milyon gıda satan işyeri var olduğunu söylüyor, TESK Bakkal ve Bayiler Federasyonu Başkanı bunu söylüyor. Gerçekten o kadar mı; bilemiyorum. Ama yüz binlerce olduğu belli. Buralarda biz hani belki halkımızın belli bir kısmı küçümser “bakkal” diye. Ama bakkal dediğimiz gıda satıyor. Acaba o bakkalların ne kadarı gıdaların saklanma koşullarına uygun gıda saklıyorlar, bunun bilincindeler, orada çalışanlar bilincindeler. Bu da kocaman bir sorun gerçekten Türkiye’de. Bir başka soru, “Coca Cola’nın içindeki kısmını yazan Coca Cola özütü tabiri mevzuata uygun mu ya da Coca Cola formülünü açıklamak zorunda değil mi?”

Tabii ki, bir üretici ister gıda olsun, ister başka bir şey, ilgili kuruluşlara, Tarım Bakanlığına gidip, Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü ya da ilgili genel müdürlüklerine “gıdamın içinde şunlar var” demesi gerekir. Gerçekten onların olup olmadığını Tarım Bakanlığı inceleyip, gerçekten içindekiler doğru mudur ya da söylenmeyen başka bir şey var mıdır içinde diye Tarım Bakanlığı bunu bilmesi lazım, incelemesi lazım, test etmesi lazım. Ama ne kadar test ediyor, ne kadar biliyor, ne kadar bilmiyor, açıkça ben de bilmiyorum bunu. Tarım Bakanlığının bu anlamdaki durumunun ne olduğunu ben de bilmiyorum. İçimizde Tarım Bakanlığında çalışanlar var, kendileri daha iyi bilirler.

SALONDAN

Öncelikle bu toplantıyı düzenleyen TMMOB değerli odalarına çok teşekkür ediyorum. Sizlere de bir tüketici örgütü, kardeş örgüt olarak teşekkürlerimizi sunuyorum.

Okul kantinleriyle, tabii bir beslenme uzmanı olarak uzun zamandan beri çalışmalarım var, ama çok yeni, iki gün önce bana Danimarka’dan bir bilgi geldi bununla ilgili, ben istemişim o bilgiyi. Bir kitap hazırlıyorum, inşallah yetişecek. “Danimarka’da okul beslenmesiyle ilgili neler yapılıyor? diye sorduğumda, özellikle okul başladığı zaman, ailelere mutlaka çocuklarının beslenmesiyle ilgili seminerler verildiği, kantinlerde sadece süt, yoğurt, meyve ve tam tahıl ununun satıldığını, kesinlikle okul harçlığı verilmediğini ve çocukların okulda okul yemeğini yemeye mecbur bırakıldığını söyledi. Oysa bizim çocuklarımız neredeyse sulu yemeği unuttu, yüzde 90 beslenme kantin ve büfelerden sağlanıyor. Biz burada sağlıklı gıda, güvenli gıdadan bahsederken, herhalde sağlıklı beslenme de çok çok önemli. Geleceğimiz olan çocuklarımız için hepimize bu konuda bir şeyler düşüyor diye eklemek istedim.

Teşekkür ederim.

Turhan ÇAKAR

Çok teşekkür ederiz, sağ olun.

Doç. Dr. Aydın ÖZTAN

Sorulardan bir tanesi, “Gıda sanayinde uygulanan toplam kalite yönetimiyle kalite güvence sistemi arasında fark veya benzerlik nedir?” diyor. Emre Özcan, 18 Mart Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü.

Toplam kalite yönetimi çok farklı bir şey. Kalite güvence sistemini de içinde mutlaka taşıyor, bunun da olması lazım. Ama toplam kalite yönetimi nedir, biliyor musunuz? Gidin bir şirkete, bir bardak su isteyin, bardak gelsin, su gelsin size, masaya koyun, altına su izi bırakıyorsa, orada toplam kalite yönetimi yoktur. Eğer o kuru geldiyse, düzgün bir tabak içinde geldiyse, gelenin eli çok temizse, gerekiyorsa eldivenliyse, hatta ve hatta bir bardak kuru olarak getirilip, bir şişe su da açılmamış getirildiyse, orada toplam kalite yönetimine olan inanç vardır. En kolay deneyeceğiniz olay budur. Ben hep bunu yapıyorum arkadaşlar. Gidin hemen, bir bardak su rica ediyorum deyin, gelsin, koyun masaya, görün o işletmenin halini, a’dan z’ye orada belli olur.

Samim SANER

Yine aynı arkadaşımız, “Türkiye’deki laboratuvarların durumu nedir? Hem özel sektör, hem kamu, hem de özel laboratuvar açısından sonuçlar nasıl değerlendiriliyor?” demiş.

Türkiye’de laboratuvarların durumuyla ilgili, tabii ki gıda laboratuvarlarını burada düşünüyoruz. Bir yönetmeliğimiz var. O yönetmelik çerçevesinde özel gıda laboratuvarlarının açılması düzenleniyor. Bu laboratuvarlar özel gıda kontrol laboratuvarı olarak çalışıyor ve bu kapsamda yanılmıyorsam, 15’ten fazla sayıda, hatta 20’ye yakın Türkiye genelinde laboratuvar söz konusu. Bu işin özel laboratuvarlar boyutu. Devletin de tabii ki, 31 yerde yanılmıyorsam, Tarım Bakanlığının laboratuvarları var. Biliyorsunuz, yeni yasa gereği, Sağlık Bakanlığı artık gıda konusunda bir gıda hizmeti vermiyor, gıda laboratuvarı hizmeti vermiyor. Ancak konunun bir sağlık riski taşıması, bir zehirlenme olayı olması durumunda o da işin patolojik boyutuyla ilgili laboratuvar hizmeti veriyor.

Bir de, bunun üstünde tabii ki, Türk Akreditasyon Kurumu var. Türk Akreditasyon Kurumu, benim de sunumda kısaca belirttiğim gibi, yetkilendirilmiş, özerk, ama devlet altına kuruluşu yapılmış bir kurumdur. TÜRKAK’ın da akredite etmiş olduğu ISO 17025 Standardına göre akredite etmiş olduğu yaklaşık 30 civarında laboratuvar var. Tarım Bakanlığının laboratuvarlarının yaklaşık 8-9 tanesi bu akreditasyon sürecinden de geçti, yani devlet laboratuvarlarının bazıları bu akreditasyon sertifikasını aldılar. Özel laboratuvarların da keza bazıları bu akreditasyon değerlendirmesine tabi tutulmuş oldu.

Prof. Dr. Ali ESİN

Son soru, bana getirildiği kadarıyla bana verilmiş, herhalde suskun gördüler beni bu konularda.

Sayın Ayfer Kuleyin, “Avrupa’da kullanmayan sodyum benzoat ve benzoik asidin kullanılmaması için girişim yapılması, Türkiye’de bildiğim kadarıyla kalıntı, pestisit yönetmeliği yok. Bilindiği üzere, ihraç gıdalar uluslararası standartlara uygun olmayınca geri gönderiliyor ve ne acıdır ki, yurtiçinde piyasa sürülüyor. Bu sempozyumdan bu konuda bir yönetmeliğin çıkarılması doğrultusunda bir kararın alınarak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına iletilmesi” diye bir şey bildiriyorlar.

Tabii, sempozyumlar bu tür kararların alınacağı bir yer değildir. Öneri olarak sanırım, üç odamız bu konuda götüreceklerdir.

Ayrıca, “gıda denetimi çok yetersizdir. Sağlıksız gıdalarla besleniyoruz” Bunu bütün konuşmacılar hemen hemen zaten dile getirdiler. “Tarım Bakanlığı bu konuda yetersizdir, belediyelere tekrar denetim yetkisinin verilmesi için gerekli yönetmeliğin çıkartılması için de bir karar alınması” demişsiniz.

.....- Arhavi Belediyesi çok güzel yapabilir bu dediğinizi, harika yapacağıma eminim ben. Arhavi Belediyesi nefis gıda denetimi yapabilir. Belediyelerde ne var hanımefendi, Allah aşkına.

SALONDAN

Peki, Tarım Bakanlığında ne var, onlar da yapmıyorlar.

.....- Çalışan gıda mühendisleri var, kurulu laboratuvarlar var.

SALONDAN

Belediyelerde de çalışan mühendisler var, ne fark eder ki; orası da kamu kuruluşu, burası da.

.....- Kaç tane olduğunu bilmiyorum. Arhavi’yi biliyorum, hiçbir şey yok.

SALONDAN

Lütfen, belediyelerde çalışanları yönetime yakın insanlar olarak değerlendirmeyin.

Prof. Dr. Ali ESİN

Konuyu ikili şeye dökmeyelim de.

.....- Kalacaksınız, dışarıda konuşalım isterseniz.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun efendim.

Petek ATAMAN

Bir şeyler yanlış bitmesin diye söz aldım.

Birincisi, soydum benzuat ve benzoik asit Avrupa’da da yasak değil, Türkiye’de de yasak değil. Yasak olduğu bir ülke yok.

İkincisi; daha genel konuşalım, gelişmiş bir ülkede, Avrupa Birliğinde yasak olup da, Türkiye’de kullanılan bir katkı maddesi yok. Bu konudaki mevzuatlarımız yeterlidir, bu konuda bir yanlış kayıt girmesin diye.

Pestisit kalıntılarıyla ilgili de yönetmeliğimiz var. Hangi gıdalarda ne kadar limitlerle pestisit bulunabileceği, risk olabileceği, hepsi belirlenmiş durumda. Hatta pestisitler sadece bitkisel ürünlerde değil, eğer yağda çözülen pestisitlerse, hayvansal ürünlerde de, örneğin karaciğerde, sütte, yumurtada da kalıntıları limit düzeyinde belirlenmiş.

Bir tek şey; evet, zaten herkes sürekli söylüyor, Tarım Bakanlığının tabii ki, denetimleri yeterli değil. Bunun çözümü belediyeler midir? Gerçekten yarın o tartışılır. Yarın zaten bu konuda tartışmalar var, bu saatte ona hiç girmeyelim, ama ben sadece bu somut yanlışları düzeltmek istedim.

Teşekkürler.

Prof. Dr. Ali ESİN

Buyurun.

GÖKHAN GÜNAYDIN

Ben şunu belirtmek istiyorum: Bu artık bir şehir efsanesi haline geldi, “dünyanın en çok pestisit yüklü üretimi Türkiye’de yapılıyor ve bütün dünya aslında bu sorunu çoktan aşmıştır” Bakın, bu asla doğru bir şey değildir. Yapılan pestisit analizleri gösteriyor ki, özellikle Almanya ve İspanya kökenli pestisit kalıntısı sorunu Türkiye’den çok daha fazladır. Bu tehlikeyi görmememiz ve önlem almamamız gerektiğini bize söylemez. Ancak Avrupa Birliğinin bu konudaki çifte standart tutumuna çok güzel bir örnek vardır. Maksimum rezidu limitleri konusunda Avrupa Birliği ülkeleriyle Türkiye’ye yapılan uygulama birbirinden farklıdır. Bu uygulamanın ortaklaştırılması konusunda AB’ye müracaatta bulunulmuştur. Bu sene ortaklaştırılması gereken yönetmeliğin 2009’da ancak ortaklaştırılacağı söylenmektedir, çünkü maksimum rezidu limitlerini Avrupa Birliğini tarife dışı engel olarak kullanmaktadır. Bu yönünü de sempozyumun bilgisine sunmak istedim.

Sağ olun.

Prof. Dr. Ali ESİN

Çok teşekkürler.

Bir kere, bu GDO’lara çok değinildi, “ne olacak?” diye. Aman efendim, ne üzüyorsunuz, organik gıdalar çıktı hemen. Bunlar hep para dolaplarının bölümleri, organik gıdanın nesi

organik, ne kadar organik. İnek organik ot yiyip, organik süt m veriyor? Bunu kim kontrol ediyor? Bunlar hep birtakım yutturmacalar.

Daha iyisi, demin Coca Cola'yla ilgili bir soru vardı. Amerika'da niçin litrede 80 miligramla yasaklanan kafein, Türkiye'de 120 miligram? Bunu da sormak lazım.

Sorular çok, sorunlar çok. Onun için yarın bu sorulara ve sorunlara devam etmek üzere oturumu kapatıyorum. (Alkışlar)

IV. OTURUM

GIDA GÜVENCESİ-GIDA GÜVENLİĞİ

**Oturum Başkanı:
Prof. Dr. Mükerrerem KAYA**

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Tatil günü olması nedeniyle biraz sayımız az. Ancak zamanında tamamlayabilmek için 4. Oturumu başlatmak zorundayız.

Ben öncelikle bu tatil sabahı buraya kadar teşrif eden bütün hocalarıma, arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Sayı da gittikçe artıyor, herhalde dışarıda epeyce arkadaşımız mevcut. Bu sempozyumu düzenleyen sayın başkanlara teşekkür ediyorum. Ayrıca, böyle bir görevi de bana verdikleri için şükranlarımı sunuyorum.

Bu oturumda çok değerli konuşmacılar, bilim adamları, bize değişik konularda bilgiler sunacaklar. Prof. Dr. Murat Özgen genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunda bilgi verecekler. İkinci konuşmacımız, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Nafi ÇOKSÖYLER. Üçüncü konuşmacımız, çok değerli bir hocamız, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinden Prof. Dr. Neşet KILINÇER. Son olarak veteriner ilaçları ve hormonlar hakkında bize bilgi sunacak Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ.

Çok değişik konular, gerçekten insan sağlığını tehdit eden ve bir bakıma da günümüz biyoteknolojisinde son derece ilerleme kaydeden genetiği değiştirilmiş organizmalarla başlayacağız. Bu organizmalar dediğimiz, bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmalarla ilgili son yıllarda çok önemli çalışmalar yapılıyor. Tebliğini sunmak üzere Sayın Prof. Dr. Murat ÖZGEN'i konuşmasını yapmak üzere davet ediyorum.

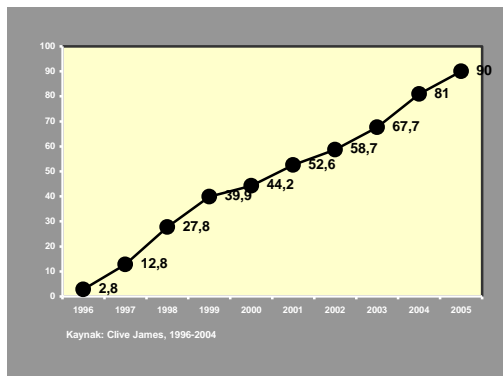
GENETİK YAPISI DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR

Prof. Dr. A. Murat ÖZGEN

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü,

Genetik yapısı değiştirilmiş (transgenik) bitkilerin ticari olarak ekimine başlandığı 1996 yılından günümüze kadar geçen 10 yıllık sürede ekim alanları 90 milyon hektara ulaşmıştır (Şekil 1). Transgenik bitkilerin dünyadaki ekim alanları her yıl artarak birlikte, bu artışın genellikle aynı ülkelerde olduğu gözlenmektedir. Transgenik ürünlerin yaklaşık yarısı Amerika Birleşik Devletleri'nde yetiştirilmektedir. Bunları Arjantin, Brezilya ve Kanada izlemektedir. Amerika Kıtası dışında, son yıllarda, özellikle Çin'de önemli bir artış olduğu görülmektedir. Başta Portekiz, Fransa ve Çek cumhuriyeti olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerinde ise deneme amacıyla kontrollü koşullarda ekim yapıldığı bilinmektedir. Geniş alanlarda ekilen transgenik bitkiler içerisinde 54.4 milyon ha ile soya ve 21.2 milyon ha ile mısır toplam transgenik bitki ekim alanlarının yaklaşık % 85'ini oluşturmaktadır (Çizelge 1). Ekimi yapılan transgenik bitkilerin % 70'ini ot öldürücülere (herbisit), % 18'ini zararlılara ve % 12'sini ise her ikisine birden dayanıklı çeşitler oluşturmaktadır.

Genetik yapısı değiştirilmiş bitkilerin büyük bir bölümü doğrudan insan ve hayvan gıdası olarak kullanılmaktadır. 2005 yılında bu ürünlerin ham madde olarak piyasa değeri 5.2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Bunun 2.4 milyar dolarını soya 1.9 milyar dolarını mısır diğerlerini ise pamuk ve kolza oluşturmaktadır. Transgenik bitkilerin son 10 yıldaki toplam değeri ise 30 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. 2006 yılı için transgenik bitkilerin piyasa değeri 5.5 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.

Şekil 1. Dünya transgenik bitki ekim alanı (milyon ha).

Dünya Transgenik Bitki Ekim Alanı (Ürünler)	
(2005 / milyon ha)	
Soya	54,4
Mısır	21,2
Pamuk	9,8
Kolza	4,6
Toplam	90,0

Çizelge 1. Dünya transgenik bitki ekim alanının türlere dağılımı

Büyük bir bölümü insan gıdası olarak kullanılan genetik yapısı değiştirilmiş bitkilerden bir çok yarar beklenilmektedir. Doğrudan ve dolaylı yararlar olarak iki grup altında incelenebilecek bu yararların doğrudan olanlarını;

- Besin kalitesinin artırılması
- Toksik bileşiklerin azaltılması
- Belirli gıdalarda alerjiyi azaltma

şeklinde gruplandırabiliriz.

Genetik yapısı değiştirilmiş gıdalarda, besin kalitesini artırma konusunda en önemli çalışma, A vitamini ve demir içeriği artırılmış “Altın Çeltik” çeşitinin geliştirilmesidir. Bilindiği gibi, çeltik bu iki madde bakımından yeterli olmadığından, tüketiminin fazla olduğu ülkelerde eksikliği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. 1999 yılında genetik mühendisliği teknikleri ile geliştirilmiş olan yeni transgenik çeltik çeşitinde aktarılan gen ile beta karoten miktarı artırılarak A vitamini eksikliğinin giderilebileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde demir eksikliği ile ilgili çalışmalar da sürmektedir. Ayrıca, nişasta ve aminoasit içeriği artırılmış patates; oleik asit oranı yüksek, linolenik asit oranı düşük ayçiçeği, besin değeri artırılmış soya ve yerfıstığı çeşitleri ile sabun ve deterjan yapımı için daha ucuz hammadde sağlayan yüksek laurate asitli kanola çeşitleri tarıma kazandırılmıştır. Sebze ve meyvelerde raf ömrünün uzatılması özellikle domateste başarılı olmuş olup, benzer çalışmalar halen çeşitli meyvelerde sürdürülmektedir. Modern biyoteknoloji ve genetik mühendisliği tekniklerinden yararlanılarak, yüksek besin değerine sahip yem bitkilerinin ve sık rastlanan bazı hastalıklara karşı insan ve hayvanlarda aşı etkisi gösterebilecek bitkilerin geliştirilmesi üzerine de yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, bu yeni ürünlerde zamanla sorunlarının ortaya çıktığı, örneğin, A vitamini zenginleştirilmiş “Altın Çeltik”de beta karoten miktarındaki artışın E vitamininin kaynağı olan tokoferolün miktarında azalmalara yol açtığı belirtilmiştir.

Tropik bölgelerin çok tüketilen bir bitkisi olan “cassava”nın ise önemli bir toksin kaynağı olan “cyanide” içermesi bu bitkilerin tüketimini kısıtlamaktadır. Günümüzde, yeni tekniklerle bu maddenin azaltıldığı transgenik çeşitler elde edilmiştir. Yine, yer fıstığı ve buğday gibi bazı bitkisel besinlere karşı alerjisi olanların kullanılabileceği, alerjenitesi azaltılmış transgenik yer fıstığı ve buğdayların geliştirilmesi önemli bir hedef olarak görülmektedir. Ancak, her yeni genetik yapısı değiştirilmiş organizma (GDO) kökenli gıdanın yeni bir alerji kaynağı olabileceği de unutulmamalıdır.

Transgenik bitkilerden elde edilen gıdalardan beklenen dolaylı yararlar ise;

- Zararlı öldürücü (pestisit) kullanımının azaltılması
- “Mycotoxin”lerin azaltılması

olarak bildirilmektedir.

Genetik mühendisliği teknikleri ile elde edilmiş koçan kurduna dayanıklı “Bt mısır”larında olduğu gibi zararlılara karşı dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi ile, bunlara karşı ilaç (pestisit) kullanılarak yapılan mücadeleden kaynaklanan çevre kirliliğinin azaltılması bu yeni teknolojinin en önemli hedeflerinden biridir. Öte yandan, mantarlardan kaynaklanan bitki hastalıklarında (örneğin, buğdayda “fusarium” hastalığı) uygun nem ve sıcaklık koşullarında yine bu mantarlar tarafından üretilen toksinler (mycotoxin), bu tip ürünlerin gıda maddesi olarak kullanılması halinde, önemli sorunlara neden olabilmektedir. Yeni teknolojiden yararlanılarak, hastalıklara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi ile bu sorunun azaltılabileceği belirtilmektedir.

Genetik yapısı değiştirilmiş organizma kökenli gıdalardan beklenen bu yararlarına karşı bazı önemli risklerinin de olduğu günümüzde açık olarak bilinmektedir. Bu risklerin iki temel kaynağı söz konusudur:

1. Aktarılan genlerin beklenen ürünleri
  - Toksin üretimi
  - Markör gen ürünleri
2. Aktarılan genlerin beklenilmeyen ürünleri
  - Gen etkileşimleri (“pleitropie”, “epistasis”, transgresif açılma”) sonucu oluşan ürünler
  - Her dölde farklı karakter oluşumundan (“transpozon” ve “dormant gen” aktivitesi) kaynaklanan ürünler

Günümüzde elde edilen transgenik çeşitlere aktarılan genlerin bazıları toksik madde üreterek hedef özelliği ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, mısırdaki koçan kurduna dayanıklılığı sağlayan genin aktarıldığı “Bt mısır” çeşitlerinde dayanıklılık, aktarılan gen tarafından sentezlenen delta endotoksin maddesi ile sağlanmaktadır. Bu tür dayanıklılık aktarılmış bitkilerin ekim alanı toplam transgenik bitki ekim alanının % 18’ini oluşturmaktadır. Ayrıca, transgenik çeşitlerin tohumlarının her yıl yenilenmesini zorunlu kılan terminatör teknolojisinde kullanılan genlerin de toksin üreterek çalışmaları ve bunların tüm transgenik bitkilerde bulunduğu düşünülürse, transgenik bitkilerin önemli ölçüde toksin kaynağı oldukları söylenebilir. Bu toksinlerin sadece hedef organizmalarda etkili olduklarının bildirilmesine karşın, aksini gösteren bir çok çalışmanın bulunduğu da bir gerçektir.

Gen aktarımından sonra transgenik bitkilerin seçilebilmesi amacıyla işaretleyici (markör) gen olarak antibiyotiklere dayanıklılık genleri kullanılmaktadır. Ancak, bu antibiyotik dayanıklılığının insan ve hayvan bünyesindeki bakterilere yatay olarak geçişiyle onların da dayanıklı hale dönüştürülmesi gibi sağlık açısından önemli riskler söz konusudur (Wieczorek, 2003). Bitkilere farklı türler ve cinslerden aktarılan bu genlerin yatay gen geçişleriyle diğer canlılara geçme olasılığı, normal türlerdeki yatay gen geçişlerinden daha yüksektir. Transgenlerin bakteriyel kökenli olması, farklı türlerden aktarılan genlerin sıçrama (transpozon) özelliğinin yüksek olması, genlerin rastgele aktarılması, viral promotörlerin gen geçişlerini teşvik etmesi ve transgenik tohumlarda kullanılan antibiyotiğin baskısı gibi faktörler transgenik bitkilerdeki yatay gen geçiş oranının yüksek olmasının en önemli nedenlerindedir. Yatay gen geçişleriyle transgenlerin özelliklerinin bir başka alıcıda doğrudan çıkmasının yanında, geçtiği yeni genomda, çoklu karakter oluşumu (pleitropie) ve özelliğın beklenilmeyen boyutlarda olması ve gen etkileşimleri gibi, bir takım genetik varyasyonlar da beklenmelidir.

Kısacası, transgenik bitkilerden elde edilen gıdalar, bu ürünlerinin tüketildiği ülkelerde, sağlık açısından önemli riskler oluşturabilirler. Bu riskleri;

- Toksikite
- Alerji
- Kanseri Riskinde Artış
- Besin kalitesinin bozulması
- Yatay gen geçişleri
- Beklenilmeyen etkiler

olarak gruplandırabiliriz.

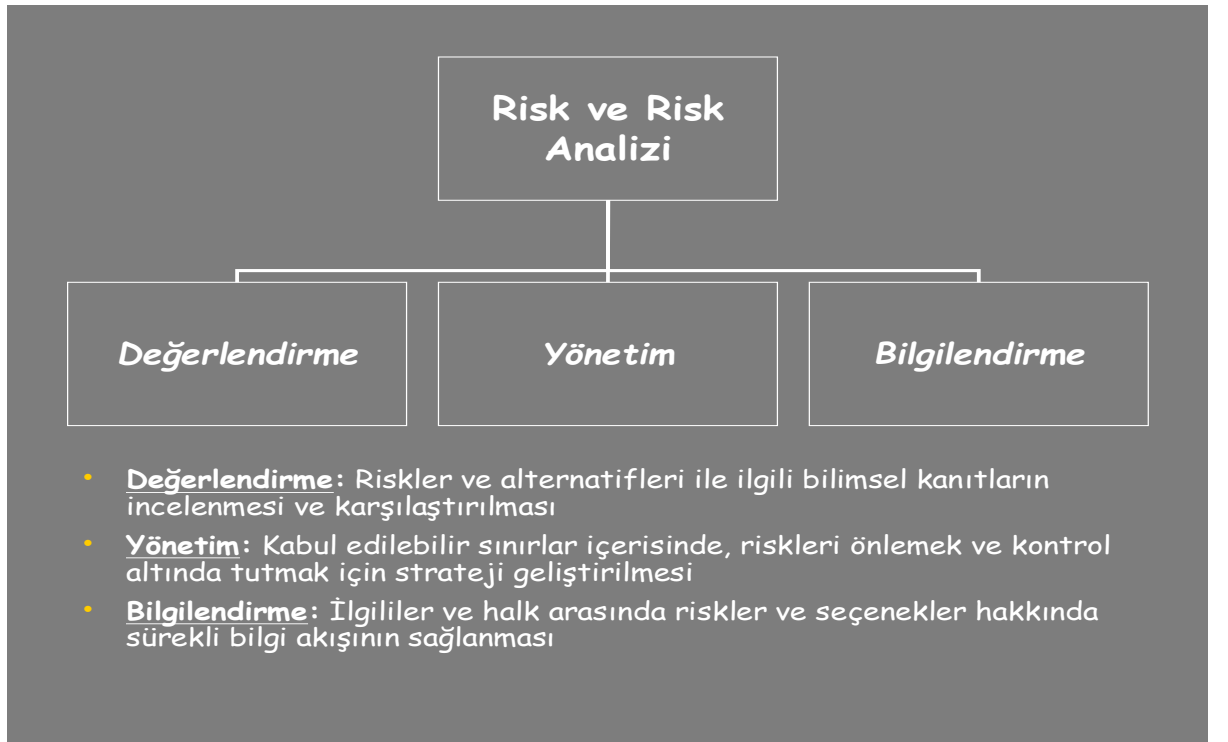
Yeni gıdaların bu zarar grupları açısından irdelenebilmesi için belirli kurallar çerçevesinde risk analizinin yapılması gerekmektedir. Risk analizi (a) değerlendirme, (b) yönetim ve (c) bilgilendirme olmak üzere 3 ögeden oluşmaktadır (Şekil 2).

Bitkisel kökenli GDO'ların gıda güvenliği açısından değerlendirilmesinde temel prensip, bu ürünlerin klasik yöntemlerle elde edilmiş benzerleri ile karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma işleminde;

- Özdeşlik
- Kaynak (köken)
- Yapı
- İşlem etkileri
- Transformasyon işlemi
- Rekombinant DNA'nın özelliği (stabilitesi)
- Yabancı DNA'nın protein ürünlerinin özelliği
- İkincil (sekonder) etkiler

olmak üzere 8 özellik değerlendirilmeye alınmaktadır.

Özdeşlik, genetik yapısı değiştirilmiş organizmanın, aktarılan genler bakımından, klasik benzerleriyle olan yakınlığını göstermektedir. Önceden belirlenmiş bir eşik değere göre değerlendirme yapılmaktadır. Bu ürünlerin en çok kullanıldığı Amerika Birleşik Devletleri'nde özdeşlik testi isteğe bağlı olarak yapılmakta olup, kullanılan GDO kökenli ürünlerin tamamının klasikleri ile özdeş olduğu belirtilmektedir.

Şekil 2. GDO kökenli gıdalarda risk analizi sistemi

Bilindiği gibi, bitkilere gen aktarımında mikroorganizmalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, ticareti yapılan transgenik bitkilerin tamamında bakteri ve virüs kökenli genler bulunmaktadır. Örneğin, herbisitlere dayanıklılıkta *Salmonella typhimurium*, *Streptomyces hygroscopicus*, *Klebsiella ozaenae*; zararlılara dayanıklılıkta *Bacillus thuringiensis*; markör genlerde *Escherichia coli*; promotor genlerde CaMV35S mozayik virüsü; sonlandırma genlerinde ise *Erwinia herbicola* bakterileri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bitkilere farklı türler ve cinslerden aktarılan bu genlerin yatay gen geçişleriyle diğer canlılara geçme olasılığı, normal türlerdeki yatay gen geçişlerinden daha yüksektir. Transgenlerin bakteriyel kökenli olması, farklı türlerden aktarılan genlerin sıçrama (transpozon) özelliğinin yüksek olması, genlerin rastgele aktarılması, viral promotorların gen geçişlerini teşvik etmesi ve transgenik tohumlarda kullanılan antibiyotiğin baskısı gibi faktörler transgenik bitkilerdeki yatay gen geçiş oranının yüksek olmasının en önemli nedenlerindedir. Yatay gen geçişleriyle transgenlerin özelliklerinin bir başka alıcıda doğrudan çıkmasının yanında, geçtiği yeni genomda, çoklu karakter oluşumu ve gen etkileşimleri gibi, bir takım genetik varyasyonlar da beklenmelidir. Bu nedenlerle, aktarılan genin kökeni bakımından karşılaştırma yapıldığında, transgenik gıdaların klasiklerine oranla daha riskli olduğu söylenebilir.

Aktarılan genlerin oldukça karmaşık bir yapısı vardır. Sadece istenilen özelliği oluşturan tek genin değil, markör, promotor ve terminatör genlerden oluşan bir gen sisteminin aktarılması söz konusudur. Bu gen karmaşası aktarılan genlerin yeni genomu içerisinde gen etkileşimleri olasılığının artmasının en önemli nedenidir.

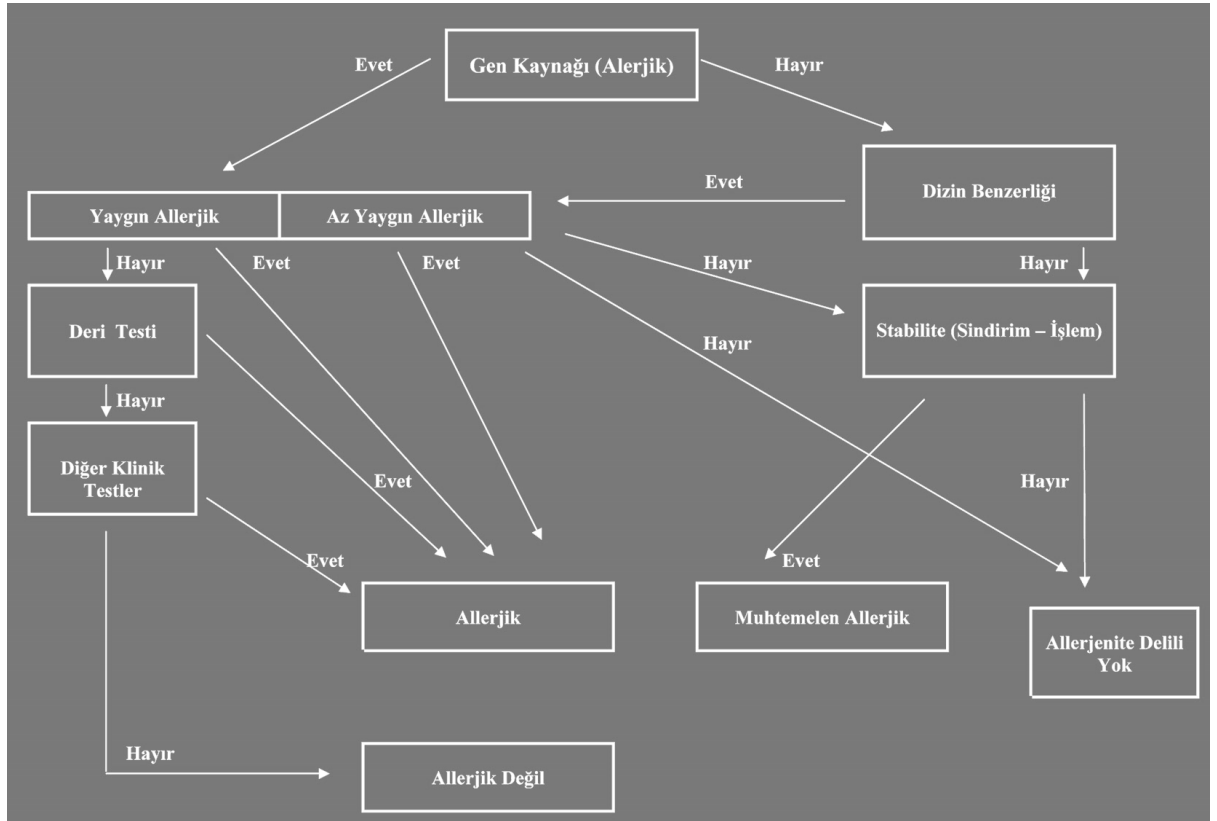
Aktarılan genlerin gıda olarak kullanılan ürün içerisindeki çevresel etkiler karşısındaki stabilitesi de büyük önem taşımaktadır. Bu genlerin sindirim sistemi içerisindeki pH ortamındaki ya da gıda olarak kullanılmadan önceki işlemler (sıcaklık, soğuk gibi) karşısındaki yapısal durumu mutlaka irdelenmelidir.

GDO kökenli ürünlerde genetik risklerin en önemli nedeni ise, kullanılan gen aktarma yöntemlerinin tümünde, aktarılan genin yeni genom içerisindeki herhangi bir yere rastgele yerleşmesidir. En çok kullanılan 3 yöntem olan elektroporasyon, biyolistik ve *Agrobacterium* aracılığı yöntemlerinin hepsinde bu rastgelelik söz konusudur. Klasik yöntemlerin temelini oluşturan melezme yönteminde ise kromozomlar arasındaki homoloji nedeniyle gen geçişleri bir düzen içerisinde oluşmaktadır.

Rekombinant DNA'nın başlıca özellikleri, bakteriyel olmaları, yapay bir yapı göstermeleri nedeniyle stabil olmamaları, viral promotorlar içermeleri, bitki genomu içerisindeki yerlerinin sabit olmaması, konukçu organizmada stres oluşturmaları, antibiyotiklere dayanıklılık genleri içermeleri gibi, doğa yöntemlerle gen aktarmada söz konusu olan genlerle büyük farklılıklar gösteren özellikleri bulunmaktadır.

Günümüzde, transgenik bitkilerin elde edilme yöntemlerinde olduğu kadar, transgenlerin ürünleri de üzerinde tartışılan önemli konulardandır. Kullanılan yöntemin temelini genin alındığı tür ya da cins ve bu genlerin fenotipi belirlemedeki genetik ürünü oluşturmaktadır. Biyoteknolojik yöntemler ile yeni varyetelerin elde edilmesinde türleriçi (intraspesifik) olduğu gibi, türlerarası (interspesifik) gen aktarımlarından da yararlanılabilir. Halen kullanılmakta olan transgenik çeşitlerin tamamının gen kaynağını farklı cinslerin (mikroorganizmalardan) oluşturduğu ve bunların toksik madde üretmek (örneğin, koçan kurduna dayanıklı transgenik çeşitlerde aktarılan genin delta endotoksin üretmesi) çalışmaları,

her yeni proteinin yeni bir alerjen kaynağı olma olasılığı ve gen etkileşimleri nedeniyle görülebilecek ikincil ürünlerin yeni alerjen ve toksin kaynağını oluşturmaları, GDO kökenli gıdaların insan sağlığına olan olumsuz etkilerinin temel nedenleridir.

Şekil 3. GDO kökenli gıdalarda risk değerlendirilmesi (alerji örneği)

GDO kökenli gıdalardan beklenen risklerin (alerjenilik, toksisite gibi) her biri yukarıda açıklanan “karşılaştırma” temel ilkesi kapsamında ayrı ayrı değerlendirilerek ürünün kullanılıp kullanılmayacağına karar verilmelidir. FAO ve WHO’nun değişik yıllarda yayınladıkları raporlarla risk analizleri için sistem oluşturulmaktadır. Örneğin, bu kurumlar tarafından 2000 yılında yayınlanan, yeni bir GDO’nın alerji oluşturma bakımından risk analizi Şekil 3’de görüldüğü gibi bir sistem içerisinde yapılabilmekte ve bunun sonunda ürünün pazara çıkarılma durumuna karar verilebilmektedir.

Risklerin algılanması ülkelerin ve kişilerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına bağlıdır. Bu nedenle, GDO’lar gibi riskli gıdaların kullanımı kişilerin seçimine bırakılmamalı, mutlaka yasal düzenlemelerle kontrol altında tutulmalıdır. Bilindiği gibi, transgenik ürünler de, her yeni üründe olduğu gibi, “İhtiyat İlkesi”ne göre değerlendirilmektedir. Bu ilkenin içeriğini oluşturan bilimsel belirsizlik, çevresel zarar riski, bulguların inandırıcı olmaması, kesin bilimsel kanıt bulunmaması ve geri dönüşmez zarar riski gibi öğeler dikkate alındığında, günümüzdeki transgenik gıdaların bu açıdan da tartışmalı olduğu kolaylıkla görülebilir.

KAYNAKLAR

Anonymous, 2004. The state of food and agriculture 2003-2004. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 196 p.

Batalion, N. 2000. 50 Harmful Effects of Genetically Modified Foods. Americans for Safe Food, Oneonta, NY.

Benbrook, C., 2001. "Do GM crops mean less pesticides use?", Pesticide Outlook, Royal Society of Chemistry, October 2001, Accessible at: http://www.biotech-info.net/benbrook_outlook.pdf

Birch, A.N.E., Geoghegan, I.E., Majerus, M.E.N., Hackett, C. and Allen, J.,1997. Interaction between plant resistance genes, pest aphid populations and beneficial aphid predators. Scottish Crop Research Institute Annual Report 1996/97. Scottish Crop Research Institute, Dundee, Scotland. p. 68-72.

Delannay, X., Lavalley, B.J., Proksch, R.K., Fuchs, R.L., Sims, S.R., Greenplate, J.T., Marrone, P.G., Dodson, R.B., Augustine, J.J., Layton, J.G. and Fischhoff, D.A. 1989. Field performance of transgenic tomato plants expressing the *Bacillus thuringiensis* var. *kurstaki* insect control protein. *Bio/Technology* 7: 1265-1269.

Feldmann, M.P., Morris, M.L. and Hoisington, D. 2000. Genetically Modified Organisms: Why All the Controversy?, *Choices*, First Quarter: 8-12.

Gianessi, L. and Carpenter, J. 1999 . Agricultural biotechnology: Insect control benefits. Washington, DC: National Center for Food and Agricultural Policy. <http://www.ncfap.org>.

Gianessi, L. and Carpenter, J. 2000. Agricultural biotechnology: Benefits of transgenic soybeans. Washington, DC: National Center for Food and Agricultural Policy. <http://www.ncfap.org>.

Hails, R.S., 2000. Genetically modified plants – the debate continues. *Trends in Ecology and Evolution*, 15 (1): 14-18.

James, C. 2005. Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops: 2005. ISAAA Briefs No. 34. Ithaca, NY.

Koziel, M.G., Beland, G.L., Bowman, C., Carozzi, N.B., Crenshaw, R., Crossland, L., Dawson, J., Desai, N., Hill, M., Kadwell, S., Launis, K., Lewis, K., Maddox, D., McPherson, K., Meghji, M.R., Merlin, E., Rhodes, R., Warren, G.W., Wright, M. and Evola, S. V. 1993. Field performance of elite transgenic maize plants expressing an insecticidal protein derived from *Bacillus thuringiensis*. *Bio/Technology* 11: 194-199.

Martin, S., 1999. Immunological Reactions to DNA and RNA. Available at: http://www.asehaqld.org.au/Food/immunological_reactions_to_dna.htm

Özgen, M., Ertunç, F., Kınacı, G., Yıldız , M., Birsin, M.A., Ulukan, H., Emiroğlu, H., Koyuncu, N. ve Sancak, C., 2005. Tarım teknolojilerinde yeni yaklaşımlar: Bitki

biyoteknolojisi Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi, 03-07 Ocak 2005, Ankara, Kozan Ofset, 315-346.

Peferoen, M. 1992. Engineering of Insect-resistant Plants with *Bacillus thuringiensis*. Plant Genetic Manipulation for Crop Protection, 135-153, Gatehouse, A.M.R., Hilder, V.A. and Boulter, D. (eds.), C.A.B International, Oxon, UK.

Pryme, I.F. and Lembcke, R., 2003. In vivo studies on possible health consequences of genetically modified food and feed with particular regard to ingredients consisting of genetically modified plant materials. Nutrition and Health, 2003, Vol.17, pp.1-8.

Tapp, H. and Stotzky, G.,1998. Persistence of thi insecticidal toxins from *Bacillus thuringiensis* susp. *kurstaki* in soil. Soil Biol. Biochem. 30: 471-476.

Wieczorek, A., 2003. Use of biotechnology in agriculture – Benefits and risks. Cooperative Extension Service, Bio -3: 1-6.

Wolfenbarger, L.L and Phifer, P.R., 2000. The ecological risks and benefits of genetically engineered plants. Science, 290:2088-2093.

Prof. Dr. Mükerrerem Kaya

Teşekkür ederiz.

Bu arada önemli bir konu gıda teknolojisi açısından, gıda bilimi açısından, bu ürünlerden elde edilen katkı maddelerinin durumu nedir veya mikroorganizmaların durumu nedir? O da ülkemizde çok eksik. Örneğin, bir soyadan elde edilen lesitin veya genetiği değiştirilmiş bir domatesten elde edilen bir ürün, salça ve ketçap gibi, bu konuların da çok detaylı bir şekilde tartışılması lazım. Özellikle mikroorganizmalar konusunda başlangıçta da söyledim, çok ciddi gelişmeler var. Bunların da dediğim gibi, gıda mühendisliği bölümleri tarafından çok detaylı tartışılıp, gündeme getirilmesi gerekmektedir.

İkinci konuşmacımız, Yüzüncü Yıl Üniversitesinden Sayın Nafi Çoksöyler. Buyurun sayın hocam.

BULAŞANLAR

Prof. Dr. Nafi ÇOKSÖYLER

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Gıda ve beslenme insanlığın en temel ihtiyacıdır. Geçen yüzyılın ortalarına kadar gıda ihtiyacı ve üretimi, nüfusun şekillenmesinde en önemli faktörlerden birisiydi. Bu yıllara kadar insan nüfusundaki geometrik artış karşısında gıda üretimindeki doğrusal artışın bir gün mutlaka yetersiz kalacağına ve sonuç olarak açlığın kaçınılmaz olduğuna inanılıyordu. Ancak bu inanış doğrulanmadı. Dünya nüfusundaki artış hızı gıda üretimindeki artışın gerisinde kaldı. Günümüzde tarımsal üretime aktarılan teknoloji ve girdilerle bu artış hala devam edebilmektedir. Ancak FAO verilerine göre bugün dünyada 790 milyon aç ve yetersiz beslenen insan vardır. Bunların büyük kısmı Afrika'da, Asya'nın güneyinde ve Güney Amerika ülkelerindedir. Gelişmiş ülkelerde (ABD, İngiltere, İtalya, vb) yetersiz beslenen bireylerin toplam nüfustaki payı %2.5'in altındayken, Afrika'nın kuzeyi hariç çeşitli bölgelerinde %15-57 arasındadır. Bu oran Güney Asya'da %21 ve Latin Amerika'da %10 kadardır. Görünen bu korkunç tabloya rağmen Dünyada gıda üretiminin nüfus artışından daha hızlı arttığını eğer “bir adil dağılım olsaydı” dünyada bugün hiç kimsenin aç kalmayacağını söylemek mümkündür. Başka bir ifade ile günümüzde Dünyada en azından gelişmiş ülkeler ve Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında gıda güvencesinin yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak günümüz için gıda güvenliği açısından aynı şeyleri söylemek zordur. Hatta gıda artışını sağlayan birçok tarımsal kimyasalların kalıntıları gıdada en önemli riskleri oluşturmaktadır. Bu bir paradoks olarak düşünülebilir.

Gıda güvensizliğini oluşturan faktörlerin önemli bir kısmını bulaşanlar tanımı altında toplayabiliriz. Bulaşanları “üretim süreci boyunca gıdanın asıl bileşiminin dışında gıdaya istemimiz dışında dahil olan mikrobiyolojik ve kimyasal ve hatta fiziksel etmenler” olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda bulaşmanın çok önemli bir kısmının, ürünün tüm çevresel faktörlere açık olduğu tarımsal üretim süreci olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu aşamada bir taraftan, evsel ve endüstriyel atıklar tarım alanlarının suyunu havasını, toprağını ve yetişmekte olan ürünü kirletirken, diğer yandan kontrolsüz kullanılan gübre, ilaç ve çeşitli preparatlar üründe riskli kalıntılar oluşturmaktadır.

Türk Gıda Kodeksinde bulaşma “üründe istenmeyen herhangi bir maddenin bulunması durumu” olarak tanımlanmaktadır. Kodeksinde bulaşanlar başlığı altında Gıda maddelerinde bulunabilecek mikrobiyal toksinler, metal ve metaloidler, yabancı madde ve bileşikler verilmiştir. Kodekste benzer kategoride olmakla birlikte pestisid kalıntıları, veteriner ilaç kalıntıları ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bulaşanlar içinde mikrobiyal toksinlerin başlığı altında aflatoksin (AFB1, toplam aflatoksin, AFM1), okratoksin A ve patulin olmak üzere 3 mikotoksin ile 2 bakteriyel toksin (stafilokokal enteretoksinler ile botulin) yer almaktadır. Diğer kimyasallar altında 12 metal ve 25 kadar kimyasal veya grup yer almaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) bulaşanlar tanımı biraz daha geniştir. Gıdalarda bulaşma bulaşanların gıda içine girmesi veya gıdada oluşması; bulaşan ise gıda güvenliğini ve uygunluğunu tehlikeye atma ihtimali olan ve gıdaya istem dışı eklenmiş olan biyolojik veya kimyasal bir ajan, bir yabancı madde veya diğer maddeler olarak tanımlanmakta ve bu

bulaşanlar içinde tehlikeler olumsuz bir sağlık etkisine neden olabilecek gıdanın içinde bulunabilen bir biyolojik, kimyasal veya fiziksel bir ajan olarak ifade edilmektedir. Bu tanım veya açıklama klasik bulaşan tanımımızdan öteye daha çok HACCP sisteminde tehlikenin tanımına benzemekte ve gıdaya girebilecek veya olumsuzluğa neden olabilecek her türlü madde veya bileşen ile şartları kapsıyor gibi gözükmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 1976 dan buyana yürüttüğü Global Ortam İzleme Programı (CMSE/Food) içinde Gıda Bulaşanları izleme ve değerlendirme programı çerçevesinde 70 den fazla ülkenin katıldığı bir veri tabanı oluşturarak dünya çapında gıdalarda kimyasal bulaşanı izlemektedir. Bunlar veri tabanlarında gerek ürün bazında ve gerekse toplam diyet üzerinden verilmekte ve insanlar tarafından maruz kalınan dozlar, eğilimler, riskler ile bunların sağlık ve ticaretteki önemleri vb. değerlendirmeler yapılmakta ve sonuçlar ülke otoriteleri ve uluslararası kuruluşlara iletilmekte ve herkesin ulaşabileceği tabanlarına konulmaktadır.

İzlenmesi veya bir veri toplanması istenen bulaşan bilgileri çok geniş olmakla birlikte asıl olarak üzerinde odaklanılan bulaşanlar oldukça sınırlı olup Çizelge 1 de verilmiştir.

Çizelge 1: Global Ortam İzleme Programı (CMSE/Food) Gıda Bulaşanları izleme ve değerlendirme programı tarafından çeşitli kaynaklarda öncelik verilen kalıntılar ve izlenecekleri ürünler

Bulaşan	İzlenilecek olan ürünler
Aldrin, dieldrin, DDT, endrin, poliklorlu bifeniller vb.	Süt, tereyağı, hayvansal ve bitkisel yağlar, hububat ve insan sütü
Dioksinler	Süt, süttozu, tereyağı, yumurta, hayvansal ve bitkisel yağlar, balık, hububat, insan sütü ve toplam diyet
Kurşun	Süt, konserve ve taze et, Böbrek, hububat, konserve ve taze meyve, meyve suyu baharatlar, çocuk gıdaları, içme suyu
Kadmiyum	Böbrek, deniz yumuşakçaları ve kabukluları ve hububat
Cıva	balık
Arsenik (inorganik)	İçme suyu
Aflatoksinler	Süt, mısır, yerfıstığı, diğer kuru-kabuklu meyveler, kuru incir.
Patulin	Elma suyu
Fumonisin B1	Mısır, buğday
Okratoksin A	Hububat, şarap

Son zamanlarda gıdaların pişirilmesi sırasında önemli miktarda oluştuğu belirlenen akrilamid de bunlara eklenmiştir.

Tüm bu maddelerin ortak noktası, üründe yani gıdada istenmediği halde bulunmalarıdır. Mikrobiyal toksinler içinde fungal toksinler esas olarak tarımsal üretim sürecinde ürün tarladayken fungal faaliyet sonucunda oluşurlar. İncir, fındık, kuru üzüm, kırmızı biber gibi bir çok geleneksel tarımsal ürünümüzde aflatoksinler ve okratoksin A'nın hasat sonrası kurutma sürecinde çok fazla arttığına dair çok sayıda bulgu vardır. Daha az sayıda durumda

ise tavlama ve bekleme aşamaları olan üretimlerde proses aşamasında olan üründe mikotoksin oluşabilir. Örnek olarak kırmızı biber üretiminde sapı çıkarma ve belli bir kalitede ürün elde etme amaçlı olarak kuru biberlerin tavlanaarak nemli olarak bekletilmesi kuruma ile durmuş *A. flavus* gelişimine belli bir süre de olsa imkan verecektir. Aynı risk antepfistiğinin işlenmesinde kırmızı kabuk soyma ve tavlama aşaması için de söz konusudur. Arpanın malt yapımı amacıyla çimlendirilmesi sırasında patulin oluşturan bazı *Penicillium* ve *Aspergillus* türlerinin gelişimine maruz kaldığı gösterilmiştir. Kötü şartlarda mamul gıdanın depolama aşamasında da üründe fungal gelişme ve buna bağlı olarak da mikotoksin oluşabilir.

Bakteriyel toksinlerin ise daha çok hammaddenin işlenmesi ve yemeye hazır gıdaların bekletilme sürecinde oluştuğu söylenebilir.

Ağır metaller ise, çoğunlukla çevreden tarlada gelişmekte olan ürüne, bu ürünle beslenen hayvanların süt ve etlerine, su ortamından su ürünlerine geçmektedir. Diğer kimyasallar ise çoğunlukla çevreden hammaddeye ve proses aşamasında işlenmekte olan ürüne bulaşmaktadır.

Kurşun yaygın bir risk unsurudur ve esas olarak nörolojik bir etkiye sahiptir. Bir çok olumsuzluğunun yanında davranış bozukluklarına neden olmaktadır. Alis'de (harikalar diyarında) deli şapkacının davranışları kurşun nedeniyle ortaya çıkan bir meslek hastalığıdır. Eskiden boru, lehim vb. gibi kaynaklardan bulaşıyor olmakla birlikte günümüzde kurşunlu benzin en önemli kaynaklardan birisi olarak görülmektedir. Ana yollar kenarında yetişen ürünlerde veya buralarda yetişen otlarla beslenen hayvanların et ve sütlerinde kurşun birikimi ile ilgili çok sayıda araştırma vardır.

Kadmiyum, akciğer, böbrek kemik hastalıklarına ve bağ doku kanserine neden olabilmektedir. Kadmiyum yer kabuğu minerallerindedir ve bu nedenle doğada yaygındır. Ayrıca kurşun bakır ve çinko üretiminde yan ürün olarak çıkar. Nikel kadmiyum pillerde, boya, kaplama ve plastiklerde kullanılmaktadır. Kadmiyumla kirlenmiş bölgede yaşayanlar, fosil yakıtların yakıldığı yerlerde ve belediye atık temizleme yerlerinde yaşayanlar, sigara içenler ve kontamine suları içenler kadmiyum zehirlenmesine daha fazla maruz kalmaktadırlar.

Cıva sinir sistemini etkilemekte ve beyin, böbrek ve gelişmekte olan fetusa zarar verebilmektedir. Cıva doğada metal, inorganik tuzlar ve metil cıva gibi organik bileşikler halinde bulunur. Gıda olarak en fazla balıkta görülmektedir. Cıva içeren fosil yakıtların kullanımı, dişçilik veya tıbbi nedenlerle cıva veya tuzlarının kullanımı hatta dinsel ritüellerde cıva kullanımı, soluma veya yeme şeklinde cıva bulaşmasına neden olmaktadır. Buhar halinde havaya karıştığında 1 yıldan fazla burada kalıp etrafa dağılır. Kırılan bir cıvalı termometrenin yaydığı cıva farkında olmasak da çok önemlidir. Endüstriyel olmayan cıva ile karşılaşmamız çok önemli ölçüde dişlerimizde ki amalgam dolgudan olabilmektedir (buradan buharlaşan cıvayı soluyarak alıyoruz).

Arsenik doğada inorganik bileşikler halinde ve canlılarda organik bileşikler halinde bulunur. İnorganik bileşikleri daha tehlikelidir ve bu bileşikler madencilikte kullanılmaktadır (Bergamada ki problem). Bazı pestisitlerin yapısında da arsenik bulunmaktadır. Fazla miktarda arsenik ölüme neden olmaktadır. Çok daha azı kusma, mide bulantısı, anormal kalp ritmi, kan hücrelerinde azalma gibi etkilere neden olur. Çocuklar ise arseniğe daha az toleranslıdır ve onlarda zeka geriliğine neden oluşu belirtilmektedir. Arsenik bir potansiyel karsinojendir.

Poli klorlu bifenillerin (PCB'lerin) çeşitli sağlık etkileri vardır, ancak en önemlisi bunların kanserojen olabileceği kabul edilmektedir. PCB'lerin dünyada kullanımını azaltılmış olmakla birlikte halen eski teknolojiler ve eski ekipmanlarda bulunmaktadır. Trafo ve benzeri araçlarda soğutucu ve yağlayıcı olarak bulunurlar. Bu ekipmanlardan sızan gaz veya sıvılarla temasa gelebiliyoruz. Balıklarda akümüle olurlar. Bu birikim suda bulunduğu düzeyin 1000 katı kadar olabilmektedir.

Dioksinler, kimyasal olarak sentezlemediğimiz bileşiklerdir. Kısmen klorlu organik bileşiklerin sentezinde yan ürün olarak oluşabilirler. Katı atıkların yetersiz sıcaklıkta yakılması sırasında, orman yangınlarında vb ortaya çıkarlar. Diosinin de biyo akümülyasyonu söz konusudur. Bu nedenle et, süt ve yumurtada görülür. Birçok sağlık etkisi olmakla birlikte, hepsinden önemlisi bilinen karsinojen olarak kabul edilmiş olmasıdır.

Bu liste nitritler, nitrozaminler, diğer endüstriyel kimyasallar, DDT gibi üretimden kalkmış olan pestisitler vb. ile uzayıp gidecektir. Kodekste bulaşanlar başlığı altında toplanan bu grubun ortak özelliği, bu maddelerin hiç birinin üretimin bir aşamasında ürünü veya özelliklerini korumak için kullanılmamış olmalarıdır. Kodekste bunların çeşitli gıdalarda bulunabilecek maksimum kalıntı miktarları (MRLs) verilmiştir.

Rutin gıda denetimlerinde bunların hepsinin kontrol edilmesi pratik olarak mümkün değildir. Önemli olan bunların herhangi bir bölgemizde gıdalarda sağlık riski doğuracak kadar yüksek düzeylere ulaşmış olmasının izlenmesidir. Bu da iyi planlanmış güvenilir metot ve laboratuvarlarla yapılacak sörveylerle izlenebilir. GEMS/Food sistemi Dünya çapında bunu yapmaya çalışmaktadır. Türkiye bu sistemin içinde yer almamaktadır.

Türkiye'de gıdalarda bulaşanlar sörveyleri esas olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı KKGGM laboratuvarlarında yapılmaktadır. Türkiye'de bu kurum tarafından çok sayıda laboratuvarın içinde görev aldığı bir bulaşanlar sörveyi yapılmıştır. Bu sörveyin sonuçları iki kitapçık halinde yayınlanmış olmakla birlikte daha sonra yapılan oldukça kapsamlı sörveylerin sonuçlarına ulaşamamaktadır. Gıdalarda bulaşanlar sörveylerinin sonuçlarına ulaşamamasının çok önemli sakıncaları olumsuzlukları vardır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

- Her şeyden önce bilinmeyen ve özellikle saklanan üzerinde spekülasyonlar çok olur ve daima en olumsuzu düşünülür.
- Nihai tüketiciler bu ülkenin insanlarıdır, bu sörveyler onlardan toplanan vergilerden ayrılan bir payla yapılmaktadır ve bu nedenle sonuçlarından haberdar olarak kendi risk/fayda seçimlerini yapabilme hakları bulunmaktadır.
- Sörvey sonuçlarını gizleme eğilimi o ülkeye veya o ülkedeki o ürüne olan güveni azaltır ve özellikle ihracatta en sıkı denetim bilinmeyene karşı uygulanır. Tabii ki bu durumda kabul kontrollerinde risk dengesi (üretici/tüketici riskler) bilinmeyen (ürün, üretici) aleyhine de bozulmuş olacaktır.
- Gıda alanında sörveyler esas olarak ilgili kamu kurumlarının (Türkiye'de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı) görevidir. Bu görevi de yapabilecek son derece gelişmiş bir alt yapıya, uzmanlaşmış personele, çok iyi bir iş bölümüne ve

uluslararası zorunluluk ve ilişkilerin, mevzuatın, yurtiçi ve yurtdışı ticarete yetkili ve sorumlu olarak görev almalarının gibi birçok gerekçe ile analitik güvenilirliklerini sağlamak zorundadırlar ve sağlamışlardır. Bu nedenle bu kurum tarafından oluşturulacak veri tabanı en güvenilir ve güvenliği test edilebilir olmalıdır.

- Evrensel bir kural olarak her boşluk doldurulur. Eğer bu alanda bir bilgi boşluğu varsa, bu boşluk asıl görevi bu sorveyler olmayan kuruluşlar tarafından doldurulmaya çalışılacaktır. Örneğin temel görevi bilimsel araştırmalar yaparak belli bilimsel gerçeklere ulaşmak ve bunları yayınlamak olan bilimsel kuruluşlar, sadece durum saptama ve mevcut durumu ortaya koymaya yönelik sorveylere bilimsel kolaylığı, reddedilebilirliğinin azlığı ve bilgi boşluğu nedeniyle oluşan popüleritesi nedeniyle yönelmekte ve çoğu zaman gerçeği tam yansıtmayan bir veri tabanı oluşmasına neden olmaktadır. Sonuçta bu bilgi gerçeğin yerini almaktadır. Tam bu noktada Tarım ve Köyişleri Bakanlığının düzenlediği İkinci Tarım Şurasında “Üniversitelerin gıda zincirinin denetlenmesinde görev alacak nitelikli eleman yetiştirmede eksikliklerinden ve üniversitemizde gıda güvenliği, kalite güvencesi, metot validasyonu, ölçüm belirsizliği gibi konulara önem verilmemesinden” yakınılmaktadır. Bu yakınlıkta bir haklılık payı olduğu söylenebilir. Ancak Bakanlığın haklı olmadığı tek şey bu alanda bilgi boşluğuna neden olmasıdır. Örneğin aynı raporda hem Bakanlığın çok detaylı kalıntı izleme programları olduğu belirtilirken konusu gıda güvenliği olmasına rağmen gıdaların güvenliliği ile ilgili tek bir veri veya veriye dayalı yorum raporda verilmemiştir. Bakanlığın bu eksik tutumu aynı raporda yakınıldığı gibi “bilimsel olmayan iletişime” veya söyleneceye neden olmaktadır.

Türkiyede neredeyse patlama gibi çoğalan sütlerde aflatoksin M1 sorveyleri özellikle bu son durum için güzel bir örnek oluşturmaktadır. Örnek aşağıdaki gibi özetlenebilir: Sütte aflatoksin özellikle halk sağlığı yönünden oldukça önemli bir konudur. Bakanlık bu alanda görevi olan sorveyleri uluslar arası kollaboratif çalışmalarla test edilerek onaylanmış yöntemlerle ve çok yaygın ve çok fazla sayıda bir örnekleme ile yapmakta ama resmi olarak bir veritabanında yayınlamamaktadır. Sonuç olarak bilgi olmasına rağmen ortada bir bilgi boşluğu vardır. Bu boşluk çok sayıda araştırmacı tarafından lokal çalışmalarla doldurulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda o birimlerdeki altyapı yetersizliği nedeniyle çok daha ucuz ve pratik tarama testlerinden yararlanılmaktadır. Bu testler esas olarak kalitatif amaçlı ve pozitif bulgularının kromatografik olarak teyit edilmesi zorunlu olan yöntemlerdir. Dolayısıyla sonuçları Bakanlığın kullandığı referans yöntem ile yapılanlardan farklı olabilmektedir. Örnek olarak Bakanlığın yaptığı sorveyde Doğu Anadolu ve bunun içinde Van yöresinde aflatoksin M1 bulaşmasına çok düşük düzeyde ve çok az sıklıkta rastlanırken, bu referans yöntemi kullanmayan veya kullanma imkanı olmayan bir çok araştırmacının bulgularına göre bölge sütlerinde ve süt mamullerinde aflatoksin M1 düzeyi rastlama sıklığı olağan üstü yüksektir. Sayılarının çokluğu nedeniyle bu çalışmalar öylesine gerçek durumuna gelmişlerdir ki; örneğin bir tıp Profesörü bir halk konferansında rahatlıkla “buranın sütünü içmeyin içinde aflatoksin var” diyebilmektedir. Yöredeki bu problemlili durumu netleştirmek için TÜBİTAK’ın desteklediği veya bir anlamda yaptırdığı, referans yöntemi kullanması için her türlü masrafını karşıladığı ve 2 yılda 200 kadar süt üzerinde çalışılan bir çalışmada, yöre sütlerinde aflatoksin M1 düzeyinin son derece önemsiz bir miktarda bulunması üzerine “tek bir çalışmaya dayanarak Van yöresinde sütlerde aflatoksin problemi yoktur diyemezsin” demektedir.

Diğer alanlarda da benzeri örnekler bulunabilir.

Sonuç olarak;

Devletin en önemli görevlerinden birisi vatandaşlarının beslenmesi için yeteri miktarda ve güvenli gıda sağlamaktır. Bu iki özellik birlikte ele alınmalıdır. Başka bir deyişle üretimde miktar artırılırken kaliteden ve gıda güvenliğinden ödün verilmemelidir. Kalite özelliklerinin önemli bir kısmı ve miktar ile ilgili özellikler tüketici tarafından kolaylıkla fark edilebilirken, gıda güvenliği ve özellikle bulaşanlar tüketicinin el ve gözle yapacağı inceleme ile ortaya konması mümkün değildir. Bu durumda tüketicinin korunmasının sorumluluğu daha da çok ilgili kamu kurumlarına düşmektedir. Satışa sunulan her partide tüm gıda güvenliği faktörlerinin laboratuvar testleri ile ortaya konması, sorunlu olan ürünün imhası gibi bir yaklaşım hem terk edilmiş hem de pratikte hiçbir zaman uygulanamamıştır.

Günümüzün yaklaşımı o mamulde olabilecek tüm risklerin oluşmadan engellenmesi ve sonuçta tüm üretimin güvenli olmasının sağlanmasıdır. HACCP Sistemi, ISO 2200, EUROGAP gibi gıda güvenliği sistemlerinin genel stratejisi budur. Bu sistemlerin hepsi yukarıda da belirtildiği gibi üretilen her gıdada bir tehlike ve risk analizini gerekli görmektedir. Bu analizlerin en azından bulaşanlar için yapılabilmesi bu konuda sağlıklı ulusal bir veri tabanının bulunmasına ve bu veri tabanının her türlü bilimsel, üretici, imalatçı, tüketici kurum ve kişilere açık olması gerekir. Bu veri tabanı statik bir tablo değildir. Yeni üretim şekilleri, yeni fark edilen tehlikeler, Toplum, mamul, üretim ve tüketim tarzındaki değişiklikler ortaya yeni birçok tehlikenin de çıkmasına veya ortadan kaybolmasına neden olur. Bu nedenle Ulusal gıda güvenliğinden sorumlu kuruluşlar tüm tarımsal üretimimizi ve gıda sanayiini kontrol altında tutacak şekilde izleme ve tarama programları oluşturmalı ve verilerinin hızla değerlendirilerek toplumun veya bir kesiminin tükettiği gıdadan dolayı her hangi bir risk altında olup olmadığı ortaya konmalı ve var olan riskler yasal ve uygulamalı olarak alınacak tedbirlerle giderilmelidir.

Bulaşanlar veritabanını oluşturmak üzere sörveylerin yapılması çok ciddi bir kamu görevidir. Bu nedenle sorumlu kuruluşlar tarafından onaylanmış ve analiz güvenilirliği bağımsız kurumlarca izlenen ve denetlenen bir laboratuvarlar sistemi ile yapılmalıdır. Bu laboratuvarlar sistemi bir hiyerarşi içinde il laboratuvarları, bölge laboratuvarları ve ulusal referans laboratuvar(lar)ı'dan oluşmalıdır.

Özellikle gıda güvenliği ile ilgili yaklaşımlar tek bir merkezden koordine edilmelidir. Bu merkez başta gıda güvenliğini sağlamada sorumlu kuruluşlar olmak üzere, üretici, tüketici, üretimde görevli mesleklerin örgütleri gibi grup veya kuruluşların temsilcilerinin karar verici olarak katıldığı bir kurul tarafından yönetilmelidir. Elde edilen veriler, hesaplanan riskler ve alınacak tedbirler tüm belirtilen gruplar tarafından paylaşılmalı ve tüm bilgiler herkese açık olmalıdır. Unutulmamalıdır ki bilginin saklanması toplumda en kötü sonuçtan bile daha kaygı verici bir etki bırakmakta ve bu boşluğu dolduran söylenceler saklanan kötü durumdan daha büyük olumsuzluklara neden olmaktadır.

Gıda güvenliğinin sağlanması her şeyden önce doğru ulusal stratejilerin hazırlanarak hayata geçirilmesi ile mümkündür. Bu kapsam çerçevesinde gıda güvenliği izleme ve sörveylerini bilimsel araştırma amaçları (bilimsel bir yayın oluşturmak) ile ele almak doru değildir. Tabii ki her konuda olduğu gibi bu konularda da araştırma yapılabilir. Ancak bakanlığın tamamen

akredite edilmiş ve izlenen laboratuvarlar ile elde ettiği güvenilir veritabanı her türlü bilimsel karşılaştırma ve değerlendirme için hem mevcut olmalı hem de kullanıcılara açık olmalıdır.

Tüm toplum ve ilgili bilim adamları olarak bulaşanlar sorununun esas olarak gelişen dünyanın oluşturduğu bir sorun olduğuna inanılmaktadır. Üretici kuruluşlar bir savunuyu olarak başta belirtilen paradoksu kullanmaktadırlar: İnsanın sağlıklı olarak gelişimi ve yaşamını devam ettirmesini sağlayacak yeterlilikte gıda üretimi ancak yoğun teknoloji ve üretimi artıran ürün kaybı risklerini azaltan tarımsal kimyasalların kullanımı ve kirlenmiş olsa olabilecek her toprak parçasının ve su kaynağının tarımsal amaçlarla kullanılması ile mümkündür. Ancak bulaşanlar bu sürecin doğal sorunudur. Başka bir deyişle eğer karnımızı doyuracak kadar gıda istiyorsak güvenli gıda “lüksünden” vazgeçilmelidir. Ancak sorun başka bir şekilde ortaya konabilir: İyi Tarım Tekniğinin (GAP) uygulanmasının tüm şartları yerine getirilmelidir. Söz konusu ürün için tanımlanmış kimyasallar ve dozlardan, hasat zamanından ve gerekli işçilikten ekonomik nedenlerle taviz verilmemelidir. Başka bir deyiş ile günümüzde gıda güvenliği sorunlarının artışı, halkın beslenmesi için üretim anlayışından, daha çok gelir için üretmeye doğru bir değişimin de olduğunu söylemek çok yanlış olmaz.

Hemen hemen aynı tablo gıda sanayi ve gıda servis sektörü için de doğrudur. Televizyon haber ve magazin programlarına yansıyan kaçak gıda imalatının içinde bulunduğu korkunç durum hafızalarda kalan en yaygın örnekleri oluşturmaktadır. Büyük veya küçük bir çok perakendecide benzeri gıda güvenliği önlemlerini bilgisizlik ve/veya ekonomik nedenlerle ihmal ettiği gözlenmektedir.

Çözümün kolay bir formülü yoktur. Olabilecek tedbirlerin bir kaçı aşağıda aşağıda önerilmiştir: Üretici, tüketici ve kamunun birlikte sorumluluk üsleneyeceği ulusal gıda güvenliği stratejileri oluşturulup uygulamaya konulmalıdır.

Her il, her tarla veya işletmede alınan tedbirlerin aynı kararlılıkla uygulanıldığından emin olunmalıdır.

Çiftçi ve köylü Köy-Koop gibi kendi içinden doğan kooperatiflerle diğer sektörler karşısında güçlendirilmeli, bağımsız örgütlenmelerinin önündeki yasal olmayan engeller kaldırılmalı, bu kooperatifler vasıtasıyla tarımsal üretimde eğitim, tüketici hakları çevrenin korunması alanında bilinçlendirme ve otokontrol özendirilmelidir.

Organik tarım ile başlayan ve güvenli gıda üretimine imkan veren sistem lokal olarak birçok başarılı örnekler sergilemiştir. Bu alandaki deneyimden mutlaka yararlanılmalıdır.

Tarımsal üretime, gıda sektöründe olduğu gibi, bir sorumlu yöneticilik sistemi getirilmelidir. Çevre ve tüketici dernekleri ekonomik ve yasal olarak güçlendirilmeli denetim ve sorvey sonuçlarını elde edebilmeleri ve etik bir sorumluluk anlayışı ile bu çalışma sonuçlarını kendi kitlelerini korumak ve bilgilendirmek amacı ile yayınlatabilmelidirler.

Sorumlu kamu kuruluşlarının yapacağı en öncelikli görev; TÜBİTAK AB Çerçeve Programları Ulusal Koordinasyon Ofisi tarafından belirtildiği gibi Dünya ile koordineli olarak gıda güvenliği stratejilerini hazırlayarak alt yapılarını oluşturmak, buna bağlı olarak her potansiyel bulaşan için merkezi olarak planlanmış ve yönlendirilen izleme ve sorvey programları yapmak ve uygulama sonuçlarını tüm kamuya duyurmak ve alınacak tedbirler

için bilgi vermek ve daha sonra bu tedbirler ile sorunun indirildiği boyut ve yeni tedbirleri ilan etmektir. FDA gibi kuruluşların İnternet sitelerinde örnek uygulamalar görülebilir.

KAYNAKLAR

TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı II Tarım Şurası Gıda Güvenliği Komisyonu Çalışma Belgesi
<http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/V.Komisyon.pdf>

Türk Gıda Kodeksi – Gıda Maddelerinde Belirli Bulaşanların Maksimum Seviyelerinin Belirlenmesi Hakkında Tebliğ, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı 23.09.2002 tarih ve 24885 Sayılı Resmi Gazete
TÜBİTAK AB Çerçeve Programları Ulusal Koordinasyon Ofisi (AB ÇP UKO) FOOD / “Gıda Kalitesi ve Güvenliği” Stratejisi Amaçları:
http://traccess.tubitak.gov.tr/fp6_yeni/DefaultIframe.aspx?aId=211

WHO Global Environment Monitoring System - Food Contamination Monitoring and Assessment Programme (GEMS/Food) <http://www.who.int/foodsafety/chem/gems/en/>

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Biz de size teşekkür ediyoruz.

Yalnız birkaç şey söyleyeceğim. İyi ki, Tarım Bakanlığı sonuçlarını yayınlamış, yani bu sonuçlar biliyorsunuz, son birkaç yılda laboratuvarlarda düzelme oldu. 1990’lı yıllarda -tabii çok iyi çalışan laboratuvarlarımız var, onları ayırıyorum- **Phtai**’nin bile laboratuvarlar arasında çok önemli derecede farklı olduğu durumlar söz konusuydu. Yıllarca biz Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğünün toplantılarına katıldığımızda, bunları çok tartıştık. Onun için ben o sonuçların çok da güvenilir, önemli bir kısmının güvenilir olduğuna inanmıyorum; onu da sayın hocamıza belirtmek istiyorum. Saygıdeğer hocalarım da burada, son birkaç yılda, belki son 5 yılda, 6 yılda artık laboratuvarlarda laboratuvar sorumluları, analizlerden sorumlu kişiler vesaire belirlenmeye çalışıldı.

Bir ilave yapacağım sayın hocamıza, daha sonra ben konuşmayacağım, hep size soru sormanız için vakit tanıyacağım. Ülkemizde ihmal edilen diğer bir konu da, gıda işleme, gıda hazırlama esnasında oluşan riskler. Örneğin, bugün ülkemiz için çok önem arz eden polisiklik bileşikler, aromatik bileşiklik, herotoksiklik, aromatik amiller, bunlar bizim en çok, özellikle et ürünlerinde hazırlama şekillerinde karşılaştığımız ciddi sorunlar. Sayın Neşet Kılınçer buyurun.

PESTİSİTLER

Prof. Dr. NEŞET KILINÇER
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Tarımsal ürünlerde ve gıdalarda pestisit kalıntıları zaman zaman toplum gündemine taşınır, yoğun tartışmalar yapılır. Özellikle dünya çevre günü, dünya gıda günü gibi günlerde veya ürünlerimizin ilaç kalıntıları nedeniyle ihraç edilen pazarlardan dönmesi durumunda tartışmalar yapılır, bu konuda programlar düzenlenir, öneriler yapılır, ancak bir süre sonra konu bir sonraki olaya kadar unutulur ve rafa kaldırılır. Bu nedenle bu konuda bazı iyi niyetli çabalara rağmen, temelde kalıcı çözüm üretilmemekte ve uygulamaya konulamamaktadır. Bu konudaki risklere ve çözüm önerilerine geçmeden önce neden pestisit kullanıyoruz, kullanılan pestisitlerin kullanım miktarı ve olumsuz etkileri konusunda kısaca bilgi verilmesi yararlı olacaktır. Tarımsal ürünlerin değişik aşamalarında ürünlerde ve gıdalarda kayıplara neden olan çok sayıda zararlı ve hastalık etmeni vardır. Bunların ürünlere verdiği zararlar, yıllara ve ekolojik koşullarsa bağlı olarak % 10 ile % 30 arasında değişmektedir. Ancak bazı durumlarda bazı zararlıların neden olduğu ürün kayıpları % 100' e kadar ulaşabilmektedir. Zararlı ve hastalık etmenleri sadece nicelik kayıplara neden olmamakta, ürünlerin kalitelerini ve pazar değerlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenlerle tarımsal üretimde kaliteli ve bol ürün almanın yolu zararlılar ve hastalık etmenlerine karşı etkin bir savaşımdan geçmektedir. Tarımsal ürünlerde zarar yapan zararlılar ve hastalık etmenlerinin başlıcaları aşağıda verilmiştir:

Nematodlar (Nematoda)

Akarlar (Acarina)

Böcekler(Insecta)

Halkalı Solucanlar (Annelida)

Karıncadan bacaklılar (Gastropoda)

Kuşlar (Aves)

Kemirgenler (Rodentia)

Bakteriler

Funguslar

Virüsler

Yabancı otlar

Bu organizmalar içinden Dünyada tarım ürünlerinde değişik aşamalarda 2000 kadar zararlı, 1500 kadar hastalık etmeni zarar yapmakta ürünlerde kayıplara neden olmaktadır. Bu zararlılardan 500 kadarı, hastalık etmenlerinden de 300 kadarı ekonomik önemde zarar yaptıkları için bunlara karşı savaşım uygulanmaktadır. Türkiye'de ise zararlı 500 türün 200'ü, 300 hastalık etmeninin de 150'si ve bazı yabancı otlar ürünlerde ekonomik düzeyde kayıplara neden oldukları için bunlara karşı savaşım zorunlu hale gelmektedir. Tarımsal savaşım denildiğinde ilk akla gelen kimyasal savaşımdır. Hatta ilaçlı mücadele ile tarımsal savaşım nerdeyse özdeş hale gelmiştir. Oysa kimyasal savaşımın olumsuz etkilerinin 1960'lı yıllardan itibaren araştırmalarla ortaya konulmasıyla kimyasal savaşıma alternatif savaşım yöntemlerinin araştırılmasına ve geliştirilmesine hız verilmiş, bir çok alanda başarılı sonuçlar

elde edilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. İlaç kullanımını önemli ölçüde azaltan bu yöntemler kısaca özetlenecektir.

Kanunsal Savaşım

Ülkede bulunmayan bir hastalık etmeni ya da zararlının ülkeye girişinin engellenmesi veya ülkeye giren bir etmenin ülke içinde yayılmasının önlenmesi için yasa ve yönetmelikler çerçevesinde yapılan düzenlemelerdir. Uzun yıllardan beri bu konuda yasa ve yönetmelikler bulunmasına rağmen, bu konuda hızlı tanı ve kontrol laboratuvarları özellikle giriş kapılarında oluşturulamadığı için bu konuda başarılı olunamamıştır. Yasal ve yasal olmayan yollardan bitki ve bitkisel üretim materyali girişleri etkin bir şekilde kontrol edilemediği için son yıllarda ülkede bulunmayan bazı zararlılar ve hastalık etmenleri Türkiye'ye girmiştir. Ancak 2006 yılında Avrupa birliği uyum çalışmaları kapsamında ileri donanımlı bazı laboratuvarlar kurulmuştur. Bu olumlu gelişme bu laboratuvarların deneyimli elemanlarla desteklenmesi ve etkinleştirilmesi ile sürdürülmelidir.

Kültürel Önlemler

Toprak ve iklim özelliklerine uygun çeşit seçimi, uygun toprak işleme, uygun gübreleme ve sulama, budama, doğru yöntemlerle hasat bitkilerin hastalık ve zararlılara karşı direncini önemli ölçüde arttırmakta, bazı koşullarda bazı etmenlere karşı savaşıma bile gerek kalmamaktadır.

Kimyasal Mücadele

Günümüzde tarımsal savaşımında kullanılan en yaygın yöntemdir. Diğer yöntemlere göre daha sınırlı bir bilgi birikimine gereksinin olması, sonuçların hemen görülebilmesi nedeniyle, kimyasal savaşım üreticiler tarafından yaygın olarak tercih edilen bir savaşım yöntemidir. Modern tarım ilaçlarının geliştirilmesiyle başlayan kimyasal mücadele 60 yıllık tarihi içerisinde pek çok gelişmeyi barındırmaktadır. Birinci generasyon ilaçları oluşturan klorlandırılmış hidrokarbonlu bileşikler, 1960'lı yılların başlarına kadar dünyada yoğun olarak kullanılmış, ancak parçalanma süresinin uzun olması nedeniyle kalıntının doğada uzun süre kalması besin zinciri yoluyla hedef alınmayan canlılara kadar ulaşması ve alıcı ortamlarda birikme yapması nedeniyle 1960'lı yılların ortalarından itibaren bir çok ülkede üretiminin yapılması yasaklanmıştır. Bugün dünyada birkaç ülkede üretimi ve kullanımı vardır. İkinci ilaç generasyonunu organik fosforlu preparatlar oluşturmuştur. Bu ilaçların ilk etkileri güçlü, kalıntının parçalanma süreleri de daha kısadır. Daha sonra karbamatlı bileşikler ve sentetik piretroidler geliştirilmiştir.

Biyolojik Mücadele

Zararlıların doğal düşmanlarını ve hastalık etmenlerini kullanarak, zararlı popülasyonlarını baskı altına alma çalışmaları biyolojik mücadele olarak nitelendirilmektedir. Bu yöntem çok eskiden beri bilinmesine karşılık 1960'lı yıllara kadar kimyasal savaşım karşısında güçsüz kalmış uygulama alanı bulamamıştır. Ancak bu yıllardan sonra kimyasal savaşımın çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin araştırmalarla ortaya konulması sonucu, biyolojik mücadele kimyasal savaşımın en önemli alternatifi durumuna gelmiştir. Bugün zararlılara karşı

birçok avcı (predatör), asalak (parazitoit), ve patojen biyolojik mücadelede kullanılmaktadır. Bunların bir bölümünün ticari olarak üretimleri ve dağıtımları yapılmaktadır.

Biyoteknik Savaşım Yöntemleri

Zararlıların fiziksel ve kimyasal uyarılara karşı tepkilerinden yararlanılarak geliştirilmiş bir savaşım yöntemidir. Bu alanda da son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmış özellikle feromonlar, cezbediciler (Atraktant), uzaklaştırıcılar (Repellent) zararlılarla savaşımında kullanılmaktadır.

Ancak alternatif savaşım yöntemleri konusunda yapılan bunca çalışmaya ve yapılan başarılı uygulamaya rağmen, tüm bitki koruma sorunlarını bu yöntemlerle çözüme olanağı maalesef bulunmamaktadır. Bu nedenle tarımsal savaşımında pestisitlerinde kullanımı kaçınılmaz görünmektedir. Bu gerçek karşısında araştırmacılar, ekolojiyi temel alan ve ekonomik zarar eşiğine dayalı yeni savaşım stratejileri geliştirmişlerdir. Kimyasal savaşım dışındaki tüm olanaklardan yararlanarak pestisitlerin ancak zorunlu durumlarda ve en düşük düzeylerde kullanımına olanak sağlayan bu savaşım yaklaşımı Entegre Mücadele (IPM) olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım tarımsal üretimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin yanında çevreyi koruma ve savaşımın ekonomik olması gibi bir misyonu da içermektedir.

Dünyada ve Türkiye’de İlaç Tüketimi

Yıllara göre değişmekle birlikte dünyada yılda 3 milyon ton pestisit kullanılmaktadır. Türkiye’deki kullanım miktarı da oldukça dalgalanma göstermektedir. İklim koşullarına, ürün fiyatlarına, Pazar koşullarına bağlı olarak tarımsal ilaç kullanımı 35 bin ile 45 bin ton arasında değişmektedir. Etkili madde düzeyinde pestisit kullanımı da 12 bin ton civarındadır. Kullanılan pestisit miktarı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında düşük düzeyde kalmaktadır.

Türkiye’deki pestisit kullanımı henüz korkulacak boyutlarda değildir. Ancak kullanımın bölgelere göre dağılımında bir dengesizlik söz konusudur. Kullanılan ilaçların 2/3’lük bölümü Ege ve Akdeniz kuşağında kullanılmaktadır. Bu bölgelerde de kullanımın yoğunlaştığı yerler bulunmaktadır.

Kullanılan ilaçların başlıcaları; İnsektisitler, Akarisitler, Nematisitler, Rodentisitler, Fungisitler, Bakterisitler ve Herbisitlerdir. Bunlar içinde özellikle insektisit ve herbisitler en fazla kullanılan ilaç grubunu oluşturmaktadır. Tarım ürünlerinde ve gıdalarda kalıntı riski açısından en önemli grubu insektisitler oluşturmaktadır. Dünyada kullanılan insektisitler; Klorlandırılmış hidrokarbonlu bileşikler, Organik fosforlu bileşikler, Karbamatlı bileşikler, Sentetik piretroidler, Bitkisel kökenli insektisitlerdir.

Dünyada bu kadar yoğun olarak kullanılan, doğru ve yerinde kullanılmadığı durumlarda çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuzluklara neden olan bu preparatların geliştirme aşamasında kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Bir kimyasal maddenin preparat haline gelebilmesi için 3-10 yıl süren yoğun ve kapsamlı testlerin ve yoğun çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bunlar içerisinde toksikolojik çalışmalar, kalıntı ile ilgili çalışmalar çok önemlidir ve özellikle üzerinde titizlikle durulmalıdır.

Toksikolojik çalışmalar; İlaçların sıcak kanlılara etkilerini, Kalıntı ve toleransla ilgili çalışmaları, Zehirlenme, ilkyardım ve tedavi ile ilgili çalışmaları, Çevre ve yabancı yaşama etkileri ile ilgili çalışmaları, Faydalı fauna üzerine etkileri ile ilgili çalışmaları içermektedir. Sıcak kanlılara etkileri değişik test hayvanlarında gerçekleştirilmektedir ve burada akut toksisite, kronik toksisite, reproduksiyon, iritasyon, mutajenik etki, teratojenik etki, alerjik etki, kanserojenik etki çalışmaları gerçekleştirilir.

Tarım ürünlerinde ve gıdalarda kalıntının insan sağlığına zarar vermeyecek bir düzeye ininceye kadar beklenmesi son derece önemlidir. Bu olgu son ilaçlama ile hasat arasında geçmesi gereken süreyi de belirler. Bu nedenle öncelikle izin verilen maksimum kalıntı düzeyinin saptanması son derece önemlidir. Bu konudaki çalışmalar test hayvanları üzerinde 2-3 yıl süren ayrıntılı deneylerle gerçekleştirilmektedir. Öncelikle hayvanlara etkili olmayan doz (NOEL- No Effective Level) belirlenmekte, vücut ağırlıkları ve insan için güvenlik faktörü dikkate alınarak günlük alınabilir dozlar belirlenmekte, bulunan bu değerler beslenme faktörlerine bölünerek izin verilen en yüksek kalıntı düzeyi bulunmaktadır.

İlaç uygulamalarından sonra kalıntının, toleransın altına ininceye kadar beklenilmesi hasadın bundan sonra yapılması gerekmektedir. Bu denli kapsamlı ve yoğun testlere ve çalışmalara rağmen neden hala tarım ilaçları çevre ve insan sağlığı açısından önemli bir risk oluşturuyor? Bu sorunun cevabı hatalı ve yanlış kullanımlardır. Kalıntı riskini önemli ölçüde arttıran bu uygulamalar; gereğinden fazla ilaç kullanılması, Önerilen dozdan daha yüksek dozda uygulanması, Önerilmeyen bir ilacın kullanılması, Uygun alet ve ekipman kullanılmaması, Aletlerin kalibrasyonunun uygun olmaması, Son ilaçlama ile hasat arasında gereken süreye uyulmamasıdır.

Kalıntı riski en fazla olan ürünler hasattan sonra hemen tüketime sunulan taze meyve ve sebzelerdir. Özellikle seralarda yetiştirilen ürünler risk taşımaktadır. Diğer bir risk grubu depolanmış ürünlerdir. Depolarda da insektisit ve fungusitlerin yanlış kullanımı kalıntı risklerini önemli ölçüde arttırmaktadır. Pestisitlere ruhsat verilmesi yasa ve yönetmeliklere göre yapılmakta, ancak ruhsat aşamasından sonra herhangi bir metadan farklı kalmamaktadır. Üreticiler ilaç satın alırken genellikle bayilere danışmakta, onlar tarafından yönlendirilmektedir.

Kalıntı sorununun nasıl çözüleceği konusu yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu konuda birçok görüş oluşturulmuştur. Yaygın görüş, devletin çok sayıda kalıntı laboratuvarları açması ve pazara gelen ürünleri etkin bir denetimden geçirmesi şeklindedir. Bu görüş gerçekçi değildir. Türkiye’de küçük ve çok sayıda işletme bulunmakta, ürünlerin pazarlanmasında ve tüketime sunulmasında bir çok aracı rol oynamaktadır. Bu nedenle bu karmaşık sistem için kalıntı içeren ürünün ve sorumlusunun bulunması hemen hemen olanaksızdır. Piyasa kontrolleri daha çok sorunun bulunup bulunmadığını anlamak, hangi preparatların risk oluşturduğunu ve hangi bölgelerde risk olduğunu izlemek için yapılabilir. Ancak bu denetimde bakanlığa bağlı bir kurumun değil, özel bir kurumun yapması daha gerçekçi olur.

Kalıntı sorununun çözümü, olaya kaynağında müdahale etmek, üretimin her aşamasında doğru ilacın doğru zamanda uygun dozlarda kullanımını sağlayan yeni üretim modellerinin uygulamaya konulması zorunlu görülmektedir. Son yıllarda dünyada tarımsal üretimde kullanımları giderek artan ve yaygınlaşan yeni üretim ve denetim yaklaşımları konuya bütüncül bir çözümler vaat etmektedir.

HaCCP (Hazard Analysis for Critical Control Point)
IPM (İntegrated Pest Management)
ICM (İntegrated Crop Management)
EUREP-GAP(Euro Retailer Produce Working Group- Good Agriculture Practice)
Ekolojik Tarım (Organik Tarım, Biyolojik Tarım)

Bu üretim yaklaşımlarında her aşamada gözetim ve denetim varlığı, riskleri azaltmakta daha sağlıklı ürünlerin tüketime sunulmasına olanak sağlamaktadır. Bu üretim yaklaşımlarının temel hedeflerinden birisinin de sürdürülebilirlik olması nedeniyle üretimin her aşamasında çevre dostu teknolojilerin kullanımlarına öncelik verilmektedir. Ancak bu üretim modellerinin hayata geçirilmesi belirli bir alt yapının oluşturulmasına ve bu alanda donanımlı elemanların yetiştirilmesine bağlıdır. Türkiye’de soruna kökten bir çözüm getirmek isteniyorsa toplam ilaç tüketiminin 2/3’lük bölümünün kullanıldığı taze meyve ve sebze üretiminin önemli bir bölümünün gerçekleştiği Akdeniz kuşağı öncelikli bölge olarak ele alınmalı, bu üretim modellerinin altyapı oluşturularak kademe kademe hayata geçirilmelidir. Bu yöntemlerle üretim yapan üreticiler özel teşvik primleri ile desteklenmelidir.

Bu programın bir parçası olarak üreticiler ve tüketiciler bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Sadece ihraç edilecek ürünlerde değil, iç tüketime sunulan ürünlerde de aynı özen gösterilmelidir. Burada pestisit kullanımının en önemli sorunlarından birisi olan kalıntı sorunu ele alınmıştır. Yanlış ve hatalı kullanım sonucu pestisitlerin hedef alınmayan canlılar gerekse çevre üzerinde bir çok olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Günümüzde tarımsal savaşım içinde pestisitlerin kullanımı hemen vazgeçemeyeceğimiz bir olgudur. Önemli olan bunların yerinde, zamanında ve tüm önerilere uygun olarak kullanılmasıdır. Böylece olası riskler ve olumsuzluklar en düşük düzeye indirebilecektir.

KAYNAKLAR

Kansu, A. 2000. Genel Entomoloji 430s. Ankara.

Matsumura, F. 1970. Toxicology of İnsekticides. Plenum Press, New York 503 pp.

Öztürk, S. 1997. Tarım İlaçları. Ak Basımevi, İstanbul 551 s.

Toros, S. ve Maden, S. 1991. Tarımsal Savaş Yöntem ve İlaçları. A.Ü. ziraat Fakültesi Matbaası 332.

Wilkinson. C.E. 1976. İnsekticide Biochemistry and Physiology Plenum Press, New York 503 pp.

Prof. Dr. Mükerrerem Kaya

Biz de sayın hocamıza çok çok teşekkür ediyoruz.

Veteriner ilaçları ve hormonlarla ilgili olarak Sayın Prof. Dr. Ayhan Filazi buyurun.

HAYVANSAL GIDALARDAKİ VETERİNER İLAÇ KALINTILARI VE RİSKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ

Ankara Üni. Veteriner Fak. Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hayvansal besinlerin veteriner ilacı ve yetiştiricilik ürünleriyle kirlenme riski güncelliğini korumakta ve tüketicilerde sürekli bir endişe yaratmaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığından ruhsatlı yaklaşık 1200 civarında veteriner ilacı bulunmakta ve bunlardan aşağı-yukarı 500 tanesinin sahada kullanıldığı belirtilmektedir. Bu kadar fazla sayıdaki ilaç çeşidinin yaygın bir şekilde kullanılması, doğal olarak besin değeri olan hayvanlarda ilaç kalıntısı problemini de beraberinde getirmektedir. Hayvanlarda ilaç kullanımını söz konusu olduğu sürece bunlardan sağlanan et, süt, yumurta, bal gibi besin maddelerinde ilaç kalıntısının bulunması kaçınılmazdır. Bu durumda yapılması gereken veteriner ilaçlarının hayvanlarda bilinçli ve kontrollü kullanımının sağlanarak hayvansal besinlerdeki ilaç kalıntı riskinin en aza indirilmesine çalışılmasıdır.

Kalıntı Problemine Yol Açan Önemli Veteriner İlaçları

- Antibakteriyel İlaçlar
- Hormonlar
- Antiparaziter İlaçlar
- Sinir Sistemi İlaçları
- Sindirim Sistemi İlaçları
- Yemden yararlanmayı ve canlı ağırlık artışını etkileyen ilaçlar

Gıdalardaki Veteriner İlaç Kalıntılarının Sakıncalı Etkileri

- Akut zehirlilik
- İlaç allerjisi
- Karsinojenik etkiler
- Mutajenik, teratojenik ve nörotoksisite
- Cinsiyet özelliklerinde değışiklikler
- Üreme fonksiyonlarında bozukluklar
- Mikrobiyolojik sorunlar
  1. Dirençli bakterilerin ortaya çıkması
  2. Sindirim kanalı bakterilerinde oluşan bozukluklar
  3. Gıda endüstrisinde oluşan sakıncalar

Akut zehirlilik

Gıdalardaki veteriner ilaç kalıntılarına bağlı olarak gelişen akut zehirlilik olguları, hastalık hali bulunmayan normal bireylerde sık rastlanan bir durum değildir. Bununla birlikte kalp bozuklukları, kas zayıflıkları, böbrek hastalıkları, bağışıklık sisteminin yetersizliği, karaciğer yetmezliği gibi hastalıklar bulunan insanlarda, kalp-damar sistemine yönelik bozukluklar, solunum yetmezliği ve genel zehirlenme belirtileri gibi akut zehirlilik belirtileri görülür. Gıdalardaki klenbuterol ve benzeri ilaçların bu türden etkilere yol açtığı kaydedilmiştir.

İlaç allerjisi

Gıdalardaki ilaç allerjisi olgusu, bireysel duyarlılık oluşan bir ilacın besinlerle alınması ile ortaya çıkan allerjik reaksiyonları ifade etmektedir. Bir çok ilacın duyarlı bireylerde allerjik özelliği vardır. Fakat çok az ilaç besinlerle alındığında allerjik reaksiyona yol açar. Allerjik reaksiyonun ortaya çıkması için söz konusu ilaçla daha önce karşılaşmış olması (örneğin insanlarda bir hastalığın tedavisinde daha önce kullanılma gibi) gereklidir. Bununla birlikte teorik olarak besinlerle alınan çok düşük düzeylerde ilaç kalıntısı bile duyarlı insanlarda allerjik reaksiyonlara yol açabilir. Örneğin 3 µg penisilin duyarlı insanlarda allerjik reaksiyonlara ve ölüme sebep olabilir. Aynı şekilde kloramfenikol gibi bazı ilaçlar allerjik tepkime ile ölüme yol açacak şekilde kemik iliğini baskırlar.

Yapılan araştırmalar bir çok süt örneğinde küçük miktarlarda penisilin kalıntısının olduğunu göstermesine rağmen, bu sütleri tüketenlerin çok azında allerjik reaksiyon görülmüştür. Eldeki verilerin bir çoğu süt ve süt ürünlerinden alınan penisilin kalıntılarının kronik ürtikere (kurdeşen) neden olduğunu göstermektedir. Çok az literatürde anafilaktik reaksiyon ve ölüm rapor edilmiştir. Penisilin allerjisine bağlı ölüm oranının 65 binde 1 olduğu belirlenmiş ve 1975-1990 yılları arasında sadece 10 vaka kaydedilmiştir. Bunların içerisinde hayvansal besinlerle alınan penisiline bağlı olanların sayısı çok daha azdır. Yukarıda da belirtildiği gibi besinlerdeki penisilin kalıntıları daha çok kronik ürtikere neden olmakta ve bu da penisilinaz tedavisi ile iyileşmektedir. Bu ilaçlardan başka hayvansal besinlerdeki tetrasiklin, streptomisin ve bazı sefalosporin kalıntılarının da allerjik reaksiyona yol açtığı kaydedilmiştir. Vaka sayısı az olsa da allerjik etki riski yüksek olan ilaçların tolerans düzeyleri allerjik etki gösterdikleri miktarlarla sınırlandırılmaktadır.

Karsinojenik etkiler

Karsinojenik etki riski olan bir çok ilacın hayvansal besinlerdeki kalıntıları da insanlarda kansere yol açabilmektedir. Bu nedenle bu tür maddelerin hayvansal besinlerde bulunmasına hiçbir düzeyde izin verilmez. Bazı sülfonamidler, nitrofuranlar gibi ilaçlar belirtilen sebepten dolayı besin değeri olan hayvanlarda kullanılmazlar ve dolayısıyla bunların KGA değerleri hesaplanmaz. 17-beta-östradiol ve DES gibi anabolik hormonlarda da karsinojenik etki riski her zaman mevcuttur.

Mutajenik, teratojenik ve nörotoksik etkiler

Besinlerdeki veteriner ilaç kalıntılarının bu çeşit etkileri ile ilgili çok fazla çalışma olmamakla beraber, kalıntıların mutajenik, teratojenik ve nörotoksik etkilerinin olabileceği kaydedilmektedir. Özellikle avermektin türevlerinin ve milbemislinlerin deney hayvanlarında beyin kabuğu ve beyincikte nörotoksik etkileri olduğu ortaya konulmuştur ve kalıntı halinde alındıklarında insanlarda da bu tür etkilere yol açabilecekleri kabul edilmektedir.

Cinsiyet özelliklerinde değişimler

Besinlerle alınan veteriner ilaçları nedeniyle erkeklik ve dişilik özelliklerinin değişmesi olgusu, 17-beta-östradiol, trenbolon asetat gibi anabolik hormonların alınması ile ortaya çıkmaktadır. Bu durum teorik olarak kabul edilmekle birlikte bu tür ilaçların besinlerle alınan miktarları ile cinsiyet özelliklerinin değişmesi mümkün görülmemektedir. Çünkü besinlerle

alınan miktarlardaki hormonların çok daha fazlası doğal olarak insan vücudunda bulunmaktadır. Şöyle ki, uygun şekilde hormon uygulanan ve kesilen hayvanlardan sağlanan etten 500 g yendiğinde kalıntı olarak alınan 17-beta-östradiol miktarı erkeklerde günlük olarak salgılananın 1/15 000'i, dişilerde salgılananın birkaç milyonda biri kadardır. Bu tür bozukluklar ancak hayvanlara uygulama hatası sonucu çok yüksek miktarlarda hormon verilmesi veya hormon uygulamasını takiben yasal bekleme süresine uyulmadan zorunlu olarak kesilen hayvanlardan elde edilen besinlerin tüketilmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir.

Üreme fonksiyonlarında görülen bozukluklar

İnsanlar için yine tam olarak kanıtlanamamasına rağmen besinlerdeki veteriner kalıntılarının, deney hayvanlarında fertilitate, gebelik oranı, canlı doğum oranı, yavruların yaşama oranı gibi özelliklerde ciddi düşümlere neden oldukları bildirilmiştir. Özellikle zeranol ile yapılan denemelerde bu tür bulgulara rastlanmış ve belli süre zeranol katılmış yemle beslenen sıçanların ve bunların yavrularının otopsislerinde erkeklerde testislerde, dişilerde ovaryumlarda küçülmeler saptanmıştır.

Mikrobiyolojik sorunlar

Hayvanlardan elde edilen gıdalardaki antibakteriyel ilaç kalıntıları nedeniyle meydana gelen sorunlar dirençli mikroorganizma suşlarının ortaya çıkması, sindirim sistemi bakteri topluluğunda oluşan bozukluklar ve besin endüstrisi ile ilgili ortaya çıkan sakıncalar olarak gruplandırılır.

1. Dirençli mikroorganizma suşlarının ortaya çıkması: Hayvanlarda kullanılan antibakteriyel ilaçlara ait et ve sütte bulunan kalıntılar, insanlar için patojen bazı bakterilerde direnç oluşumuna yol açabilir. Bu olay, kalıntı halinde alınan antibakteriyel ilaçların insan vücudunda bulunması şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, hayvan vücudunda direnç kazanmış bakteri türlerinin, et ve sütle insanlar tarafından alınması ve buradaki bakterilere genetik olarak direnç aktarımı yapmaları ile de (R-plazmid denilen bir ekstra-kromozomal yapının aktarılmasıyla) gerçekleşebilir. İnsanlardaki enterobakterilerin direnç kazanmalarının en önemli nedenlerinden birinin, hayvanlarda gelişimi artırmak amacıyla kullanılan virjiniamisinin besinlerdeki kalıntıları olduğu kaydedilmektedir. Bu durum bilim adamlarınca son yıllarda oldukça önemsenmektedir. ABD'de Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından 1998 yılında başlatılan ve halen devam etmekte olan "Hayvansal besinlerdeki antibakteriyel ilaç kalıntılarının insan sağlığına etkileri" isimli izleme ve değerlendirme çalışması kapsamında bu konu özel bir başlık halinde değerlendirilmektedir. Avrupa'da da bu konuya önem verilmekte ve Avrupa Birliği Hayvan Besleme Bilimsel Kurulu isimindeki bilimsel bir topluluk bu konuda sürekli çalışmalar yapmaktadır.

2. Sindirim sistemi bakteri topluluğunda oluşan bozukluklar: Bağırsak içeriğinin 1 g'ında 400'den fazla türde, yaklaşık 10^{11} adet (100 milyar) bakteri bulunur ve bunların %90'ı anaerobiktir. Sindirim sistemindeki bakteri florası stabildir ve çok önemli bir bariyer etki oluşturarak yabancı mikroorganizmaların girişini engelleme, sindirime katkıda bulunma gibi işlevleri yerine getirir. Hayvansal besinlerle alınan antibiyotik kalıntılarının insanlardaki bağırsak florasındaki ekolojik dengeyi bozma gibi zararlı etkilerinin olduğu düşünülmekle birlikte bu konuda yeterli bilgi yoktur. Sadece in vivo ve in vitro bazı deneyler mevcuttur ve

bunların insanlar için doğrulanması gerekmektedir. Yine de antibiyotiklerin tolerans düzeyleri belirlenirken hayvan deneylerinde bağırsak florasına etkileri göz önüne alınmaktadır.

3. Besin endüstrisi ile ilgili mikrobiyolojik sakıncalar: Bu tür sakıncalar özellikle sütte bulunan antibiyotik kalıntıları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Sütteki bu kalıntılar özellikle peynir ve yoğurt yapımında rol oynayan bakterileri etkileyerek, ürünlerde bozukluklar oluşmasına yol açmaktadır. Bu yüzden peynir ve yoğurt endüstrisinde kullanılan sütlerde antibiyotik kalıntılarının rutin kontrolünün yapılması gerekebilmektedir. Benzer şekilde antibiyotik kalıntısı bulunan etler sucuk ve benzeri ürünlerin hazırlanması için uygun değildir.

Hayvansal besinlerde ilaç kalıntısı görülmesinin nedenleri

A:B.D. Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) çeşitli kuruluşlar tarafından yapılmış araştırmaları değerlendirerek şu sonuçlara varmıştır:

1. Antibiyotik kalıntıları en çok rastlanan kalıntılardır. Antibiyotiklerden streptomisin, penisilin, oksitetrasiklin ve neomisin en fazla kalıntı problemi oluşturan ilaçlardır. Sülfonamidlerden ise en fazla sülfametazin kalıntı problemi oluşturmaktadır.
2. Kalıntılara en fazla ergin sığır, dana ve domuz etlerinde rastlanmaktadır.
3. Kalıntıların en önemli nedeni olarak yetiştirici ve hayvan bakıcılarının hataları görülmektedir. Yasal bekletme sürelerine uyulmaması ve tedavi kayıtlarının düzenli tutulması en fazla belirlenen hatalardır.
4. Yetiştiricilerin kalıntılardaki sorumluluğu %80 olarak belirlenmiştir.
5. Kalıntılar büyük oranda enjeksiyon şeklinde uygulanan ilaçlar nedeniyle oluşmaktadır. Uzun etkili ve yavaş salınan formülasyonlar halinde uygulanan penisilin ve oksitetrasiklin preparatları en sık rastlanan kalıntı sebepleridir.
6. Uygun ilaç kullanılmaması en önemli kalıntı nedeni değildir.

Kalıntı izleme ve kontrol modelleri

Besinlerdeki veteriner ilaç kalıntılarında kaynaklanabilecek zararlı etkilere karşı insan sağlığının korunabilmesi için en önce yapılması gereken, bilimsel bir kalıntı izleme ve değerlendirme modelinin geliştirilerek etkili bir biçimde uygulanmasıdır. Böylece hem halk sağlığı korunur ve hem de besin endüstrisi ve tüketiciler için hayati öneme sahip bilgilere ulaşılması sağlanır. Ayrıca böyle bir izleme ve kontrol programına sahip olan ülkelerin ihrac ettikleri besinlerin güvenli olduklarına inanılır ve bu da o ülkeye uluslararası ticaret yönünden önemli kazançlar sağlar.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Uzmanlar komitesi etkili bir kontrol programı geliştirilmesi için ülkelerin yapması gereken uygulamaları tavsiye

niteliğinde belirlemiştir. Buna göre etkin bir kalıntı izleme ve kontrol programında şu uygulamalar yer almalıdır;

1. Tüm ülke çapında izleme programları ve laboratuvar analizlerinin yapılabilmesi için yetkili kurum veya birim devlet tarafından tespit edilmelidir.
2. Besinlerde kalıntı izleme programı da dahil olmak üzere ayrıntılı, dikkatli ve çok yönlü bir entegre program hazırlanmalıdır. İzleme programında görevli kurum veya birim aynı zamanda besinlerde tolerans düzeylerinin üzerinde kalıntı tespit edilmesi durumunda atılması gereken adımları da belirlemelidir.
3. Ülkede üretilen ve ithal edilen veteriner ilaçları ve teknik maddeler derlenmeli ve kayıt altında tutulmalıdır.
4. Veteriner ilaçlarının üretimi, dağıtımı, satışı ve kullanımları ile ilgili ayrıntılı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
5. Veteriner ilaçlarının hayvanlarda etkinliği ve güvenli kullanımı ile her ilacın besinlerde bulunmasına izin verilen miktarlarını belirleyecek uygulamalar yapılmalıdır. Bunlar, besinlerdeki veteriner ilaçlarının tolerans düzeylerinin belirlenmesi, kalıntı tespiti amacıyla yapılacak test yöntemlerinin geliştirilmesi gibi uygulamalardır.
6. Sağlık sorunu oluşturabilecek kalıntıların tespiti amacıyla alınacak örneklerin sayısı, alınacak doku ve örnek miktarı belirlenmelidir. Alınan örneklerden çıkan sonuçlar istatistiksel olarak değerlendirilmelidir. (Ülke ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre sonuçların değerlendirilmesinde bazı esneklikler olabilir)
7. Kullanılacak analiz yöntemleri belirlenmelidir. İzleme programının başında fazla yatırım, ekipman ve eğitimli personel gerektirmeyen ucuz, nitel veya yarı-nicel olarak ölçmeye olanak veren analiz yöntemleri (İTK, disk difüzyon yöntemi gibi) kullanılmalıdır. Bu testlerde şüpheli belirlenebileceği gibi bunun tolerans düzeyindeki, hatta bu düzeyin de altındaki miktarları ölçülebilir. Dolayısıyla bu testlerden pozitif sonuç alınması ile aialç kalıntısının tolerans düzeylerinin üzerinde ve tehlikeli olduğu belirlenebilir.
8. Kaliteli bir izleme programının tamamlanması için, eleme testleri ile sağlanan bilgiler daha gelişmiş analiz yöntemleri ile doğrulanmalı ve bu analiz yöntemleri ile elde edilen sonuçlar değerlendirilerek ulusal limitler belirlenmelidir.
9. Veteriner ilaçlarının doğru kullanımı ve besinlerdeki kalıntı riskini azaltmak amacıyla veteriner hekimler ve yetiştiricilere yönelik eğitim programları düzenlenmelidir.

Kalıntıların ve zararının azaltılması

Gıdalardaki veteriner ilaç kalıntıları tamamen ortadan kaldırılamayacağından, kalıntıların ve insan sağlığına olan zararlarının azaltılması için aşağıda belirtilen hususlara hassasiyetle dikkat edilmesi gerekir;

1. Besin değeri olan hayvanlarda mutlaka ulusal otoritelerce tescil edilmiş, kullanım ve depolama şekilleri belirlenmiş veteriner ilaçları ve yetiştiricilik ürünleri kullanılmalıdır.
2. Bu ürünler kullanılırken, yasal olarak belirlenen ve etiketlerinde bulunan uygulamalara riayet edilmelidir.
3. Veteriner Hekimin üzerine düşen görevler:
  - Veteriner hekim, her ilaç kullandığında o ilacın hayvansal besinlerdeki kalıntısının insan sağlığına olabilecek olumsuz etkilerini göz önünde bulundurmalıdır.
  - Veteriner ilaçları, genel kural olarak veteriner hekim gözetiminde kullanılmalıdır. Veteriner hekim, yasal bekletme sürelerine uyulmasında en önemli fonksiyona sahip kişidir.
  - Veteriner hekim, ilaç kalıntılarının sakıncaları ve bekletme sürelerine uyulmasının hayati önemi hakkında yetiştiricileri eğitmelidir.
  - Tedavi uygulanırken, kesin tanı konulmaya çalışılmalı ve daha sonra ilaç uygulamasına geçilmelidir. İlaç uygulanırken en fazla etkinlik ve en az risk oluşumu sağlanmaya çalışılmalıdır. Tedavi amacına uygun ilaç ve uygulama yolu seçilmelidir. Farmakolojik yararları kesin olarak ortaya konmamışsa kombine ilaç uygulanmasından kaçınılmalıdır.
  - Veteriner hekimler, kontrolsüz ve limitsiz ilaç tüketiminin aşırı şekilde istenmeyen kalıntı oluşmasına neden olacağını, özellikle antibakteriyel, antikoksidial, antelmantik ilaçların ve hormonların yüksek düzeyde kalıntı potansiyeline sahip olduklarını unutmamalıdır.
  - Veteriner hekimlerin kalıntıların kontrol altına alınması için uygulanması gereken izleme ve kontrol programlarının planlanması ve uygulanması hususlarında sorumlulukları vardır.
  - Veteriner hekimler, ilaç uygulanan hasta hayvanlarla sağlam hayvanların ayrılmasına önem göstermeli ve uygulanan ilaç kayıtlarını eksiksiz tutmalıdırlar. Böylece yoğun hayvan popülasyonuna sahip entegre üretim yerlerinde tedavi uygulanan hayvanlardan elde edilen ve tüketilmemesi gereken hayvansal ürünlerin yanlışlıkla tüketime sunulması önlenmiş olacaktır.
  - Veteriner hekimler, kalıntılarla ilgili ulusal kanun ve düzenlemeleri takip etmek ve uygulamakla sorumludurlar.
4. Kamu kurumlarının üzerine düşen görevler
  - Kamu kurumları, veteriner hekimlikte kullanılan ilaçları kalıntı yönünden değerlendirmeli, sınıflandırmalı ve eksik bilgileri tamamlamak için gerekli araştırmaları yapmalıdır. İlaç firmaları da ilaçlarının faydaları yanında kalıntı riski gibi olumsuzlukları da açıklamakla sorumludurlar.
  - Tüm ilaçların kutu, şişe, kap ve prospektüslerine ilaç için yasal bekletme süreleri kolayca görülebilecek şekilde yazılmalıdır.

- Ulusal otoriteler, bir kalıntı izleme ve kontrol programı geliştirmeli ve titizlikle uygulanmasını sağlamalıdır.
  - Kalıntı izleme ve kontrolünde kullanılacak analiz yöntemleri ulusal otoritelerce belirlenmelidir.
  - Kamu kuruluşlarının üzerine düşen en önemli görev, veteriner hekimlikte kullanılan ilaçların üretiminden dağıtımına, uygulanmasından gıda güvenliğinin sağlanmasına kadar her aşamada etkin bir şekilde kontrol ve denetim yapmaktır.
5. Yetiştiricilerin üzerine düşen görevler
- Yasal bekletme sürelerine titizlikle uyulmalıdır. Bu konuda hem veteriner hekimler, hem yetiştiriciler hem de kamu kuruluşları çeşitli sorumluluklara sahip olmakla birlikte, yasal bekletme sürelerine uyulmaması özellikle yetirticilerden kaynaklandığından bu konuda en önemli sorumluluk yetiştiriciye düşmektedir.
  - Yetiştiriciler ürünlerini yasal bekletme süresinden önce satmak zorunda kaldıklarında mutlaka bu durumu alıcıya bildirmelidir.

Türkiye’deki durum ve kalıntılara ilişkin bilimsel ve yasal düzenlemeler

Ülkemizde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılmış veteriner ilaçları, tamamen kontrolden uzak ve bilinçsizce kullanılmaktadır. Ülkemizdeki gerçek durumu yansıtan şu saptamalar hayvancılığımız ve toplumumuzun sağlığı için hayati önem taşımaktadır;

- Tarım ve Köyişleri Bakanlığından ruhsatlı 1200 civarında veteriner ilacı bulunmakta ve bunlardan 450-500 adedi sahada yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.
- Veteriner hekim tarafından kullanılması gereken birçok ilaç, kolayca temin edilmekte ve yetiştiriciler ve hayvan bakıcıları tarafından rast gele kullanılmaktadır. Yetiştiricilerimizin ilaç kullanımı, yasal bekletme süresi gibi kavramlar hakkında hiçbir eğitimi bulunmamaktadır.
- İlaçların üretimi, dağıtımı ve kullanımı ile ilgili devlet etkinliği yok denecek kadar azdır.
- Piyasa denetimi çeşitli nedenlerle yapılamamaktadır (Yeterli alt yapı ve ekipman olmaması, bakanlıklar arasındaki yetki karmaşası gibi).
- Her yıl bilinçsiz ilaç tüketimi nedeniyle önemli ölçüde ekonomik kayıp meydana gelmektedir.
- Besinlerdeki kalıntıların izlenmesine yönelik bir alt yapı da mevcut değildir. Bu yüzden kirlilik boyutları hakkında sağlıklı veri bulunmamaktadır.

- Yapıcı ve hazırlayıcı koşulların varlığı göz önüne alındığında besinlerimizde aşırı miktarda ilaç kalıntılarının bulunma olasılığı oldukça yüksektir.

Bilimsel ve yasal düzenlemeler

Bütün gelişmiş ülkelerde ulusal otoriteler, halk sağlığını korumak amacıyla besinlerdeki veteriner ilaç kalıntılarının azaltılması için çalışmalar yapmaktadır. Besinlerdeki ilaç kalıntılarıyla ilgili olarak kabul edilebilir günlük alım limitleri Kodeks Alimentarius Komisyonunca belirlenir. Bu komisyon Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Gıda standartları programını yürütmekle sorumludur. Kodeks Alimentarius Komisyonu 1962 yılında kurulmuştur ve amaçları tüketici sağlığını korumak ve gıdalarla ilgili uluslar arası ticareti kolaylaştırmaktır. Komisyon, işlenmiş, yarı işlenmiş ya da çiğ gıda maddeleri ile ilgili standartları bir örnek haline getirir. Tüm bu temel yasal bilgileri içeren uluslar arası kitaba Kodeks Alimentarius adı verilir. Kodeks Alimentarius'ta gıda maddelerinin mikrobiyolojik normları da dahil olmak üzere hijyenik ve besleyici özellikleri ile ilgili şartlar, pestisid kalıntıları, katkı maddeleri, kirleticiler, etiketleme ve sunum şekilleri ile örnek alma ve analiz metotlarıyla ilgili şartlar yer alır.

Ayrıca WHO ve FAO Uzmanlar Komitesi de gıda katkıları ile ilgili çalışmalar yapmakta ve yapılan çalışmalar WHO ve FAO tarafından yayımlanmaktadır.

Türkiye'de ise besinlere yansıyan veteriner ilaç kalıntılarının azaltılması ve bu kalıntılarla ilgili halk sağlığının korunması görevleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü çeşitli komisyonlar kurarak bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Ülkemizden ihraç edilecek gıda maddelerindeki kalıntıların kontrol edilmesi için, doğrudan Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı olan İl Kontrol Laboratuvarları ile Etlik, Pendik ve Bornova Veteriner Kontrol Araştırma Enstitüleri yetkili kılınmıştır. (19.01.2005 tarih ve 25705 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Canlı Hayvanlar Ve Hayvansal Ürünlerde Belirli Maddeler İle Bunların Kalıntılarının İzlenmesi İçin Alınacak Önlemlere Dair Yönetmelik gereği yapılmaya çalışılmaktadır)

Besinlerdeki veteriner ilaç kalıntıları ile ilgili en önemli mevzuat 16.11.1997 tarih ve 23172 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği'dir. Türk Gıda Kodeksinde veteriner hekimlikte kullanılan ilaçların ülkemiz için tolerans düzeyleri ve kabul edilebilir günlük alım limitleri yer almakta ve AB mevzuatına paralel olarak sürekli güncelleştirilmektedir. .

KAYNAKLAR

Anon (1996), Residues of veterinary drugs in foods. Codex Alimentarius. Vol.3. FAO of the UN, Rome.

Dayan, AD (1993), Allergy to antimicrobial residues in food: Assessment of the risk to man. Vet. Microbiol., 35:187-192.

Filazi, A. ve Yarsan, E. (1995): Tavuk yemi örneklerinde ölçülen furazolidon düzeyleri. Ankara Üniv. Vet. Fak. Derg., 42:499-503.

Filazi, A. ve ark. (1999): Türkiye'nin Çukurova Bölgesinden toplanan bal örneklerinde organik fosforlu insektisid kalıntılarının belirlenmesi. Türk Koop. Ekin Derg., 10:49-54.

Filazi, A. ve ark. (2003): Metal concentrations in tissues of the Black Sea fish *Mugil auratus* from Sinop-Icliman, Turkey. *Hum Exp Toxicol*, 22: 85-87.

Filazi, A. ve ark. (2003): The influence of amitraz on biochemical parameters in mice. *Hum Exp Toxicol*, 22: 99-101.

Filazi, A. ve ark. (2003): Pathological findings in acute amitraz intoxication in mice. *Turk J Vet Anim Sci* 28: 873-878.

Filazi, A. ve ark. (2005), Residues of gentamicin in eggs following medication of laying hens. *British Poultry Science*, 46:580-83.

Filazi, A. ve ark. (2006), Residues of gentamicin in eggs following medication of laying hens. *Feedinfo News Service*. Kaynak: www.feedinfo.com (27.04.2006)

Kaya, S. ve ark. (1992), Mezbahadan sağlanan sığır et, karaciğer ve böbrek örneklerinde antibiyotik kalıntıları. *Ankara Üniv. Veteriner Fak. Derg.*, 39:13-29.

Kaya, S. Ve Unsal, A. (2000). Besinlerdeki ilaç kalıntıları. 699-711. Alındı: *Veteriner Uygulamalı Farmakoloji Cilt 2, Baskı 2. Medisan Yayınevi, Ankara.*

Paige, JC (1997). Public health impact on drug residues in animal tissues. *Vet. Hum. Toxicol.*, 39:162:9

Şanlı, Y (1999). *Veteriner Klinik Farmakoloji ve İlaçla Sağaltım İlkeleri*, Özkan Matbaacılık *Vet. Hum. Toxicol.*, 39:162:9

WHO (1988), Food additives series 23: Toxicological evaluation of certain veterinary drug residues in food. The 32nd Report of the Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives. Cambridge University Pres, Cambridge.

WHO (1999), Technical Report Series 888: Evaluation of certain veterinary drug residues in food. Fiftieth Report of the Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives. WHO, Geneva.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Ayhan Beye de çok çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi sorular kısmına geçiyoruz. Daha sonra hocamızın, Sayın Şeminur Topal'ın çok kısa bir sunumu olacak.

Buyurun.

TARTIŞMA

Doç. Dr. Zehra AYHAN

Ben Neşet hocama bir soru sormak istiyorum: Ben bir konuya dikkat çekmek istiyorum. Hocamız dedi ki, ilaç uygulamaları en fazla meyve ve sebzelerde. Son yıllarda meyve ve sebzeler özellikle tüketiciler için de çok fazla önerilen gıda grubu oldu. İçerdiği antioksidan nedeniyle anti kanserojen etkileri söz konusu. Bu bir çelişki değil mi, yani bir tarafta meyve ve sebzelerde ilaç uygulaması sonucu ilaç kalıntı olma ihtimali, dolayısıyla kanser yapma ihtimali var; bir taraftan da aynı zamanda anti kanserojen etkileri nedeniyle önerilen en önemli gıda grubu. Bu sizce büyük bir çelişki değil mi?

Prof. Dr. Neşet KILINÇER

Teşekkür ederim.

Ben en fazla ilaç kullanımı sebze ve meyvelerde demedim, en fazla kalıntı riski olan grup budur dedim. Özellikle seralar, buralarda çok yoğun ilaç kullanılıyor ve üretimin gereği de, kalıntı bekleme sürelerine riayet edilemiyor. İlaç uygulayacaksınız, 15 gün bekleyeceksiniz, sonra sebzeyi hasat edeceksiniz; bu zaten uygulamada mümkün de değil. Bunun için yeni üretim yaklaşımları var. Maalesef ben bunu aktaramadım sizlere. Ekolojik tarım gibi, sertifikalı üretim gibi, artık bitki koruma bugün geldiğimiz noktada ilaç tavsiyesiyle ilaç uygulaması değil artık, yani daha çok bilgi aktarımı. Ne zaman hangi yöntemleri kullanacaksınız, hangi ilaçları kullanacaksınız ve ne zaman hasat edilecek? Bunun için de buralarda bir pilot uygulamayla üretim danışmanlıklarının hızla devreye sokulması lazım. Bakın, simit fırınlarına bile gıda mühendisleri danışman olarak atanıyor, fırınlara gıda üretim tesislerine atanıyor, ama maalesef çok büyük üretim yapan seralarda böyle bir üretim danışmanlığı yok ve bunların kalıntı etkisinden toplumun bütün kesimleri zarar görüyor. Onun için sebzeler gerçekten dediğiniz gibi, antioksidan etkileri nedeniyle meyveler tavsiye ediliyor, ama bunlardan korkmamak lazım. Ama bunları da denetim altına almak lazım. Sadece analiz yöntemleriyle denetim mümkün değil, artık kaynağında denetim yapmak lazım. Üretim danışmanlıklarının mutlaka en azından pilot olarak Akdeniz Bölgesinde hayata geçirilmesi gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Sayın Mahir Gürbüz buyurun.

Mahir GÜRBÜZ

Çok yetkin bir konuşmacı grubu var. Bir de güncel bir sorun var, benim de kafamı kurcalıyor. Biyoteknoloji birim yöntemi anladığım kadarıyla ve bu yöntemle bitki ıslahı, hayvan ıslahı yapılıyor; doku kültürü, bitkiler arası, türler arası gen aktarımları vesair. Bu arada GDO sonuçlarını yaratan hayvansal kökenli mikroorganizmalardan da gen aktarımları söz konusu. Tabii, Tohumculuk Yasa Tasarısı da gündemde ve toplumda biyoteknoloji eşittir GDO sonucu türünden bilgiye dayalı olmayan yanlış yorumlamalar var. Buna belki biraz da bizler neden oluyoruz, yeterince açıklama yapmıyoruz. O nedenle, bu kritik ayrımın önce bizler tarafından yeterince kavranması gerektiğini düşünüyorum. Hangi konuşmacı bunu üstlenirse, minnettar kalırım. Bu ayrımı net biçimde ortaya koymamız gerekiyor. GDO'ya karşı olmak biyoteknolojiye karşı olmak anlamına gelir mi? Gelirse, bilime karşı olmak anlamına gelir mi? Teorik olarak biyoteknoloji GDO'yu da kapsıyor, o da doğru; ama ince ayrımı da bilim insanlarının yapması gerekiyor diye düşünüyorum.

Bir de, küçük bir dileğim var. İnsan besininin yarıdan çoğu, belki yarısı, hatta protein anlamında yarıdan çoğu hayvansal kökenlidir, hayvansal üretim sürecinde çok önemli roller üstlenen veteriner hekimlerinin, bu üç odanın çizgisiyle uyuşan örgütlerinin de bundan sonra düzenleyici olmasını diliyorum.
Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Sağ olun, çok teşekkür ediyorum.

Ben özellikle de şunu belirteyim, biraz önce Ayhan hocaya da söyleyecektim. Gıdayla besini de bir ayıralım. Çok bu toplantılarda görev alıyorum, her toplantıda da söylüyorum; gıda ayrı şey, besin ayrı şey. Gıda besin maddelerinden oluşan kompleks bir yapı. İçerisinde arzu edilmeyen unsurlar da var. Besin öğelerimiz de, besin maddelerimiz de, besin de bunlara diyoruz. Nedense geleneksel olarak, özellikle veteriner fakültelerinde besin hijyeni ve teknolojisi, yani gıda hijyenidir. Bunu da burada söylemek zorundayım.
Buyurun.

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Sayın Gürbüz'ün sorduğu soru gerçekten çok önemli. Bu hata yapılıyor. Biyoteknoloji denildiğinde genel kavram olarak, biyolojik bir canlıdan yararlanarak ya da biyolojik bir yöntemi kullanarak bir ürün elde etmektir, yani bir yoğurt yapmak da biyoteknolojidir, bir şarap yapmak, ekmek yapmak da biyoteknolojidir. Ama günümüz anladığımız, GDO dediğimiz olay, yani genetiği değiştirilmiş organizma kavramını kullanabilmemiz için, bu biyoteknolojinin başına bir modern lafını koymamız lazım. O zaman bu iki kavramı birbirinden ayırmış oluyoruz. Modern biyoteknoloji dediğimiz zaman, bu GDO demektir, eşittir GDO'dur; ama biyoteknoloji eşittir GDO değildir. Bunun arasındaki fark da, biyolojik bir organizmaya bu üretimi yaptırırken, içerisine bir de genin konulmasıdır. Eğer işin içerisinde hem biyolojik bir üretim, hem de bir gen varsa, bu o zaman GDO anlamına gelmektedir.

Mahir GÜRBÜZ

Hocam, bitki türleri arası gen aktarımı da sakıncalı bir olay mı?

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Bitkiler arası gen aktarımı tam 100 yıldan beri yapılıyor zaten, yani şu anda kullanılan klasik ürünlerin tamamına yakını bitkiler arası gen aktarılmış yen ürünlerdir. Ama bunlar GDO değildir. GDO olması için, yabancı bir organizmadan bu genin aktarılması gerekir. Mikroorganizmadan bitkiye aktarıyorsanız, bu genetiği değiştirilmiş organizma olur, ama buğdaydan buğdaya aktarıyorsanız, bu klasiktir.
Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mükerrerem Kaya

Buyurun.

Prof. Dr. Nafi ÇOKSÖYLER

Aslında Mahir Beyin sorduğu soruyu ben biraz daha farklı algıladım. Bu algılayış biçiminde aktaracak olursam, tabii ki biyoteknoloji, bilim, teknoloji, bunların hepsi insan refahı için. Ama insan refahını önde tutmaktan ziyade, biz kâr getirisini, onun kısa vadede getirisini ön plana çıkarttığımız zaman, hem kalıntı problemi, hem pestisit problemi, hem GDO problemi, hepsi birden meydana geliyor. Önemli olan, insanın bu tercih sırasında, asıl kâr değil, insana hizmet diye bir kavramı geliştirecek sistemler kurması gerekiyor.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Buyurun.

Engin BAŞARAN (Tüketiciler Derneği Genel Başkanı)

Sayın hocam, bizler en çok gıda sorunlarında zorlanıyoruz. Gerçekten benim de en korktuğum konu, derneğe bir gıda şikâyetinin gelmesi, ne yapacağımı bilemiyorum. Tüketicileri bilinçlendirmek için uğraşıyoruz; işte et alırken mühürlenmiş veteriner kontrolünden geçmiş et almaya dikkat edin, yeni yeni başladık, marketlerden sebze alıyorsanız, geriye doğru izlenebilirliğine dikkat edin diyoruz. Ama biz tüketici örgütleri bir ürün aldığımızda, bunu analiz ettirmek istediğimizde, nereye gideceğimizi bilemiyoruz. Üniversitelerimizin laboratuvarları var. Acaba üniversitelerimizin laboratuvarlarında bugünkü koşullarda çok zor kendi kendine yeten tüketici örgütlerinin analizlerini ücretsiz olarak yapmanız mümkün mü? Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Çok teşekkür ediyorum.

Ben Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümünde öğretim üyesiyim; Erzurum'a getirirseniz ben ücretsiz yapabilirim. Bu konuyu burada kapatıyorum, çünkü döner sermaye kapsamında yapılması gerekiyor, bir masrafı var. Ancak bugün TÜBİTAK'ta da olsa, diğer kuruluşlarda da yapıyorlar. Zannedersem, Hıfzıssıhha'da da aynı durum söz konusu.

Buyurun.

Özlem ...

Merhaba.

Murat hocaya bir sorum var; GDO'lu ürünler Türkiye'de yetiştirildiği takdirde, çevredeki yerel çeşitler azalmaya başlayacak, bu söylenir. Acaba bunu engelleyebilmek için bireysel olarak bizim yapabileceğimiz bir şey var mı?

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Bireysel olarak yapabileceğimiz hiçbir şey yok. Bunların yasalarla ve yönetmeliklerle kontrol altında tutularak, bilinçli bir şekilde yapılması lazım, yani kişisel olarak yapılacak hiçbir şey yoktur bu konuda.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Buyurun.

SALONDAN

Sayın Murat Özgen hocama bir sorum var: Az önce sunumda anlattığımız gen transferinde terminatör genlerin o bitkinin bir sonraki tohumluğunun kullanılmaması için aktarıldığını, bu işin ticari olarak yapıldığını söylediniz. Bu transgenik ürünlerin tohumlukları nasıl üretiliyor? Bir de, günümüze kadar, yani son birkaç aya kadar bu transgenik ürünlerin ülkemize girişiyle ilgili çok büyük tehlikelerin olduğunu konuşuyorduk. Şimdi ise, yeni bir tohumluk sertifikasyon kanunu çıkmak üzere. Bununla nasıl bir ilişkisi var? Burada devlete düşen görevler nelerdir? Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

Transgenik tohumların her yıl çiftçi tarafından alınması gerekir, bunun bir de sosyoekonomik boyutu var, yani bu tohumlar kullanıldığı zaman, yeni bir dışa bağımlılık söz konusudur. Tıpkı melez tohumlarda olduğu gibi, çiftçinin her yıl bu tohumu satın alması ve o şekilde kullanılması gerekir. Aksi takdirde ertesi yıl ektiğiniz zaman, bunun sistem içerisinde yine toksik madde üretimiyle embriyo ölmekte ve o tohum çimlenmemektedir. Bunu tohum firmaları rutin hale getirmişler ve bu üretimi yaptıktan sonra terminatör gen aktarımıyla bu işi oluşturuyorlar, yani bu tamamen onların bir sırrı şeklindedir, yani bu tam olarak bilinmeyen bir şeydir. Bu amaçla transgenik tohumları üreten ülkeler tabii ki kâr edeceklerdir, yani kâr etmek için bu işi yapıyorlar. Yoksa, bir kere tohumluğu satarlar, çiftçi her sene kendi tohumunu üretir. O zaman bu firmanın bu kadar yatırım yapması, bu işe girmesi bir anlam ifade etmez.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Buyurun.

Necdet KİPMAN

Benim sorum Prof. Kılınçer'e olacak: İlaçların kalıntı riskini artıran faktörlerden birinin de önerilmeyen ilaçlar olduğu belirtildi. Üretici de önerilmeyen bir ilacı kullanmak istemez. Hatta konuyu yanlış önerilen ilaç şeklinde de değiştirebiliriz. Bilerek önerilmeyen ilacı kullanmaz. Konuyu özetlemek bakımından, şahit olduğum bir vakayı aktarayım: Ben yıllar evvel tavuklarımdaki ektoparazitler için ilaç almak üzere bir bayie gittim, ilacın adını da söyleyerek, ilacı aldım. O sırada elinde yaprak bitleriyle enfekte olmuş dalla biri geldi, gösterdi ve bir ilaç istedi. Adam benim tavuklardaki dış parazitler için aldığım ilaçtan bir kutu da indirdi, buyur, çok iyidir, çok yararlıdır dedi, veriyordu, ben müdahale ettim. İlaç satışında bayilerden ziraat mühendisi istihdam etmeleri hükme bağlandı. Ancak bu sadece

lafta kaldı, tatbikatta bu asla yok. Her bayii bir ziraat mühendisi istihdam ediyor, ama kâğıt üzerinde. Hiçbir bayide, eğer kendisi ziraat mühendisi değilse, istihdam ettiği ziraat mühendisini görmek mümkün değildir, çünkü ayda 300 milyon liraya da 1 ay orada kimse çalışmaz. Bu kabil seminerlerin bir amacı da, sorunlara çare üretmektir. Şimdi bunu nasıl önleriz? Ziraat mühendisi istihdamını nasıl gerçekleştirebiliriz? Bunun üzerinde durmak lazım. Önerilmeyen ilaçların kullanılmasını önlemek için bunun üzerinde durabiliriz. Fakat bunu da yerine getirmemiz mümkün değil. Maalesef, ne dün, ne bugün Tarım Bakanlığında hiçbir yetkili burada yok. Kendileri de bu konuda ne düşünüyorlar acaba?

Prof. Dr. Neşet KILINÇER

Teşekkür ederim.

Önerilmeyen ilaç derken, teknik talimatlarca ve teknik personelce önerilmeyen ilaçları kastediyorum. Gayet tabii, ilaç bayilerinin önerdiği ilaçlar her zaman doğru ilaçlar değil maalesef. Elinde ne varsa, bu onu öneriyor ve çoğu kez de yanlış ve gereksiz ilaçlar oluyor. Bunu önlemek için de, kaynağında bu işe çözüm bulmamız lazım, yani üretim danışmanlıklarını devreye sokabilirsek, geliştirebilirsek, bitki koruma mezunlarına, ziraat mühendislerine de gerçekten yeni iş alanları ortaya çıkacaktır ve çok daha sağlıklı üretim modelleri uygulamaya verilecektir.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Sayın hocam çok teşekkür ediyorum.

Şeminur Topal hanımefendinin bir isteği oldu. Buyurun.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Niyetim bir kaçak tebliğ vermek değil, ama Murat Beyin anlattıklarıyla çok örtüşen fikirlerim var ve bu konunun Türkiye açısından şu anki dehşetini bir gerçek hayat örneğiyle size sunmak istiyorum.

Ben Yıldız Teknik Üniversitesindeyim ve 2003 yılında üç arkadaşımınla birlikte biyomühendislik bölümünün kuruluşuyla görevlendirildim. Özellikle benim kullanacağım alan olarak verilen laboratuvar bana aynen bu şekilde teslim edilmişti.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Laboratuardaki şu şöyle yapıldı, onlara değil, bilimsel olarak, çünkü ona bizim şeyimiz değil sizin oradaki herhangi laboratuvarın, biz genel durum neyse, onu izah edelim lütfen.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

O zaman hiçbir şey söylememe gerek yok.

Prof. Dr. Mükerrerem KAYA

Teşekkür ederim, sağ olun.
Hepinize çok çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

V. OTURUM

GIDA SANAYİNDE YENİLİKLER

**Oturum Başkanı:
Doç. Dr. ÜMRAN UYGUN**

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Sevgili konuklar; hoş geldiniz.

5. Oturumu açıyorum. “Gıda Sanayinde Yenilikler” başlıklı bu oturumda 4 konuşmacımız vardı, ama dördüncü konuşmacımız henüz gelmedi. Belki ilerleyen dakikalar içinde katılacaktır.

Bu oturumda ilk konuşmacımız, Mustafa Kemal Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü Başkanı Sayın Doç. Dr. Zehra Ayhan.
Buyurun Zehra Hanım.

AKILLI AMBALAJLAR

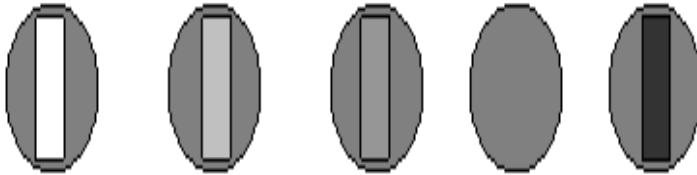
Doç. Dr. Zehra AYHAN

Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Akıllı ambalajlar özellikle gıdaların taşınması ve depolanması sırasında içindeki ürünü izleyebilen, ambalaj içi ve dışını algılayabilen, gıdanın güvenliği ve kalitesi hakkında tüketici ile iletişim kurabilen yeni ve gelişmekte olan sistemlerdir. Bu sistemlerde ambalajın içine veya dışına yerleştirilen veya ambalajlama materyalinin bileşimine eklenen, çevre atmosferi veya gıda ile etkileşimde bulunan bir indikatör/belirteç aracılığı ile ürünün tazeliği veya depolama koşulları hakkında tüketicinin bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır.

Genellikle iki tip akıllı ambalaj sistemi vardır. Birincisi ürün tanımlamaya ve izlenebilirliğe yönelik akıllı etiket taşıyan ambalajlardır (barkodlar, radyo frekanslı tanımlama etiketleri (RFID)) (1,2). İkincisi ise içindeki gıdanın kalitesi hakkında bilgi sağlayan ambalaj indikatörleridir (sıcaklık-süre indikatörleri, sızıntı indikatörleri, tazelik indikatörleri ve biyosensörler) (3). Akıllı ambalaj indikatörlerinin çalışma prensipleri genellikle sıcaklık-süre ölçümüne, kimyasal ve enzimatik değişimlerin ölçümüne veya mikrobiyolojik aktivite ölçümlerine bağlıdır (4).

Bunlardan sıcaklık-süre indikatörleri depolama ve dağıtım sırasında ürünün maruz kaldığı sıcaklık değişimleri hakkında fikir vermektedir. Referans sıcaklıktan sapmalar indikatörlerde renk değişimine neden olmaktadır (Şekil 1). Sıcaklık-süre indikatörü (Vitsab, TTI) özellikle depolanmış veya taşınmış, sıcaklık hassasiyeti olan bozulabilir gıda ürünlerinde enzimatik renk indikatörlerine bağlı olarak çalışır Lipit bileşenlerinin enzimatik hidrolizi sonucu meydana gelen pH değişimlerine bağlı olarak renk değiştiren indikatörler örnek olarak verilebilir. Bu indikatörler kese şeklinde olup iki bölüme ayrılmıştır: 1. bölümde lipit bileşenleri ve pH indikatörleri, 2. bölümde ise pankreatik lipaz enzimi bulunur. Sıcaklığın yükselmesiyle enzim aradaki bariyeri yıkarak lipit bileşenleri ile karışır, lipit bileşenlerinin hidrolizi ile oluşan kaproik asit benzeri asitler pH'nın düşmesine neden olur ve pH indikatörünün rengi yeşilden parlak sarıya döner. Sıcaklık süre indikatörleri pastörize süt, meyve suları, dondurulmuş çilek ve balık gibi gıda ambalajlarında kullanılabilir (4-7).

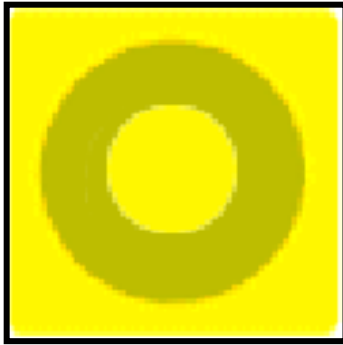
Şekil 1. Sıcaklık-süre indikatör örneği. Dikdörtgenin rengi etrafındaki elipsin renginden daha açıksa tavsiye edilen sıcaklık-sürede depolandığı anlamına gelmektedir.

Tazelik indikatörleri gıdada mikrobiyel gelişme ile meydana gelen metabolitler ile reaksiyona girerek gıdanın mikrobiyel kalitesi hakkında fikir vermektedir (Tablo 1). Mikrobiyel bozulma sonucu ambalajda biriken karbondioksit, aminler, amonyak, etanol ve hidrojen sülfür gibi

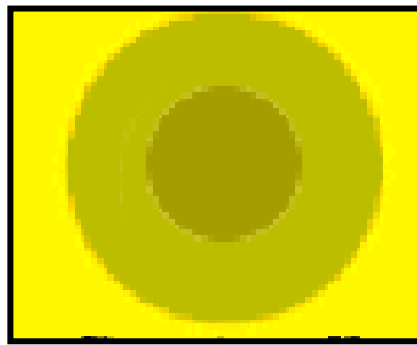
maddeler tazelik indikatörleri ile reaksiyona girmekte ve genellikle indikatörlerde ortaya çıkan renk değişikliği tüketiciyi uyarabilmektedir (Şekil 2). Balıklarda uçucu aminlerin oluşumu “FreshTag” adı verilen bir indikatör aracılığıyla renk değişimine bağlı olarak belirlenmekte ve balık tazeliği hakkında bilgi sağlayabilmektedir (5-6). Balıklarla ilgili yapılan bir bilimsel çalışmada ambalajda bulunan sensör pH değişimine duyarlı olan bir boya (bromoserol yeşili) içermektedir. Bu boya balıkta bozulma sonucu oluşan bazı uçucu bileşenler (trimetilamin, amonyak, dimetilamin vb) ile gözle görülebilir renk değişimine uğramaktadır. Çalışma sonucu balıkta bakteriyel bozulma ile sensör uyarısı arasında korelasyon bulunmuştur (8).

Tablo 1. Metabolik ürünler ve kullanılan tazelik indikatör metodu

Metabolik Ürün	İndikatör Metodu
CO ₂	Bromotimol bileşiğindeki renk değişimi
CO ₂ , SO ₂ , NH ₄	Ksilen mavisi, bromoserol mavi, serol, fenol ftalein gibi indikatörlerin ambalaj malzemesinde renk değiştirmesi
CO ₂ , NH ₄ , aminler, H ₂ S	CO ₂ , NH ₄ , amine duyarlı boyalardaki ve H ₂ S'e bağlı olarak meydana gelen renk değişiklikleri
Asetik asit, laktik asit, asetaldehit, amonyak	pH boyalarında ve etiketlerinde renk değişiklikleri
<i>E.coli</i> O157 enteroteoksin	Polidiasetilen bazlı polimerlerdeki renk değişiklikleri

TAZE

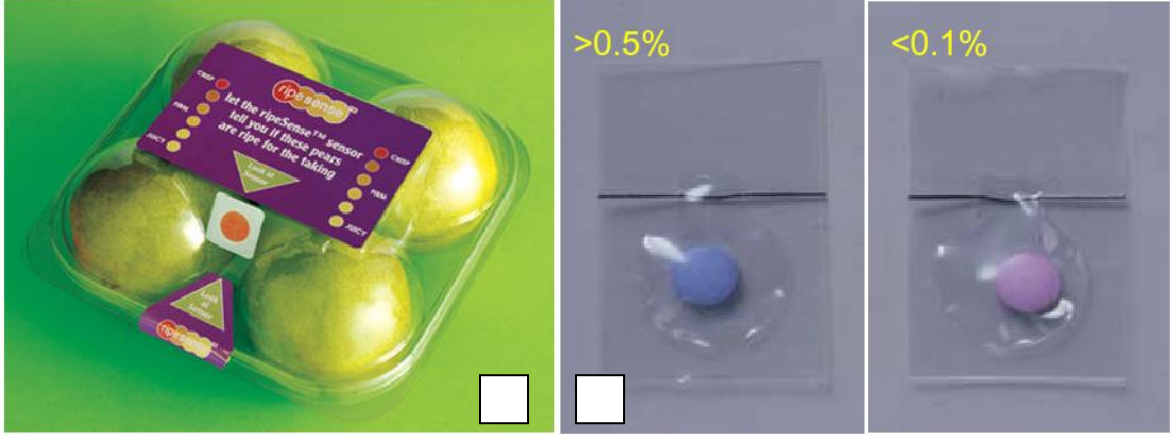
TAZE DEĞİL

Şekil 2. Tazelik indikatör örneği. Merkezdeki daire, çevreleyen daireden açık renkli ise “taze”, daha koyu ise “taze değil” anlamına gelmektedir.

Tazelik indikatör sistemi Kanada’da karidede denenmiş ve sonuç oldukça ümit verici bulunmuştur. Fakat bütün gıdalar aynı mekanizma ile bozulmadıklarından teknolojinin hala gelişmeye ihtiyacı vardır. Bir ürün için karakteristik olan birçok indikatörün diğeri için olmaması nedeniyle, akıllı ambalajlama sistemlerinin farklı ürün grupları için adapte olması gerekmektedir (9).

Sızıntı (Gaz) indikatör sistemleri olarak kullanılan oksijen ve karbondioksit indikatörleri gıda kalitesinin ve meyvelerde olgunluk durumunun izlenmesinde kullanılabilir (Şekil 3). Bu indikatörlerin büyük bir kısmı kimyasal ve enzimatik reaksiyon sonucu oluşan renk

değişimi prensibine dayanır. Bu indikatörler ambalaj içindeki gaz atmosferi ile dolayısıyla gıda ile temas halindedir ve ambalaj içindeki atmosfer değişimine bağlı olarak çalışırlar. Ambalajda sızıntı sonucu yalnızca iç atmosfer değişmekle kalmaz aynı zamanda dış ortamdan mikrobiyel bulaşı da söz konusu olabilmektedir. Sızıntı indikatörlerine floresan teknolojisi ile çalışan ve “OxySense” verilebilir (10).

Şekil 3. Gaz indikatör örnekleri: 1. Ambalaj içindeki meyvenin olgunluk durumunu gösteren indikatör içerir (Ripesense Ltd). 2. Ambalaj içindeki oksijen miktarı (%) hakkında bilgi veren indikatör içerir (Mitsubishi Gas Chemical).

Toksin indikatörleri tek bir mikroorganizmaya ait toksine spesifik çalışmaktadır. Bu indikatörlerde ana sorun toksin üreten patojenlerin genellikle gıdada oldukça düşük konsantrasyonlarda bulunması ve homojen bir dağılım göstermemeleridir. Bu nedenle kullanılacak indikatörün oldukça hassas ve gıdayla temas halinde bulunması gerekir (10, 11). Bu amaçla akıllı ambalajlamada biyosensörler kullanılabilir. Biyosensörlü ambalajlarda 2 komponent vardır:

1. Biyoreseptör:

- Enzim, antijen, hormon, mikroorganizma, nukleik asit gibi organik veya biyolojik bir materyaldir
- Belirlenecek hedef analiti belirler

2. Sensör:

- Biyokimyasal sinyalleri sayılabilir elektrik sinyaline dönüştürür

Biyosensörlü ambalajlar prototip olarak geliştirilmesine rağmen henüz ticari uygulaması bulunmamaktadır. Bunlardan immünokimyasal reaksiyon prensibine dayanan Food Sentinel Sistem (SIRA Technologies, USA) spesifik patojen varlığında barkodla etkileşir, bunun sonucunda barkod siyahlaşır ve okunamaz hale gelir. Toksin Guard sisteminde (Toksin Alert, USA) ise plastik film antikör içerir ve patojenik mikroorganizmaların belirlenmesinde kullanılır. Hedef patojen varlığında ambalaj materyali gözle görülebilir ve tüketiciyi uyarabilecek bir sinyal verir. Düşük düzeydeki patojen miktarını belirlemede çok hassas değildir bu yüzden ciddi kontaminasyon olduğu zamanlarda belirteç olarak kullanılabilir (3).

Tablo 2. Akıllı ambalajlama tipleri, kullanım amaçları ve kullanım alanları (5-6)

İndikatör Tipi	Kullanım Amacı	Kullanım Alanı
Sıcaklık-süre indikatörü	Sıcaklık-süre ve sıcaklık dalgalanması	Soğuk ve dondurulmuş koşullarda saklanan gıda ambalajları
O ₂ indikatörü	Sızıntı	MAP ile muhafaza edilen ve vakumlu gıda ambalajları
CO ₂ indikatörü	Sızıntı	MAP ile muhafaza edilen gıda ambalajları
Renk indikatörü	Ambalaj içindeki gıdanın sıcaklığı	Mikrodalga fırında hazırlanan gıda ambalajları
Patojen indikatörü	Mikrobiyolojik kalite	Et, balık ve kanatlı ambalajları

Ambalajlı gıdanın güvenliği ve kalitesi hakkında tüketiciyi bilgilendirebilmeleri nedeniyle akıllı ambalajlar gelecekte birçok gıdada kullanım alanı bulabilecektir (Tablo 2). Akıllı ambalajlama teknolojisi gıdalarda farklı bozulma reaksiyonlarına göre tasarlanmış farklı sistemler üretildikçe daha fazla gelişme olanağı bulabilecektir. Bu teknolojinin gelişme sürecinde dikkate alınması gerekli bazı unsurlar bulunmaktadır (10, 12):

- Bazı yasal kısıtlamalar:** Birçok zeki ambalajlama konsepti Amerika ve Avustralya'da marketlerde yer almasına rağmen Avrupa'da yasal engellemeler nedeniyle daha kısıtlıdır. Avrupa'daki EU Tüzüğüne göre (1935/2004) aktif ve akıllı ambalaj materyalleri gıdanın kompozisyonunu ve duyuşal özelliklerini etkilememeli ve gıdanın uygunluğu hakkında tüketiciyi yanıltacak bilgi vermemelidir.
- Güvenilirlik ve etkinlik:** Akıllı ambalaj sistemleri her bir spesifik uygulamadaki etkinliği için onaylanmalıdır. Kullanılan indikatörler %100 güvenilir ve etkin olmalıdır.
- Teknik engeller:** Akıllı sistemlerde gıdaların kalite göstergesi olan kontaminasyon seviyesi veya diğer parametrelerin ölçümünde kullanılacak interaktif tazelik indikatörlerinin farklı ürün grupları için geliştirilmesine ihtiyaç vardır.
- Yüksek maliyet:** Akıllı ambalajların maliyeti yüksek olup, bu durum akıllı ambalajların kullanım alanlarının genişlemesi ve büyük ölçekte üretimi ile düşecektir.
- Akıllı ambalajların büyük ölçeğe taşınabilmesi için gıda üreticisi, perakendeci ve tüketici tarafından kabulü gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Gençoğlu, E.N., Oktav, M. 2005. RFID (Akıllı Etiket) Teknolojisinin İncelenmesi. Plastik ve Ambalaj Teknolojisi. 10 (01): 66-68.

Schilthuisen, S.F. 1999. Communication with your packaging: possibilities for intelligent functions and identification methods in packaging. Packaging Technology and Science. 12: 225-228.

Yam, KL., Takhistov, PT., Miltz, J. 2005. Intelligent packaging: concepts and applications. J. Food Sci. 70 (1): R1-R10.

Küşümler, A.S., Saklar, S. 2005. Active and intelligent packaging. IV. Uluslar arası ambalaj kongresi ve sergisi. 753-754.

Purma, Ç., Serdaroğlu, M. 2006. Akıllı ambalajlama sistemlerinin gıda sanayinde kullanımı. Türkiye 9. Gıda Kongresi, Bolu. 49-52.

Gök, V. Batu, A., Telli, R. 2006. Akıllı paketleme teknolojisi. Türkiye 9. Gıda Kongresi, Bolu. 45-48.

Riva, M., Piergiovanni, L., Schiraldi, A. 2001. Performances of time-temperature indicators in the study of temperature exposure of packaged fresh foods. Packaging Technology and Science. 14: 1-9.

Pacquit, A., Lau, KT., McLaughlin H., Frisby, J., Quilty B., Diamond, D. 2006. Development of a volatile amin sensor for the monitoring of fish spoilage. Talanta 69 (2): 515-520.

Anonymous. 2002. Food Freshness and 'Smart' Packaging. U.S. Food and Drug Administration FDA Consumer magazine September-October 2002.

De Jong, A.R., Boumans, H., Slaghek, T., Van Veen, J., Rijk, R. 2005. Active and intelligent packaging for food: is it future?. Food Additives and Cont. 22 (10): 975-979.

De Jong A.R. Van Zaanvoort, M.M.J. 2004. From the best before date to freshness indicator. Food and Beverage International. 28-33.

Ahvenainen, R., Hurme, E. 1997. Active and smart packaging for meeting consumer demands for quality and safety. Food Additives and Contaminants. 14(6-7): 753-763.

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Çok teşekkür ediyoruz Sayın Ayhan.

İkinci konuşmacıyı davet ediyorum. Nanoteknolojinin gıda endüstrisindeki uygulamaları. Prof. Dr. Hamit Köksel ve Dr. Behiç Mert birlikte hazırlamışlar. Sunumu Sayın Behiç Mert yapacak.

NANOTEKNOLOJİNİN GIDA ENDÜSTRİSİNDEKİ UYGULAMALARI

Behiç MERT¹, Hamit KÖKSEL²

¹Ankara Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

²Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

1. GİRİŞ

Günümüzde “nano” sözcüğü, teknik bir ölçü birimi olarak kullanılmakta olup, herhangi bir birimin milyarda biri anlamını taşımaktadır. Genellikle uzunluk birimi metre ile birlikte kullanılır ve nanometre, 1 metrenin milyarda biri ölçüsünde bir uzunluğu temsil eder. Teknoloji ise genellikle çevre üzerinde kontrol sağlamak amacıyla araçlar yaratılması olarak tanımlanır. Teknolojide temel amaç, bilimsel metotların ticari amaçlar için kullanılması olarak da özetlenebilir. Böylece nanoteknoloji, çok genel tanımıyla, son derece küçük (yaklaşık atom boyutlarında) yapıların ticari bir amaca hizmet edebilecek şekilde düzenlenmesidir. Bir başka tanıma göre, maddeler üzerinde 100 nanometre ölçeğinden küçük boyutlarda gerçekleştirilen işleme, ölçüm, modelleme ve düzenleme gibi çalışmalar nanoteknoloji çalışmaları olarak nitelendirilir (1).

Nanoteknoloji fikrinin ortaya çıkışı, genel olarak fizikçi Richard Feynman’ın 1959 yılında malzeme ve cihazların moleküler boyutlarda üretilmesi ile başarılabilecekler konusunda yapmış olduğu ünlü konuşmasına (There is Plenty of Room at the Bottom) dayandırılabilir. Bu konuşmasında Feynman minyatürize edilmiş enstrümanlar ile nano yapıların ölçülebileceği ve yeni amaçlar doğrultusunda kullanılabilmesinin altını çizmiştir. Daha sonraları nanometre boyutlarda çalışma ihtiyacı, boyutlar küçüldükçe yapılan çalışmaların izlemenin çok zor olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, 1981 yılında IBM tarafından yeni bir mikroskop türü Taramalı Tünellemeli Mikroskopu (Scanning Tunneling Microscope) geliştirilmiştir. Aynı zamanlarda Taramalı Tünellemeli Mikroskop’un bir türevi olan Atomik Kuvvet Mikroskop’u (Atomic Force Microscope) geliştirilmiştir. Bu yeni analitik enstrümanlar araştırmacılara nano boyutta ölçüm ve modelleme yapma imkanını sağlamıştır. Böylece 1991 yılında Rice Üniversitesi araştırmacıları 60 karbon atomunun simetrik biçimde sıralanmasıyla elde edilen futbol topu şeklindeki “fullerene” molekülleri geliştirilmiştir. Elde edilen molekülün 1 nanometre büyüklüğünde olmasına rağmen son derece güçlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda Japon NEC firması araştırmacıları fullerene molekülünün esnetilmiş bir şekli olan karbon nanotüplerinin bulunduğunu duyurmuşlardır (1).

2. Nanoteknoloji ve Gıda

Genel olarak nanoteknolojinin gıda endüstrisinde de yeni bir çığır açması beklenmektedir. Gıda ve gıda dağıtım sistemlerinin güvenliği, yeni hastalık tedavisi yöntemlerinin geliştirilmesi, moleküler düzeyde yeni aletlerin geliştirilmesi ve patojenlerin tespiti için yeni araçlar bulunması nanoteknolojinin gıda bilimine yapabileceği katkılar arasında yer almaktadır (2). Nanoteknolojinin gıda endüstrisi üzerindeki muhtemel etkileri son yıllarda bu konu üzerine yapılan konferansların sayısının artmasıyla daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Artan ilgi düzeyi, nano-gıda konusunda araştırma yapan bazı büyük gıda üreticilerini

araştırmaları hakkında açıklama yapmaya itmiştir. Akıllı ambalajlar, Nano-gıda uygulamaları, gerek duyulduğunda (on-demand) salınan koruyucular ve aktif maddeler, nano-emülsiyonlar ve interaktif gıdalar belli başlı gıda üreticilerinin üzerinde çalıştığı nano-gıda konulu çalışmalar arasında yer almaktadır. Bunlar arasında yer alan gerek duyulduğunda salınan maddeler gıda ürünlerinde, temel olarak nano-kapsüller içerisine yerleştirilmiş bazı aktif maddeler olup, herhangi bir gereksinim duyuluncaya kadar sindirim sisteminde pasif olarak beklemektedirler. Fiziksel veya kimyasal bir tetikleme sonucu kapsüller açılmakta ve aktif maddeler salınmaktadır.

Nano-gıda, nanoteknoloji teknikleri kullanılarak üretilen, işlenen veya paketlenen gıda ürünlerini kapsamaktadır. Yakın gelecekte nano-makineler kullanılarak gıdaların atomik boyutta modifiye edilmesi beklenilmemelidir. Nano-gıda araştırmaları esas olarak var olan üretim tekniklerinin nanoteknolojik metotlar kullanılarak daha güvenli, ekonomik ve sağlıklı yapmaya yöneliktir.

2.1. Nanoteknolojinin ambalaj üretimindeki uygulamaları

Gıda ürünlerinin raf ömrünün optimize edilmesi için akıllı ambalajlar geliştirilmesi bir çok araştırmacının amaçları arasında yer almaktadır. Akıllı ambalajlardan beklenenler arasında; taşıma ve depolama sırasında oluşabilecek küçük deliklerin ve yırtıkların kendi kendini tamiri, sıcaklık ve rutubet gibi çevresel şartlara tepki vermesi veya herhangi bir mikrobiyal kontaminasyon durumunda tüketiciyi uyarması gibi özellikler sayılabilir. Nanoteknoloji kullanılarak üretilmiş ambalaj malzemelerinin 2010 yılına kadar yaklaşık 4 milyar dolarlık bir pazara ulaşması beklenmektedir.

Bu konuda yapılan araştırma-geliştirme çalışmalarına ambalaj malzemeleri içerisine yerleştirilen ‘elektronik dil’ olarak adlandırılan sensör bir örnek olarak verilebilir. Gıdaların bozulması sonucu oluşan gazlara karşı son derece hassas bir dizi nanosensörden oluşan bu düzenek gıdaların taze olup olmadığını bir renk skalasına göre belirtmektedir. Diğer bir örnek ise polimer filmler içerisine yüksek miktarda silikon nano partiküllerinin yerleştirilmesi ile üretilen “Durethan KU2-2601” adlı ambalaj malzemesi olup, son derece yüksek ısı yalıtkanlığına sahiptir. Bu nano partiküllerin ambalaj filmlerinin sağlamlığını ve bariyer özelliklerini önemli miktarlarda artırdığı belirlenmiştir. Nanoteknoloji kullanılarak geliştirilen başka bir ambalaj ürünü de nanokompozit bir yapıya sahip olan plastik şişelerdir. Bunlar cam şişelere göre çok daha hafif ve sağlamdırlar. Ayrıca CO₂ geçirgenliğinin çok düşük olması bu şişelerin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır ve bira şişelenmesinde kullanılmasına olanak vermektedir (3, 4, 5).

2.2. Nanoteknolojinin gıda güvenliğindeki uygulamaları

Gıdalardaki patojen kontaminasyonlarının hızlı ve kolay biçimde belirlenmesi ve gıda güvenliğinin artırılması için de nanoteknolojik uygulamalar bir çok yeni olanaklar sunmaktadır. Örnek olarak nano-biyoluminisans belirleme spreyi (Nano-bioluminescence detection spray) adı verilen ve limünisans özellikteki proteinlerden oluşan bir sprey nanoteknoloji prensipleri kullanılarak üretilmiş olup patojen belirlemede kullanılabilir. Ortamda *Salmonella* ve *E. coli* kontaminasyonu varsa, söz konusu sprey gıdaya veya gıda ile ilgili bir yüzeye sıkıldığında, bu durumu renk değişikliği ile bildirmektedir ve böylece hızlı ve kolay bir biçimde belirleme yapılmaktadır. Aynı tekniğin bioterörizm ile mücadele amacıyla,

yük taşımada kullanılan konteynırların kontrolü için diğer mikroorganizmalara karşı da kullanılması düşünölmektedir. Benzer şekilde, “lab on chip” veya çip üzerinde lab diye adlandırılan taşınabilir detektörler de geliştirilmektedir. Bu tip detektörler üzerlerinde bir çok kimyasalı, patojeni ve toksinleri belirleyecek nanosensörlerden oluşmaktadırlar. Söz konusu sensörler patojene özel DNA bioçiplerinden ve “microarray” nanosensörlerden oluşmaktadır. Burada amaçlanan, gıdaları tarlada, taşınma sırasında, gıda üretimi ve paketlemesi sırasında yani gerekli olan her hangi bir yerde istenilen teste tabi tutmaktır (6).

Avrupa birliği tarafından desteklenen ve “BioFinger” adı verilen bir çalışmada da gıda güvenliği için kullanılabilecek sensörler geliştirilmektedir. Kantilever prensibini kullanan bu teknik, mikro boyuttaki kantileverlerin yüzeylerinin özel kimyasallar ile kaplanmasına dayanmaktadır. Bakteri kantilever yüzeyine antikör-antijen ilişkisi ile bağlandığında ise kantilever eğilmekte ve aranan bakterinin ortamda bulunduğu çeşitli optik ve mekanik yöntemler ile doğrulanmaktadır (7).

İngiltere’de yapılan bir çalışmada ise nano boyuta indirgenmiş magnezyum oksit ve çinko oksit partiküllerinin etkin birer antimikrobiyal madde oldukları belirlenmiştir. Gümüş oksite oranla çok daha az maliyetli olmaları, bu nano parçacıkların özellikle antimikrobiyal ambalaj üretiminde geniş bir uygulama alanına sahip olmalarını sağlamıştır (8).

Nanoteknoloji, “Frequency Identification” adı verilen, gıdaların radyo frekanslar ile tanımlanması ve takibi gibi konularda da kendine uygulama alanı bulmuştur. Nanoteknoloji kullanılarak üretilmiş etiketler paketler üzerine yerleştirilmekte ve üretimden tüketime kadar geçen süre sırasında gıda ürünleri etiketlerin yaydığı radyo frekansları yardımıyla takip edilebilmektedir. Halen ambalajlar üzerinde kullanılmakta olan bar kodların aksine radyo frekans tanımlama sistemi ile marketlerde ürünlerin ücret ödeme işlemlerinin son derece hızlı ve pratik hale getirilmesi hedeflenmektedir. Büyük perakendeciler tarafından denemeleri yapılmakta olan bu teknolojinin maliyetlerdeki düşüş ile yaygınlaşması beklenmektedir (9).

2.3. Nanoteknolojinin gıda proseslerindeki uygulamaları

Ambalaj ve gıda güvenliğine ek olarak nanoteknoloji fonksiyonel veya interaktif gıdaların üretiminde de çeşitli uygulama alanları sunmaktadır. Fonksiyonel veya interaktif gıdalar insan metabolizmasının ihtiyacına göre davranmakta ve besin maddelerinin daha etkin bir biçimde salınımını ve taşınmasını sağlamaktadırlar. Nano-kapsüller bu tür gıdaların üretiminde anahtar görev üstlenmektedir. Yani nano-kapsüller içerisine yerleştirilen aktif besin maddeleri interaktif gıda ürünlerinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (10). Avustralya’lı araştırmacılar balık yağlarını bu tür kapsüller içerisine yerleştirerek omega-3 gibi faydalı besin bileşenlerinin biyoyararlılıklarını arttırmışlardır. Ayrıca nano-kapsülasyon balık yağına ait istemeyen kokuları da en aza indirmiştir (11). İsrail’e ait Nutrelease adlı firma ise “Nano-sized Self-assembled Liquid Structures” yada nano boyutta kendi kendine oluşmuş sıvı yapılar olarak tanımlanabilecek bir yöntem ile besin maddelerinin insan vücudundaki hücrelere en az kayıpla ulaşabilmelerini amaçlamaktadır. Söz konusu ürünler yaklaşık 30 nm boyuttaki yağ küreciklerinin içerisine likopen, beta-karoten, lutein, fitosteroller, Koenzim Q10 (CoQ 10) ve DHA/EPA gibi besin maddelerinin yerleştirilmesine dayanmaktadır. Nano boyuttaki yağ kürecikleri kana daha etkin bir biçimde karışmakta ve biyoyararlılıkları artmaktadır. Bu teknik kullanılarak üretilen yağ ürünleri ile kandaki kolesterol miktarının %14 kadar azaltıldığı bulunmuştur. Benzer bir şekilde, “Biodelivery Sciences International”

adlı firma yaklaşık 50 nm boyuttaki “nano-cochleates” adı verilen nano partiküllerin yardımı ile likopen, vitaminler, omega-3 ve omega-6 yağ asitleri gibi yararlı maddeleri gıdaların tat ve renklerini etkilemeden gıdalara ekleyebilmiştir. Bu şekilde tüketilen besinlerin biyoyararlılıklarının artırılması sağlanmıştır (12).

Nanoteknoloji sanayide ve restoranlarda tüketilen yağların ömrünü önemli ölçülerde artırılması için de kullanılmıştır. “Oilfresh” adlı bir ABD şirketi tarafından üretilen nano boyuttaki seramiklerden üretilmiş olan filtrelerin yağlarda kızartma sırasında oluşan oksidasyon ve aglomerasyon gibi yağ ömrünü kısaltan değişimleri yarı yarıya azalttığı belirtilmektedir. Filtreyi oluşturan seramik partiküllerinin nano boyutlarda olması çok büyük bir yüzey alanı sağladığından etkileri maksimum düzeyde olmaktadır. Uzun süre oksidasyon ve polimerizasyon ürünlerinden temizlenmiş biçimde kalan yağ daha hızlı bir kızartma ortamı sağlamaktadır (13).

Bir Alman şirketi olan “Aquanova” tarafından geliştirilen bir teknoloji 30 nm boyuttaki miseller içine CoQ 10 ve alfa-lipoik asit yerleştirilmesi için kullanılmaktadır. Etkin bir antioksidan olan CoQ 10 insan vücudunda ATP üretimi için kullanılmaktadır. Alfa-lipoik asit ise insanda tokluk hissi uyandırmaktadır. Nano miseller içine yerleştirilmiş olan CoQ10 ve alfa-lipoik asit mide asitlerinden zarar görmeden kana karışmakta ve kilo kaybını sağlayan bir ürün olarak pazarlanmaktadır (14).

3.3. Sonuç

Bahsedilen ticari ürünlere ek olarak bazı üniversiteler ve devlet kuruluşları nanoteknoloji ve gıda konulu merkezler kurmakta ve bu konudaki çalışmalara büyük kaynak ayırmaktadırlar. Amerikan Tarım Bakanlığı, İngiliz Gıda Standardları Dairesi, Çin, Hindistan, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin ilgili kuruluşları nanoteknoloji temelli gıda araştırmalarına ayırdıkları bütçe açısından başı çekmektedirler. Nanoteknolojinin gıda ile ilgili uygulamalarına bakıldığında genel olarak gıda güvenliğinin esas ilgi alanı olduğu görülmektedir. Bu ihtiyaç nanoteknolojinin ağırlıklı olarak gıda üreticisini ve tüketicisini zamanında uyaracak yeni sensörler geliştirilmesinde kullanılmasına sebep olmaktadır. Yeni antimikrobiyal kaplamalar ve kir tutmayan ambalajlar dikkat çekici gelişmelerdir. Fakat nano partiküllerin gıdalarda kullanılması konusunda bazı endişeler de dile getirilmektedir. Bu konunun genetik olarak modifiye edilmiş gıdalar ile benzer tartışmalar yaratması muhtemel olarak görülmektedir. İngiliz Gıda Bilimi ve Teknolojisi Enstitüsü gıdalara karıştırılan nano partiküllerin güvenliği konusunda daha fazla veriye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Hazırlanan raporda şu anda hiçbir ülkede gıda ürünlerine katılan nano partiküller hakkında hiç bir yasal düzenlemenin olmadığı ve bu durumun tüketici haklarına aykırı olduğu belirtilmiştir (15).

Nano-gıda ürünleri atomların tek tek birleştirilmesiyle üretilmesi de gelecekteki muhtemel uygulamalar arasında görülmektedir. Böyle bir teknolojinin yakın gelecekte uygulanması mümkün görülmesi de, daha besleyici gıda ürünlerinin daha güvenli bir şekilde en az ham madde ile üretilmesini mümkün kılması beklenmektedir.

Referanslar

www.nanoturk.com

Nanoscale science and engineering for agriculture and food systems, Dept. of Agriculture, United States, 2003.

Some Figures about Nanotechnology R&D in Europe and Beyond, European Commission, December 2005.

Nanotechnology targets new food packaging products, www.foodproductiondaily.com

Safer And Guilt-Free Nano Foods, Josh Wolfe, Forbes/Wolfe Nanotech Report, www.forbes.com

<http://www.goodfood-project.org/>

<http://www.biofinger.org/>

<http://www.foodproductiondaily.com/news/ng.asp?n=59980-nanotech-discovery-promises>.

Radio ID Tags: Beyond Bar Codes, <http://www.wired.com/news/technology>

<http://www.foodscience.afisc.csiro.au/foodfacts/foodfacts11-fishoil.htm>

<http://www.nutralease.com/technology.asp>

<http://www.biodeliverysciences.com/bioralnutrients.html>

Oilfresh Corporation, <http://www.oilfresh.com/of1000.html>

<http://www.aquanova.de/product-micelle.htm>

<http://www.ifst.org/uploadedfiles/cms/store/ATTACHMENTS/Nanotechnology.pdf>

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Sayın Mert'e bu ilginç sunumu için çok teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki konuşmacımızı davet ediyorum: Onu hepimiz yakından tanıyorsunuz, aslında benim tanıtmama gerek yok. Sayın Prof. Dr. Artemis Karaali buyurun.

YENİ GIDALAR(NOVEL FOODS)

Prof. Dr. ARTEMİS KARAALİ

İstanbul Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ben sunumuma başlamadan önce, bizleri bugün burada bir araya getiren üç meslek odamızın değerli temsilcilerine kendim ve mensubu olduğum İstanbul Teknik Üniversitesi adına teşekkür etmek istiyorum.

Size bugün sunacağım konu “Yeni gıdalar”. Yeni gıdalarla ilgili bu sunumda, önce konunun tarihsel gelişimini, Avrupa Birliğindeki mevzuat uygulamalarını anlattıktan sonra, ülkemizdeki duruma değinmeye çalışacağım.

Yeni gıdalar kavramı Dünya'nın gündemine ilk defa resmi olarak 1997 yılında 258/97 sayılı Avrupa Birliği Regülasyonu ile geldi. Bu regülasyonda “yeni gıdalar”, regülasyonun yürürlüğe girdiği tarihi bir milat kabul ederek, “15 Mayıs 1997'den önce Avrupa Birliği ülkelerinin herhangi birinde önemli ölçekte üretimi ve tüketimi bulunmayan ürünler” olarak tanımlandı. Regülasyonu biraz daha detaylı olarak incelediğimizde, bu ürünler için belli başlı altı kategori tanımlanmış olduğunu görüyoruz. Bu kategorilerin ilki, “genetik modifikasyon görmüş organizmaları içeren gıdalar ve gıda ingrediyanları”dır. İkinci kategori ise genetik modifikasyon görmüş organizmaları içeren hammaddelerden üretilmiş, ancak GMO'ları içermeyen gıdaları kapsamaktadır. Örneğin, genetik modifiye mısırdan üretilen yüksek fruktozlu mısır şurupları (HFCS) gibi. Üçüncü kategori, primer moleküler yapısı yepyeni olan ya da daha önce var olmayan bir moleküler yapıya dönüştürülmüş gıdalar ve gıda ingrediyanlarını kapsar. Dördüncü kategoride yeni mikroorganizmalardan (küfler, algler vb.) üretilmiş gıda ve gıda ingredeyanları, beşincide geleneksel bitki ve hayvan ıslahı çalışmaları dışında yöntemlerle geliştirilmiş bitki ve hayvanlardan elde edilen gıda ve gıda ingrediyanları ve altıncı kategoride de 1997'ye kadar hiç kullanılmamış bir işleme yöntemiyle üretilen, ancak üretim yönteminin, ürünün kompozisyonunu önemli ölçekte değiştirdiği ve dokusal yapısını etkilediği gıda ve gıda ingredeyanları tanımlanmaktadır.

Bu kategorilerden genetik modifiye organizmaların “yeni” olduklarını hepimiz biliyoruz, ancak “yeni gıda” tanımına başka ülkelerde geleneksel olarak üretilen ve tüketilegelen ancak 1997'ye kadar Avrupa Birliği ülkelerinde tüketilmediği için “yeni” olarak tanımlanan bazı “eski” gıdalar da girmektedir. Örneğin, tropik ülkelerdeki noni meyvesinden yapılan meyve suları AB'ye ithal edilmek istenildiğinde daha önce Avrupa Birliğinde hiç tüketilmemiş olduğu için bu tanım altına alınmıştır. Biliyorsunuz, bazı alkollü içkiler, tekila gibi, bazı ülkelerde içine canlı akrep konularak tüketiliyorlar. Bunlar Avrupa Birliğine ithal edilmek istendiğinde, yine bu regülasyon kapsamında ele alınıyor.

İkinci bir “yeni gıda” örneği de, yeni geliştirilen bazı inovatif ingrediyanlarla üretilen geleneksel gıdalar. Bunların daha önce katılmadıkları herhangi bir ürüne katılmasıyla üretilerek piyasa arzolan her yeni ürün, örneğin fitosterol ve bitki stanollerini içeren margarinler gibi, bu grupta mütalaa edilmektedir. Yine yüksek basınçla yapılan pastörizasyon gibi bazı yeni geliştirilmiş teknolojilerle üretilen ürünler de artık bu kapsam altında değerlendirilmektedir.

Öte yandan, bilindiği üzere, her ülkede gıda sanayii sürekli ürün geliştirme (ÜR-GE) çalışmalarıyla, ürün yelpazelerinde çeşitlilik yaratma çabası içerisinde. Avrupa Birliğinde kullanılagelen geleneksel ingrediyenlerle oluşturulan bu yeni formülasyonlar ise “yeni gıda” kavramının dışında tutulmaktadır. Bir diğer deyişle, geleneksel malzemelerle, ve geleneksel yöntemlerle yapılan her türlü yeni ürün bu regülasyonun kapsamı dışındadır. Üründe bileşenler açısından eşdeğerliği koruyan, yeni teknolojilerle üretilen geleneksel ürünler de yine “yeni gıda” tanımının kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu regülasyonda “yeni gıda” tanımına giren herhangi bir ürünü herhangi bir Avrupa Birliği ülkesinde piyasaya sunabilmek için belirli prosedürler de geliştirilmiştir. Piyasaya sunum onayı alabilmek için, “yeni gıda” ürününün tüketici sağlığı açısından herhangi bir sakınca arz etmemesi, tüketiciyi yanıltmaması ve beslenme açısından da herhangi bir dezavantaj getirmemesi koşullarına uyması öngörülmüştür. Bu tip bir başvuruyu sadece ve sadece o ürünü herhangi bir Avrupa Birliği ülkesinde piyasaya sunmak isteyen özel veya tüzel kişinin yapmasına izin verilmektedir. Bu amaçla bir “başvuru dosyası” hazırlanması istenilmektedir. Başvuru dosyasının neleri içermesi gerektiği çok detaylı olarak verilmiştir: özetle başvuru sahibine ilişkin birtakım idari bilgiler(bizdeki sicil işlemlerinde istenilen bilgiler gibi), yeni ürün veya ingrediyenin kompozisyonu, besin değeri, vücuttaki metabolizması, öngörülen kullanım alanları, o konuda yapılmış iki tip toksikolojik çalışmanın sonuçları (28 ve 90 günlük hayvan besleme deney sonuçları, allerjenisite konusunda riskler varsa, bu konuda değerlendirmeler), belli başlı kontaminantlar ve anti-nütriyentlere dair analiz bilgileri istenmektedir. Son olarak da, o ürüne ait piyasaya sunulduğunda tüketiciye ne tip etiket bilgilerinin verilmesinin zorunlu olduğunun da belirtilmesi istenmektedir.

Bu başvuru prosedüründe Avrupa Birliği'nin yasal uygulamalarında çok yaygın olarak kullandığı ve “komitoloji prosedürü” olarak bilinen bir yöntemin uygulanması öngörülmektedir. “Komitoloji prosedürü”, Avrupa Birliğinin birçok başka alanda da uygulayageldiği bir yöntemdir. Bu yöntemde Avrupa Birliği, herhangi bir durum(başvuru) için “genel-geçer” kesin bir yargıya ve karara varmak yerine, her durumu (başvuruyu) başlı başına bir vaka “case” olarak nitelendiriyorlar, ve her ürünü kendi koşulları altında kurulacak özel komiteler vasıtasıyla değerlendirerek, her seferinde o vaka için özel bir karara varmayı amaçlıyor. Her inceleme aşamasını o vaka için özel olarak, “case by case” ele aldıkları bu prosedüre de “komitoloji prosedürü” diyorlar. Bu prosedürün uygulandığı alanlarda hazırlanan regülasyonlar ve direktifler de konuya ilişkin kesinkes yargılar ve kararlar içermemekte olup, her başvuru için bu amaçla kurulan komitenin değerlendirmeleri sonucunda yargıya varılmasını amaçlıyor.

Bu amaçla geliştirilen komitoloji prosedürünün aşamalarını sunmakta olduğum şekil üzerinde özetlemeye çalıştım. Regülasyonun ilk çıktığı yıllarda, “yeni ürün” addedilen gıda hangi Avrupa Birliği ülkesinde piyasaya sunulacaksa, yapılacak başvurunun da o ülkenin kendi “kompetan otorite”sine sunulması gerektiği öngörülmekteydi. “Kompetan otorite”, her üye ülkenin daha önce bu konularda değerlendirme yapmakla yetkilendirdiği ulusal kurumudur. Her ülke bu kurumunu zaten daha evvel Avrupa Komisyonuna bildirmiş durumdadır. Dolayısıyla “yeni” ürününüzü hangi ülkede piyasaya sunmak istiyorsanız, o ülkenin kompetan otoritesine başvuruyorsunuz. Kompetan otorite başvuru dosyasını “ön değerlendiriyor”: bazı durumlarda hemen ret kararı verebiliyor, bazı durumlarda da eğer ilk görüşü olumluysa, Avrupa Komisyonuna gönderiyor. Avrupa Komisyonu bu olumlu görüşleri tüm üye ülkelere bir sirkülasyon şeklinde iletiyor ve daha sonra o ülkelerin kompetan

otoritelerinden gelen görüşleri değerlendirerek, yaygın görüşlerin olumlu veya olumsuz olmasına göre, olumsuz olduğu koşulda reddediyor, olumluysa tekrar regülasyon komitesine önerilerini sunuyor. Bu aşamada regülasyon komitesine duruma göre yetki de verebiliyor ya da gerekli görürse önerinin Avrupa Konseyine götürülerek bir komisyon kararı halinde çıkarılmasını sağlıyor. Gördüğümüz gibi, oldukça uzun ve meşakkatli bir süreç. Daha sonraları uygulamada bu süreçlerin çok çok uzadığı, bir türlü sonuçlandırılmadığı gözlemlendiğinden, süreç süreleri için de birtakım kısıtlamalar getirildi, ve her bir aşamanın maksimum kaç gün sürebileceği ilgili komitoloji prosedürü üzerinde kısıtlamalarla belirtildi. 1997den sonra yapılmış olan “yeni gıda” başvurularına bakacak olursak, bunların çok da fazla sayıda olmadıklarını görüyoruz, çünkü bu prosedür oldukça meşakkatli olduğu kadar, aynı zamanda çok da masraflı bir uygulama. Bir internet sayfasından öğrenmiş olduğum bilgiyi sizlerle de paylaşmak isterim: Unilever’in stanollerle üretilen margarinler ile ilgili yapmış olduğu “yeni gıda” başvurusunun başlaması ve sonuç alınması arasında geçen sürenin 5 yıl olduğu ve bu amaçla 25 milyon dolar masraf yaptıkları belirtiliyor. Bir başka istatistiksel bilgi kaynağında da komitoloji sürecinin ortalama 2 yıl sürdüğü belirtilmiş. Görüleceği üzere, ne başvururken ne de sonuna kadar götürülmesi hiç de kolay olmayan bir süreç. Eriştığım kayıtlar da bu durumu teyit ediyor: 2004’e kadar yapılmış olan toplam “yeni gıda” başvuru sayısı 53. Bu arada süreçlerden geçerek onaylanan ve başvurunun yapıldığı ülkede ticari ölçekte piyasaya sunulan ürün sayısı 2004’e kadar 14, reddedilen başvuru sayısı ise 2. Geri kalan başvurular ise o ülkenin kompetan otoritesi tarafından eşdeğer olarak kabul edilmiş ve piyasaya arzına izin verilmiş ürünler, ama henüz bu 14 ürün dışında kalanların tüm ABde ticari ölçekte yaygınlaşmamış olduklarını görüyoruz.

Avrupa Birliğinde 1997 yılından beri bu konulardaki uygulamalarda elbette birçok sorunlar yaşandı. İlgili kompetan otorite konu hakkında her zaman çok kesin sonuçlar veremedi, süreçler uzadıkça uzadı, dosyalar diğer ülkelere de gidip gelmeye başladı. Ancak ABde bu arada EFSA olarak adlandırılan Avrupa Gıda Güvenlik Otoritesi oluşturularak devreye sokuldu. Artık EFSA (European Food Safety Authority) Amerika Birleşik Devletlerindeki FDA muadili bir misyon üstlendiğinden, tüketici sağlığını koruma amacına hizmet eden tüm diğer değerlendirmelerde olduğu gibi, “yeni gıda” başvurularının ilk değerlendirme mercii olan ulusal kompetan otorite yerine, AB’nin merkezi kompetan otoritesi olan EFSA’nın devreye girmesi şeklinde değiştirilmesi gerektiğini düşünüldü. Hatta EFSA’ya, başvuru yapılan ürüne değerlendirmeleri sonucunda eşdeğerlik (substantial equivalence) kararı verme yetkisi de tanındı.

Regülasyonda “yeni gıda” başvurularının sadece gıda tedarikçileri tarafından yapılabileceği öngörülüyordu. Bunu daha genişleterek, örneğin inovatif bir makine geliştiren kişi yada kurumun da bu tür başvuru yapabilmesine olanak sağlanması yoluna gidildi. Yine ilk regülasyonda, çıkarılan her karar sadece başvuruyu yapan kişi ya da kurumu kapsıyordu, yani bu “yeni gıda” yı başvuru alan ülkede sadece başvuran kişi yada kurum satışa sunma yetkisi almakta idi. Benzer ürünler için aynı değerlendirmelerin tekrar tekrar yapılmasını önlemek için, alınan kararların, bileşimleri aynı olan tüm ürünleri kapsamasına dair bir fikirbirliği şimdiden oluşmuştur, ama bu konuda biraz evvel bahsettiğim nedenlerle başvuruyu fikri mülkiyet hakları olarak algılayan çokuluslu şirketlerin itirazları olduğunu da biliyoruz.

Bu konuda yaşanan diğer bir önemli sorun, “yeni gıda”lara dair risk iletişiminin diğer paydaşlarla tam bir şeffaflık içerisinde sağlanamamış olmasıdır. Bütün bu bilimsel değerlendirmeler yapılırken, biliyorsunuz tüketiciler de çok önemli bir paydaş, konunun

direkt muhatabı olan tüketiciler maalesef tüm bu süreçlerin dışında kalmaktadırlar. Bu hususta tüm paydaşlar arasında mutlaka daha iyi iletişim sağlanması gerektiğine dair fikirler geliştirilmektedir. Örneğin tüm paydaşlarla iletişim ve şeffaflığı sağlayabilmek için, konuyla ilgili dokümanları onların kolay erişimine sunmanız gerekiyor. Ama bunu sağladığınızda da, kullanılan fikri yada ticari bazı bilgilerin gizliliğine saygı prensibini çiğnemiş oluyorsunuz. 2006 yazında, yani bu yaz Avrupa Topluluğu 258/97 sayılı “Yeni Gıdalar Regülasyonu”nu revize etme kararını aldı ve bu konuda “online” bir kamu konsültasyonu başlattı. Bu amaçla oluşturulan bir internet sitesinde (http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/novelfood/initiatives_en.htm) konuyla ilgili hemen her kesimden paydaşlar görüşlerini sunabildi. Konuyla ilgilenen arkadaşlarımla bu siteye bir göz atmalarını isterim, çünkü hem çokuluslu şirketlerin görüşleri var orada, hem de sade tüketicilerin, bilim adamlarının bakış açıları var. Yazılanları okuduğunuz zaman, “yeni gıdalar” konusunun farklı açı ve boyutlardan bakıldığında ne kadar farklı algılamaları olabileceğini görüyoruz. 2007 yılında tüm bu görüşler dikkate alınarak Regülasyonda gerekli revizyonlar yapılacak. Bir diğer deyişle, bu regülasyon 2007 yılında sizlere özetlemeye çalıştığım düzeltmelerle yeniden oluşturulacak.

Avrupa Birliğinde regülasyonun uygulanma süreçlerinde bazı başka gelişmeler de yaşandı. Genetik modifiye gıdalarla, örneğin içinde akrep bulunan tekilanın aynı değerlendirme sürecinden geçirilmesinin çok saçma olduğu, genetik modifiye ürünlerin tamamen bir diğer regülasyon altında ele alınması gerektiği görüşü birçok yetkili AB kurumuna hâkim oldu ve 2001 yılında, biliyorsunuz, daha önce bu konudaki regülasyonları ve direktiflerin yerini alan 2001/18/EC direktif ve 1852/2001 sayılı regülasyon ortaya konuldu. Böylece genetik modifiye gıdalar, daha “yeni gıdalar” konusundaki ikinci regülasyon çıkarılmadan, 258/97 Regülasyonunun kapsamı dışına taşınmış oldu.

Ardından 2002 yılında 178/2002 sayılı “Genel gıda yasası” oluşturuldu. 2003 yılında da genetik modifiye gıdalar ve yemler hakkında 1829/2003 sayılı yeni bir regülasyon daha geçirildi ve son olarak da 2005 yılında EFSA genetik modifiye gıdaları değerlendirmek için ayrı bir rehber (Guideline) geliştirdi.

Son EFSA rehberi ve bu yeni mevzuatta, 1997 yılında “yeni gıda” olarak tanımlanmış olan genetik modifiye gıdaların, artık diğer “yeni gıda”lardan daha farklı bir prosedürden geçirilmesi öngörülmüyor. Sunduğum şekilde bu yeni prosedürü görüyorsunuz. Şekilden de görüleceği üzere, genetik modifiye gıdalarla ilgili yapılan bir başvuru, artık zaten doğrudan EFSA’ya sunuluyor. EFSA gerekli görürse, o ülkenin kendi kompetan otoritesinden risk değerlendirmesi istiyor. Bu süreç 3 ayla sınırlandırılmış durumda. Bu arada diğer üye ülkelerde de konsültasyon süreci başlatılıyor. Risk değerlendirmesi süreci için ayrılan süre 3 ay. Daha sonra gelen değerlendirmeler EFSA süzgecinden geçirilerek, komisyona ve üye ülkelere bildiriliyor. Bu aşamada bir kamu yoklaması, yani biraz evvel bahsettiğim risk iletişimini de içeren, tüm paydaşların fikirlerinin alındığı bir çevrim başlatılıyor. Bunun da sonucunda Avrupa Komisyonu artık başvuruyu ilgili kararını alıyor. Bu karar, ya Avrupa Topluluğunun tüm ülkelerini kapsayacak bir şekilde yahut da başvurunun yapıldığı üye ülkede geçerli kınıyor. Avrupa Topluluğunun bazı önemli konulardaki politikası esasen hep bu şekilde biçimlenmektedir. Bazı konularda tüm üye ülkeleri bağlayıcı regülasyonlar çıkararak, hepsinin uymasını öngörmekte, bazı konularda ise üye ülkelere tamamen serbest bırakılmaktadır. Nitekim GMO’lar konusundaki otorizasyonlarda da bunu uygulamaktadır. Bu

son şekilde de gördüğünüz gibi, daha önceki komitoloji prosedürü biraz daha basitleştirilmiş, fakat yine de ancak 6 aya indirilebilmiş durumdadır.

Türkiye’de bu konudaki durumumuza bakacak olursak, ilk olarak 1998 yılında “Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat” hazırlandığını görüyoruz. Genetik modifikasyon konuları ülkemizde ilk tartışılmaya başlandığında, böyle bir talimatın çıkarılmasında ulusal bir yarar görüldü. Herhangi bir şekilde genetik bitkilerin kontrolsüz ekimini incelemek amacıyla, önce kontrollü alan denemeleri yapılmasını öngören bu talimat çıkarılarak, yürürlüğe konuldu. Daha sonra ülkemizin bu konuda iki uluslararası anlaşmaya da imza koyduğunu görüyoruz. Bunların ilki Mayıs 2000’de imzaladığımız Cartagena Biyogüvenlik Protokolü; ikincisi ise Haziran 2003’de imzalanan “Biyçeşitliliğe İlişkin Protokol-Barselona Sözleşmesi”. Bu dokümanlar, zaten uluslararası ölçekte genetik modifiye organizmalarla üretilen tarımsal ürünlerin ticaretini regüle eden uluslararası protokollerdir. Türkiye’nin de bunların altında imzası var. Daha sonra 2004 yılında meclisimizden yeni bitki çeşitlerine ait ıslahçı haklarının korunmasına ilişkin bir kanun geçirilebildi. Ben bunu da bir başarı olarak görüyorum. Fakat şunu göz ardı etmemeliyiz: Biliyorsunuz, Avrupa Topluluğunun bir üyesi olmamakla beraber, AB’yle epey önce başlamış ve epey de süreceğe benzer bir ilişki içerisindeyiz. Bu ilişkide Türkiye’nin Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin birtakım taahhütleri var. Bu maksatla oluşturduğumuz ulusal programımızın ilgili kısmının son halini, internetten erişebildiğim bir çizelge halinde sizlere sunuyorum. Bu konuda görüyoruz ki, “yeni gıda”larla ilgili 97/258 sayılı regülasyonu ulusal yasalarımızla uyumlaştırma konusunda, Mayıs 2005’te ilgili tebliğin Bakanlar Kurulumuzdan çıkarılacağı ve Mayıs 2005’te de yürürlüğe sokulacağı şeklinde bir taahhüdümüz var. Fakat hepimiz biliyoruz, bu konularda Türkiye çok da taahhütlerini yerine getirmesiyle ünlü bir ülke değil. Diğer taahhütlerimizin bir kısmında da herhangi bir gelişmenin olmadığını, yani Mayıs 2005’te yapacağımız dediğimiz birçok şeyin hâlâ gerçekleşmemiş olduğunu görüyoruz. Ama hemen burada kişisel fikrimi de söylemek isterim: En azından “yeni gıda” mevzuatımız konusundaki gecikmemizle çok da önemli bir şey kaybetmiş değiliz. Gördüğünüz gibi, AB 2007 yılında zaten 97/258’i revize edecek. Şayet biz bu taahhüdümüzü yerine getirip, 2005’te ilgili tebliğimizi çıkarmış olsaydık da, onlar ana dokümanı 2007’de revize ettiklerinde biz de tebliğimizi revize etmek zorunda kalacaktık. Kişisel kanım ve görüşüm buradaki gecikmişliğimizin uygulamada bize fayda sağladığı yönündedir; çünkü 2007’den sonra çıkaracağımız “yeni gıda” tebliğimizin düzeltilmiş yeni AB regülasyonunu referans almasının daha doğru olacağını düşünüyorum.

Bu konuda diğer birtakım ulusal çalışmalar da var. Bunlara daha evvel Özgen hocamız da değindi; özellikle Biyogüvenlik Yasa Tasarısı, Tohumculuk Yasa Tasarısı, tabii ki üzerinde çok daha fazla konuşulmayı, tartışılmayı hak ediyor ve bunu bizim buradaki 20 dakikayla kısıtlı konuşmalarımızla yapmamıza olanak yok. Gerçekten bu konuda ulusal komitelerimize çok iş düşüyor.

Konuşmamda son olarak bu konulardaki bazı kişisel görüşlerimi özetlemek istiyorum: Birincisi, “yeni gıda”lara dair çıkaracağımız ulusal yasalarımız kuşkusuz bizim Avrupa Birliğiyle ilişkilerimize indeksli ve onların bu konularda geliştirmekte oldukları mevzuata bağımlıdır. İkinci olarak, gerek “yeni gıda”lar gerek genetik modifiye gıdalarla ilgili AB’nin risk değerlendirme ve etiketleme kurallarının Türkiye tarafından adapte edilmesi zorunluluğunu ben artık ertelenmemesi gereken bir husus olarak görüyorum. Üçüncü olarak vurgulamak istediğim, yaşamada yaşadığımız kimi gecikmelerin bazı durumlarda fayda da sağlayabiliyor olmasıdır. Çünkü uygulamada birtakım kusurları gözlenen bir AB yasası,

yaşanan tecrübeler ve yeni görüşlerle yeniden şekillenebiliyor. Öte yandan, kanımca yasa çıkarmak kadar önemli olan bir diğer husus da, yasaları uyguluyor olmaktır. Bir diğer deyişle, yasaları çabucak hazırlayıp çıkarmış olmamız eğer onlara uyulmasını takip edemiyorsak çok da önemli değildir.

Genetik modifiye gıdaları da kapsayan bir sunu yapmış olmam nedeniyle son vurgulamak istediğim ise, tarımda ulusal politika olarak genetik modifikasyon uygulamaları yerine “bütünleşik zararlı yönetimi”, “bütünleşik ürün yönetimi” gibi, tarım uygulayıcılarımıza daha yakın olduğunu düşündüğüm alternatif tekniklerin benimsenmesinin tarımımıza çok daha yararlı olacağı yönündeki görüşümdür. Sabrınız için hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Hocama bu detaylı konuşması için çok teşekkür ediyoruz.
Son konuşmacımız Dr. Serdar Savaş Beyi davet ediyorum.

NUTRİGENOMİKS

Dr. SERDAR SAVAS

İleri Tıp Teknolojileri Ltd. Şti. Yönetim Kurulu Başkanı

İyi günler.

Öncelikle bu sempozyuma beni davet ettiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Yaptığımız çalışmalarda sunumumun sonucunda göreceksiniz, konu doğrudan gıda sektörü, gıda mühendisliğiyle ilgili. Aşağı yukarı 3 yıldır sürdürdüğümüz çalışmaların sonunda biz de artık gıdacılarla bir temasa geçme zamanımız geldi diyorduk, kısmet bugünmüş. İlk defa bu konuda gıda sektöründe çalışan uzmanlarla, bilim adamlarıyla bizim karşı karşıya gelmemiz. İleri Tıp Teknolojileri bir biyoteknoloji ve genetik araştırma firması. Hacettepe Teknokentinde yer alıyor. İnsanların genetik yapılarına göre, hastalıklardan korunmaları ve yaşam sürelerinin uzatılmasıyla ilgili araştırmalar yapıyor. Bunun çok önemli bağlantı noktalarından, sonuçlarından biri de, doğrudan gıdalarla ilgili, onu da şimdi izah etmeye çalışacağım.

Burada bahsettiğimiz bilim dalı nutrigenetik bilim dalı.

Bizim hastalanmamız için insan olarak, şurada gördüğünüz nokta nokta işaretlerle görülen hastalanma eşiğine gelmemiz lazım. Biz bazen bu hastalık eşiğini sadece genetik nedenlerle aşabiliriz. Hani bu sakat doğan çocuklar, down sendromuyla veya fenil ketorolik kistik fibrozlu doğan bebekler, bunlar sadece ve sadece genetik nedenlerle hasta olan ve hastalık eşiğini aşan durum ki, bizim konumuzun dışında.

Bizi hastalandıran ikinci grup, dış faktörler, dış çevre kaynaklı hastalıklar. Burada da genetik yapımızın bir rolü yok, ama zehirlenmelerle, dışarıdan aldığımız bakterilerle, virüslerle, kazalarla, travmalarla hastalık eşiğini aşıyor ve sağlığımızı kaybediyor. Bunun da bizim bugünkü konumuzla bir alakası yok.

Ancak bir grup hastalık var ki, orada kişide genetik bir yatkınlık var ve bakın, bu genetik yatkınlık kişiyi hasta etmemiş. Bu sizde, bende, güzel kızımızda, konuşmacılarımızda, hepimizde var, ama hiçbirimiz hasta değiliz. Ancak bu genetik yatkınlığın üzerine o yatkınlıkla uyum içerisinde bir yaşam tarzı, beslenme, kötü alışkanlık ekler isek, o vakit hastalık eşiğini aşıyoruz ki, buna biz kompleks hastalıklar diyoruz.

Bunu çok süratle geçiyim: Özet olarak burada diyoruz ki, dünya nüfusu artık yaşlanmaktadır ve bugün içinde bulunduğumuz toplum ve Batı Avrupa gittikçe yaşlanan bir yapıya sahiptir, doğurganlık sayısı 2'nin altına düşmüştür, yani bir kadından ikiden az çocuk üremektedir, doğurmaktadır; bu da nüfusun azalması ve yaşlanmasına işaret eder. Göçler hariç tabii. Bu yakın gelecekte doğurganlığın ölümlülüğün altına inmiş olması, toplumların -bu arada toplumumuzun da- hastalık ve ölüm yapısını değiştiriyor ve bizim karşımıza kalp ve damar hastalıkları ki, Türkiye'de ölümlerin birinci sebebi, dünyada her üç insandan birini öldürüyor. Diyabet, ülkemizde 4 milyon civarında var, bir o kadar da gizli diyabetli var. Ostiyoporoz, her üç kadından, her beş erkekte birinde 45 yaş üzerinde kemik kırığına yol açıyor, bunların 1/3'ü de hayatını kaybediyor. Kanserler, Türkiye'deki ölümlerin ikinci sebebi vesaire. İşte saydığımız bu hastalıklar, kalp hastalıkları, beyin-damar hastalıkları, kanserler, erişkin tipi

diyabet, ostiyoporoz, kemik erimesi, bunların hepsi biraz önce saydığım, anlattığım genetik yapıyla yaşam tarzının birleşmesinden ortaya çıkan hastalıklar ve bu hastalıklar özellikle şu anda içinde bulunduğumuz nüfus yapısı ve hastalık yapısı demografik ve biyolojik yapıımızdaki en önemli komponenti oluşturuyor. Hastalık yükü, bir toplumdaki ekonomik olarak hastalığın yarattığı yük ve işgücü kaybı olarak yarattığı yük olarak da, şu anda ülkemizde de çok büyük bir miktar oluşturuyor. Sağlık harcamalarında yüzde 90'ının üzerindeki kısmı bu hastalıklara gidiyor.

Nutrigenetik bilimi, bu yapıyı anladıktan sonra, tahmin edeceğimiz gibi, konuşmanın sonunda bu hastalıklara karşı beslenmede ve orada kullanılacak gıda maddelerinde birtakım yenilikler var, netice olarak konu oraya gelecek.

Nutrigenetik dediğimiz bilim, bireyin belirli bir diyetle genetik yapısında bulunan kolimorfizimler nedeniyle verdiği yanıtı inceleyen çalışma alanıdır diyoruz.

Şimdi birazcık genetikle ilgili sohbet edelim. Sol tarafta Benetton reklamlarında kullanılan Jackson'la sağ taraftaki Elki adında Alman kızın arasındaki genetik benzerlik yüzde kaçtır acaba? 98, hatta ve hatta o 98'e bir de 9 ekleyip, 98,9 diyebiliriz. Hakikaten böylesine bu şempanzeyle birbirimize benziyoruz; söz meclisten dışarı. Şu gördüğümüz inek ile kızın arasındaki genetik benzerlik yüzde 50'nin üzerinde, yüzde 60'a yakın. Kırmızı ışıpta geçen adama şöyle bir sinirlenip, inek diye bağırdığımızda yüzde 60'ı genetik olarak doğru. (Gülüşmeler) Otlada da yüzde 51 doğruluk oranımız var.

Peki, bu kadar birbirinden farklı insanlar arasındaki genetik benzerlik ne kadardır acaba? Mesela, size sorsam, sizinle benim aramda ne kadar bir genetik farklılık vardır? Hiç yok derseniz, aynı insan oluruz. Binde 999. Moralinizi bozmuş gibi olmayayım. (Gülüşmeler) İşte bu insanların da binde 999 olarak genetik yapıları aynı.

Genler kromozomlarda yer alıyorlar, bu bir insanın herhangi bir hücresindeki 23 çift kromozom, toplam 46 kromozomumuz var. Bu kromozomların üzerinde de genlerimiz var. Şöyle yakından bakacak olursak, kromozomlar hücrenin çekirdeğinde yer alıyor. Bu paketi açtığımız zaman ise, karşımıza DNA'nın o meşhur çift sarmalı çıkıyor. İşte bu nanoteknolojinin devreye girdiği nokta bizim açımızdan da. Bu çift sarmalda daima sitozin ve guanin, timin ve adenin karşılıklı geliyorlar oradaki bağlardan dolayı. Dört harfle yazılmış bir roman olan bizim genetik yapıımız ortaya çıkıyor. Her hücremizin içerisinde 3 milyar çift bu şekilde, nükleotit dediğimiz, adenin, guanin, sitozin, timin nükleotitleri var. Aslında genlerin yaptığı iş, protein üretimiyle ilgili kodları oluşturmak. İşte kodlar da kaderimiz, DNA'mız bu şekilde yazıldı. Her üç tanesi bir taneyi oluşturuyor. Burada A ve T dikkat edin, maviydi kırmızı oldu, öyle seçtim. Bu bende A ve T iken, hanımefendi bir bakıyorsunuz G ve C olmuş; bu bir polimorfizm, benim rengim daha koyu, onun rengi biraz daha açık. Bir başka yerde, AAT diye giden bir yerde, AAC olmuş, işte onun sesi daha kalın, öbürününki daha ince. Bu şekilde o binde 1 farklılıklar dediğimiz, 3 milyar çift nükleotitin binde 1'i 3 milyon yapar. Bu 3 milyon çift nükleotitdeki bu minik minik değişiklikler, bizi birbirimizden farklı kılan özellikler. Bunlara polimorfizm diyoruz ve bu farklılıklar bizi hasta etmiyor, sadece birbirimizden farklı kılıyor.

Şurada Nijeryalı bir çocuk var, Asamo; orada da Norveçli bir çocuk var, Eric. Birisi koyu tenli, birisi açık tenli ve bunlar polimorfizimler sonucunda oluşmuş, genetik farklılık

sonucunda oluşmuş. Peki, ben size sorsam, acaba bunların hangisi daha iyi, koyu tenli olmak mı iyi, açık tenli olmak mı iyi? Duruma göre değişir, nerede yaşadığına göre değişir. Eric Norveç'te yaşıyor. Cildinin rengi açık, altında bir şort, üstünde bir şey yok, basketbol oynuyor. Norveç'te güneş ışınları çok eğik geldiği için, Eric'in cildi fazla yanmıyor; çünkü fersiz bir güneş. Ama aynı zamanda gelen güneş ışığı Eric'in cildinin altındaki D vitaminini harekete geçirmek için de kâfi. Neden? Çünkü cildi o kadar açık, renkli ki, o güneş ışığının etkisine maruz kaldığında, D vitamini hareket ediyor ve Eric'te ostiyoporoz, kemik erimesi filan yok, aslan gibi çocuk. Nijerya'ya gidiyoruz, Asamoa. Asamoa da üstünde bir şey yok, altında bir şort, arkadaşlarıyla Afrika güneşinin altında basketbol oynuyor. Asamoa da yanmıyor güneşten, ama güneş son derece kuvvetli olmasına rağmen yanmıyor. Neden? Çünkü cildi çok kalın, koyu bir pigment tabakasıyla, melaninle kaplanmış durumda. Peki, Asamoa ostiyoporoz oluyor mu? Hayır. Her ne kadar cildinde çok fazla melanin pigmenti varsa da, güneş ışınları o kadar dik ve güçlü ki, onun cildinin altındaki D vitaminini yine harekete geçiriyor, onda da ostiyoporoz yok, ikisi de mesut ve mutlu yaşıyorlar, yani taşıdıkları polimorfizmler onlarda herhangi bir olumsuzluk yaratmıyor.

Peki, acaba Eric'i Nijerya'ya götürürsek, Asamoa'yı Norveç'e götürürsek ne olur? Eric'i Nijerya'ya götürürsek, ne olur acaba? Güneş altına çıktı, o gün akşama kadar basket oynadı, ne yapar? Kızarıyor, yanar. Sonra öyle oynatmaya devam edersek, 6 ay boyunca oynarsa, cilt kanseri olur, Eric'te melanom gelişir. Peki, Asamoa'yı Norveç'e götürürsek ne olur? Kemik erimesi olur. Evet, gerçekten biri kızarıyor, yanar, melanoma geliştirir, öbürü yetersiz güneş ışığı, D vitamini eksikliği, ostiyoporoz gelişir.

Peki, size sorsam, Nijerya'ya giden her beyaz mutlaka habis melanom mu, cilt kanseri mi geliştiriyor? Hayır. Nasıl geliştirmiyorlar? Güneşe çıkmıyor, çıkarken üstüne beyaz bir şey giyiyor, şapkasını takıyor, koruma faktörleri sürüyor, basketbolünü akşam oynuyor, yani birtakım pozitif müdahalelerle güneşten korunma önlemleri alıyor. Peki, acaba Asamoa mutlaka ostiyoporoz mu olacak Norveç'te? Hayır. Ne yapacağız? D vitamini vereceğiz, kalsiyum vereceğiz, o da ostiyoporoz olmayacak. Ben uzun yıllar Dünya Sağlık Teşkilatında çalıştım, ofisimiz Kopenhag'daydı. Bizde çalışmaya başlayan zenci uzmanlara hemen ofis doktoru kalsiyumu, D vitaminine başladılar, aslan gibi kemikleri vardı adamların, hiçbir şey olmazdı.

Demek ki, ortada bir durum var. Sizce Eric hangi hastalığa yatkın? Cilt kanserine yatkın, çünkü cildin rengi açık olduğu için, güneş ışınlarına maruz kalması halinde cilt kanseri riski daha yüksek. Hangi hastalığa karşı dirençli? Ostiyoporozla karşı dirençli, güneşsiz bir yerde yaşasa dahi, ostiyoporoz olması daha zor. Asamoa hangi hastalığa karşı dirençli? Cilt kanserine. Hangi hastalığa karşı yatkın? Ostiyoporoz. İki tane sağlıklı insan çevresel koşullarını değiştirdiğimizde, bir hastalığa yatkın veya bir hastalığa dirençli hale geldiler. İşte bunlar genetik olarak taşıdıkları özelliklerdi.

Peki, acaba bizim mesela, gelse Eric, Artemis hocama, "hocam, ben Afrika'ya gidiyorum" dese, ona ne öneride bulunuyorsunuz? "Çocuğum güneşe çıkma, dikkat et, yağın sürün" Bunları yapmak için onun genlerine bakmanıza gerek var mı? Yok, adamın yüzünden belli zaten, bembeyaz bir çocuk, "aman çocuğumun dikkat et" dersiniz. Asamoa geldiğinde, "gel sana genetik analiz yapalım da, öyle Norveç'e git" demeye lüzum yok, zaten renginden belli, çünkü genetik yapısının özelliği, polimorfizmi zaten yüzüne yansımış, bakınca görüyoruz. Ama şöyle bir genetik, şöyle bir gen, bu gen yaptığı kodlamalarla bir aminoasit zinciri

oluşturuyor, bu aminoasit zinciri bir enzim. Bu enzimin de şöyle bir rolü olsun, örneğin vücudumuza aldığımız toksinleri uzaklaştırmakta bir rolü olsun. Şu toksin olsun, bunu vücudumuza aldık, atamıyoruz. Vücut bunu glutatyon estransiferaz diye bir enzim üretecek ki, bununla ilgili gen bu proteini kodlayacak, o kodlu protein buraya gelecek, ona glutatyonu bağlayacak, glutatyon bağlandığı anda suda erir hale geliyor toksik madde, idrarla, dışkıyla, terle atılıyor. Burada A kişisinde bu gayet güzel çalışıyor, toksinleri uzaklaştırıyor. B kişisinde ACG diye gidersem, burada ACA, yani bir harf değişmiş. Tabii, her üç harf bir aminoasidi kodladığı için, o aminoasitte minik bir depo var ve bu aminoasidin deposu enzime de yansımış ve bu enzim artık şuradaki kişinin kadar kolay uzaklaştıramıyor toksinini şuradan, daha az kapasiteyle uzaklaştırıyor. Diyelim, yüzde 30 daha yavaş çalışıyor. Yüzde 30 daha yavaş çalıştığımda, şöyle düşünelim, sigara içmeyen kim var? İsmi nedir? Merve, aman hiç başlama. Merve sigara içmiyor, diyelim ki ben de içiyorum ve her ikimizde de önce şunu şey yapalım; Merve'de polimorfizm yok, yani Merve soldaki grupta, bende polimorfizm var. Merve sigara içmiyor, ben sigara içiyorum; hangimiz kansere daha yakınız? Ben daha yakınım. Peki, Merve'de de polimorfizm var, bende de polimorfizm var, ama ikimiz de hasta değiliz. Merve sigara içmiyor, ben sigara içiyorum, hastalık eşliğini ben aşıyorum. Peki, Merve'de polimorfizm var, sigara içmiyor, bende polimorfizm yok, ama çok sigara içiyorum. Yine ben riskliyim. İlk baştaki o sarı genetik yatkınlık büyüklüğü ile onun üstünde eklediğimiz yaşam tarzı miktarı, işte bizim hastalığa yakalanıp yakalanmayacağımızı belirliyor. Peki, bunun sonucu ne? Yapılan araştırmalar göstermiş ki, glutatyon estranferaz P1 geninde polimorfizm olan insanlar eğer izotisiyonatlardan zengin gıda maddeleriyle beslenirlerse, akciğer kanserine yakalanmıyorlar. O zaman kişiye yönelik, kişiye özel, o kişinin genetik yapısına uygun gıdalardan bahsetmeye başlıyoruz. Mesela, bizim şu anda şirket olarak üstünde çalıştığımız 23 tane gen var. Bunlar B vitamini, folikasıit, doymuş doymamış yağlar, kolesterol, vitamin A, C, E, kalsiyum, D vitamini, kafein, omega-3, yağ asitleri. Bunlarla ilgili kişinin genetik yapısı, bunların metabolize edilmesinde veya edilmemesinde, bunlardan yararlanmada veya yararlanmamada çok önemli rol oynuyor. Eğer buradaki genlerde polimorfizmler varsa, o kişiye özel ihtiyaçlar ortaya çıkıyor. İşte bu bireysel ihtiyaçlar da bizi bireysel ürünlere doğru götürüyor ve nutrigenetik bilimindeki gelişmeler sonucunda eminim ki, Avrupa Nutrigenetik Çalışma Grubunun üyesi olarak, bir müddet sonra, bir bardak süt dedikten sonra özel ilave edeceğiz, omega 3'lü olsun, yani ben kendi sütümü isterken, MTAFR genimdeki polimorfizmden dolayı içinde 600 mikrogram folikasıit, oksisentanndan dolayı 2 gram omega 3 olsun, glutatyon estranferaz şu kadar miligram izotisiyonet olsun diye tamamen benim genetik yapıma özel bir gıdayı talep eder hale geleceğim.

Bununla ilgili bir örnek vererek bitirmek istiyorum: Kaç beden ceket giyiyorsunuz? 36. İkisini toplayıver hemen, 78, 118, 56 da bana ver, 174. 174'ü dörde bölelim, 42. Size uyar mı? Bol. Size uyar. Size uymadı, ama biraz idare eder. Bana da çok dar olur. İşte bugün beslenmede günlük önerilen miktar denilen şeyler bu şekilde alınmış toplum ortalamalarıdır. Toplum ortalamaları bireylere uymaz, her bireyin ihtiyacı kendi genetik özelliği doğrultusunda farklılık gösterir.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Sayın Dr. Serdar Savaş Beye bu ilginç sunumu için teşekkür ediyoruz.

Şimdi zamanın çok da gerisinde olduğumuz için, soruları toparlayarak arkadaşlarım sunacaklar. Özellikle Zehra Hanıma epeyce soru var. Ben mikrofonu bırakayım, cevaplasın sorularını.

TARTIŞMA

Doç. Dr. Zehra AYHAN

Bu kadar çok sorunun olması aslında güzel. Bu da bizim ambalajın akıllı olmasının çok da kendi başına anlam ifade etmediğini, akıllı bile olsa, akıllı ambalajları da sorgulamamız gerektiğinin bir göstergesi.

Bir konuda çok memnun oldum. Genellikle ben anlattığım konularda bana çok fazla soru sorulmazdı. Ben de ya anlatamıyorum ya da kimse benim anlattığım şeyleri anlamıyor diye düşünürdüm. İlk defa bu kadar soruyla karşılaşıyorum. O yüzden memnun oldum. Dilimin döndüğü kadar da cevaplamaya çalışayım.

Burada Zülküf Aydın'dan çok ilginç bir soru var, "Akıllı ambalajların zararları neler olabilir? Az gelişmiş ülkelerde elektrik kesilmeleri, ulaşım kısıtlamaları ve benzeri küçük çaplı satıcıların ürünleri gerektiği gibi koruyamamasına neden olmaz mı? Küçük çaplı perakendeci giderek zarara uğrayıp, ortadan kalkmasına neden olmaz mı? Bu da büyük ölçekli sermayeye dayanan süpermarketlerin daha da büyümesine yol açarak, yoksullaşma sürecini pekiştirmez mi?"

Çok enteresan bir soru. Zaten akıllı ambalajların amacı, tüketici lehine, yani üretimden tüketime kadar izlenebilirliği sağlayıp, gıdanın eğer herhangi bir sıcaklıkla ilgili bir sorun yaşamışsa ya da bir kalite değişimi olmuşsa, tüketici lehine tüketiciyi korumak, tüketiciyi uyarmak, gereksiz yere belki para ödemesini engellemek ve toplam izlenebilirliği bu sayede sağlayabilmek amacını güdüyor diye düşünüyorum. Dolayısıyla biz burada küçük çaplı satıcı; evet, akıllı ambalaj eğer elektrik kesintisi yaşıyorsa, orada sıcaklık dalgalanması olmuşsa, eyvah, o gıda, ambalaj zaten çoktan elden gitti. Dolayısıyla biz burada üreticiden ziyade, tüketiciyle iletişim kurması ve tüketiciyi bilinçlendirmesi ya da uyarması açısından, ben de bir tüketici olarak bunun bizim lehimize bir teknoloji olduğunu düşünüyorum.

Diğer bir soru, "akıllı ambalajlarla transportun daha ucuz olmasını açıklar mısınız?" Tabii, akıllı ambalajların yüksek maliyeti var dedik, ama üretimden tüketime kadar toplum izlenebilirliğinin sağlanması burada nedir? Kayıpların azalmasına yol açacaktır. Dolayısıyla da bunun getireceği, toplamda baktığımız zaman, bir ekonomik kazanç olacağını söyleyebiliriz.

Sağlık riskleri gıda kalitesi açısından akıllı ambalajın dezavantajları hangi boyuttadır? Yine buna benzer bir soru, akıllı ambalajlarda kullanılan tazelik bozulma indikatörlerinin herhangi bir dezavantajı veya güvenliğini olumsuz etkileyecek özellikleri var mıdır? Olabilir, özellikle ambalajın içinde, yani gıdayla temas eder haldeyse indikatör ya da ambalaj materyalinin içerisinde, söyledim, henüz ticari boyut kazanmadı diye bahsettiğim toksin gard adı verilen indikatör ambalaj materyalinin, yani plastiğin içine konulmuş. Dolayısıyla burada şöyle bir sorun olabilir: Kullanılan indikatörün taşıdığı birtakım kimyasallardan ötürü, büyük bir kısmının zaten renk değişimine dayanan indikatörlerinin büyük bir kısmının kimyasal olduğunu düşünürsek, burada bunların gıdaya migrasyonu ya da gıda kompozisyonunu

değiştirme riski olabilir. Dolayısıyla da zaten denetimin bu aşamada devreye girmesi lazım, yani bu indikatörlerin hiçbir şekilde gıdanın kompozisyonunu olumsuz yönde etkileyecek bir etkisinin olmaması gerekiyor.

Eğer sorulara yeterli cevap veremezsem arada tartışabiliriz, çünkü bir tane daha çok uzun sorumuz var. Sayın Mahir Gürbüz'den geliyor, teşekkür ederim. "Sıcaklık, süre, kalite, tazelik ve gaz içeriği gibi unsurların tümünü gerektiren ürünler var mıdır? Varsa, bir akıllı ambalaj bunların tümünü nasıl yansıtabilir? Bu teknikler hangi ülkelerde uygulanıyor, Türkiye'de uygulama var mı? Ambalajda bulunan indikatöre toplum nasıl, niçin inansın? Bunların da sahtesi yapılamaz mı? Denetim kim, nasıl yapabilir?"

Özellikle Amerika'da ve Avustralya'da ticari uygulamalarının olduğunu söylemiştim. Bizde şu anda henüz ticari bir uygulama yok, ama Migros'un bunun üzerinde çalışma yaptığını biliyorum. Hangi gıda gruplarına uygulanacak, onunla ilgili de bilgi edinemedim, bilgi bana Pazartesi ulaşacak, ama tabii sempozyumdan sonra olacak. İlgilenen olursa, ben de e-mail'le ulaştığımız takdirde, sizleri bilgilendirebilirim. Ama çok yakın gelecekte sanırım, bizim de marketlerimizde akıllı ambalajları görmeye başlayacağız. Şu anda Türkiye'de akıllı ambalaj ticari olarak marketlerde yer almıyor.

Toplum nasıl, niçin inansın? Sahtesi yapılamaz mı? Evet, eğer bunları biz yapmaya başlarsak, muhtemelen onun da sahtesini geliştirebiliriz. Denetim, şu anda bununla ilgili yasal bir düzenleme yok dedim, ama Tarım Bakanlığında birkaç arkadaşla arada konuşurken, onlar alt ihtisas komisyonları oluşturuyorlar. Ambalaj da çok açık alan Türkiye'de, bununla ilgili belki biz de yasal düzenlemenin oluşturulması aşamasında akıllı ambalajlarla ilgili sanırım, bu arkadaşlarla çalışma imkânı bulabileceğiz. Ama şu anda uygulama olmadığı için denetim de yok. Biliyorsunuz, bizde önce ambalaj girecektir, daha sonra onunla ilgili yasal düzenlemeler girecektir. Bu da tabii ki, herhalde yine Tarım Bakanlığının kapsamına girecektir. Burada çok önemli bir soru, bütün bunların hepsini kapsayan, yani farklı indikatörler var, ama bunların hepsini bir arada, bir ambalajda bulabilir miyiz, yani birden fazla indikatörün bir ambalajda yer alması herhalde çok kafa karıştırıcı olacaktır ve aynı zamanda çok ekonomik olmayacaktır. Burada önemli olan, o gıda için, yani uygulanacağı gıda için tipik bozulma riski neyse, onu belirleyecek indikatörün belirlenmesi lazım. Eğer mikrobiyel risk çok daha yüksekse, gıdanın PH'sı burada rol oynuyorsa, riskli bir gıdaysa, mikrobiyel bozulma açısından, o zaman mikrobiyel aktiviteyi belirleyecek bir indikatör orada tercih edilecektir. Ama benim bildiğim kadarıyla, bunların hepsinin belki bir indikatörde toplanabilmesi mümkün müdür? Bu da herhalde teknolojinin geliştirilmesiyle sağlanabilir mi? Ben çok emin değilim, bu konuda ahkam da kesmek istemiyorum. Ama bu aşamada bu indikatörleri bağımsız olarak ambalajlar üzerinde göreceğiz. Dediğim gibi, gıdaya tipik indikatörün özellikle kullanılması mümkün.

Burada bir şeyi söylemiştim, güvenilirlik ve etkinlik, yani ticari olarak uygulamaya başlanmadan önce, o gıdada yüzde 100 etkin olduğu zaten tespit edilmesi lazım. Aksi takdirde ticari uygulamanın başlamaması gerekiyor. Patentlerin büyük bir kısmının Amerika'ya ait olduğunu düşünürsek ve oradaki süreçte FDA tarafından çok daha ciddi bir sürecin geçtiğini düşünecek olursak, sanırım güvenilirlik kazanmamış olan bir indikatörün de herhalde ambalaj üzerinde yer almaması gerekir diye düşünüyorum.

Çok teşekkürler.

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Zehra Hanıma teşekkür ediyoruz.
İki soru da sanırım Behiç Beye var.

Dr. Behiç MERT

Bu sorular genel olarak Türkiye'deki nanoteknoloji çalışmalarıyla ilgili.
“Nanoteknoloji kullanılarak Türkiye’de hangi ürünler var?” diye bir soru var. Bildiğiniz gibi, boya malzemeleriyle -bu soruda da geçiyor zaten- ilgili bir çalışma söz konusu. Ayrıca geçenlerde yine haberlere de çıkmıştı, Petrolofisi Oxford Üniversitesiyle bir çalışma yapıyor. Burada serenyum oksite nano tüp diye bir katalizör üzerine çalışıyorlar ve bunun da dizel yakıtların verimliliğini çok artırdığı biliniyor. Daha başka birçok üniversitede, fizik, makine mühendisliği gibi tıp alanında birçok çalışmalar var.

Bir başka soru da, “nanoteknolojinin gıdalarda kullanılmasının ne gibi bir zararı olabilir?” diye bir soru sorulmuş. Bu konuda ben şu anda bir cevap veremeyeceğim. Sonuçta tabii, araştırmalar bu konuda devam edecek. Herhalde karar vermeden önce hayvanlar üzerinde birtakım deneyler yapılacaktır.

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Hocam, söz sizin.

Prof. Dr. Artemis KARAALİ

Benim de bir sorum var, Sayın Petek Ataman tarafından yöneltilmiş. Geçtiğimiz yıl içerisinde çıkartılan sağlık beyanlarına ilişkin yönetmeliğin içerdiği bazı ürünlerin kesinlikle novel foods kapsamında düşünülebileceğini ve keys by keys değerlendirmesi gerektiğini düşündüğünü ve benim de buna katılıp katılmadığım şeklinde bir sorusu var.

Ben de öyle düşünüyorum, gerçekten bunlar örneğin stanoller novel foods kapsamında ele alınmıştı Avrupa Birliğinde. Fakat biliyorsunuz, bu konuda bir mevzuat zaten ülkemizde yoktu. Dolayısıyla novel foods mevzuatınız olmadan, onu tabii ki yürürlüğe koyamıyorsunuz. Aynı zamanda belki de Tarım Bakanlığı, tabii esas sorunuzun muhatabı Tarım Bakanlığıdır, ben kişisel yorum olarak konuşuyorum. Belki de Tarım Bakanlığı burada risk değerlendirmesi yaparken, EFSA'nın değerlendirmelerine başvurmuş olabilir. Çünkü EFSA'nın bu konularda değerlendirmeleri var, belirli konularda risk değerlendirmelerini de zaten internet sayfasından duyuruyor. Belki sadece onlara itibar etmiştir. Dediğim gibi, ben tam sorunuzun muhatabı olmadığım için, sadece kişisel fikirlerimi söylüyorum. Ama haklısınız, gerçekten bunların çoğu novel foods'tur.

Dr. Serdar SAVAŞ

Sayın Hamit Köksal, “DNA düzeyindeki bir polimorfizmin her zaman protein düzeyinde ifade edilmediği için polimorfizmleri bu açıdan kısaca karşılaştırabilir misiniz?”

Çok doğru hocam. Bir polimorfizmin olması, mutlaka bunun gene ekspresyonu ve daha sonra protein üretilmesine de yansıtacağı anlamına gelmez. Ancak şu anda nutrigenetik alanında

yapılan çalışmalarda gerek bunun günlük yaşama aktarılması aşamasında bir gen ekspresyonu veya metabolik çalışmasını yapmak çok daha pahalı olduğu için, buna gidilmiyor. O zaman ne yapılıyor? Diğer yapılmış olan çalışmalarla metabolizmaya aksetmiş olan polimorfizmler, bilinen polimorfizmler çalışmaya alınıyor. Örneğin, MTAFR'nin, homosisteyin metabolizması üzerindeki etkisi ve yüzde 35 bir yavaşlamaya yol açtığını biliyoruz. Onun için MTAFR bu kapsamda sadece poliformizm olarak, gen ekspresyonuna bakılmaksızın, çalışma kapsamına alınabiliyor veyahut da bir endoteranatik sentaz, bir vitamin septörü gibi. Onun için burada ekspresyonu ölçülerek anlaşılması gerekenlerle sadece polimorfizmin varlığında aktivite değişimi olan diye ikiye ayırmak lazım. Biz bu ikiye ayırmada aktivitenin değiştiği ispatlanmış olan polimorfizmler üzerinde çalışıyoruz. İleride teknolojinin gelişip, proteomiks ve metabolomiks çalışmalarının sınıplarda ulaştığımız kadar düşük maliyetlere indirilebilmesi durumunda, o da doğrudan çalışacaktır.

Sayın Ersin Gök demişler ki, “vitamin tabletleri doğal vitaminlerin işlevlerini görebilir mi?” Orada sanıyorum üçe ayırmak lazım; sentetik vitaminler, doğal kökenli vitamin tabletleri, bir de gıdanın içerisinde bulunan vitamin. Bunların biyo eşdeğerlikleri hiçbir zaman aynı değil. Doğal besinle aldığımız, taze gıdayla aldığımız vitamin etkisi daha yüksek. Sentetiklerde gittikçe düşüyor. Bununla ilgili birçok çalışma var. Ben onun için kendi kanaatimi söylüyorum. Fakat burada tabii, nutrigenetik açısından şöyle bir şeyin altını çizmek lazım: Gene MTAFR diyelim, geninde kişinin polimorfizm var. Normalde günlük önerilen folik asit alımı 400 mikrogramdır. Halbuki bir kişide MTAFR'nin iki polimorfizminde de homozigot polimorfizm varsa, bu kişiye bizim 1,5-2 miligram folikasit vermemiz lazım ki, bu kişiyi kalp krizinden koruyabilelim. Normalin 5 misline kadar çıkıyoruz. Normalin 5 misline kadar çıkarken, orada doğal yollarla folikasit alımını sağlayamayız, yani folikasitten en zengin beslenme diyetini verdiğinizde zaten 400-500 mikrogram anca alıyor insan. Günde 2 miligrama çıkar mıyım? Çıkarım. Adama her gün iki kilo ciğer yediririm, folikasitini çıkartırım, ama öbür taraftan da üç gün sonra da kalp krizinden, kolesterolden dolayı öldürürüm. Onun için burada mutlaka suplamenleri kullanmak gerekiyor.

Ayşe Cengiz der ki, “Türkiye’de son zamanlarda özellikle süt ürünlerini düşünerek, fonksiyonel gıdalar için görüşleriniz nelerdir?” Prebiyotikler bildiğim bir konu değil. Sadece sütteki d vitamini zenginleştirilmesi, b vitamini zenginleştirilmesini dikkate alarak bu soruya cevap verebilirim. Oradaki zenginleştirme miktarları, bizim polimorfizmlerde tespit ettiğimiz ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak, miktar olarak çok az. Ben kendi hastama o sütü öneriyorum, ama üstüne de oturup, 600 uluslararası ünite d vitamini vermek durumunda kalıyorum. Onun için o son karikatürde zenginleştirilmenin mutlak surette kişinin ihtiyacı doğrultusunda yapılması lazım. Fonksiyonel gıdalardan özellikle soyanın, brokolinin, karnabaharın ki, bunlar polimorfizmlerle birebir çok yararı olan gıdalar. Onların ekstreleri, onların özüyle zenginleştirilmiş başka gıdalar da gelecektir diye ümit ediyorum. Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Ümran UYGUN

Hepinize katıldığımız için çok teşekkür ederiz. (Alkışlar)

V. OTURUM

GIDA HİZMETLERİNDE KAMUSAL YAPILANMA

**Oturum Başkanı:
Dr. Nihat PAKDİL**

Dr. Nihat PAKDİL

Hanımefendiler, beyefendiler, kıymetli hocalarım; 6. Oturumu açıyorum.
Oturumumuzun konusu, “Gıda Hizmetlerinde Kamusal Yapılanma”

Panelistlerimizi isim olarak okuyacağım ve buraya gelmelerini anons edeceğim: Sayın Prof. Dr. Nevzat ARTIK maalesef aramızda bulunamıyor, ani bir gelişmeyle Amerika Birleşik Devletlerine gitmek durumunda kaldı. Onun yerine Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünde Daire Başkanı Sayın Halis KORKUT; Ankara Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Muammer KAYAHAN; Yıldız Teknik Üniversitesi Biyomühendislik Ana Bilim Dalından Prof. Dr. Şeminur TOPAL; İstanbul Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Dilek BOYACIOĞLU.

Son zamanların bizim açımızdan güncel bir konusu, kamuda yapılanma, gıda denetiminin, gıda kontrolünün yapılanması. Mart-Nisan ayıyla beraber bu konu daha fazla gündemimize gelmeye başladı. Mart-Nisan ayının özelliği neydi? Mart ayında Avrupa Birliği müzakere sürecinin başlamasıyla beraber, 12 nci başlıkla ilgili kamu olarak biz Brüksel’e gittik, Avrupa Birliğinin bu konuyla ilgili bize tanıtımı yapıldı, mevzuatı nedir, denetimi nedir, yapılanması nedir diye. Nisan ayı içerisinde de biz tekrar giderek, ülkemizin durumunun ne olduğunu, neyi nasıl yaptığımızı, mevzuatımızın ne olduğunu onlara anlatmıştık. Bu süreç içerisinde bu konuda benim takip edebildiğim kadarıyla, özellikle yazılı basında daha çok yer aldı ve kamuoyunun sadece ilgili olan bizlerin değil, kamuoyunun bu konuda epeyce bilgi sahibi olduğunu zannediyorum; çünkü konu bayağı yer aldı ve değerlendirildi.

Kısa bir açılıştan sonra konuşmacılarımızı davet ediyorum. Sayın Korkut konuşmaya başlayabilirsiniz.

TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI'NDA GIDA HİZMETLERİNİN YAPILANMASI

HALİS KORKUT

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü Yem ve Gıda Tescil Hizmetleri Dairesi Başkanı

Teşekkür ederim.

Şu anda hocamızın yurtdışında görevli olmasından dolayı, tebliğini sunmamı istediler. Takdir edersiniz zor bir olay, bir taraftan hocamızın görüşlerini anlatmak, diğer taraftan bende yaklaşık 20 yıldır gıdada görev yapan, bir bürokrat kardeşiniz olarak bir şeyler söylemek istiyorum.

Öncelikle gıda denetimiyle ilgili son olarak çıkan 5179 sayılı Yasamız var. 5179 sayılı Yasayla biz gıda denetimlerimizi, verdiğimiz izinleri, yani gıdayla ilgili kanuni işlemleri buna göre yürütmekteyiz. Bununla ilgili olarak da Bakanlığımızda son dönemlerde denetimle ilgili olarak çeşitli programlarımız var, belirli bir program dahilinde biz bu çalışmalarımızı yürütüyoruz. Bununla ilgili olarak peynir denetim programımız var, taze meyve ve sebze de pestisit denetim programı var, kırmızı, toz ve pul biber denetim programımız, yine kuru kaysıda dioksit denetim programı, tavuk eti denetim programı, aflotoksin denetim programı, kuru üzüm denetim programı, bal denetimi, alkollü içkiler denetimi, iyotlu tuz denetimi, et ve süt ürünleri, süt ve süt ürünleri, zeytinyağı, bitkisel yağlar denetimi.

Burada çeşitli tablolarımız var, bunları hızlıca geçmek istiyorum, bunlar arzu edildiği takdirde Bakanlığımızdan elde edilebilir.

Bakanlığımız olarak son dönemlerde gıdadaki değişimlere paralel olarak birtakım çalışmalar yapıyoruz ve bu konuda son derece hızlandık. Son dönemlerde biliyorsunuz, 5179 sayılı Yasa ile aslında yetki karmaşasıyla ilgili olarak yaşanan sıkıntıların çözümünü bir noktaya kadar getirmiştik. Ama daha sonra biliyorsunuz, belediye kanunlarının çıkmasıyla, yerel yönetimler, belediye kanunları, özel idareler kanunu ile birtakım sıkıntılar tekrar yaşanmaya başladı ve en son olarak Çankaya Belediyesinin açmış olduğu dava ile çalışma izni belediyelere geçti. Verdiğimiz çalışma iznine bağlı olarak da, bir işyerinin teknik ve hijyenik yönden ehil mi, değil mi diye verdiğimiz bir ehliyet vardı, biz buna **Sicil Numarası** veya **Çalışma İzni** diyoruz; hem kayda alıyorduk, hem de bu işletme bu ürünleri üretme kabiliyetinde mi, değil mi şeklinde bir değerlendirme yapıyorduk ve buna bağlı olarak da Çalışma İzni veya diğer bir deyişle Gıda Siciline kaydediyorduk. Ona bağlı olarak da, üretmiş oldukları ürünler için regülasyonlara uygun mu değil mi şeklinde de üretim izni veriyorduk. Fakat şu anda çalışma izinleri belediyelere geçti, şu anda onlar yürütüyor. Tabii, bu bize oldukça sıkıntılar yaratıyor. Tarladan sofraya gıda güvenliği diye hep söylemlerimiz var biliyorsunuz. Bir kısım yetkinin orada olup, bir kısmının bizde olmasıyla bunu ne kadar sağlayabiliriz, bunlar tartışılır. Şu anda biz elimizden geldiğince, yetki her ne kadar belediyede olsa da, ülkemizin bir problemi de diyip, eğer herhangi bir talep olduğu takdirde elimizden geldiğince yardımcı olmaya çalışıyoruz. Ancak şu anda belediyenin vermiş olduğu çalışma izinleri İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatı yönetmeliğine bağlı olarak şu anda belediyeler tarafından veriliyor. Yönetmelikte de bazı eksik hususlar var. Onlarla da ilgili biz Bakanlık olarak iki üç defa görüşlerimizi belirttik, ancak ya gözden kaçtı veya uygun görülmedi bilemiyorum; bazı

sıkıntılar oldu. Hem olayın mevzuat boyutunda var, hem de uygulama boyutunda, takdir edersiniz ki çok büyük sıkıntılar var. Çünkü her belediye çok değişik uygulamalar yapabiliyor, verdikleri belgelerde bile, standart bir uygulama olmayabiliyor. Dolayısıyla vatandaş da sıkıntı yaşıyor. Aslında bunu veren diğer belediyeler de sıkıntı yaşıyor, çünkü her belediyemiz gerçekten bunu yapabilecek düzeyde değil. Ama takdir edersiniz ki, bir çalışma izni aslında bir işletme kurulurken hijyenin en önemli kısmı çünkü o işyeri teknik ve hijyenik yönden yeterli mi, değil mi, verdiğimiz o çalışma izniyle bunu belirliyoruz, yani olayı baştan daha yanlış kurarsak, ondan sonraki üreteceğimiz şeyler de, onun üzerine inşa edeceğimiz şeyler de ne yazık ki yeterli olmuyor. Sadece biz şu anda Tarım Bakanlığı olarak üretim izni veriyoruz. Avrupa'da üretim izni diye bir uygulama yoktur. Ancak ülkemiz koşullarını dikkate alacak olursanız, kayıt altına alma açısından ve regülasyonları yorumlayıp belli bir dil birliğine varmak açısından üretim izni alma aşamasında işletmeler Bakanlık ile istişare ettiklerinde, en azından o kodekslerin yorumlarında da bir birliktelik sağlıyoruz ve daha ürün piyasaya çıkmadan önce, önlemleri alıp yanlışları düzeltiyoruz. HACCP madem proaktif bir kontrol sistemi o zaman aslında biz HACCP'i bir noktada üretim izinleriyle de uygulamış oluyoruz. Çünkü piyasaya çıkmadan gerekli önlemleri almış oluyoruz, orada birtakım uyarılarda bulunuyoruz.

Bir diğer konu da, Sayın Müsteşarımızın da talimatlarıyla, taviz yok dediği sahte bal konusunda. Ancak bazı yanlış anlaşılımlar var bu sahte bal konusunda ben sahte bal denilmesine karşıyım çünkü glikoz früktoz şurubunu bal diye satan sahtekârlar var, balın kendisi sahte olmaz. İşte bu sahtekarlığın da önüne geçebilmek için; vermiş olduğumuz ehliyeti yani bu üretim izinlerini son dönemlerde uygunsuz şekilde üretim yapanlardan şartlarını uygun hale getirene kadar tekrar geri aldık nasıl ehliyetini verdisek, bu ehliyeti de belirli kurallara uygun olarak devam ettirmiyorsa, geri alma zihniyetinden giderek aldık ve şu faydası oldu: 5179 sayılı Yasada biz şunu düşünmüştük: Esrar üretmek suçsa, bunu satmak da suçtur. O zaman üretim izinsiz malları satan satış noktaları, marketler olsun, bakkallar olsun, satan kişilere de cezai hükümler getirdik. Şu anda gerçekten özellikle marketlerimizde, büyük satış noktalarında mutlaka Tarım ve Köy İşleri Bakanlığından üretim izni almamış, bu sertifikaya haiz olmamış ürünler satılmıyor. Bu bize neyi sağlıyor? Bir noktada geri izlemeyi sağlıyor, bu işletmeleri kayıt altına aldırılmamızı sağlıyor. Marketler bu şekliyle şu anda bu ürünleri eğer satmaz ise ki, satmıyorlar, işte o zaman işletmeler mecburen üretim izinlerini alıyor. 1998'de o zamanlar belki sertifika vermedik, ama geçici izinlerle başlamış idi. Ne yazık ki, 2006 yılına kadar hâlâ hiçbir şey yapmamış, kayda girmemiş, ürünlerine üretim izni almamış tesisler, köstebek yuvalarından çıkıp, şimdi zorunlu hale gelince, "Başkanım, bir diploma veriyormuşsunuz" diyorlar. "Ne yapacaksın?" diyorum, "kodeks diplomasıymış, o olmadan marketler bizden bu ürünleri almıyorlar" diyerek geliyorlar. Bu sayede kayıt altına aldık bu tesisleri. Şu anda 20 bin tesisi bu şekliyle kayda aldık ve bu tesislerimiz vergilerini veriyor, kurallara uygun üretim yapmaya çalışıyor. En azından adreslerini biliyoruz ve biz bunları izleyebiliyoruz. Ama hâlâ yaklaşık 8-9 bin tesisimiz var ki, kayıt altına almadığımız, yani gıda sicili vermediğimiz tesislerimiz var. Ama inşallah, bu yönde de çalışmalarımız hızla devam ediyor.

Öncelikle Türkiye'deki kayıt problemini bitirmeliyiz. Eğer kayıt problemini bitiremezsek, haksız rekabeti önleyemeyiz. Haksız rekabeti önleyemediğimiz sürece de, hiçbir işletme önünü görüp, yeni yatırımlara girmez, modernizasyonlara gitmez. Dolayısıyla bunlar gerçekten çok önemli, İşletmeler bu yönde bazı serzenişlerde bulunuyorlar, haklı olabilirler. Ama Tarım Bakanlığından da bazı şeyler beklenirken, şunları da mutlaka göz önünde

bulundurmak gerekiyor. Elimizdeki mevcutla biz ne yapabiliriz, bunun çabası içindeyiz. Ne yapmamız gerektiğini çok iyi biliyoruz aslında, ama mevcutla ne yapılabilir, önemli olan bu, yani elimizdeki kaynakları en iyi şekilde kullanmaya gayret ediyoruz. Şu anda yaklaşık 5 bin kontrolörümüz var, ama bu 5 bin kontrolör de açık söyleyeyim, sonradan yetiştirerek, kontrolör yapmaya çalıştık. Çünkü biliyorsunuz, denetimdeki en önemli hadise, denetleyen insanın denetlediğinden daha iyi bilmesi, aksi takdirde denetimin etkisi olmuyor. Bazen bu konuda sıkıntılar yaşayabiliyoruz. Onun için bu arkadaşlarımıza sürekli eğitimlerini vermeye gayret ediyoruz.

Laboratuvarlar yönünde de bazı sıkıntılarımız vardı. Yıllardır süregelen yetki karmaşası da bu konuda hizmet veren bürokratları yıprattı. Bakıyorsunuz, Sağlık Bakanlığında birtakım yetkiler Tarım Bakanlığına geçince, oradaki Hıfzıssıhha'nın bazı laboratuvarları da atıl duruma geçti. Sonuçta ülkemizin kaynakları heba oluyor onunla ilgili de Sayın Başkan da burada, bazı çalışmalar yapıyorlar. Onları hep beraber bir güçte toplayalım şekliyle birtakım çalışmalarımız vardı. Ama son dönemlerde belediyenin işin içinde olmasıyla biraz sıkıntılar yaşadık. Ama işte Sayın Müsteşarımız da destek veriyorlar, şu anda çıkacak bu son Gıda Kanunundaki bazı revizyonlarla, Avrupa Birliğine giriş sürecinde yaşadığımız bazı sıkıntılara paralel olarak, Avrupa Birliğinin bazı talepleri doğrultusunda hazırlanan işte bu dördümlü paket, yani gıda, hijyen, yem ve veterinerlik müktesebatı paketinde tekrar bu yetkileri Tarım Bakanlığında toplayalım diyoruz. Tarladan sofraya gıda güvenliği diyoruz o zaman bu yetkinin yeri ve adresi bellidir, o da Tarım Bakanlığımızdır diyoruz. Buna sanırım, herkes katılır, yani gıda güvenliği anlamını bilen herkes Tarım Bakanlığında birleşmesi yönünde bize destek verirler. Bu yönde bir çalışmamız var. İnşallah, o kanunlar da çıktığında, bu şeyleri tekrar oturtacağız. Kısaca Bakanlık olarak şu andaki temel politikamız şudur: Yapmak istediğimiz, yapmaya gayret ettiğimiz şey, proaktif bir kontrol sistemi; yani reaktif son ürüne dayalı, git torbaya numuneyi koy, analizi yap, ceza ver şeklinde değil, olabilecek tehlikeleri önceden belirleyip, nerelerde risklerimiz var deyip, önlemleri önceden belirleyerek, oralarda denetimlerimizi sıklaştırmak. Bu tabii daha ekonomik bir denetim nihai ürünlerin de aslında, diyelim ki uygunsuz çıktı, sonuç;gidiyorsunuz imha ediyorsunuz; yazıktır, milli servet. Bunları da kaybetmemek adına, olabilecek tehlikeleri önceden belirleyip, oralarda önlem almaya çalışan bir sistem proaktif sistem ama bunu da yapmak son derece kalifiye elemanlar gerektiriyor. Son dönemlerde yürüttüğümüz Türkiye'deki gıda güvenliği ve gıda kontrol sistemini geliştirme adına yaptığımız, Avrupa Birliğinden aldığımız bazı projeler var. Bu konuyla ilgili sorularınız olursa, İbrahim Bey burada cevaplandırabilir detaylıca. Bu projelerimizle bu yeni düşündüğümüz, kafamızdaki modelleri gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Biz de bakanlık olarak, mentalite olarak, en azından kafamızı sürekli olarak değiştiriyoruz, yani gerçekten artık proaktif bir kontrol sistemine doğru geçmemiz gerektiğine biz de inanıyoruz. Bu konuda arkadaşlarımızı da olabildiğince eğitmeye çalışıyoruz.

Sektörün sıkıntıları bitmez, zaten son derece sıkıntılı bir sektör. Yalnız bir şey var: Gerçekten bugün en sıkıntılı bakanlık Tarım Bakanlığımızdır. Çünkü nüfusun yaklaşık yüzde 35'i tarımla istigal ediyor. Sayın Tarım Bakanlarımız, Bakanlar Kurulu toplantılarında sanırım en çok sıkıntı çeken büyüklerimizdir, çünkü bir taraftan Avrupa Birliği süreci, diğer taraftan ekonomik olarak uygulanan birtakım tasarruf tedbirleri var, dolayısıyla tarıma az pay verilmek isteniyor ama tarımdan çok şey isteniyor. Gıda sanayi de sonuçta tarımın kalkınmasına neden olan yani tarıma katma değer katan bir sektör. İnşallah, gıda sanayimizi ülkede hep beraber geliştirebilirsek, tarımı da geliştiririz şeklinde düşünüyoruz ama sıkıntılarımız çok fazla. Herkes bir şeyler bekliyor ama Tarım Bakanlığımıza verilen kaynaklar

da inanın yetersiz kalabiliyor. Biz mevcut kaynaklarla, toplam kalite sistemi ile en iyi randımanı nasıl alabiliriz şeklinde çalışmalarımızı yürütüyoruz.

Ben sözümü çok fazla uzatmak istemiyorum. Çok konu var. Takdir edersiniz, son dönemlerde yeni şeyler yaptık, fonksiyonel ürünler dedik, birtakım yeni ürün çeşitlerine doğru gidiyoruz. Doğrudur, yanlıştır, herkes bir şeyleri tartışıyor, ama önemli olan şu: Bir şeylerin gerisinde artık kalmıyoruz. Mutlaka mevzuat boyutunda da eksikler olabilir, giderilmesi gereklidir. Aslında şunu da söyleyeyim: Gıda Mühendisliğine mühendislik kavramı kazandıracak kavramlar bunlardır. Birtakım geleneksel ürünleri yıllardır ustalar da yapıyor, bir helvadır, usta yapıyor veya normal seyrinde giden bir şeyi usta yapıyor; ama bugün mühendis dediğimiz zaman, birtakım yenilikler, yepyeni ürünler, fonksiyonları, başka özellikleriyle değer kazanan ürünler, işte bunlara da özellik kazandıracak kişiler bu mühendislik eğitimini, bunun ilmini, bilimini almış kişiler olarak bizleriz. Bu tip ürünler aslında, daha değişik, novel foods'lar, fonksiyonel ürünler, bu tip ürünler değer kazandıkça, inşallah bu meslekler de layık olduğu yeri bulacaklar. Sadece ben şu kadarını söylemek istiyorum: Üç odamızın birlikte yapmış olduğu bu toplantıda, şunu da ilave etmek istiyorum: Sorumlu Yöneticilik uygulamalarımızla, işletmelerdeki hatalı üretimden kaynaklanan kayıplar rakamsal olarak ilk başladığımız zamanlar yüzde 20'ler civarındaydı ki, bununla ilgili ufak bazı çalışmalarımız vardı, şu anda neredeyse yüzde 10, daha düşük seviyelere doğru çekiyoruz. Bu meslektaşlarımızın da bu işletmelerde çok büyük katkıları oldu, verimlilik arttı, daha da fazla katkıları olacağına ben inanıyorum.

Hep birlikte daha güzel çalışmalara diyerek, toplantıyı tertip eden üç odamıza çok teşekkürler ediyorum. Hepinize saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

Dr. Nihat PAKDİL

Sayın Korkut'a ben de teşekkür ediyorum.

Huzurlarınıza ikinci konuşmacı olarak Sayın hocam Prof. Dr. Muammer Kayahan'ı davet ediyorum.

KAMUSAL ALANDA YETKİ KARMAŞASI

Prof. Dr. Muammer KAYAHAN

Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Ülkemizde yürütülmekte olan gıda denetim kontrol hizmetleri ile kamusal alanda bu hizmete esas yapılanmayı objektif bir yaklaşım içinde değerlendirebilmek için, öncelikle bu hizmetlerin taşınması gereken temel karakteristiklerin üzerinde durmak gerekir. Konu bu açıdan ele alındığında gıda denetim ve kontrol hizmetlerinin günümüzde ödün verilmemesi gereken başlıca karakteristiklerini şu şekilde vurgulamak gerekmektedir;

- *Yönetim şekli ne olursa olsun, bir ülkede yürütülen gıdaya ilişkin tüm hizmetler, daima devletin vatandaşlara sunmakla yükümlü olduğu temel hizmetler kapsamında kabul edilmelidir.*
- *Buna koşut olarak devlet vatandaşları için yeterli miktarda ve çeşitlilikte gıdayı, her türlü koşulda sağlamak ve sunmakla yükümlüdür.*
- *Devlet vatandaşlarına sunduğu tüm gıda maddelerinin insan sağlığına uygun nitelikte olmasını sağlamakla zorundadır.*
- *Bu koşulu sağlamak üzere devletçe yürütülen tüm gıda denetim ve kontrol hizmetlerinin tüm vatandaşlarını kapsayacak şekilde yaygın ve yansız olmasına özen göstermek zorundadır.*
- *Nihayet devlet bu konuda yürütülen hizmetlerin vatandaşa maliyetini düşürmek üzere, hizmetin tekerrürsüz olmasına gereken özeni göstermek zorundadır.*

Sayılan bu karakteristiklere karşın, Ülkemizdeki gıda denetim ve kontrol hizmetlerinin başlangıçtan günümüze değin geçirdiği evreler ile günümüzdeki durumu irdelendiğinde, özellikle denetim ve kontrol uygulamaları yönünden olması gereken düzeye ulaştırıldığı söylenemez. Hatta Ülkemizdeki gıda hizmetleri temel amaç unutulmuş, kurumlar ya da meslekler arasında bir futbol maçı oynanıyormuşçasına, sadece rakibin ayağından alınması gereken bir top olarak algılanmış ve halen de bu şekilde algılanmaktadır. Bu nedenle de ülkemizde geçmişte yaşandığı gibi, halen yaşanmakta olan kamusal karmaşayı, meslekler arası sürtüşme ve birden fazla kuruluşun yetkilendirilmesi şeklinde, iki boyutta incelemek gerekmektedir.

Meslekler Arası Sürtüşme

Gıdaya ilişkin hizmetlerin yürütülmesinde meslekler açısından düşülen en önemli yanılgı, gıdanın disiplinler arası bir konu olduğunun unutulmasından ya da kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa iyi kalitede ve insan sağlığı açısından sakınca oluşturmayacak bir gıda maddesinin üretim ve işlenmesinde olduğu gibi, denetim ve kontrolü yönünden geliştirilen tüm teknik ve yöntemler de, temel mühendislik, kimya ve mikrobiyoloji bilimlerinden oluşan bir kompozisyonudur. Bunun doğal bir sonucu olarak, gıda maddelerinin gerek üretimi, gerekse tüketime uygunluk yönünden denetim ve kontrolü aşamalarında da, değinilen disiplinlerle ilgili tüm mesleklerin görev alması gerekmektedir. Ancak Ülkemizdeki gıda hizmetlerin yürütülmesinde bu gerçek esas alınmadığından, her meslek grubu, kendisini gıda konusunda tek yetkili olarak kabul etmekte ve bu kanıya bağlı olarak da, verilecek hizmetleri görev yaptığı kurum ya da kuruluşa mal etme gibi hatalı bir uygulamaya yönelmektedir. İçine düşülen bu saplantılı yaklaşım ise, özellikle gıda denetim ve kontrolü

hizmetlerinin yansızlık ve bilimsellik ilkelerine gölge düşürdüğünden, uygulamada tarafların haklarının önemli ölçüde zedelenmesine neden olmaktadır. Oysa aynı konuda, işbirliği içinde olması gereken mesleklerden her birinin yekdiğerinin hak ve görevlerine saygı göstererek dayanışma içine girmesi, çağdaş hizmet anlayışının özenle uyulması ve korunması gereken en temel koşuldur.

Bu anlayışa en güzel örneği, karar ve uygulamalarını tüm dünya ülkelerinin büyük ölçüde benimsediği Kodeks Alimentarius Komisyonu oluşturmaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile Dünya Sağlık Örgütü tarafından oluşturulan söz konusu komisyon, üstlendiği tüm görevleri, değişik konularda oluşturduğu uzmanlar komitesi yardımıyla yürütmektedir. Bu yaklaşımın doğal bir gereği olarak da, her uzmanlar komitesinde üzerinde çalıştığı konunun gerektirdiği değişik mesleklerin uzmanları yer almaktadır.

Bu nedenle devletin gıdaya ilişkin hizmetleri yürütmekle görevlendireceği kurumun ve oluşturacağı organizasyonun, özerk bir statüye sahip olması yanında, gıda disiplininin gerektirdiği tüm mesleklere yer verecek şekilde düzenlenmesi, verilecek hizmetlerin başarısı yönünden çok büyük önem taşımaktadır.

Birden Fazla Kuruluşun Yetkilendirilmesi

Aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan akılcı hamleler kapsamında, özellikle 1930 yılında yürürlüğe konan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve buna bağlı Gıda Maddeleri Tüzüğü ile, söz konusu hizmetlerin devlet tarafından yürütülmesine esas gerekli yasal zemin oluşturulmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda bir yandan oluşturulan değişik Bakanlık ve kurumların söz konusu hizmetleri yürütmek üzere yetkilendirilmesi, diğer yandan gıdanın disiplinler arası bir konu olduğunun anlaşılabilmesi, günümüzde yapılan yeni düzenlemelere rağmen, kamusal alanda yaşanan yetki karmaşasına köklü bir çözüm getirilmesini daima önlemiştir. Buna koşut olarak da yakın bir geçmişe değin, Ülkemizde verilen gıda hizmetlerinin yürütülmesinde, Sağlık, Tarım, Sanayi ve Ticaret, Gümrük ve Tekel, İç İşleri ve Adalet bakanlıkları yanında, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve TSE olmak üzere, çok sayıda merci yetkili kılınmıştır. Bu çok başlılık ise, hepimizin yıllar boyu şahit olduğu gibi, sadece hizmette sahipsizlik sonucunu doğurmuştur.

Oysa söz konusu hizmetlerin temel amaca uygun olarak yürütülebilmesi için, öncelikle yetki karmaşasının sona erdirilmesi ve hizmetlerin tek elden yürütülmesi gerektiği, başta 1963 yılında hazırlanan MEHTAP RAPORU'nda (Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Araştırma Projesi Grubu Raporu) vurgulanmış ve 1972 yılında bu rapor doğrultusunda İaşe Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda ve özellikle 5. ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemleri ile bunlara bağlı yıllık icra programlarında aynı görüş yine ısrarla dile getirilmiştir. Hatta söz konusu plan dönemleri ve icra programları ile, kimi zaman tek başına, kimi zaman birlikte yetkilendirilen değişik bakanlıkların adları verilerek, özgün bir gıda yasası hazırlamakla görevlendirilmiştir. Buna rağmen bakanlıklar arasında yapılan uzun süreli pazarlıklar ve meslekler arası sürtüşmeler nedeniyle olumlu bir sonuca ulaşılamamış ve başkalarının bizi disipline etmesi sürecine kadar, bu konuda ciddi bir gayret de gösterilememiştir.

Bunun doğal bir sonucu olarak da, günümüzde büyük bir başarı şeklinde değerlendirilerek sunulan 5179 no'lu gıda yasası, sorumlu ve sağlıklı bir devlet anlayışı yerine, sadece AB

ne üyelik sürecindeki uyum dayatmaları sonucunda hazırlanarak yürürlüğe konabilmiştir. Ancak söz konusu yasa 1995 yılında yürürlüğe konan ve hizmetlerin adeta bir miras şeklinde algılanarak yeniden paylaştırıldığı 560 sayılı KHK üzerine inşa edildiğinden, söz konusu hizmetlerin tekerrürlü yürütülmesi ilkesine maalesef gereken özen gösterilmemiştir. Bu nedenle söz konusu yasa ülkemizin gıdaya ilişkin sorunlarına çözüm getirememiş ve yeni bir yasa taslağı hazırlanmaması için çalışmalar başlatılmış bulunmaktadır. Çünkü söz konusu yasa ile gıda konusundaki yetki sirtüşmesi ortadan kaldırılamadığı gibi, yapılan yeni düzenlemeler sonucunda, yaşanan karmaşa adeta daha bir yasal güvence altına alınmıştır.

Bu arada AB ne uyum çalışmaları kapsamında esas alınan sözde yol gösterici direktifler ile, bunlara koşulsuz uyumda sergilenen acelecilik sonucu düşülen hatalar, yeni taslak hazırlama çalışmalarının başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Gerçi söz konusu taslağın yasalaşıp yürürlüğe konması yönünden bugün için kesin bir süre verilememektedir. Ancak bir yandan Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Yeniden Teşkilatlanması konusundaki yasa taslağının, diğer yandan dörtlü yasa taslak paketinin hazırlanmasında benimsenen yaklaşım irdelendiğinde, halen tam olarak aşılammış olan meslekler arası sirtüşmeyi körüklediği ve taslağın öngöröldüğü gibi yasalaşması halinde, sirtüşmenin daha boyutlu ve çetin bir mücadeleye dönüşeceği anlaşılmaktadır. Çünkü sözde AB direktiflerine uyum için başlatılan söz konusu taslakların hazırlanmasında hatalı yorumlar yapılmaktadır.

Örneğın AB tarafından yayınlanan Beyaz Kitap'ta, gıda denetim ve kontrolü için "Çiftlikten Sofraya" ilkesinin esas alınması gerektiği belirtilirken, bu hizmetlerde gıda olarak yalnızca hayvansal ürünler esas alınmamıştır. Böylesi hatalı bir yorumun aksine söz konusu denetim ve kontrollerin ahırdan olduğı kadar, bitkisel ürünleri kapsayacak şekilde tarladan ve bahçeden de başlatılması gerektiği kast edilmiştir. Bu nedenle Tarım Köyişleri Bakanlığının yeniden teşkilatlanması için hazırlanan taslakta önerildiği gibi, gıda denetim ve kontrol hizmetlerinin veteriner işleri ile birleştirilerek tek bir genel müdürlük haline getirilmesi, konu ile ilgili diğer meslek gruplarını yok sayan ve yaşanan karmaşanın daha da büyümesine neden olacak son derece sakıncalı bir yaklaşımdır.

Söz konusu teşkilatlanma yasa tasarısı ve dörtlü taslak paketi yasalaşarak yürürlüğe girdiğinde yaşanacak yeni karmaşayı gelecek günlere bırakarak, halen Ülkemizdeki gıda denetim ve kontrol hizmetleri yönünden yürürlüğe konmuş olan değişik düzenlemelere ait hükümler incelendiğinde, önemli ölçüde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yetkilendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim fazlaca bir detaya girilmeksizin gıda denetim ve kontrolü konusunda Ülkemizde halen yetkilendirilmiş olan kurumlar ile bu yetkilerin kaynağını oluşturan mevzuat hükümleri toplu olarak incelendiğinde, Çizelge 1 de özetlendiği gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye'de gıda konusunda mevzuatla yetkilendirilmiş bakanlık ve kurumlar.

Bakanlık ve Kurum	Yetki Veren Mevzuat	Yetili Olduğı Konular
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	5179 sayılı Yasa	Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesi.
Sağlık Bakanlığı	5179 sayılı Yasa	26. maddeye göre doğal kaynak suları ve 27. maddeye göre tıbbi amaçlı diyet gıdalar ve bebek mamalarının denetim ve kontrolü.

İçişleri Bakanlığı	5216 sayılı Büyük Şehir Belediyeleri Yasası ile Danıştay'ın 05. 08. 2005 ve 13. 08. 2006 tarihli kararları.	Yasanın 7. maddesine göre gıda İşyerlerinin tescil ve denetimi ile gıdaların piyasada gözetim ve kontrolü.
Sanayi Ticaret Bakanlığı	4077 sayılı Tüketicinin Korunması Yasası	17. maddeye göre oluşturulan Milli Reklâm Kurulu'nca gıda reklâmlarının denetimi.
Adalet Bakanlığı	5179 sayılı Yasa.	30. maddeye göre savcılığa intikal eden gıdaya ilişkin suçların yargılanması ve cezalandırılması.
Çevre ve Orman Bakanlığı	2872 sayılı Yasa.	Tüm Gıda İşletmeleri için Çevre Etki Değerlendirme Raporu
Dış ticaret Müsteşarlığı	Müsteşarlıkça her yıl mecburi standartlara göre yayınlanan dış ticaret standardizasyon tebliğleri..	İthal ya da İhraç edilecek bütün gıda ve gıda katkılarına yönelik düzenlemeler yapmak.
Türk Standartları Enstitüsü	132 sayılı Türk Standartları Enstitüsü Yasası ve Tüzüğü.	Gıda maddeleri ile kalitesine ait standartların hazırlanması.

Oysa bu konuda en akılcı yaklaşım Amerika Birleşik Devletleri tarafından ortaya konmuş ve oluşturduğu Gıda ve İlaç örgütü'nde (FDA), bir yandan konu ile ilgili tüm meslek gruplarına yer verirken, diğer yandan da gereken duyarlılığı göstererek, örgütün özerk statüde olmasını yasal olarak güvence altına almıştır.

Sunulmaya çalışılan bu bilgiler ışığında ve sonuç olarak vurgulamak gerekirse, Ülkemizde gıdaya ilişkin verilmesi gereken hizmetlerin, günümüzde olduğu gibi yakın bir gelecekte de umut verici bir tabloya ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle gıda konusundaki hizmetlerin yeniden düzenlenmesinin güncelliğini koruduğu bu dönemde sağduyu esas alınarak öncelikle disiplinler arası konu olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bundan sonra üzerinde durulması gereken önemli noktaları şu şekilde sıralamak olasıdır;

- *Hizmetler mutlaka tek mercinin yetkisine verilmelidir,*
- *Yetkili kılınan kuruluşa, gerek merkezi otoritenin, gerekse yerel yönetimlerin hatalı müdahalelerinden korumak için mutlaka özerk bir statü verilmelidir.*
- *Tüm bu düzenlemeler yapılırken çağdaş hizmet anlayışı yanında, kimi dayatmalar yerine, Ülkemizdeki gıda sanayiinin yapısı ile sosyal koşullar özellikle esas alınmalıdır.*

Beni dinlediğiniz için teşekkür eder, ülkemizde verilecek gıda denetim ve kontrol hizmetlerinde karmaşasız bir döneme en yakın gelecekte kavuşmak umuduyla hepimize saygılarımı sunarım.

Dr. Nihat PAKDİL

Sayın hocam teşekkür ediyorum.

Çiftlikten sofraya gıda denetimine multidisipliner yaklaşım adıyla tebliğini sunmak üzere Prof. Dr. Şeminur Topal'ı davet ediyorum.

Prof. Dr. ŞEMİNUR TOPAL
Yıldız Teknik Üniveristesi Biyomühendislik Anabilim Dalı

Sayın Başkan, değerli konuklar; aslında konu başlığımla bu programın organizasyonu ve işleyişi arasında gerçekten çok güzel bir izdüşümü görüyorum. Hepinizin malumu ki, üç temel odamız yanında, bu program içerisinde iktisatçısıyla, tıp dalının uzmanıyla birçok meslek dalının mozaiği halinde yaratılan bir sinerjiyi izledik. Aslında ben tebliğimi hiç vermesem bile, bu programın yansımaları, doğrusunu isterseniz “*Çiftlikten Sofraya Gıda Denetiminde Multidisipliner Yaklaşım*” konusundaki gerçek durumu özetleyebilmektedir.

Ben gıda güvenliği konusunu aslında bir sistem olarak ve strateji olarak düşündüğüm için, sunumumda sadece denetimi özelleştirmemek üzere bir özen göstermişim. Bu nedenle de, her ne kadar son tebliğler olduğu için bazı dublikasyonlar belki olabilir, ama mümkün olduğu kadar buna imkân vermemek açısından konuyu çok özet bir şekilde, ama başından alarak vermek istiyorum.

Başından beri söylüyoruz ki, gıda güvenliği konusu; hem bir multidisipliner konu, hem de bir stratejidir. Dolayısıyla bu stratejinin de izlemesi gereken bir sistematik yapısı vardır. Neden bu yapı isteniyor ve irdeleniyor? Bu yapı özellikle birtakım uluslararası zorunluluklar doğduğu için geliştirilmiş ve getirilmiş durumda. Bu zorunlulukları kısa kısa parametrelerle size vermek istiyordum, ancak yine de aklımda kaldığı kadarıyla size bazı rakamları vermeye çalışayım. Biliyoruz ki, dünya nüfusu şu an itibarıyla 6.6 milyar ve bazı projeksiyonlara göre 2010 yılında, bazı projeksiyonlara göre de 2025 yılında bu nüfusun 8 ile 9 milyara kadar artacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu da 6.6 milyar ton bir gıda gereksiniminin söz konusu olduğunun ifadesidir.

Bu doğrultuda aslında rakamsal değerleri itibarıyla dünyanın nüfus artışıyla gıda artışının belli bir paralellikte gitmeyişi, gelir dağılımının farklı düzeylerde oluşu gerçeğinden hareketle, nüfusunun %70’ini barındıran gelişmekte olan ve/veya geri kalmış ülkelerde gıda üretiminin ancak %30’unun tüketilebildiği, dolayısıyla da bunun tersine %30’luk nüfusu barındıran gruplarda da, gıda tüketiminin %70’inin gerçekleştirilebildiği realitesinin göz önüne alırsak, biz gerçekten bu konuda sistematik yapı geliştirmek zorunda olduğumuzu bir kez daha ifade edebiliriz.

Ülkemiz açısından bu durumu örneklendiğimiz zaman, saatte 157 kişilik ortalama bir nüfus artışımız, günde ise 3773 kişilik bir nüfus artışımız vardır. Ve saatte ortalama 47 kişilik bir ölüm yoğunluğu ile 70 milyonu aşan bir nüfus yoğunluğumuz vardır. Eğer ulusal gelir düzeylerine bakarsak, gerek endüstriyel kesimde, gerekse tarım kesiminde ciddi farklılıklar olduğunu görüyoruz. Yine rakamlara bakarsak, dünya genelinde gıdaların %30 ile 50 ağırlıkla güvence yokluğu nedeniyle kayıplara uğradığını da görebiliyoruz. O nedenle, özellikle 23 ülkede %25 nüfusu itibarıyla dünya genelinde eğer bir gıda sıkıntısı yaşanıyorsa, günümüzde bizim bu kayıpları tolere edebilme gibi bir lüksümüz olmadığını da bilmemiz gerekir.

Yine, şehirleşme nedeniyle günümüzde birtakım alışkanlık değişikliklerine bağlı olarak da hem işleme, hem de tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklarının yaratıldığı da ortadadır. Yararışlılığı ve beslenmeyi artırmak üzere ve hem de gelişen bilinçlilikle de, günümüzde nüfus artışına bağlı olarak “daha fazla insan, daha fazla gıda” prensibini de benimsememiz lazım. Şunu kısaca özetlememiz mümkün ki, “geçmiş bin yıldaki gıda gereksinimini, gelecek

35 yılda” temin etmek zorundayız. Buna göre; eğer biz dünyadaki milyonlarca insan için şurada sıralamış olduğum sorunlara yönelik değerleri de düşünersek, o zaman temel hizmetleri geliştirmek ve etkinleştirmek ve gıda güvenliği ile sağlık politikalarında evrenselleştirmenin temel gerekliliğini daha net olarak anlamış olabiliriz. Buna ilaveten kürselleşmeyle gelen problemler de, yine bu konudaki gerekliliklerin temelini oluşturmaktadır.

O nedenledir ki, gıda güvenliği programı günümüzde bir toplumsal sorumluluk ve zorunluluk olarak da ele alınmaktadır. Bu nedenle de temelde başından beri tarif edilen fiziksel ve mental (ya da zihinsel) gelişmeleri sürdürülebilmek, sağlık ihtiyaçlarını tamamlayabilmek ve yasal gerekliliklere uyabilmek temelinden hareketle, “*güvenli gıdanın*” eldesi önemlidir ve bu amaçla yapılan faaliyetler de “*gıda güvenliğinin*” temelini teşkil eder.

Ancak ben burada, bir de sabahki bir dayatmadaki itirazımı da özellikle vurgulamak istiyorum, hatta mümkünse bunu sonunda tartışmaya da açmak istiyorum. Çünkü sabah bir hocamız “*besinle - gıdanın ayrılması gerektiğini*” ifade etti. Asla bu kanaate katılmıyorum ve üstünde gerçekten tartışılması gerektiğine inanıyorum. Gıda besin öğeleriyle bir bütündür ve birbirinden ayrılamaz, diğer bir ifade ile bu yaklaşım, gıdanın tanımına da aykırı bir yaklaşımdır. Besin ögesi içermeyen bir gıda söz konusu olamaz. Bu nedenle de gıda ve besin kavramları bir arada ele alınmalıdır.

Şimdi günümüzde gıda güvenliğini temin edebilmek için “*gıda güvensizliği, yetersiz beslenme ve beslenememe* ya da *açlık* gibi temel sorunların olduğunu biliyoruz. Bunun dışında gıda güvenliğiyle birlikte *sürdürülebilirlik, temin edilebilirlik ve sağlık güvenliği* gibi temel koşulların da yakalanması gereğine inanıyoruz. O halde bütün bu güvenilirlik özellikleri, gıdalarda bozulmalarla oluşan sorunların da; hem bireysel, hem toplumsal sorunların ve hem sosyal, hem ekonomik sorunların ortadan kaldırılması bakımından evrensel boyutta temel bazı stratejiler benimsenmiştir ki, bu stratejiler içerisinde “*tek bir pazar, tek bir yasa*” ilişkisiyle de uluslararası bir takım gereklilikler, *temel politikalar* olarak alınmıştır. Bu temel politikalar içerisinde özellikle gıda ile ilgili standartların merkezileştirilmesi, tüm üye ülkelere hizmet verilmesi, toplumsal olayların birlikte çözümüne yönelik özellikle veri bütünleştirilmesi gibi temel yaklaşımlar yanında, “*anahtar fırsatlar*” dediğimiz; *gıda hijyenine ait kodeksler, risk yönetim sistemleri yaklaşımı, tehlike analizleri* gibi temel kavramların üzerinde durulduğunu tekrar hatırlatmakta yarar vardır. Bütün bu sistemler hem uygulamayı kolaylaştırmak, hem personel kalitesini yükseltmek, hem organize bir çalışma düzeni getirmek, hem de bunların bir arada getireceği ortak gururu paylaşmak gibi bir sonucu da ifade edecektir.

O halde bir başarılı gıda güvenlik sistemi yakalamak istiyorsak, bunu çoklu mesleki disiplinlerle düzenlenen bir entegrasyonla götürmek zorundayız ve yöneticisinden resmi kontrol elemanına kadar tüm meslek gruplarının farklı evrelerde etkin olarak devreye girmesiyle belirli bir sistem bütünlüğünü yakalamak zorundayız. Şimdiye kadar ki değerlendirmeler bize, bu temel garantör sistemlerin, faktörlerin birbirlerinin üstüne inşa edilmek suretiyle ancak kalite güvence sistemlerini yakalama olanağı veriyordu. Ancak günümüzdeki, özellikle ISO 22000 Standardıyla gelen değerlere bakacak olursak, başta “önkoşul programları” olmak üzere, pek çok sistemin de bu kavramda hem işlerliğe, hem de denetime katıldığını göreceğiz. Bu da zaten, zaman içerisinde farklı disiplinleri devreye sokmanın bir diğer temel gerekliliğidir. Gıda ile ilgili standartların sıralamasına da bakacak

olursak [ISO 9001:2000 (KALİTE YÖNETİM Standardı, ISO 14000 SERİLERİ (ÇEVRE YÖNETİM Standardı), ISO 15161 GIDA GÜVENÇE Standardı, ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri, EN 45000 SERİLERİ (KALİBRASYON –AKREDİTASYON Standardı), SA 8000 (SOSYAL SORUMLULUK) STANDARTLARI, GLP (İyi Laboratuvar Uygulamaları), GMP (İyi Üretim Uygulamaları) + (GAP, GVP,GSP- İyi tarım/ Veterinerlik/ Sanitasyon Uygulamaları), HACCP (Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizleri) EĞİTİM Desteği gb.]; bir kalite güvenliğini yakalayabilmek üzere, tüm bu standartlardan yararlanabileceğimiz veya mecburen uygulayabileceğimiz birtakım gerekliliklerin ve zorunlulukların olduğunu görebiliriz. Bunların içerisinde özellikle ürün kalite güvenliği için “Risk Yönetim Sistemi” bizim, temel güvence yaklaşım noktamızı oluşturacaktır. Çünkü burada tehlikenin oluşmadan önlenmesine yönelik stratejiler geliştirilmektedir. Dün bir arkadaşımız sormuştu, “kalite yönetimiyle güvenliği arasındaki fark nedir?” diye. Ben bunu özellikle öğrencilerime şu şekilde aktarıyorum: Kalite yönetim sisteminde “biz ne yaptık?”ın sorgulaması vardır, ama kalite güvence sisteminde “biz ne yapıyoruz?”un sorgulaması esastır. Dolayısıyla hataların oluşmadan önlenmesi için de risk analizlerinin yapılması gerekmektedir ki; bu da belirleme, irdeleme, yönetim ve iletişim gibi temel evreleri oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle tehlikeyi tanımlayıp, karakterize etmemiz, buna bağlı olarak da olası riski tanımlamamız ve takiben de onun ortadan kaldırılması olanaklarını seçmemiz lazım.

Yine bunun, en optimal ortamlarda da takım üyelerinin bilgisine yaygınlaştırılması, ya da iletişiminin gereklerini hazırlamamız lazım. İşte böylece de, bir denetim programına geçiş söz konusu olabilir ki, bu denetim programını irdelerken, özellikle mevcut “risk yönetim planımızın” değerlendirilmesi, buna yasal ve özel süreç kontrollerinin eklenmesi ve önkoşul sistemleriyle birlikte sağlık standartlarıyla ve de benden sonraki hocamızın bahsedeceği diğer standart gelişimlerin bir arada irdelenmesi esastır. O halde gıda üretim uygulamalarına ait temel rehberlikten yararlanmak suretiyle, birtakım özgün parametrelerin birleştirilmesi ve bunların HACCP programlarıyla ve bu planın işleme süreciyle uyumuna dikkat etmek suretiyle, belgelenmiş standart üretim sonuçlarının uygulamaya gerçekten alınması, önkoşul programlarıyla birleştirilerek, bir ürün güvenliğini sağlamanın yoluna gidilmesi şeklindeki bir zincir bütünlüğü ile; temel bir denetim programının evrelerini oluşturmaktadır.

O halde denetimi safhalar halinde inceleyecek olursak, planlama ve hazırlamayı takiben, doğrulama, etkinleştirme ve gerçekleştirme olaylarını bir bütün halinde algılamamız, bunu kontrollü yönetim ve denetimle birleştirmemiz ve buna bağlı olarak analiz edilen sonuçların irdelenmesi ve doğru faaliyetler üzerine anlaşma yapmak üzere geliştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle de, yaklaşımlara bağlı olarak *amacı*, yayılımlara bağlı olarak *uygulamayı* ve sonuçlara bağlı olarak da *etkinliği sorgulamamız* söz konusu olabilir. Bu nedenle de bir mevcut güvence ölçütü irdelenebilir denetimle bunların düzgün bir şekilde işlenmesi sağlanabilir ve kontrolleri anlayacak, yorumlayacak bir bilgilendirme sistemi gerçekleştirilebilir. Böylece de anahtar araçlar doğrultusunda bütünlenmiş sistemle, *hata kontrol ve kontrol verimliliği* kavramı da denetleme sonucunda bir araya getirilebilir. O halde; hem insan gücü, hem materyal, hem donanım (makinelere/ekipmanlar, bilgiler, teknikler ve yöntemlerle) birlikte, bir bütünsellik denetim görevinin özünü teşkil etmektedir ki, burada her faktör için doğru seçim, gerektiğinde eğitim, gerektiğinde yetenek vesaire gibi faktörlerin birleştirilmesi esastır.

O halde denetimi beslenme stratejisiyle birleştirecek olursak, sosyoekonomik ve politik çevrenin de dahil olduğu gıda varlığı, arzı, erişimi, sağlık/sanitasyon değerleri, bakım-tedavi uygulamaları ve diğer birtakım temel kavramların da bir arada mütalaa edilmesi gerektiği

görülebilmektedir. Böylece hem yararlanma, hem de sunum düzeyinde hedeflenen bir beslenme bütünlüğünü yakalamak söz konusu olabilmektedir.

İyi bir beslenmeyi de yakalayabilmek için temel faktörler dediğimiz; *potansiyel kaynaklar, insan, çevre ve teknolojiden* hareketle, bunların *politik, ekonomik, sosyal ve kültürel çevre bütünlüğü altında*, özellikle *kaynak kontrol ve yönetimine dayalı bir kurumsallaşma kapasitesi yakalanmak suretiyle, devamlılığın istenilen faktörlerle bütünlenmesi gerekmektedir.*

Bu çerçevede özellikle *sağlık, eğitim, aile koruma programları, kaliteli ve uygun gıda kaynaklarının sürdürülebilirliği kapasitesini de bir arada gerçekleştirmek* gerekir. Bütün bunlarla birlikte hastalıklardan arınmış, uygun gıdaların kullanımı ve özümsemesi, ulaştırma ya da transport dediğimiz, ya da *yetkinleştirme kapasitesi ve büyüme kapasitesi sağlanmış, verimli ve iyi bir işlevsel beslenmeye ulaşmak* mümkün olabilecektir.

Bütün bunların yanında, tüketicinin temel olarak yararlanabileceği birtakım bilgi kaynakları vardır günümüzde. Bunlar da multidisipliner parçaları oluşturan diğer temel yapılardır. Bütün bunlar etkin bir *gıda güvenlik politikasının* oluşumuyla gerçekleşebilir. Bu önerideki gıda güvenlik politikasında; özellikle *doğaya ve ticaret koşullarına uygunluk, gelecek için üretim güvencesi, resmi hükümlere veya normlara uygunluk ve tüm çalışanlarca kabul edilen bir gereklilikle bir sistem bütünlüğünün* ifadesi de söz konusu olmalıdır. Bunu bir iyi planlama ve uygulama takip etmelidir. Bu planlamayla hem organizasyon, hem de ürün işlem bütünlüğünün planlanması söz konusu olmalıdır ki, tüm bu faktörler diğer yan faktörlerle birlikte denetimde kontrol edilebilecek temel unsurları oluşturmaktadır. O halde bir yönetim sorumluluğu kapsamında hem organizasyonel yapılanmanın, hem yürütme, yenileme, uygulama ya da geliştirme dediğimiz kavramların, hem de ürün ve yöntemlerle analizlerin bütünleşerek, bir kalite güvencesi için özgün destek araçları olan **GMP/GHP / HACCP-** gibi güncel kavramların devreye katılması lazımdır.

Planın geçerli kılınması da, yeni denetim anlayışındaki temel faktörlerden biridir. Bu nedenle de; hem ürün işleme ve doğrulama prosedürlerinin (süreçlerinin) denetlenmesi, hem de detaylı analizlerin ve uygun kontrol ölçütlerinin değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak da, gıda güvenliğiyle ilgili prosedürlerin geliştirilmesi, bu sistemin hedeflenen temel bütünsel yapısını oluşturacaktır.

Bütün bunların yanında performans geliştirme, belirleme ve denetleme de sistemin esas yapısını oluşturacaktır ki, gereksinimlere ne kadar uyulduğu ve programın nasıl daha etkin hale getirilebildiği, buna bağlı olarak da değerlendirme - geliştirme ve gözden geçirme basamaklarının nasıl düzenlenebileceği bu sistemin yapısı içerisinde olmalıdır. O halde temelde bir “gıda güvence stratejisi” baz alınmalıdır. Buna göre, özgün güvence programları geliştirilmelidir ve gıda güvence programlarının oluşturulmasında da, “yönetim sorumluluğu ve güvencesinin sağlanması” esas alınmalıdır.

O halde bu bir entegre sistem yaklaşımıdır ve bir çok stratejilerin bir arada uygulanması gereklerini esas alır ve bu arada da özellikler beklentileri karşılamaya yönelik değerleri benimser. Böylece tüketici, üretici ve uzmanlar; standartlar bütünlüğü içerisinde kalite değerlendirme kavramını esas alırlar. Bu bakımdan *ihtiyaçlar ve gereklilikler* doğrultusunda da *bütünsel yapının korunması* gerekmektedir. Bunları zaman darlığı nedeniyle teker teker

sayamayacağım ama beklentilerimizin nasıl geliştirildiği, hangi sonuçlarla ilerleme kaydedebileceği ve planlamayı ne ölçüde tatbik edileceği konusundaki yargılamalar, denetimin esaslarını oluşturmaktadır. Yine bu boyutlu bir kalite değerinin yakalanması, düşük ve yüksek kaliteli açısından firmalara nelere mal olduğu da yine ortadadır.

Biz risk yönetim sistemini günümüzde hem finans açısından, hem ticaret, hem teknoloji transferi, hem de bilim - eğitim ve bilgi - karar verme süreçleri açısından bütünsel bir yapı olarak ele almaktayız. Ve buna bağlı olarak da açıklık (şeffaflık) ve izlenebilirlik ilkesiyle, yenedünya standartlarını takip edebilmenin gerekleri olarak düşünmekteyiz. Böylece de hem ürün tüketici, hem de çevre korunması güvencesinin birlikte yakalanabilmesine ilişkin belirli köprülerin oluşturulması olarak değerlendirmekteyiz.

Hükümetlerin de; bu çerçevede özellikle toplumsal eğitimi güçlendirme politikalarını uygulamaları, eğitim kurumlarının medyayla işbirlikleriyle *bilgi ve iletişim ağlarını* doğru kurmaları ve gelişim politikalarında özellikle sistemin geliştirilmesine yönelik kavramları esas almaları, gıda kalite ve güvencesini artırabilecek ana hususlardır. Bütün bunları yaparken de güvence programlarının gereği gibi uygulanması zorunludur ki, bunlar hem düzenleyici programlar, hem de izleme stratejisini gerektiren programlar olmalıdır. Nitekim bugünkü konuşmalarda Bakanlığın da bu sistemi uyguladığını öğrendik, ama bunun sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri, doğrusunu isterseniz net olarak görmek isteriz. Çünkü ne durumda olduğumuzu gereği gibi konuşurabilmek, ancak böylece mümkün olabilir.

Sonuç olarak; gıda güvenliğinin bir bütünsel sistematik uygulama olduğunu tekrarlayarak söyleyebiliriz. Tüm paylaşımcı yaklaşımlarla kurum ve bireylerin, kuruluşların ve endüstrilerin, ülkelerin ve evrenin kaynaştığı, kucaklaştığı bir sağlık güvencesiyle sistemin ele alınması gerektiğini ve “her şeyin insanlar için” olduğu felsefesinden hareketle “çiftlikten çatala güvencenin” yakalanması gerektiğini bilmeliyiz. Bunun için de; *“eğitim düzeyinin yükseltilmesini, sosyal eşitsizliklerin kaldırılmasını, barınma koşullarının iyileştirilmesini ve ekonomik düzeylerin artırılarak gelecek 10 yılda insanların ekonomik ve sosyal düzeylerinin geliştirilmesinin esas alınmasının”* temel olduğunu ifade etmek isterim.

“Herkesin bir gıda tüketicisi olduğunu” düşünerek, *bu toplumsal sorumluluğun tüm paydaşlarla birlikte hissedilebilmesi gereğine* bir kez daha dikkatinizi çekiyorum ve doğruyu birlikte paylaşabilme dilekleriyle de teşekkürlerimi sunuyorum. (Alkışlar)

Dr. Nihat PAKDİL

Sayın Topal’a teşekkür ediyorum.

Şimdi de son konuşmacımızı davet ediyorum. Hocam süreyle ilgili durumumuz biliyorsunuz.

4'LÜ HİJYEN PAKETİ

Prof. Dr. DİLEK BOYACIOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Sayın Başkan teşekkür ediyorum.

Değerli katılımcılar; bu yılın FAO tarafından ilan edildiği gibi, “gıda güvencesi için tarıma yatırım” başlığını hiç olmazsa tamamen bugünün adına düzenlenen bu organizasyonun önemini anlatmak adına bif film ile başlamayı uygun gördüm.

Ayrıca her üç odanın, Kimya Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisleri Odası ve Gıda Mühendisleri Odasının değerli başkanlarını da gerçekten kutluyorum. Meslek taassuplarının olmadığı, sadece ve sadece insan sağlığı ve iyi bir yaşam kalitesini hedefleyerek bir araya gelmelerinden dolayı da kutluyorum. Diğer disiplinlerin de bu grup içerisinde önümüzdeki yıllarda bu tür toplantıların içerisinde yer almasını ben de aynen sabah ki bir temenni vardı, o temenniye katılmak istiyorum. Çünkü gerçekten tek amaç iyi bir yaşam kalitesi ve sağlık.

Ben dörtlü hijyen paketi adı altında -sayın Ataman’ın istediği bir ödevdi bu- sizlerle görüşlerimi paylaşmak istiyorum. Fakat daha önceki konuşmacıların da üzerinde durduğu gibi, yol haritasının üzerinde çok fazla da tartışmak istemiyorum. Ben sayın hocam gibi 1932’den başlamadım, ben 560 sayılı Kararnameden başladım. Fakat 560 sayılı Kararnamede yolunu çizdi, çalışma izni, sicil ve üretim izinleri ve denetimler tamamen 5179’da şekil değiştirdi. Fakat 5179’a ilave olarak hemen belediyeler kanunu devreye girdi ve burada da gerçekten Danıştayın, Çankaya Belediyesinin açmış olduğu davaya ilişkin onay kararlarıyla şu anda denetimde çift başlılık doğmuş oldu.

Bu anlamda bir de katılım ortaklığı üçüncü ilerleme raporuna baktığımızda, Avrupa Birliğinin değerlendirmesine göre, aslında 2004 yılında yürürlüğe giren bu kısa adıyla gıda yasasını pek de müktesebata uygun olmadığı belirtildi. Özellikle bu 5179’a bağlı olan yönetmeliklerin çıkmasındaki gecikmenin denetim sisteminde boşluklar doğurduğu ve ülkemizde gıda, yem, veterinerlik konularının bir bütün halinde alınmadığı, altı çizilecek eleştirilerden biriydi. İşte şu anda geldiğimiz noktada ise, Tarım Bakanlığı Kasım 2005’ten itibaren gerçekten 5179’un yerine geçecek ve AB’nin bize belirttiği eksiklikleri giderecek şekilde taslaklar üzerinde çalışmaya başladı. Dolayısıyla şimdi benim sizlerle bugün konuşacağım ana konu, bu halen Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünün web sayfasında bulabileceğiniz, dörtlü hijyen paketi olarak adlandırdığımız gıda kanunları ya da hijyen kanun taslakları üzerine olacak.

Ancak bunu yapmadan önce birazcık Avrupa Birliği gıda güvenliği mevzuatı hakkında da bilgi vermek isterim. Açıkçası yeşil doküman, hemen akabinde 2000 yılında çıkan beyaz doküman hakkında da çok fazla konuşmak istemiyorum. Ama direkt olarak 178/2002 sayılı Direktifi veya kısa adıyla biz de Gıda Kanunu olarak tanımlıyoruz, ondan bahsetmek istiyorum. Aslında bu direktif bir gıda kanununda olması gereken özellikleri tanımlamıştır ve buna bağlı olarak da, yem gıdadan ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmıştır ve belki de en önemlisi, daha önceki oturumda da bahsedildi, EFSA olarak tanımladığımız Avrupa gıda güvenliği otoritesinin kuruluşunu getirmiştir bu kanun. Aslında genel anlamda baktığımızda, ihtiyati tedbir prensiplerinin üzerine kuruludur ve gıda ve yem dahil olması önemlidir, geriye izlenebilirlik koşulları yer alır. Hızlı alarm sistemi her ikisi için de geçerlidir ve 2004 yılındaki komisyon kararı hem gıda, hem yem için kriz yönetimi genel planını ortaya koymuştur. Avrupa Sağlık Tüketici Koruma Genel Müdürlüğü, kanunun ithalat, ihracat ve sorumluluklar, izlenebilirlik, veri toplama maddeleri içinde bir kılavuz yayınlamıştır. Avrupa Birliği direktifleriyle ilgili bir genel yorumum da olacak, genelde anlaşılması güç kanun

yapısında dırlar. Bu direktiflerde bu anlaşılma zlığı ortadan kaldırabilmek için, yani uygulamaya dönük kolaylıklar sağlayabilmek için de, kılavuz yayınlama sistemi vardır. Beyaz doküman zaten Avrupa Birliğinin bu karmaşık gıda konusundaki mevzuatını daha basitleştirmek amacıyla ki temel amacı budur, yazılmıştır ve kararlar verilmiştir. Dolayısıyla Avrupa Birliğinde 2004 yılından itibaren ardı ardına yayınlanmaya başlayan bu hijyen direktifleri, aslında daha önce 17 farklı direktif içinde olan tüm gıda hijyeni mevzuatını basitleştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır.

Yönetmelik olarak regülasyonları tanımlıyorum, tüzük adıyla da kullanıldığını söylemekte yarar var. Bunlardan birincisi, 852/2004 Gıda Hijyeni Direktifidir, daha doğrusu yönetmeliğidir. Bu aslında birincil üretimler için genel hijyen gereksinimleri nelerdir, teknik gereksinimler nelerdir, HACCP nedir, tescil, izin nedir, ulusal kılavuzlar nedir tanımlanmıştır. Belki burada daha önce bilgi vermediler Halis Beyler, ama eşleştirme projesi içerisinde İbrahim bey de burada, bu hijyen kılavuzlarının hazırlanması da bir yandan da süregeliyor. Bizler de elimizden geldiği kadar destek olmaya çalışıyoruz. Buna ilave hemen 853/2004 hayvansal kaynaklar gıdalar için özgün hijyen kurallarını koymuştur. Hemen ardından gelen diğer bir yönetmelik, hayvansal kaynaklı gıdalar için kontrol prosedürlerini tanımlamıştır. 2002/99 Avrupa Komisyonu Direktifi ise, hayvansal kaynaklı gıdaların üretimi, proses, dağıtım ve ithalatı için genel kuralları tanımlamaktadır. Yine 2004/41 EC Direktifi ve diğerleri de, konsey kararının değiştirilmesi ve 17 direktifin iptali için çıkartılmış ayrı bir yönetmeliktir. Aslında biz de dörtlü hijyen paketi olarak tanımlıyoruz, ama Avrupa Birliğinde beşli hijyen paketi olarak geçiyor, çünkü bunların daha önceki 17 direktifin iptali için çıkardığı direktif de beşinci kalem olarak dikkate alınmıyor. Fakat bütün bunlar yeterli mi? Geriye dönük olarak tüm hijyen mevzuatına baktığımızda, hayır. Dolayısıyla buna ilişkin Artemis hocam da bahsetti, Standing Committee adı altında böyle daimi kurullar oluşturarak, bir komite yöntemi benimsenmiştir Avrupa Birliği. Nitekim gıda zinciri ve hayvan sağlığı daimi kurulu bu anlamda sürekli kılavuzlar ve görüşler yayınlamaya devam etmektedir. Ama hijyenle ilgili en önemli yönetmeliklerden biri de, gıdaların mikrobiyolojik kriterleridir, 2005 yılında yayınlanmıştır ve bu paketlerin hijyen paketlerinde uygulanmasına dönük diğer yönetmelikler de vardır. Bunları da gerçekten göz ardı etmememiz lazım. Bir diğer, yem hijyeniyle ilgili çıkardıkları yine 2005 yılındaki yönetmelik ve bir diğer de, resmi kontrolleri tanımlayan bir yönetmeliktir.

Sayın katılımcılar; gördüğünüz gibi, Avrupa Birliği 2000 yılına kadar hijyen mevzuatındaki karmaşıklığı düzeltebilmek için 2000 yılından itibaren beyaz dokümanla koyduğu bu felsefeyi 2002'de Gıda Kanunu çıkartarak ve 2004'ten itibaren de bir süre yönetmelik çalışmasıyla tamamlamaya çalışmaktadır.

Şu anda bizler Avrupa Birliği katılım ortaklığı sürecinde olan bir ülke olarak, kuşkusuz Avrupa Birliğinin bu mevzuatına uyum sağlamaya çalışmaktayız. İşte bu yeni taslaklar da bu uyumu hedefleyen metinlerdir. Bunlardan birincisi, Gıda Kanunu Taslağı diyebilirim. Bu genel olarak ilkeleri tanımlayan, gıda güvenliğine doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileri de kapsayan, gıda ve gıda maddeleriyle temas eden malzemelerin üretimi, işlenmesi, dağıtımıyla ilgili tüm hususları kapsayan bir kanun taslağıdır.

Bir diğer, Gıda Hijyeni ile Gıda ve Yemin Resmi Kontrolleri Kanunu. Bu da doğrudan yasal yaptırımlarla beraber, resmi kontrolleri tanımlayan bir kanundur. Veteriner hizmetleri kanun taslağı, hayvanlardan insanlara geçebilecek hastalıkların, bulaşıcı hastalıkların ve diğer hayvanlara da tabii ki, esas olarak amaçladığı, kontrolünü amaçlamaktadır.

Bir diğeri de, Yem Kanun Taslağıdır. Bu da, birincil üretimden pazara sunuşa kadar yemlerin üretimi, işlenmesi ve dağıtımını kapsayan bir diğerk taslak. O nedenle tümünü dörtlü hijyen taslağı olarak adlandırıyoruz.

Bunları özet olarak sunmak istiyorum, çünkü dediğim gibi, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğünün web sayfasında mevcuttur, okuyabilirsiniz. Ancak Gıda Kanunu ağırlıklı bir şekilde 187/2002 dediğimiz Avrupa Birliğinin gıda kanununa eşdeş hazırlanmıştır. Temel bölümler, belki bölümlerin sırası farklıdır, fakat birbirini tamamen eş olarak karşılamaktadır. İkinci taslak olan Gıda Hijyeni ile Gıda ve Yemin Resmi Kontrolleri Kanunu Taslağında ise biraz karışıklık vardır. Şöyle ki, tanımlar diğerk Avrupa Birliği yönetmeliklerinden alınmış, toparlanmış, genel ve özel hijyen şartları 852/2004'ten alınmış. Buna karşın hayvansal ürünler için ayrı olan hijyen direktifi bu kanun taslağımızın içine yedirilmiş. Yine, resmi kontrollerle ilgili olan kısım, 882/2004'ten alınmış, ama hayvansal ürünler için özel olan resmi kontroller direktifi yine bu kanun taslağının içerisine konulmuş.

Veteriner Hizmetleri Kanun Taslağı ise, aslında çok sayıda direktif ve yönetmeliğin, hatta kendi ülkemizde halihazırda varolan bazı yasaların da dahil edildiğı, veterinerlikle ilgili, hayvan sağlığıyla ilgili yasaların da dahil edildiğı, daha geniş kapsamda tutulmuş ayrı bir taslak.

Bu anlamda sonuncu taslağımız Yem Kanun Taslağı. Bu da, Yem Hijyeni Direktifiyle birlikte, yine gıda kanunu olarak tanımladığımız 178/2002'den oluşmakta.

Bu taslaklara ilişkin olarak yürürlükten kalkacak mevzuat için sadece şunları yorumlamak istiyorum. Yem Kanunu yürürlükten kalkacak ve ayrıca biraz önce de tartışmaya açılmış olan, özel idare kanunları ile büyükşehir belediyeler kanunlarının açmış olduğı denetimdeki aykırı hükümler de bu şekilde bu taslaklarla giderilmiş olacak. Dolayısıyla aynı konu gıda hijyeniyle gıda ve yemin resmi kontrollerinde de söz konusu, 5179 kalkacak. Ayrıca, aykırı olmayan hükümlerin uygulamasına belli bir süre devam edilecek. Veteriner Hizmetleri Kanununda, Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu kalkacak, yine aynı şekilde Hayvanları Koruma Kanunu da kalkmış olacak. Gıda Kanunu için de şunu söylemek istiyorum: Hem 560 sayılı Kararnamemiz, hem Gıda Kanunumuz ve bunların aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına yine belli bir süre devam edilecek. Ancak yine Belediyeler Kanunuyla İl Özel İdare Kanununun yol açtığı denetimsel anlamda boşluklar da bu taslaklarla giderilmiş olacak.

Genel anlamda yorumlarıma girmeden önce bir şeyi vurgulamak istiyorum: Ben de kişisel kanaatim olarak üzerinde durduğum ve her katıldığım toplantıda ısrarla aktardığım, gerçekten gıda konusunun son derece ciddi bir konu olduğı aşıkard. Gıda güvenliği konusu doğrudan insan sağlığını ve yaşam kalitesini etkileyebiliyor, hatta doğmamış çocuklarınızın dahi yaşam kalitesini etkileyebiliyor. Dolayısıyla son derece ciddi bir iş, olağanüstü önemli. Bu konuda ben de aynen daha önceki konuşmacıların da söylediğı, yetkinin tek elde toplanması konusunda ve belediyelerin bu denetimlerden uzak kalması gerektiğı konusunda hemfikirim. Bunun çok çeşitli nedenleri var, bunları ayrıca tartışabiliriz. Laboratuvar, altyapı, donanım, personelden öte, geriye izlenebilirlik olağanüstü önemli bir kavram, bugün gıda güvenliğini sağlayabilmemizin belki de tek nedeni. Peki, biz nasıl bunu uygulayabileceğiz? Laboratuvarlar arası ağıın kurulması olağanüstü önemli bir konu ki, burada bilgi teknolojileri ile devasa ağı yapılarının kurulması çalışmaları da, zannediyorum bilgi vereceklerdir, bakanlıkta devam

ediyor. Bir yere bir yatırım yaparken, yok hayır, şuna da, ayrı kurumlara da yatırım yapalım; maalesef Türkiye bu kadar zengin bir ülke değil, kaynaklarımızı, enerjimizi gerçekten çok tedbirli kullanmak zorundayız.

Bu kanun taslaklarıyla ilgili genel yorumlarım şöyle: Aslında ulusal hukuk terminolojimiz var, bizlerin çok alışkın olduğu. Genel olarak kanunların izlendiği ve genel olarak vatandaşın da anlayabileceği bir teknik var. Ancak bu taslaklarda bir dil birliğinin sağlanması gereği çok açık, çünkü bazı tanımlar ve terimler, diğer taslak metinlerinde farklı olarak da algılanabiliyor. Dolayısıyla terimler arası bir örtüşmezlik söz konusu. Bu anlamda tüm taslakların mutlak suretle aynı tanımı ve terimi kullanması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca anlamlar çok net olmalı, somut ifadeler kullanılmalı ve geleneksel olarak alıştığımız bir yasa kavramı var, bir kanun kavramı var. Nedir bu? Bizde kanunlar çok zor hazırlanır, çok zaman alır, süreç alır, çok dinamik bir yapıda değildir. Ancak Avrupa Birliğinin direktifleri ve yönetmelikleri böyle değil, çok hızlı bir şekilde arka arkaya direktif ve yönetmeliği yeni bir konu ortaya çıktı, hemen direktif şeklinde yayınlarlar. Dolayısıyla bizim bunu düşünmemiz lazım. Eğer biz bu kanunları bizim mantığımızı göre hazırlarsak ve o direktif yapısına, o yönetmelik yapısına nasıl uydurabileceğimizi, gelecek yıllarda da hakikaten düşünmemiz lazım. Genelde atıflarla bizde kanunlar hazırlanır, bütün detayları yer almaz. Detaylar uygulama metinleri bu ana çerçeve çizildikten sonra yönetmeliklerde devam eder. Fakat böyle bir karmaşa da söz konusu. Bunun temel nedeni üzerinde de, biraz sonra durmak istiyorum. Çeşitli hizmetlere ilişkin ücret miktarlarının belirli olmayışı, hatta Avrupa mevzuatıyla uyum gibi bir sözcüğün bu taslaklarda yer alması, bu konuda belki soru işaretleri uyandırabilir. Yine hayvansal kaynaklı gıdalar için özel hijyen koşulları ve resmi kontrollerin hem gıda hijyeniyle, hem de gıda ve yemin resmi kontrolleriyle birleştirilmesi karmaşık bir yapıya doğru götürmüş durumda. Bu çoğu zaman da kaos yaratabilecek şekilde, gerçekten anlaşılmasında güçlük yaratabilir, bir anlaşmazlık daha çıkabilir.

Veteriner Hizmetleri Kanununa baktığımızda, bir de gıda güvenliğini sağlamak gibi bir amacı daha olduğunu görüyoruz. Oysa gıda ve yemin hijyeni diye tanımladığımız ana Gıda Kanununda da gıda güvenliği tamamen kapsanmış durumda. Dolayısıyla bu hangi akla hizmet ediyor, o da anlaşılmasız durumda.

Bir de, bitkisel gıdalarla ilgili açıklamaların yeterli olmayışı, bu da büyük bir karmaşa ve anlaşmazlığa götürebilir. “Neden bitkisel gıdalarla ilgili terminoloji niye eksik? Acaba sonraki bir direktifle mi çıkacak?” gibi düşünebilir. Dolayısıyla burada gerçekten mevzuatın dinamik bir yapı içerisinde sürekli güncellenmesi için, kanunları tekrar tekrar revize edip, tekrar tekrar yayınlamak yerine, biz yine alışageldiğimiz sistemle, yönetmelikler şeklinde ilerlememizin çok doğru olacağına inanıyorum.

Ayrıca, biraz önceki konuşmanın konusu, interdisipliner, multidisipliner bir bakış açısı, gerçekten gıda çok disiplinli bir konu, çok farklı meslek gruplarının mutlaka yer alması gerekiyor. Ama farkındaysanız, hep sistem sözü ağzımızda. Sistem dediğimiz anda, sistem tasarım gerektirir, sistem analiz gerektirir, sistem hesaplama gerektirir. Bütün bu özelliklerde gerçekten ve gerçekten mühendislik eğitimlerinde vardır. Dolayısıyla bu konunun da gerçekten altını çizmek istiyorum.

Avrupa Birliğinde niçin bu kadar hayvan ve hayvansal kaynaklı gıdaların öne çıktığı konusunu da tamamen kişisel olarak şöyle yorumlamak istiyorum: Sektörler itibariyle

karşılaştırma tablolarına baktığımızda ne görüyoruz? Sadece Avrupa Birliğinin 2001 yılındaki gerçek rakamlarına ulaşabildim ve onların sınıflandırması biraz daha farklı, ama herhalde herkes hemfikir, en yüksek tüketilen gıda, çeşitli gıdaları saymazsak, et ve et ürünleri görünüyor. Hemen yanındaki tabloya bakalım; en yüksek oranda tüketim unlu mamuller ve nişasta olarak görünüyor. Aslında biz Türkiye olarak hububat ülkesiyiz, bunu bir kez daha vurgulamakta yarar var.

Sadece bu mu neden, Avrupa Birliğinin sadece bu şekilde bakması bunun için mi? Hayır. Lütfen hatırlayalım, niçin Avrupa Birliği mevzuatlarını değiştirmeye çalıştı? Sadece karmaşık oluşu mu? Hayır. Defteri hiç de temiz değil, notları çok kötü Avrupa Birliğinin. Geriye dönük olarak skandalları hatırlayalım; BSE krizi yaşandı, dioksin krizi yaşandı, şap hastalığı krizi yaşandı. Bunlarla neyle ilgili, hangi ürün grubu, bu olaylar nasıl ortaya çıktı? Çok doğal olarak, Avrupa Birliğinin yoğunlaştığı alan budur ve bunun nedenler çok açıktır. Ancak birazcık daha yorum vermek istiyorum Avrupa Birliği gıda mevzuatıyla ilgili olarak. Yatay ve dikey mevzuat konularını biliyorsunuz, ama hakikaten Avrupa Birliği gıda mevzuatı direktif ve yönetmeliklerle yürütülüyor. Direktifler aslında her üye ülkeye ulusal kanunların uygulamasında serbestlik veriyor ve hatta asıl amacı, ulaşılması gereken sonucu belirtiyor. Buna karşın yönetmelikler, çıktığı anda tüm üye ülkeler tarafından doğrudan uygulanıyor. Ancak eğer bir yenilik varsa, o zaman ayrı direktif ve ayrı yönetmelik olarak yayınlanıyor. Avrupa Birliğinin yaşadığı bu hijyen mevzuatındaki esas sorun bunda aslında. Dolayısıyla takibi güç olabiliyor. Ancak genel anlamda bu yönetmelikler zaten kendi kendine karmaşık bir yapıya sahip ve dile sahip. Gıda ve yem birlikte bir arada alırken, kendisi hayvan konularını zaten ayrı tutuyor. Niye? Çok önemsedığı için, esas krizleri burada yaşadığı için. Ayrıca genel yapısına baktığımızda, Avrupa Birliğinin direktif ve yönetmeliklerindeki ekler detayları tanımlanıyor. Annex olarak tanımlanan o ekler, bütün hijyen detaylarını tanımlayabiliyor.

Bugün Avrupa Birliği 25 üyeli bir topluluk, 5 ülke aday. Her üye ülkenin kendi ulusal mevzuatı kuşkusuz var ve 20 farklı lisanda yayınlanıyor bu direktifler, yönetmelikler. Daha 25'e çıkamadılar, çıkacaklar. Kuşkusuz ülkeler arasında mevzuat uyumsuzlukları, hatta farklılıkları var ve mevzuata uyum zaman gerektiriyor, her şey çok kolay olmuyor. Hatta geçici muafiyetler de söz konusu. Bazen Avrupa mevzuatının yorumlanmasında bir boşluk olabiliyor, bazen de detaylı ele alınmamış olabiliyor. Hatta üye ülkelerde durumlar tamamen farklı olabiliyor. Örnek, denetim ücretleri, dosya değerlendirme süreleri.

Benim önerilerim, gerçekten ülkemiz geleneksel hukuk terimlerine alışık olduğumuz gibi, usullerine bağlı kalmak ve bu şekilde uyum sağlamak. Kanunlar atıf yapsın yönetmeliklere ve bu şekilde uyum sağlayalım.

Gıda güvenliğinin gıda, yem, hayvansal kaynaklı gıdalarla birlikte bir bütün ele alınmasını sağlayalım. Ondan sonra resmi kontroller, yani tamamen farklı bir çerçeveden bahsediyorum, resmi kontroller ayrı bir yönetmelik ve bu şekilde bir uyum düşünelim.

Mevzuat modelinin, sisteminin mutlaka tasarlanması gerekiyor. Bu şekilde uyumlu hale getirebilmemiz ancak söz konusu.

Yalnız, dünyadaki gelişmelerden de ufacak bir örnek vermek istiyorum. Dünyada da gıda mevzuatı son derece dinamik, gelişen bir yapıdadır. Örneğin, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde FDA tarafından Ulusal Akademilerden hazırlamasını istediği bir rapor var bu

konuda, gelecekteki gıda mevzuatı konusunda nasıl bir yol çizmeleri gerektiği konusunda yayınlamışlardır, okuyabilirsiniz. Bu raporda en ağırlıklı altı çizilen konu şudur: İstatistiksel proses kontrolü ve gıda güvenliği konularını mevzuata aktarma konusudur. Ancak unutmayalım, gıda mevzuatındaki karışıklığı düzeltmek için Avrupa Birliği, 2002 yılından itibaren bütün bu düzenlemelere gitmektedir. Dolayısıyla zaten karşımızda orijinal dili ağır olan, karmaşık bir yapıya sahip bir mevzuat var. Bu mevzuatı en iyi şekilde, tamamen kendimizin anlayacağı şekilde uyarlamamız son derece önemlidir. İlginize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Dr. Nihat PAKDİL

Sunumları tamamlamış bulunuyoruz. Özellikle soru itibariyle, gelen soruları ben de bakarak dağıttığım için, Halis Beye fazlaca soru geliyor, ama soruların mahiyeti birbirine yakın ve Halis bey çok kısa olarak şey yapacaklar.

Birkaç şeyi de, Halis Beye gelen sorulardan bakarak ben cevaplamak istiyorum. Bakanlığımızın yeniden yapılanmasıyla ilgili tasarı Başbakanlıkta, onu söyleyeyim. Bu dörtlü paket de bütün ilgililerin görüşlerine açılmış, meslek odalarının görüşlerine açılmış, onların görüşleri alınmıştır. Ayrıca diğer kamu kuruluşlarının da, bakanlıkların da görüşlerine açıldı, onlar da alındı, değerlendiriliyor. Elbette bizim hareket noktamız belli, bunu salondaki pek çok kişinin de tahmin ediyorum. Bizim hareket noktamız, 12 nci başlıkla ilgili uyumu sağlayacak, ülke gerçeklerini de, ihtiyaçlarını da dikkate alarak, uyumu sağlayacak bir yasal düzenlemedir.

Son konuşmacımızın bir hayvansal bitkisel kökenli gıdalarla ilgili değerlendirmesine ilişkin de bir ifadeye bulunmak istiyorum: Bu sadece o ülkelerde, Avrupa ülkelerindeki tüketilen gıda miktarının, hangi gıdanın ne kadar tüketildiğiyle ilgili değil. Gıdanın tabiatından gelen bir kısım faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Ama sadece o ülkenin BS krizi, dioksin krizi yaşaması, şap vesaire krizi yaşamasıyla ilişkili değil. Bir sefer şunu ifade edelim: Hayvansal gıdaların, hayvanlardan insanlara geçen hastalıkları, zoonos hastalıklar diye tabir ettiğimiz hastalıkları geçirme, aktarma gibi bir riski de var. Bu da önemli bir faktör.

Halis bey sadece 3 dakika, çünkü diğer konuşmacılara da fırsat tanımamız lazım.

TARTIŞMA

Halis KORKUT

Sorular genelde istihdamla ilgili, Tarım Bakanlığının denetim yetersizliğinden bahsediliyor ve bununla ilgili eleman, son dönemlerde açılan sınavlarla eleman eksikliğini gidermeye çalışıyoruz. Yeterli mi? Elbette değil, daha devam etmesi gerekiyor.

Ben her zaman şuna inanıyorum: Denetimin sayısı deniliyor. Yıllarca hep sayı üzerine gittik, senede en az iki defa denetim, iki denetim; önemli olan, denetimin sayısından öte denetimin kaliteli olması. Amerika Birleşik Devletlerinde örneğin, FDA iki yılda bir kere denetim yapar, ama aletinden ekipmanına, orada çalışan insanların imtihanına kadar her şeyiyle yapılan denetim. Yapılacak denetim aslında şu olmalı: İşletme körlüğü dediğimiz, işletmelerin kendinin göremediği, dışarıdan bakan bir gözle işletmelerdeki eksikliğini giderebilmek amacıyla yapılan bir denetim olmalı. Ama bunu da yapabilmek için gerçekten konuya hakim olmalı, sadece gıdanın bilmenin yanında, denetim ayrı bir husus ve bu konuda da bunun eğitimin verilmesi gerekir, çünkü ayrı bir teknik gerektiren bir şey. Bu konuyla ilgili çalışmalarımızı hızlandırıyoruz.

“Üretim izinleri verirken analiz yapılmıyor, bunu niçin istemiyorsunuz?” denilmiş. Burada önemli olan, vatandaşın beyanı esastır diyoruz. Üretim izinleri amaç değildir, araçtır. Üretim izinleri sayesinde biz işletmelerimize gıda kodeksinin mealini, uygulamalarının ne şekilde olması gerektiğini anlatmaya çalışıyoruz. Ama bir iddia varsa, herhangi bir ürünle ilgili baştan bir şey belirtiyorsa, o zaman diyoruz ki, bu iddianı kanıtlayacak analizi bana getir; izlediğimiz yol budur. Örneğin, bir light bir ürün diyorsa veya bir diyabetik ürün diyorsa, o zaman orada analiz istiyoruz.

Kısacası ağırlıklı olarak bunlar Sayın Müsteşarım.

Dr. Nihat PAKDİL

Hocam buyurun.

Prof. Dr. Muammer KAYAHAN

Bana beş soru gelmiş, ama ben bunlardan birkaç tanesini okuyamadım, yani kusura bakmayın, o kadar yazılı kağıdı okumama rağmen, daha hâlâ yazıları deşifre etmeyi öğrenemedim.

Bir tanesi diyor ki, “siz, hiç bu reklamları Milli Denetim Kuruluna herhangi bir ikazda buldunuz mu, kişisel olarak başvurduunuz mu?” Ben kişisel olarak başvurmam, ancak 1993 yılında Cumhuriyet Gazetesinde tüketici hakları ve reklamlar diye özellikle ikinci sayfasında düşünenlerin düşünceleri sütununda yayın yaptım ve pek çok eş dosttan kutlama mesajları aldığım halde, devlet ricali herhalde ya okumayı bilmiyor, ya sağır, ya duymuyor, hiç bildiği gibi devam ediyor. Ancak Reklam Komitesinde üye olan bir iki şahısla kişisel temasım da oldu. Kendilerine sorduğum zaman, “biz pek bir sakınca görmedim, ama siz gene de bir yazın isterseniz” dediler. O zaman “beni tekrar kâğıda, kaleme zorlamayın, şu tarihli Cumhuriyet Gazetesini alın, bazı reklam örneklerini orada görürsünüz” şeklinde beyanım oldu. Çünkü köprü üstünde uçan araba yok, ekmek almak için uzanırken, kemerini çözdüğü için tavana vuran vatandaş falan gibi böyle saçma sapan reklamları her birimiz her gün izliyoruz.

Bir diğerkonu şu: “Gıda hizmetlerinin tek elden yürütülmesi meselesinde merci seçerken hareket noktamız ne olmalıdır?” Benim tek üzerinde durduğum hareket noktası, özerk yapıdır. Ne yerel yönetim, ne merkezi yönetim hiçbir şekilde müdahale etmemelidir. Örneğın, bir Dış Ticaret Müsteşarlığı, “sen uygun rapor da versen, uygun olmayan rapor da versen, benim ekonomik stratejim gerektiriyorsa, ben o gıdaya giriş izni veririm arkadaş” diyememeli bana; anlatmak istediğim bu.

Bir arkadaşımız oldukça uzun bir ifadede bulunmuş. Gıdada bildiğımız devlet yönetimine aday olmadaki gibi takip edilen siyaset yapılmaz, gıdanın siyaseti yoktur; gıda doğrudan doğruya insanın yaşaması için gerekli olan bir temel öğedir. Bu temel öğeyi, şu yanda bir görüş, bu yanda bir görüş şeklinde görüşlere bağlayarak çözüm getiremezsiniz. Bunu yaptığımız takdirde esastan saparsınız. O nedenle ben gıdada siyaseti kabul etmiyorum. Vurguladığım hususlar da, hiçbir siyasal görüş içermeyen vurgulardır. Ben 43 yılını bu konuda hizmet vererek geçirmiş bir hoca olarak, gıdada siyaseti kabul etmem. (Alkışlar) Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Dilek BOYACIOĞLU

Aslında bana bir soru var, ama ben Sayın Pakdil’e bir cevap vermek istiyorum. Avrupa Birliğinin özellikle bu gıda ve tarım konusunda ne kadar politik davrandığını lütfen unutmayınız. Çünkü hangi konular onlar için önemliyse, o konuya ağırlık vererek o politikayı izlerler ve mevzuat hazırlarlar. Bu gerçekten böyledir. (Alkışlar)

Size bir örnek vermek istiyorum ki, gerçekten çok net bir örnek. Baktığınız zaman Gıda Kanununda der ki, risk analizi prensibinin üzerine kurulu. Canlı bir örnek, sütte mevcut antibiyotiklerin limiti 100 PPB’dir, balda ise yoktur. Sadece ve sadece tayin limitinin gereği olarak 100 PPB’dir. Sizler lütfen, risk assessment’ını yapın bir tüketici olarak; hangi gıda maddesini daha fazla tüketiyorsunuz, sütü mü, balı mı? Hangisinin miktarı daha düşük olmalı? Ama buradaki gerçekten bütün esası, politikacılar oturur Avrupa Birliğinde, bilim adamları o otobüste var mıdır, yok mudur bilmiyorum; yani söylemek istediğimin özeti bu. (Alkışlar)

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Aslında bana soru yok, ama izin verirseniz, konuşmaya doyamadım galiba, üç hususa dikkat çekmek istiyorum.

Bunlardan bir tanesi, izleme sonuçlarını belki de zaman darlığı nedeniyle Halis Bey bize gösteremedi, ama doğal olarak Tarım Bakanlığı hiçbir şekilde izleme sonuçlarını ne kamuya, ne de halka yönelik bir açıklamada bulunmuyor. Oysa özellikle **five** sistemi olarak bildiğımız de, hangi hassas noktaların olduğunu görmek bakımından, özellikle üniversiteyle kamunun işbirliğini geliştirmesi ve sonuçların konuşturulmasına yönelik bir ortaklıklar geliştirilmesi son derece önemli. Bu bakımdan Tarım Bakanlığından hem ricam, hem önerim, sonuçlarını lütfen, en azından akademik platformlara açın ki, ne oluyor, ne bitiyor, nerelerde hata yapıyoruz, neyi geliştirebiliriz, neyi daha mükemmelleştirebiliriz, ona ilişkin bir yorum yapabilme şansımız olsun.

SALONDAN

Kamuoyuna açsınlar.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Kamuoyu da elbette, şeffaflık ilkesinin temel gereği. En azından biz kendi aramızda konuşabilmeliyiz bazı şeyleri, bu bizim ortak derdimizdir; ne hükümetin derdidir, ne oradaki idari makamların derdidir. Bu toplumun ortak derdidir. O bakımdan ben bu konudaki şeffaflık politikası ve izlenebilirliği netleştirmekten yanayım.

İkincisi; yine dil birliğine geleceğim ve bu toplantıyı düzenleyenler için de bir öneri getirmek istiyorum. Biz bunu senelerdir konuşuruz, her toplantıda bir dil birliği olayı kurulsun diye. Ama hiçbir zaman kongrelerimizde buna vakit ayırmayız. Oysa bu çok önemlidir ve gerçekten tartışılması lazım. Mesela, sabah bana göre çok yanlış bir bilgi verildi; “gıda besinden ayrı tutulsun, çünkü ikisi ayrı kavramdır” denildi. Oysa tamamen aleyhindeyim, çünkü gıda dediğiniz şey biraz önce tanımlarken de gördük, beslenme gereksinimlerini zaten oluşturmak için bir araya getirilmiş bir kavram. Dolayısıyla siz bundan besin öğelerini arı tutarsanız, gıdanın temel bileşenini zaten çıkarmış olursunuz. O zaman ha küsbe, ha bu, yani bir anlamı yok o zaman gıdanın. Dolayısıyla ikisini ayrı tanımlamak bence mümkün değil. Bu tarz tartışmalar için de keşke zamanımız olsa. Bunu lütfen, bir öneri olarak alınız.

Üçüncüsü; ne yazık ki Türkiye’de çok ciddi sıkıntısını çektiğimiz şeffaflık ve bilgi edinme haklarından yararlandırma gibi kavramları bir daha gündeme getirmek istiyorum. Hocamız mesela, Avrupa Birliğinin sicili bozuk dedi, ama ben bizim sicilimizin aynı ölçüde temiz olduğunu düşünmüyorum. Orada olaylar açıklanıyor, kamu, halk, toplum bilgilendiriliyor. Oysa bizde iş işten geçtikten sonra, artık üstünü örtemeyeceğimiz hale geldikten sonra kamuoyuna söyleniyor. İşte kuş gribi olayında bu yaşandı, kene olayında bu yaşandı, daha önceki problemlerde, gıdaya bağlı problemlerde bu yaşandı, radyasyon olayında yaşandı, milletin karşına geçilip içildi, “bana bir şey oluyor mu?” diye. Türkiye’de gerçekten bu konu tamamen içine kapanıklıktan dolayı temiz sicil gibi görünüyor, elde veri yok. Onun için bu hususlara özellikle ağırlık verilmesini ben bir dilek ve temenni olarak gündeme getirmek istedim.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

SALONDAN

Sayın Başkan, bir yanlış anlama oldu, bir açıklama yapmak zorundayım.

Dr. Nihat PAKDİL

Efendim, ben toplantıya girerken düzenleyicilere sordum, “usulünüz nedir?” dedim ve ona göre de hareket ediyorum.

SALONDAN

Sayın Başkan, bu ortamlarda böyle usuller var. 1 dakika, fazla değil. Yanlış anlaşıldım, toplum yanlış yönlendiriliyor. Bu ortamlarda bu usuller var.

Dr. Nihat PAKDİL

Elbette ben Sayın BOYACIOĞLU'yla çelişmedim, Avrupa Birliğinin o tip yaklaşımlarının olduğunu ben de biliyorum. Belki en iyi bilenlerden bir tanesi de benim. Ama benim söylediğim hususla hocamın söylediği husus arasında bir çelişki yok. Ben hayvansal ürünlerin niye daha şey davranıldığı konusunda ilgili söyledim, o başka bir konu. Yoksa, Avrupa Birliğinin yaklaşımı böyle olabilir, o ayrı bir konu; ama siz hayvansal ürünlerdeki riskin daha az olduğunu şey yapamayız, göz ardı edemeyiz. Bunun riski daha fazladır, insanları hastalandırma riski de vardır. Dolayısıyla hassasiyet ürünün tabiatından gelmektedir, Avrupa Birliğinin yaklaşımından geldiği kanaatinde değilim.

Tarım Bakanlığının şeffaflığıyla ilgili olarak, yani bilgilerini paylaşmayla ilgili bir kısım ipuçlarını herhalde hep beraber takip ediyordunuz. Ama bahsedildiği gibi, yeni açılımlar, ilave açılımlar sağlanamaz mı? Yapılabilir, bunları da, bu teklifleri de dikkate alacağız.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Yani herkesin arif olmasını bekleyemezsiniz, ipucu verip, arif olan anlasın demek marifet değil.

Dr. Nihat PAKDİL

İpucu değil hocam, lütfen ipucu değil.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Siz söylediniz.

Dr. Nihat PAKDİL

Bunların emarelerini demek istiyorum, ipucu değil bu. Ben size bir muamma söylemiyorum. Söylediğiniz gibi, kuş gribi konusunda dünyada en şeffaf politikayı takip eden ülke Türkiye'dir; lütfen, bunu hiç kimse göz ardı etmesin.

Sayın Gürbüz buyurun, bir söz istemiştiniz.

Mahir GÜRBÜZ

Sanıyorum, soru sorma yeteneğimin az olmasından ötürü Sayın Kayahan yanlış anladı. Bir kere, bir sorun toplumsal, ekonomik nitelik taşıyorsa, siyasaldır; bu bir.

Ben şunu sordum: Sayın Kayahan dedi ki, "bu devlet bu toplumu beslemek zorundadır" Anayasada böyle bir şey yazmıyor, dünyada da devleti devlet yapan fonksiyonlar giderek ortadan kalkıyor, "hayalci misin?" dedim; bir.

İki; devletin toplumu besleme sorumluluğuna inanıyorsanız, bu bürokratik süreç midir, teknolojik süreç midir, yönetimsel süreç midir, yönetimsel tercih midir, siyasal bakış açısı tercihi midir? Bunu sordum.

Teşekkür ederim.

Dr. Nihat PAKDİL

Bizi sabırla dinlediğiniz için hepimize teşekkür ediyorum.
Sayın hocam, oturumu yönetmek üzere de sizi davet ediyorum. (Alkışlar)

VI. OTURUM

PANEL KONUNUN TARAFLARININ GIDA GÜVENCESİ, GIDA GÜVENLİĞİ VE HİZMETLERİNE BAKIŞI

**Panel Başkanı:
Prof. Dr. AZİZ EKŞİ**

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın milletvekillerim, çok değerli oda başkanlarım, değerli izleyiciler; Dünya Gıda Günü nedeniyle düzenlenen bu sempozyumun son oturumunu açmak istiyorum.

Bilindiği gibi, iki önemli kavram tartışıyoruz; bunlardan biri gıda güvencesi, diğeri gıda güvenliği. Bu kavramlar konusunda belki iki sene önce farklı şeyler düşünüyorduk, ama artık herkes bunlar ne denildiğini anlaşıcağını biliyor. Gıda güvencesi deyince, biz daha çok gıdaların yeterli olması ve bu yeterliliğin kalıcı olmasını anlıyoruz. Ama gıda güvenliği denildiği zaman da, gıdalar yoluyla insan sağlığının tehdit edilmemesi, bu risklerin bertaraf edilmiş olmasını anlıyoruz. Belki bir kavram daha var, onu da açmak lazım. Çok arkadaşımız gıda güvenilirliği diye kullanıyor. Batı dillerinde bunun tam karşılığı yok, ama güvenilirlik bizim dilimizde de daha çok belki firmaya yönelik, insana yönelik, üreticiye yönelik bir kavramdır. Gıdanın güvenilir olması bana göre doğru bir kavram değildir. Ama Batıda kullanılan, gıdaların gerçekliği ya da foods authentic diye bir kavram var, yani bir gıdanın otantik olup olmadığı, kendisi olup olmadığı; bunu gıda gerçekliği diye tanımlayabiliriz. Bu kavramın da dilimize yerleşmesi ve sık sık kullanılması gerekiyor, çünkü şu anda gıda analitiğinin en temel sorunlarından biri.

Gıda güvencesi, gıda güvenliği ve gıda kontrol hizmetleriyle ilgili başlıca paydaşların, toplum adına başlıca tarafların görüşlerini dinleyeceğimiz bir oturumu birlikte yürüteceğiz.

Ben öncelikle sayın konuşmacıları sırasıyla kürsüye davet etmek istiyorum. Buradaki sıraya göre önce Adalet ve Kalkınma Partisi temsilcisi Sayın Adem TATLI; Cumhuriyet Halk Partisi Tokat Milletvekili Sayın Orhan Ziya DİREN; Anavatan Partisi Milletvekili Züheyir AMBER. Meslek odası başkanlarımız, üçünü de çok yakından tanıyorum, çok sevdiğim arkadaşlar; üçünün de bu toplumun geleceğinde önemli izler bırakacaklarına inanıyorum. Yine buradaki sırayla; Gıda Mühendisleri Odası Başkanı Sayın Petek ATAMAN; Kimya Mühendisleri Odası Başkanı Sayın Hasan KÜÇÜK ve Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Sayın Gökhan GÜNAYDIN.

Adettendir, oturum başkanları da biraz konuşur, ama ben olabildiğince kısa kesmek istiyorum; çünkü onların söyleyeceklerinin benim söyleyeceklerimden daha önemli olduğuna inanıyorum. Ama sadece bu gıda gününde hep hüznlendiğimi belirtmek istiyorum, çünkü gıda günü denildiği zaman, karşımıza hep bir Afrikalının fotoğrafı -muhtemelen sizde de öyledir- aklımıza gelir, gözümüzün önüne gelir. Derisi kemiklerine yapışmış, kendisini rahatsız eden sinekleri kovalama gücü olmayan bir insan görüntüsüdür bu. Hep bu resme bakarak, hüznlendik ve dün yoktum, ama sevgili meslektaşım Meftune EMİROĞLU bu vatandaşı kurtarmak için bizim zaman zaman Afrika'ya gitmemizi önermiş, bu zaman zaman da bizim aramızda konuştuğumuz bir konudur. Ama bu denenmiş bir şeydir. Biliyorsunuz, bundan 20 yıl önce Kuzey-Güney diyalogunun temelinde bu vardır, bu gelir dengesizliğinin nasıl giderileceği vardır. O Kuzey-Güney diyalogunda Kuzeyden bazı iyi niyetli insanlar, yüreklerini Afrika'ya uzatmışlardır; fakat sonuç değişmemiştir, sonuç hatta daha da kötü olmuştur. Şundan dolayı olmuştur: Belki o resmin bir başka resimle tamamlanması gerekiyor. O resmin yanında bir de açgözlü bir insan fotoğrafı gerekli. Çünkü bakıyoruz, dünyadaki açların tümü Güney Yarımküre'de, ama Kuzey Yarımküre'ye bakıyoruz, tam tersine gıda israfı var. Gıda üretiminin artışına bakıyoruz, Güney Yarımküre'de giderek azalıyor, Kuzey Yarımküre'de -bütün ülkeleri kastetmiyorum- giderek artıyor. Gıda üretiminin, gerçekten

sorunu çözmemiz için, gıda yetersizliğinin olduğu yörede artırılması gerekirken, tam tersine açlığın yaşanmadığı yörede artması da ilginçtir. Bu tabii, durumu daha da çözülmaz hale getiriyor. Böyle ciddi bir konuyu tartışıyoruz.

Öte yandan gıda güvenliği. Türkiye elbette çok trajik sorunlar yaşamıyor, ama Türkiye’de de gerek beslenme yeterliliği açısından, gerek gıda güvenliği açısından çok önemli sorunlar olduğunu biliyoruz. Eğer bir toplum enerjisinin yüzde 52’sini tahıldan alıyorsa, sadece yüzde 7 et ve benzeri ürünlerin payı varsa enerjide veya yüzde 5 sütün payı varsa, o toplumda sorunlar vardır. Yine çocuklar, okul çocukları, gebe ve emzikli anneler üzerine yapılan çalışmalarda, önemli besin öğelerinin yaygın ölçüde eksik olduğunu gösteriyor. Bütün bunlar da, Türkiye’nin de bu sorunun içerisinde olduğunu göstermektedir.

Ben bu kadarla yetinmek istiyorum. Herhangi bir yol belirlemedim, ama “önce politikacılar mı, önce meslek odaları mı?” sorusunu size sormak istiyorum. Önce politikacılar diyen arkadaşlarımız elini kaldırsın? Önce meslek odası başkanları diyenler elini kaldırsın? Politikacıları daha çok seviyor arkadaşlarımız.

O zaman ben isterseniz, parti ayrımı artık burada, herkes Türkiye Büyük Millet Meclisinde Türk Halkının temsilcisi, ama elbette kendi politik görüşlerini söyleyecekler, yani söz verme anlamında bir söz yok diyorum. Adalet ve Kalkınma Partisinden başlasak, yanlış yapmış olmayız; üstelik hemşeriyiz. Sayın Adem Tatlı buyurun efendim. Bu konuda Adalet ve Kalkınma Partisi konuyu nasıl görüyor, neler düşünüyor, özellikle bu son yasal düzenlemeler meslek dünyasında büyük fırtınalar yaratıyor; bu konudaki görüşlerinizi dinlemek istiyoruz. Buyurun efendim.

Adem TATLI

Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekili

Öncelikle hocama teşekkür ediyorum.

Sayın hocam, değerli milletvekili arkadaşlarım, değerli oda başkanlarımız, değerli misafirler, değerli hocalarımız; hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Tabii ki, dünyada 1 milyar aç insanın olduğu göz önüne alınırsa ve bugünün de Dünya Gıda Günü olması hasebiyle, özellikle Ziraat Mühendisleri Odasına, Gıda Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odasına, yönetimine ve başkanlarına çok çok teşekkür ediyorum; çünkü böyle bir oturumu düzenlediler, tertip ettiler.

Yine ayrıca hocalarımıza çok teşekkür ediyorum; böyle bir önemli konunun tekrar tekrar baktım oturum durumuna, sekiz defa ayrı ayrı oturumda dile getirilmiş olmasından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Az önce hocamız siyasetçilerin bu işten uzak olması gerektiğini söylediler. Ben de aynı şekilde katılıyorum. Özerk bir yapıya sahip olması gerekir, gıdayla siyasetin ilgisi, alakası olmaması gerekir. Ama Türkiye’de adettendir, her tarafa siyasetçiler de çağrılır. Biz de geldik, oda başkanlarımızı kırmadık, bir gün tertip etmişler, biz de buraya geldik.

Değerli arkadaşlar; sekiz oturumda bu iş enine boyuna tartışılmış ve bu işi Türkiye’de en iyi bilenler tartışmış. Biz de tabii, böyle bir oturuma katılacağız diye bakanlıklardan bilgi belge topladık, hocalarımızdan bilgi belge topladık, ama az önceki oturuma denk geldim ve oturumu başından beri izledim. Hemen hemen konu bir oturumda bile etraflıca tartışıldı. Şimdi düşünüyorum, inşallah buradaki arkadaşlar yeni gelmişlerdir. Ama zannetmiyorum, iki günden beri takip ettiler bu meseleleri. Biz şimdi aynı şeyleri söylersek ne olur? Aynı şeyleri bana göre söylememiz lazım.

Hep şöyle diyoruz: Gıdayı temin etmemiz lazım, ucuz gıda bulmamız lazım, kaliteli gıda bulmamız lazım, güvenli gıda bulmamız lazım. Bana göre siyasetçiler olarak burada bizim konuşacağımız mesele, biraz daha bu ucuz ve güvenli gıdayı nasıl temin edeceğiz, bunu konuşmamız gerekir diye düşünüyorum.

Değerli arkadaşlar; Afrika savanlarında her sabah ceylan uyanır, ama ceylan en hızlı koşan aslandan daha hızlı koşması gerektiğini bilir, çünkü eğer en hızlı aslandan daha hızlı koşmazsa, ölecektir, yok olacaktır. Yine Afrika savanlarında her sabah bir aslan uyanır, en yavaş koşan ceylandan daha hızlı koşması gerektiğini bilir, çünkü eğer ondan hızlı koşmazsa, aç kalacaktır ve yok olacaktır. Bana göre, ucuz gıdayı temin edebilmek için rekabetçi bir yapıyı geliştirmemiz lazım, rekabet edebilmemiz lazım. Ama diyeceksiniz ki, tabii hocalarımız hep burada ucuz gıdadan bahsetti, güvenli gıdadan bahsetti, kaliteli gıdadan bahsetti; ucuz gıdayı nasıl temin edeceğiz? Hocalarımıza göre ucuz gıda temin etmek gayet basit.

SALONDAN

Bizim için aslolan güvenli gıda, ucuz gıda değil. Bizim için aslolan ve şu anda tartışmamız gereken güvenli gıda.

Adem TATLI

O zaman şöyle söyleyelim: Güvenli gıda ekonomisiyle çok ilgili, alakalı. Değerli arkadaşlar; biz ucuz gıdayı temin edebilmek için tabii ki siyasiler olarak, konunun ilgili, alakalı tüm tarafları olarak, bir araya geliyoruz ve çözüm bulmaya çalışıyoruz. Yine memlekette, benim bölgem fındık bölgesi, muhtarlarla bir toplantı yapalım dedik ve bu toplantıda yerel konularla ilgili, alakalı konuştuk. Tabii, bu konuşmalarımızın sonunda da, - fındık bu sene biliyorsunuz her tarafta enine boyuna tartışıldı- “fındık ne olacak?” diye sordular. Biz de belli şeyleri söyledikten sonra dedim ki, “200 bin lira ekmeğe zam gelmiş” “Öyle şey olur mu?” dediler. Çiftçi ürünün para etmesini istiyor, ama bunun yanında tüketici de gıdayı ucuza, kaliteli ve güvenli temin etmek istiyor.

Tabii şunu da söyleyelim, ben başta aslında söyledim, bu konuyla ilgili alakalı hocalarımız gayet güzel, enine boyuna bu işi tartıştılar, bilimsel verileri ortaya koydular, Türkiye’deki durumu, dünyadaki durumu, Avrupa Birliği uyum mevzuatı, hepsinden burada bahsettiler. Tabii, genelde siyasetçilerin kendilerinde de şu hava vardır, onu da kabul edelim: Tabii, bizim dönemimizde hemen biz seçildik diye değiştirecek diye bir halimiz yok. Ben bunu bütün parlamenterler olarak söylüyorum, yani sadece kendi siyasi partimizle ilgili söylemiyorum. Siyasiler her şeyi en iyi şekilde bilir. Arkadaşlar; öyle bir şey yok, her şeyi en iyi şekilde bilemez. Her konu hakkında yorum yapar, Erman Toroğlu’nun yaptığı gibi, biz de her konu hakkında yorum yaparız; böyle bir şey de yok. Yine, seçilmiş arkadaşlarımızla bir araya geldik, tabii bu arkadaşlar bir şeyden çıktı, hastalığın evreleriyle ilgili bir soru sordular. Ben veteriner hekimim, işte başladık hastalığın evrelerini anlatmaya, detaylı bir şekilde anlattım. Ondan sonra da şunu dedim: Ben siyasetçiyim, her şeyi en ince teferruatına kadar bilmemiz gerekir diye böyle bir espri de yaptık.

Başkanı, ben şu anlık bunları söylemek istiyorum. Ama şunu söyleyelim: Özellikle de gıda konusu özerk bir yapıya kavuşturulması gerekir. Kesinlikle siyasetin gıda konusundan el çekmesi gerekir.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Verdiğiniz bilgiler için teşekkürler Sayın Tatlı. Ama Sayın Mahir Gürbüz başlattı bu tartışmayı, gıdayı siyasetin dışında nasıl tutacağız ve aslında hiçbir şeyi tutamayız genel olarak görüşürsek; ama gıda kontrol hizmetlerini yürüten özerk bir kurum olsun, o anlamdaysa, herkes katılır.

Adem TATLI

O anlamda söyledim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

O anlamda herkes katılır, Mahir Gürbüz de katılır sanırım. Ama Afrika’daki insanın eğer beslenmesini istiyorsak, bunun politikadan başka çözümü yoktur, yani çözüm politikayla başlar, uygun politikanın belirlenmesiyle başlar ve diğer adımlar ancak onu izleyebilir. Kaldı ki, sizin yaptığınız iş çok önemli bir iş, toplumun en önemli işi, en saygıdeğer işi. Politika

kötü bir iş değil ki, bu toplumun en saygıdeğer işi, en önemli işi. Onu da özellikle vurgulamak istiyorum.

Adem TATLI

Yalnız, biz şöyle bir şey söylemedik: Politika çok kötüdür falan dedik.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Hayır.

Adem TATLI

Burada yanlış anlaşılma olmasın. Çıkan yasalarla devletler yönetilir. Yalnız şunu söylemek istiyorum: Biz komisyon toplantılarında hangi yasa çıkacaksa, ilgili, alakalı kurumlar, teknik elemanlar, üniversiteden bilim adamları her zaman için komisyonlarımıza gelir, diğer arkadaşlarımız da buradalar, zaten komisyon çalışmalarıyla ilgili, parlamentonun çalışmalarıyla ilgili belki bilgi verecekler, yani öyle bir şey yok.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Elbette. Aynı şeyi söylüyoruz.

SALONDAN

Şu olmalı bence: Sayın siyasetçi görüşünü anlatamadı. Hocalar bilir, siyaset...

Adem TATLI

Söyledim, tek çatı altında toplanması lazım ve özerk bir yapı olması lazım dedim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Konuya bakışı bu sayın milletvekilimizin, daha konuşma da tamamlanmış değil.

ADEM TATLI

Sorunuz varsa, soruları alabiliriz, sorulara da cevap veririz.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Efendim, daha sonra.

Şimdi salona rica ediyorum, Şeminur Hanım başlattı, iki oldu; kesinlikle konuşmacılara müdahale istemiyorum, kesinlikle istemiyorum. Soru sormak isteyen parmağını kaldırır, ben de soruyu alırım, yöneltirim.

SALONDAN

Ama bu çok antidemokratik.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Demokrasinin de kuralları vardır, kurallar antidemokrasi değildir. Demokrasiyi işletmek için kurallara ihtiyacımız vardır, antidemokrasiyle hiç ilişkisi yoktur, tam tersi demokrasiyi işletmek için yapıyoruz. Bunlar işin şaka tarafları.

Ben sözü Sayın Orhan Ziya DİREN'e vermek istiyorum. Kendisi Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili, ayrıca uzun bir arkadaşlık geçmişimizin olduğunu da bu arada övünerek bahsetmek istiyorum; ama kendisine torpil yapamayacağımı da belirtmek isterim. Buyurun sayın milletvekilim.

Orhan DİREN
CHP Tokat Milletvekili

Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Çok değerli milletvekili arkadaşlarım, çok değerli hocalarımız, üç sivil toplum örgütümüzün çok değerli başkanları ve yöneticileri, çok sevgili öğrenci arkadaşlarım; önce böyle bir sivil toplum aktivitesini gerçekleştirdiğiniz için sizleri kutluyorum. Katılımcılara da ayrıca teşekkür ediyorum.

Dün de aranızda bulunmak onurunu yaşamıştım. Gençlerin özellikle büyük ilgi gösterdiğini gördüm, bundan büyük mutluluk duydum. Hepinizi kutluyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

İşlediğimiz konu çok hassas bir konu. Politika da, ekonomi de, savaşlar da her şey insan tarafından yapılıyor ve insanlar için yapılıyor. Bu noktada biz siyasetler neler düşünüyoruz? Ben küçük bir hikâyeye başlamayı düşünüyorum konuşmama izin verirseniz: Daha üç gün evvel Kuzey Kore’de bir nükleer deneme yapıldı ve nihayetinde Hiroşima’dan sonra böyle bir şeye artık kimsenin cesaret edemeyeceğini görüyoruz. Konvansiyonel silahlarla yapılan birtakım savaşlarda neticeye varmak bir yana, ülkelerde çok ciddi, hatta dünya huzurunda da çok ciddi sorunlar yaratmaya başladılar. O halde nükleer ve konvansiyonel silahlarla artık bir yerlere gidilemeyecek. Dünyadaki sosyal yönetimde toplumların ekonomik güçleri yarışacak, tarım güçleri yarışacak ve bundan başarılı çıkan toplumlar mutlaka öne çıkacaklar. Savaşlar da öyle görünüyor ki, yakın bir gelecekte bu silahlar yerine, gıda üretim, gıda tüketim ve sağlıklı beslenme açısından çok önemli roller oynayacaklar.

Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göçleri döneminde savaştan savaşa nasıl namağlup gelebildikleri araştırılmış ve bu toplumun yerleşik bir yaşam sürdürmedikleri için, göçer kavimler oldukları için, yerleşik bir tarıma çok yatkın olmadıkları, beslenmelerini kısarak sütünden yaptıkları kefirle, kımızla ve savaşa giderken eğerlerinin altında götürdükleri pastırmayla beslendikleri, hülasa et ve sütle beslenen ve laktofagüs proteinle beslenen bir ırk olarak tarif etmişler. Savaşlardaki hem beyinsel, hem fiziksel güçlerinin de bu beslenme tarzından ileri geldiğinden hareketle, bu üstün ırktan hep korkmuş, hep çekinmişlerdir. Bizim çocukluğumuzda ilkokullarda Amerikan yardımı sütler, peynirler, tereyağları gelirdi, hatırlar mısınız? O zaman Türk toplumunun ne süte, ne peynire, ne tereyağına ihtiyacı vardı. O Marshall Planı kapsamında PL480 diye bir yardım ki, onun kararlaştırıldığı oturumda bir senatörün yaptığı konuşma beni çok heyecanlandırmıştır. O zaman “Biz artık emperyalist emellerimizi nükleer ve konvansiyonel silahlarla daha uzun süre elimizde bulundurabilme ve sürdürebilme yetimizi kaybediyoruz. Ancak, başta İran, Hindistan ve Türkiye olmak üzere tarımı ve tarımsal pazarı güçlü olan ülkelerin tarımını ve tarımsal pazarını tahrip etmekle amaçlarımıza ulaşabiliriz” demişlerdir.

O yıllardan beri, Özal iktidarında da son darbesi vurulan tarım bugün de halen can çekişmeye devam ediyor maalesef. Bugün her ne kadar biz yeşil Türkiye’imiz, tarım ülkesi Türkiye’imiz diye övünsek de, tükettiğimiz etin 1/3’ü kaçak veya legal yollardan Türkiye’imize giriyor. Tüketilen rakama bakıyoruz, bir de hayvancılıktaki üretilen hayvan sayısında azalmaya bakıyoruz; buradaki çelişkiyi de bu tür kaçak ve illegal yollarda giren etlerle ancak değerlendirebiliyoruz. Kendi kendine yeten Türkiye artık dışarıdan gıda maddelerin dahi legal veya illegal yollardan getirir hale geldi. Bunun üreticisi de tarım sektörü. Hem gıda, hem

tarım, tabii bunun özellikle sanayiye aktarılması yönünde kimya mühendisi arkadaşlarımıza büyük görev düştüğü için bu üç odamızın gerçekten çok başarılı, çok güzel el ele bir çalışma yaptığını da ayrıca burada belirtmek isterim.

Bugün toplumumuza bir bakıyoruz, tüketim rakamlarına bir bakıyoruz, yaptığımız değerlendirmeye göre; Avrupa'da ve Amerika'daki et tüketiminin çok çok altındaki rakamlarda protein tüketiyoruz ve karbonhidratla beslenen bir toplum haline geldik. Burası Ankara, tabii bürokratların çok yoğun olduğu bir ülke. Birçoğumuzun gözünden kaçabilir, burada sağlıklı beslenmiş, sağlıklı beslenmeyi bilen elit bir kesim var. Ama Anadolu'nun tüm ortalamasını almaya kalktığımızda, Türkiye'deki birtakım sakatlıkları görmezden gelemeyiz. Birtakım insanlar obeziteyle sıkıntıda, bir takım insanlar yetersiz ve dengesiz beslenmeden dolayı açlıkla sefillikle yaşıyorlar. Bir tarafta sofralarından artan yemeklerin bir orduyu doyurabileceği sofralar kuruluyor, bir tarafta çöplüklerden ekmek toplayan insan manzaraları. Dolayısıyla Türkiye'de önce bir haksız, adaletsiz bir paylaşım söz etmek mümkün. Bunları düzeltmek de tabii siyasetçilerin görevi. İnşallah, ben bütün arkadaşlarımızın insan sevgisiyle mücehhez, aynı kanıda olduğunu düşünüyorum.

Bu dönemde bu çalışmalar, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde bu müzakerelerde biraz daha hız kazandı. Fransa da bu gücümüzü kesmeye yetmeyecektir, çünkü bu Avrupa Birliği'ne giriş sürecindeki görüşmeleri biz Avrupa Birliğine girelim diye yapmıyoruz. Biz özellikle Cumhuriyet Halk Partisi olarak, kendi adıma söylüyorum, Türk insanının mutluluğu, daha demokratik, daha insan haklarına ve temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterildiği ve insanca yaşama kavuşturabilmek için hangi koşullar getirilmesi gerekiyorsa, onları getirmek için yarışıyoruz. Elimizden geldiği kadar da iktidarımızı, bir muhalefet olarak yapıcı bir şekilde yönlendirmeye, ona katkı yapmaya da çalışıyoruz.

Ancak bu arada bizim tabii çok hemfikir olmadığımız gelişmeler de oluyor. Sayın Milletvekilimiz Adem Beyin yöresindeki fındık sorununu bu sene sağır sultan bile duydu, fındığımız bu sene rezil kepaze oldu. Bu neden? Bu yanlış bir tarım politikasının sonucu.

Adem TATLI

Cevap hakkı var herhalde hocam.

Orhan DİREN

Tabii ki.

Gerçi burayı siyasi bir arenaya çevirme hakkına da sahip değiliz, ben bunun için söylemek istemiyorum, ama burada tarımsal örgütlenmenin, üretici örgütlenmesinin çok sağlıklı yapılamadığından bahsetmek istiyorum. Eğer orada fındık üreticilerinin sağlıklı bir yapılanması olabilseydi, uluslararası boyuttaki bu ürünümüzün fiyatını düşürmeye çalışan lobilerle yarışabilecek bir örgütlenmemiz, bir gücümüz olabilseydi veya bu özerk olmasını hepimizin savunduğu, sayın milletvekillerimin de buna katıldığını zannediyorum, özerk olabilselerdi, güçlü olabilselerdi, bu hallere düşmeyecektik diye düşünüyorum.

Yine, Şeker Kanunuyla ne sıkıntılar geldiğini dün bir miktar bazı arkadaşlarımız dile getirdi. Dünyanın hiçbir yerinde, hele hele Batı ülkelerinde, Avrupa ülkelerinde, mısırdan üretilmiş sıvı şekere yüzde 5'in üzerinde kesinlikle, ulusal şeker üretiminin yüzde 5'inden daha fazla

şeker üretme imkânı verilmemiştir. Niye? O kırsalda yaşayan insanları kırsalda tutabilmenin bir aracı olarak bilinir. Stratejik bir üründür pancar. Çok ekonomik olmayabilir, gerçekten mısırdan üretilen şeker çok daha ekonomik. Tabii biz bu kanunu çıkartırken, bir taraftan da Türkiye’imizde kendi AR-GE laboratuvarlarımızda geliştirdiğimiz yine GDO’lu tohumların... O olayların dışında kalamayız, çünkü dünyada bu gitgide ilerliyor, Türkiye’nin bunun dışında kalması pek mümkün değil. Ama özellikle Ziraat Mühendisleri Odası Başkanım Gökhan Beyin bir mücadelesine ben gönülden katılıyorum; GDO’lu tohumlar konusunda gerçekten çok ciddi, sınırlarımızdan girişte denetim yapmak mecburiyetindeyiz. Mikroorganizma kökenli bombardımanlarla yapılmış GDO’lu tohumların insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden dün zaten bir nebze bahsetmiştim; bunlara kesin engel olmalıyız. Tohumculuk Kanununu çıkarmakla da, bunu hemen çözemiyoruz, çünkü orada yeterli denetim mekanizmasını da bu kanun getirmiyor. Daha kanun görüşülüyor, bitmedi, o konularda da müdahalemizi yapacağız. Özellikle tohum üreticilerini denetleyen mekanizmada bir aksaklık var, onu düzeltmeye çalışacağız. Umuyorum ki, Adalet ve Kalkınma Partili ve Anavatan Partili, grupları olan iki partimizdeki arkadaşlar da bizim bu olumlu katkılarımızı kal’e alır ve bunu da inşallah düzeltiriz ve Türkiye’de sağlıklı gıda üretimi yapmak üzere başarılı bir kanun çıkarabiliriz diye düşünüyorum.

Bunun dışında, gıda güvenliği, gıda güvencesi konusunda çok detaylı konuşmaları dün zaten yapmıştık, bunları fazla uzatmayayım, ama bizim tüketicilerimize de çok büyük görevler düştüğünü bu vesileyle dile getirmek istiyorum, çünkü bir sonuç bildirgesinde herhalde bizim bu konuşmalarımız da küçücük bir not olarak burada geçecektir.

Bizim tüketicimiz maalesef etiket okuma alışkanlığından yoksun. Bu etiketler keyif için yazılmıyor, ciddi bir Koruma Kontrol Genel Müdürlüğümüz var, onun yasal tabanı da iyice oluşturulmuş bir şekilde, gerçekten arkadaşlarımız çok güzel çalışıyorlar, onun farkındayız, ama bizim tüketicimiz maalesef bu kadar emek mahsulü olan o etiketleri dikkatle okumuyor, ürünlerin son kullanma tarihine dikkat etmiyor, fiyatların çok düştüğü dönemde alıyor, evinde ihtiyacından fazlasını depoluyor, mal çok satılınca bu sefer fiyatlar kendiliğinden artıyor, hülâsa ekonominin arz-talep dengesi de bozuluyor. Burada da tüketicimize büyük görevler düşüyor diye düşünüyorum. Çünkü dün bir nebze bahsetmiştim, Adem’le Havva’dan 2000’e kadar dünyada, yeryüzünde yaşayan insan sayısı 14 milyar; bu gerçekçi bir hesap gibi görünüyor. Bugün bunun yarısı kadar yaşıyor, ona paralel hayvan popülasyonu ve bunların hepsi topraktan nemalanıyor. İşte bu noktada da tarıma çok ciddi görevler düşüyor; hem birim alandan daha yüksek verim almak, hem bize o gıdayı temin eden topraklarımızı korumak ve tarımın sürdürülebilirliğini sağlamak gibi önemli bir görevimiz var. Bu noktada da siyaset kurumunda inşallah, elimizden gelen en iyi şeyleri yapacağız, çünkü özellikle gelişen sanayi, sanayinin çevreye olan etkileri, ulaşım yolları, havaalanları, dün bahsetmiştim, hatta uzay çalışmaları. Bakın, kanser vakaları dünyada çok arttı. Bunu sadece gıdalara bağlamakla da geçemeyiz. Bugün yapılan Uzay çalışmalarında, Uzay çalışmasını yapan ülkeler binlerce ton sıvı oksijeni veya sıvı hidrojeni alıp götürmek suretiyle, maddenin sakınımını kanununda ispat edilmiş bir tezi bozdular. Çünkü yerçekiminin dışına çıkan likit hidrojen, likit oksijen artık dünyaya geri dönmüyor. Dolayısıyla dünyada birtakım maddeler eksiliyor. Nitekim Ozon Tabakasındaki kara delikler, dünyadaki iklimlerin sera etkisi yaratır hale gelmesi, buzulların erimesi, hiç görmediğimiz yağışlara Türkiye’de muhatap olmamız, ciddi bir erozyona sebep olması, kışların çok sert geçmesi, yazların kavurucu geçmesi, dünyadaki susuzluk gibi ciddi bir problemin buralardan kaynaklandığını bilmeliyiz. Onun için eldeki mevcutları da çok iyi

korumak mecburiyetindeyiz. Burada da ziraat kadrolarına çok büyük önem düşüyor diye düşünüyorum.

Herhalde biraz vaktimi, haddimi de aştım. Konuşacak çok şey var, çünkü bu engin bir konu. Hangi konuya el atsanız, saatlerce konuşmamız gerekiyor. Ama soru-cevap kısmında inşallah, çok daha yararlı bir tartışma yaparız diye düşünüyorum. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Diren.

Önce politikacılar kısa konuşarak akıllılık yapıyorlar, çünkü biraz sonra solumdakilerin nasıl olsa kendilerine soruları olacaktır ve konuşmak zorunda kalacaklardır. Ben aynı tesviyeyi Sayın Üzeyir Amber'e de yapmak istiyorum.

Buyurun efendim.

Züheyir AMBER
Anavatan Partisi Milletvekili

Sayın Başkan, değerli milletvekili arkadaşlarım, değerli sivil toplumu örgütü temsilcileri, değerli akademisyenler, hocalarım, değerli katılımcılar; bu toplantı nedeniyle bu toplantıyı hazırlayan bütün arkadaşlarıma burada şükranlarımı da sunmak istiyorum. Konuşmama özellikle zaten konumuzun temeli gıda güvenliği ise, gıda güvenliğine endekslenerek konuşmama başlayacağım.

Değerli arkadaşlarım; gıda güvenliği insan sağlığı için öncelikli konuların başında gelir. Bu nedenle, gıda katkı maddelerinin sağlık üzerindeki etkileri sıklıkla kamuoyunda haber konusu olmaktadır. Bu haberlerin bir bölümünde toplumsal temeli olmayan ve çoğunlukla da uydurma bir bilgiden yola çıkılarak, toplumda bir tedirginlik yaratılmaktadır. Gıda güvenliği konusundaki öncelikler belirlenemez ve toplumun dikkati gereksiz konulara yoğunlaştırılırsa, gerçek renkler göz ardı edileceğinden, insan sağlığı bundan zarar görecektir.

Gıda güvenliği konusunda uzman olan bilim insanlarına göre, gıdaların neden olduğu sağlık sorunları içinde ön sırayı, gıdalardaki mikrobiyolojik kirlenme almaktadır. Ben özellikle siyasetçi olmadan önce hekim olduğum için, bu konulara biraz daha ağırlık vermek istiyorum. Hepimiz yaşadık, bu geçen dönemde, son 1 yıl içerisinde anımsayın, Ankara ve çevresinde ciddi bir ağır bağırsak enfeksiyonu olayı söz konusuydu ve bu bütün hastanelerimize yığınla hastaların gitmesine, müracaat etmesine ve ciddi riskler oluşmasına neden olmuştu. Buna baktığımız zaman, ben kendim kişisel olarak yaptığım araştırmada, hastanelerin protokol defterlerine tanı olarak yazılan tanı, ağır bağırsak enfeksiyonu adı altında bir tanı ki, hekimlikte böyle bir tanımlama söz konusu değil, şahsen ben böyle bir tanımlama bilmiyorum. Fakat biraz daha irdeledik, biraz daha peşine düştük bu işin ve bir baktık, bu ağır bağırsak enfeksiyon koleraya kadar varmaktadır ki, şimdi ismini ben burada açıklamayacağım, ama birkaç hastanemizde birkaç vakayı da kaybettik. Bunun araştırmasını biraz daha ileriye götürdük ve baktık ki, Ankara'nın kanalizasyon sistemi; biliyorsunuz, üstü kapalı olduğu için, o gelen çayla beraber Ankara'nın dışına çıkarken, Atatürk Orman Çiftliği yakınlarındaki o yörelerde ekilen soğandan tutun domatese kadar ne varsa, maalesef oralardan o bitkilere kontamine olan mikroplar bu hastalığın oluşmasına neden olduğu ortaya çıktı. Ama demin çok değerli bir bilim adamı arkadaşımız dedi ki, "şeffaflık yok, açıklanmıyor, anlatılmıyor" Bunlar son derece doğru olan şeyler, ben de zaten bunun için oturduğum yerden itiraz ettim. Bununla ilgili müteaddit defalar da basın açıklamaları yaptım, soru önergeleri verdim; ama bu açıklığı bir türlü sağlayamadım bir milletvekili olarak, yani burada bunu özellikle ifade etmek istiyorum.

Ankara'daki bu hadise bütün Türkiye'ye yayılmaya başladı. Malatya olaylarını anımsayın; Malatya Belediye Başkanının ne kadar hijyenik olduğunu televizyonların önünde açıklaması ve bütün Malatya'ya bu hastalığın yayıldığı zaten basın ve medya tarafından çok belirgin bir şekilde ifade edildi. Daha Malatya bitmeden, bir baktık, aynı yayılım Batman'a yayılmış durumda. Bunları ben niye size anlatıyorum? Ben teke tek bunları yaşadım, oralara gittim, inceledim, gördüm, raporlarımı da verdim, açıkladım.

Demin bir arkadaşımız kuş gribinden bahsettiler. Türkiye'de kuş gribi olayı yaşanmadan iki ay önce Dünya Sağlık Teşkilatı açıklamada bulundu, Uzakdoğu'da kuş gribi olayı söz konusu, her an Avrupa'ya, Türkiye'ye, Ortadoğu'ya gelebilir veya yayılabilir. Bu mesaj ve bu rapor

sunuldu, fakat bu ciddiye alınmadı. İki üç ay sonra ne zaman Türkiye'ye bu mikrop geldi, yayıldı, insanlarımız ölmeye başladı, ondan sonra aklımız başımıza geldi. Nitekim bununla ilgili muazzam bir kanatlı hayvanlar itlafı söz konusu oldu bilinçli bilinçsiz, toplumda büyük bir panik oluştu, muazzam bir ekonomik darboğaz oluştu, yıkım oldu. Şu ana kadarki durumu yine biliyorsunuz, yine her an Türkiye'de, kış geldi, zaten bu kışın daha çok oluşuyor ve kuş gribinin tekrar olma olasılığının yüksek olduğu hepimizce malum ve açıklanıyor, basın da, medya da bunu açıklıyor.

Kuş gribinden kaynaklanan ve kanatlı hayvanların itlafından sonra doğa dengesinin bozulmasından kene olayı ortaya çıkıyor. Bunların hepsi zincir, birbirine bağlı olan şeyler. Kongo kanamalı ateş hastalığı diye adlandırılan hastalık ortaya çıktı, bir sürü insanımız yine bu kenenin taşıdığı bu mikroptan kaynaklanarak kimi öldü, kimi tedavilerle zar zor kurtarılabildi. Bu da niye? Bu bilinçsiz mücadelenin sonucunda meydana gelen sorunlar, toplumsal sorunlar, toplumsal sağlık sorunları ve bunların açık, net, şeffaf olarak ortaya çıkarılmaması ve gizlenmesi. Gelişmiş toplumlarda bunlar kesinlikle böyle olmaz. Çağdaş, gelişmiş toplumlarda açık ve net her şey tartışılır, ama paniklemeden, topluma doğrular söylenir. Buna karşın nasıl bir mücadelenin yapılması gerektiği vurgulanır ve o şekilde sağlıklı bir sonuç elde edilir. Fakat biz bunları maalesef bugüne kadar yaşayamadık. Her şeyde olduğu gibi, bizde gizlilik öncelikli bir şeydir, aman gizleyelim, aman açıklamayalım, aman panik olur, aman sorun olur ve sorunlar diz boyu. Bu gıda güvenliği sorunu da bunlardan maalesef en önemli parçasıdır.

Buraya kadar böyle. Şimdi bir sorun daha var, bunu da size kısaca izah etmek istiyorum: Türkiye'de süt ve süt ürünleri üretimi büyük boyutlarda, hatta bunu ben şöyle ifade edeceğim: 24 bin gıda maddeleri üreten sanayi tesisi var Türkiye'de ve bunlardan 1300'ü süt mamulleri ve bunların yıllık kapasiteleri de 6,2 milyon ton. Bunları araştırdım, inceledim, bunlarla ilgili raporlara bakın. Türkiye'nin iki tane temel, yine bu enfeksiyonlardan oluşan temel iki tane hastalığı, sorunu mevcut ve Türkiye'de yaygın vaziyette. Bunlardan biri verem, hızlı bir şekilde artmaktadır, yani şu anda çağın vebası diye adlandırılıyor bu hastalık. İkincisi, Malta humması dediğimiz, bruselloziz. Bu iki hastalık o kadar yaygın ki Türkiye'de, alabildiğine yayılıyor. Kimse kalkıp, bu hastalığın ciddiyeti konusunda bir yorum, bir yaklaşımda bulunmuyor ve tartışılmıyor. Bunların ikisinin de temelinde, yani verem için yüzde 100 olarak bunu söyleyemem, ama Malta humması için yüzde 100 diyebilirim; süt ve süt ürünleriyle ilgili çiftliklerde yetiştirilen sığırların hijyenik şartlarının incelenip incelenmediği, araştırılıp araştırılmadığı daha Türkiye'de söz konusu değil. Araştırılmış olsa bile, bunlar oldukça az miktarda araştırılmıştır, incelenmiştir. Halbuki sığırların, küçükbaş hayvanların gebelikten önce, gebelikte ve gebelikten sonra bu tür laboratuvarlarda, ama ciddi hijyenik laboratuvarlarda bunların en kısa zamanda araştırılıp, sonuçlandırılıp, önlemlerinin alınmasını ben burada vurgulamak istiyorum. Bu önümüzde bilhassa demin yine aynı şeyi söyleyeceğim, verem konusunda oluşabilecek en büyük tehlikeyi burada ben size vurgulamak istiyorum. Buna lütfen, bilim adamlarımız, insanlarımız, hükümetimiz, Sağlık Bakanlığımız, Tarım Bakanlığımız toplu olarak bu konulara eğilsinler, bunlar Türkiye'nin geleceğinde en büyük tehdit unsurlarıdır. Bunlarla eğer mücadele verirse, işte bu koruyucu hekimlik dediğimiz, sağlıklı insanların korunması ve sağlıkta dönüşüm diye adlandırdıkları, ne olduğu belli olmayan bir sağlık sisteminin önünü bu koruyucu hekimle, sağlıkta harcanan yüklü paraların 1/10'uyla sağlıklı insanlarımızın oluşmasını sağlamak açısından son derece önemlidir.

Bir şeyi daha ilave edeceğim, ondan sonra konuşmamı uzatmayacağım, çünkü konuşulması gereken çok şey var. Ben dahil, ailem dahil ve ben meclisin sağlık merkezi var, düşünebiliyor musunuz, her gün gidiyorum, her gidişimde de bugün kaç tane hasta geldi diye çeteliyorum, meclis sağlık merkezine günde en az 8-10 tane amip dizanterisi hasta geliyor. Ankara’da, demin değerli arkadaşım dedi ki, en gelişmiş ve başşehir olan Ankara’ımızda herkes hijyenik şartları çok daha iyi bilir, daha iyi beslenir. Bunlar güzel, doğru da, içtiğimiz sulara bile doğru düzgün kontrol yapılmıyor arkadaşlar ve bu amip dizanteri bu sulardan kaynaklanıyor; büyük bir sıkıntı bu. Bunun bile önlemi alınmazken, biz kalkıyoruz, bilmem şundan bahsediyorsak, bu konuda ne kadar yaya ve geride kaldığımızı ifade etmek açısından bunları söylüyorum.

Konuşulması gereken o kadar çok şey var ki, sizi fazla yormak istemiyorum. Beni dinlediğiniz için hepinize çok çok teşekkür ediyorum, sağ olun. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Amber’e teşekkür ediyorum.

Ben bu köprüye gelmişken, bir kısa mola vermek istiyorum, kendim bazı şeyler söylemek istiyorum.

Birincisi; bu şeffaflıkla ilgili. Gıda denetim sonuçlarıyla ilgili Sayın Şeminur Topal da biraz önce dile getirdi, biz yine bu üç oda, başka da var mıydı, tarım, orman, çevre, gıda platformu çerçevesinde bir gıda raporu hazırlamıştık, Petek de vardı, ben de o raporu hazırlayanlardan biriydim, sunuşu da ben yapmıştım. Sonunda Tarım Bakanlığına bir dilekçe verdim ben o toplantıdan bir gün önce, hem Bilgi Edinme Yasasının gereği olarak, hem de bu 5179 sayılı Yasanın bir maddesinde bilgi verilir diye bir maddesi, o maddeye dayanarak, “Türkiye’de 39 tane il kontrol laboratuvarı var, bu laboratuvarlarda 2 ayda bir kaç gıda analiz ediliyor, bu analiz edilen gıdaların hangi özellikleri veya kaç tanesi gıda kodeksine uygun, kaç tanesi aykırı? Bu konuda tarafıma bilgi verilmesini talep ediyorum. Eğer sakınca yoksa, bu bilginin kamuoyuna da aktarılmasını talep ediyorum” diye bir dilekçe. Ama bunu anlatmak zorundayım, o zaman Sayın Sami Güçlü Bakandı, ben dilekçeyi verdim. Benim öğrencilerim de orada görevli. Açıkçası yanıt da bekledi, bu yanıt gelir bana diye, hiç olmazsa bana gelir diye. Fakat o arada Sayın Bakan değişti, biz Gıda Dernekleri Federasyonu olarak, Sayın Mehdi Eker Bakan olmuştu, onu kutlamaya gittik. Oradan çıkarken de hepimize “bir talebiniz var mı?” denildi. Ben de talep olarak bunu söyledim, “bu dilekçemin cevaplanmasını istiyorum Sayın Bakanım” dedim. O da “Aziz Bey tamam, 1 ay içinde yanıtınızı alacaksınız” dedi. Sanıyorum, Mehdi Bey Bakan olalı 2 yıl oldu, ben hâlâ yanıt alamadım İbrahim. Eğer sen yanıt vereceksen söz vereyim, yoksa vermeyeceğim. Peki, biraz sonra sana söz vereyim.

İkincisi de; oda başkanlarına tariz, tabii bu organizasyonu da sanıyorum 2004 yılındaydı, birlikte tasarladık, o tasarlayan grubun içerisinde ben de vardım. Ama bu sene benim adımları çıkarmışlar, önemli değil. Eğer oturma başkanlığıyla beni avutacağınızı düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Çünkü bu tasarımda benim de, telif hakkı olarak onun korunması gerektiğini düşünüyorum.

İbrahim bu arada kısa açıklama yapmak istiyorsan, kısa söz verebilirim.

İbrahim İLBEY

Gıda Kontrol Hizmetleri Dairesi Başkanı

Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Hocamızın bahsettiği örneği çok iyi hatırlıyorum. O zaman Sami Bey Bakandı ve bir toplantıda hocam, pestisit kalıntılarıyla ilgili yaptığımız denetim sonuçlarından bilgi sahibi olmak istedi. Biz de hemen onu zannediyorum, 1,5 ay kadar civarında cevaplandırdık ve fakültedeki adresinize göndermiştik. Benim vereceğim bilgi bu.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

O farklı. Bana yanıt olarak o verildi, benim beklediğim yanıt o değil.

İbrahim İLBEY

Hocam, çok iyi hatırlıyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ama o yazılı talep üzerine değildi İbrahim Bey, o benim böyle bir platformda sözlü olarak, denetim sonuçları açıklanmıyor dedim, onun üzerine Nevzat Bey benim öğrenci, burada bir paneldi sanıyorum, Nevzat Bey onun üzerine bana yazılı olarak pestisit sonuçlarını sundu. Ama bu benim yazılı talebim daha sonra ve bu değil, yani yalnız pestisit kalıntılarına yönelik bir soru değildi. Dilekçem hâlâ sizde İbrahim Bey.

İbrahim İLBEY

Hocam, dilekçenize tekrardan bir bakayım, cevap vermemek mümkün değil. Cevabımız hiç geldi mi acaba?

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Hayır, bana yazılı yanıt gelmedi, sözlü de kimse bir şey söylemedi. Bakan kendisi söyledi, “siz bu dilekçenize yanıt alacaksınız” dedi, unutmuş olabilir. Ama ben bunu polemik olsun diye söylemiyorum. Bu kamuoyunun bilgilendirme ihtiyacı var, çünkü gıda çok spekülasyon yapılan bir alan. Bir işletmede kötü bir şey bulunuyor, o açıklandığı zaman bütün gıda işletmeleri az veya çok bundan payını alıyor. Dolayısıyla sonuçlar açıklanarak, tüketicilerin güveni kazanılabilir. “Biz denetliyoruz” şeyini, imaj vermek değil de, denetlendiğini onlara da göstermek lazım. Ayrıca denetlemek zorundayız.

İbrahim İLBEY

Tabii ki hocam. Bilgi edinme hakkı zaten var. Bize sürekli başvurular geliyor bununla ilgili. Biz bunları cevaplıyoruz. Ama zannediyorum, başvurunuz şu anda netleştiremedim...

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Dilekçe benim bilgisayarımda duruyordu, ama bilgisayarım çalındı.

İbrahim İLBEY

Hocam, bu arada geçmiş olsun, ama son güncel rakamları size ulaştırabiliriz. Türkiye’de sektör bazında denetim sonuçlarını, idari para cezası, savcılığa intikal, bu konuları içeren bir bilgi...

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Çok mutlu olurum. Ayrıca kamuoyuyla da paylaşmayı tartışmanızı öneririm.

İbrahim İLBEY

Tamam. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Petek Ataman, ayrıca panelistlerin tek bayan olanı; buyurun efendim.

Petek ATAMAN
Gıda Mühendisleri Odası Başkanı

Teşekkür ederim hocam.

Öncelikle hakikaten hocama bir özür borcumuz var. Biz sizi tabii ki, bilinçli olarak bu düzenleme kurulundan çıkarmadık. Yaptığımız maddi hatayı fark ettiğimizde, yani bu bir maddi hatadır, çok ayıp; ama bunu fark ettiğimizde utandık geri dönüp de, birkaç toplantı yapıldığı için. Burada herkesin önünde özür diliyorum üç oda adına ve daima tabii sizlerle birlikte çalışacağız, bunun hiç şeyi yok, yani farklı bir düşüncemiz yok.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Bu konuyu geçelim, ben biraz şakayla karışık söyledim.

Petek ATAMAN

Gıda güvencesi ve gıda güvenliği stratejik konular diyoruz. Onun için birçok şey konuşuldu. Konuşulanları, çok önemli olanları vurgulayarak, madde madde geçmek istiyorum. Konuşmalara geçmeden önce milletvekillerimizi konuşturduk ya, oradan da belki bir şeyler çıkarırız diye. Sayın Adem Tatlı'ya bir konuda teşekkür ediyorum, biz hiçbir milletvekilinin ağzından, hele de iktidardaki partinin milletvekilinin ağzından özerk bir yapı duymamıştık. Özerk bir yapıyı savundular; sağ olsunlar, biz bu özerk yapı üstüne hep çalışıyoruz, demek ki gitmeye de devam edeceğiz. Öncelikle ona teşekkür ediyorum.

Daha sonra şeffaflıkla ilgili sayın milletvekilim konuştu, hocam da konuştu, onu da vurgulayacağım.

Benim söyleyeceklerim; bu bir stratejik konuysa, biz bu hizmetlere nasıl bakıyoruz, neler öneriyoruz? Hep aynı şeyi söylüyoruz, olana kadar da söyleyeceğiz: Yetkiler tek elde toplanmalı. Bunun hiçbir başka çözümü yok. Ama buna ilave olarak, sunumu yapan sanıyorum Halis Bey “çalışmalarımız dörtlü pakette yetkileri tek elde toplamak yönünde” demişti. Şunu vurgulamak lazım: Bakanlık çalışmalarını yetkileri toplamak üzere yapıyor, Hükümet ya da Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı dağıtmak üzere yapıyor. Lütfen, Başbakanımız, -çünkü bu bir hükümet politikasıdır yerele devir- İçişleri Bakanımız ve Tarım Bakanımız bir araya gelsinler ve karar versinler yetkilerin tek elde toplanmasına. Tarım Bakanlığı yasasına bir madde koyuyor, belediye yasası çıkıyor, onu iptal ediyor, sonra bir yasa da Tarım Bakanlığında çıkıyor, o da onu iptal ediyor. Böyle bir yolla yetkiler tek elde toplanmaz. Bizim talebimizdir oda olarak, lütfen ilgili kurumlar, başta Başbakanlık olmak üzere, bu konudaki duruşlarını netleştirsinler ve gıdada hizmetleri tek elde toplama kararı versinler.

İkincisi; önerilerimizi söylüyoruz, yetkileri tek elde topladık inşallah, başardık. Ondan sonra bu yetkileri topladığımız kurum ve Tarım Bakanlığı görünen, imkânları en fazla olan, deneyimi en fazla olan. O zaman bu kuruma da bu işleri yapabileceği bütçe, eleman, alet, ekipman, elemanlarına eğitim alanında destek vereceğiz. Biz bu kuruma yetkiyi verdik, siz yetkilisiniz dedik, 500 bin satış noktası, 30 bin tane üretim noktası, ithalat, ihracat, bunların dışında, hadi 5 bin denetçiyle nereye gidersen git dedik, numune alma ekipmanları vermedik, laptopları yok, gittikleri yerlerde bir sürü bir şey; bunu da yapamayacakları açık. O zaman

ikinci talebimiz, eğer gerçekten biz samimiysek bu sistemi kurmakta, mutlaka buraya bir bütçe ayırmak zorundayız.

Denetlemeleri yapacak kişilerin meslek erbabı olması gerekiyor. Son eleman alımında 10 tane gıda mühendisi alındı. Ziraat mühendisi ne kadardı, belki Gökhan başkan hatırlar.

Gökhan GÜNAYDIN

5.

Petek ATAMAN

O kadar az eleman alındı ki, ben çok net olarak söylüyorum, emeklilerinizin yerini doldurmuyor, bırakın yerine yeni hizmet edecek insanları yetiştirmeyi. Biz bu politikalarla 10-10, 5-5 alacaksak, bunu da yapamayacağız.

Meslek erbaplarını istihdam ettik, her mesleğin eğitimi mutlaka yücedir, çok bilimseldir, ama gıda denetimine yönelik olarak mutlaka yeniden eğitimden geçirilmesi gerekiyor. Sonra bu arkadaşlarımızın etkin olarak çalışmasını sağlayacağız. Nasıl sağlayacağız? Demin de buna benzer bir tartışma çıktı, ben cümlemi biraz daha kurmaya çalışayım. Politik baskılardan uzak tutacağız bu arkadaşlarımızı. Onlar yazdıkları cezaları yalvara yakara bir üstlerine imzalatmaya çalışmayacaklar. (Alkışlar) Cezayı yazacaklar ve bu ceza uygulanacak. Biz yerele devre de bunun için karşıyız, en azından sebeplerinden biri.

Yine bu arkadaşlarımızın etkin olması için, en azından diğer kamu kurumlarında masa başında çalışan arkadaşları kadar ücret almalarını sağlayacağız. Çünkü birçok kurumun yarısı kadar ücret alıyorlar. Alana çıkanlara da ayrıca tabii desteklemelerde bulunacağız. Bunları yapmazsak, hakikaten yapmaya çalıştığımız için bir anlamı yok demektir.

Sonra da yetkili kurumu hem yeniden yapılanmasıyla, hem dördü paketiyle, bütüncül bir yaklaşımla yeniden oluşturacağız. Yeniden yapılanmada bir genel müdürlük adı anılacak, dördü pakette başka bir birime görev verilecek, o birim yapılanmada yok, yapılanmadaki birim sorumlu değil. Demek ki, Tarım Bakanlığı da kendi içinde bir bütüncül yaklaşıma ve tutarlı bir yola girecek. Bu noktada herkesin vurguladığı gibi, multidisipliner yaklaşımı hiç göz ardı etmeyeceğiz. Bütün mesleklerin bu zincirde yeri var, dünden beri bunu görüyoruz. Bu oluşumda kontrol hizmetlerinin yetki devrine biz Gıda Mühendisleri Odası olarak sonuna kadar karşıyız. Kontrolü yapacak olan kamu kesimidir.

Şeffaflık çok konuşulduğu için ben de şöyle bir geçeceğim. Kesinlikle şeffaflık yok, var demeyelim. Tarım Bakanlığı tarafından paylaşılan sonuçlar da hâlâ 5 tane, bunları afaki söylüyorum, 5 değil tabii. “5 denetime gittik, iki tanesine ceza kestik, üç tanesini uyardık”; bu değildir. Cezanın konusu neydi? Şunu hiçbir zaman savunmuyoruz: Gerçekten bir kötü niyet, art niyet bulunmadığı sürece, hemen firmaları biz marka marka teşhir edelim, isimlerini verelim; söylediğimiz bu değil. Ama bu ülkenin şu kadar ilinde bu kadar denetleme yapılmış, yaygın olarak sütlerde ne sorunumuz var bizim, yani ceza verdik de, aflotoksin mi bulduk, içinde mikroorganizma mı üredi, yağı mı azdı? Ne demek şu kadarına ceza kestik, bu kadarına kesmedik; ben bundan hiçbir şey anlamıyorum. Eğer bunları bir gün hadi webde bulamıyoruz, dilekçeyle ya da telefonla öğrenebilirsek, o zaman şeffaflık vardır diyebiliriz.

Bütün kurumların bilgileri, verileri farklı farklı şeyler söylüyor. Bir çalışma yaparken İstatistik Kurumu başka şey söylüyor, Tarım Bakanlığı başka şey söylüyor, Sanayi Bakanlığı başka şey söylüyor. Ortak bir veritabanı oluşturulması ve verilerin bütünleştirilerek, artık tek dilden konuşmamız çok önemli. İzlenebilirliğin sağlanması için kayıtdışılığın mutlaka önlenmesi gerekiyor.

Güvenceye yönelik baktığımız zaman, eğer tarımsal üretim yapan üreticiler tarımdan uzaklaşsın istemiyorsak, her türlü düzenlemeyi yaparak, gerçekten serbest dolaşıma açtığımızda piyasamızı, onları rekabet edebilir, işlerine hâlâ devam edebilir halde tutmak zorundayız. Tarımdan ellerini çektikleri zaman, gerçekten tamamen ithalata dayalı bir ülkenin içinde buluruz kendimizi; çünkü hiç kimse 1/5'ü fiyata bir ürünü bulurken piyasada, beş katı bir fiyata bir başka ürünü tüketmez. Bunun için de gene, tarıma da kaynak aktarılmalı, müdahale kurumları bir an evvel kurulmalı ve artık gümrükteki vergiler bizi korumuyor, bunu fark ederek, gereken düzenlemeleri bir an evvel yapmalıyız. Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Ataman.

Kimya Mühendisleri Odası Başkanımız Sayın Hasan Küçük buyurun.

Hasan KÜÇÜK **Kimya Mühendisleri Odası Başkanı**

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri, değerli panelist arkadaşlarım, sayın dinleyiciler; Kimya Mühendisleri Odası adına hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ben sunuşuma bir önceki yıl yaptığımız sempozyumun panel sonuçlarından başlamak istiyorum. O dönem de yine salonda gençler vardı, çok özetle devletin sosyal olgusundan uzaklaştığını, kurumların başındaki sosyal kelimesini kaldırmakla başladığını ifade etmiştik. Bir başka konuya çok önemli dikkat çekmiştim; o da, bugün yaşadığımız kaosu o günün yaşanacağını ifade etmiştim ve yetkilileri uyarıştım. Gerek Tarım Bakanlığı, gerek belediyeler arasındaki, kanunlar arasındaki çelişki gelecekte sorun yaratacak olduğunu ifade etmiştik; ama gelinen nokta bu. Üzülünüz tabii ki.

Ülkemizin en önemli kaynakları olan gıda sektörü, diğer sektörler gibi dışa bağımlı olmadığı için, aslında ülkemizin kalkınabilmesi için son derece önemli kaynaklar. Ancak açılış konuşmamda vurguladığım gibi, bu kaynaklardan yeterince faydalanmadığımız çok açık. Denetimlerde ve ulaşılabilir gıda, sağlıklı gıda, kaliteli gıdada en büyük özelliğimiz ceza verme anlamında değil, üretimi daha da iyiye götürme, hatta sanayileşme yönüne götürmek için yapılmalı diye düşünür, böyle olmalı denetim. Ancak gelinen noktada baktığımızda, yasal düzenlemede baktığımızda, hep ne ceza verebiliriz diye. Oysaki bütün yasal düzenlemelerde, mevzuatlarda uyum sağlayanla uyum sağlamayan arasında rekabet ortamı da doğuyor. Dolayısıyla istediğimiz nitelikte mal ve hizmet üreten gıda işletmelerinin tanıtımını yapmalı diye düşünüyorum. Ancak böyle olursa özendirme olur. Bunu zaman zaman eleştirdiğimiz kimi belediyeler temel olarak alıyorlar. Kimisine denetimlerden sonrası üç veya dört denetim sonrası hiçbir eksikliği görünmeyen işletmelere mavi bayrak uygulaması başlattı ya da haberli denetim diyor. En azından haber verirseniz, kendisini düzenler, o anlamda faydalı olabilir mi diye başlatsınlar, yani belediyeler de kendi içinde böyle arayışlar içinde. Ama temel olan bir şey var: Sorunun özü, özerk yapı, ben inanmıyorum, ama Kimya Mühendisleri Odası da özerk yapıdan yana. Ama ne kadar olur bilemiyorum, inanmıyorum. Bakanlık kendisini biraz daha bu alanda yenileyebilir diye düşünüyorum. Bugün bile sadece yasa koyucusu bakanlık değil, Türk Standart Enstitüsünde de gıdayla ilgili düzenlemeler var. Uygulamaya bakınca farklı farklı uygulamalar var.

Gerçekten ben kendim de bir dönem gıda kontrol laboratuvar müdürlüğü yapmış olmamın verdiği şeyle bugünü değerlendirebilmek için, Tarım Bakanlığı en az bir yıl içinde ne kadar analiz yaptı, ona telefonla ulaşmaya çalıştım, ama ulaşamadım. Ben yazıyla başvurmam. İstatistiksel anlamda bir değerlendirme yapabilir miyiz diye. Ama yaratılan kaosta şunu biliyorum: Bir dönem Ankara Büyükşehir Belediyesinin yöneticiliğini de yaptım, son derece kurulu bir laboratuvar vardı. O laboratuvar bugün çalışmıyor konumunda. Dolayısıyla bu bir bakıma eksiklik gibi de algılamak mümkün. Keza diğer belediyeler kendilerine tanınan yetkiyi, işyeri ve işyerinde çalışanların denetimini yapıyor, ama ürün denetimi, bakanlıkla diyalog kurup, ürün denetimini laboratuvar düzeyinde yapamadığı için, bize göre bu da bir eksiklik. Bu eksikliklerin giderilmesi halinde ancak bu sorun çözülebilir.

Bir başka önemli gösterge, yine geçmiş yıllarda toptancı hal yasası vardı, o toptancı hal yasasında üretim birlikteliğinin belirli bir oranda ürünlerine satması için kontenjanları var ve kontrol altındaki üretim birlikleri o kontenjandan faydalanarak, ürettiklerini satıyordu. Ama

toptancı hal yasasının değiştirilmesinden sonra, bugün Ankara'daki toptancı hal sadece araçların egemenliği altında bir hale geldi ve kontrolsüz. Bunu zannediyorum geçmiş dönemde Ziraat Mühendisleri Odası Başkanım vurgulamıştı. Belki atıf da yapayım, daha ayrıntısını kendileri de dilendirir. Başkent Ankara'da toptancı haline giren gıdalar denetlenmiyor. Bu bile başlı başına bu sorunu nasıl çözeceğimize ilişkin önemli bir gösterge.

Biz üç oda hemen hemen her konuda yasa hazırlıklarında, yönetmeliklerde motomot aynı düşünüyoruz, çünkü doğru tek, yansız ve objektif bakmaya çalıştığımızda anlaşılacak bir konu yok. Belki sadece diğer arkadaşlarımla son kontrolde, çünkü kontrolün en temel şeyi, kaynakta kontrol esas, bunlarda anlaşıyoruz. Ama ben üç noktada kontrolün yapılması gerektiğine inanıyorum. Üç noktada kontrolün de belediyeler eliyle yapılabilir diye düşünüyorum. Ancak belediyeler yetkili kurum, eğer özerkse özerk, bakanlıksa bakanlık, nasıl denetim yapılacak, kriterleri ne olacak, denetimi yapanların kriterleri ne olacak, uzmanlığı ne olacak, bunlar belli olacak. Hangi kriterlere göre de sonucu değerlendireceği kendi istediklerine göre encümene havale edip, kapatma falan değil, bakanlığın gözetiminde çalışabilecek. Belirli ölçeği yakalayan belediyelerle yapılabilir. Bir örnek olsun diye söylüyorum: Çevre Bakanlığı yakında bir düzenleme çıkartıyor. O düzenleme birtakım veriler koydu, bunu da bakanlık yapar. “Ancak” diye bir ekleme yaptı, “şu, şu özellikleri, altyapısını oluşturan belediyelere de yetki verebilir” diye bir hüküm koydu. Benzer tarzda bir şey olabilir diye düşünüyorum.

İstatistiklere baktığımızda, az gelirli vatandaşların kullanımına yönelik ürünlerin yanı sıra, ithalat ve ihracattaki açıklığı, açılış konuşmamda da önemle vurguladım, ancak gıdaların ihracatına yönelik çalışmalarla yapabiliriz. Bir başka istatistik bilgi de, bütün bunlara karşın lüks tüketimde dünyada beşinci olduğumuz; bu da ayrı bir bilginize sunmak için veri olsun diye söylüyorum.

Reklamlar ve rekabetin önemi olduğunu bizden önceki hocalarımız söyledi. Gerçekten en büyük, şu anda tüketimi yönlendiren bilimlerden biri, haksızın rekabetin, onun da bir şekilde önleniyor olması gerekir.

Ben sözlerimi burada notlayıp, beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Küçük'e de teşekkür ediyorum.

Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Sayın Gökhan Günaydın buyurun.

Gökhan GÜNAYDIN
Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Çok teşekkür ederim Sayın Başkanım, sayın hocam.

Değerli milletvekilleri, değerli oda başkanları, çok değerli meslektaşlarım, bilim insanları, değerli öğrenci kardeşlerimiz; bugün gerçekten bir dünya gıda gününü daha bitiriyoruz. Ben başlangıçta da söylemiştim, hem Gıda Mühendisleri Odasının, hem Kimya Mühendisleri Odasının sevgili başkanlarına, bu ortak tutumumuzu, üç odanın birlikte çalışması, birlikte üretmesi, birlikte davranmasına yönelik ortak tutumumuzu geliştirme konusunda gösterdikleri irade için huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum; çünkü bu iş ancak böyle yapılabilir.

Bu iş ancak böyle yapılabilmesine rağmen ve biz üç yıldır böyle çalışıyor olmamıza rağmen, “acaba bu sektörün sorunlarını saptama, önerilerini geliştirme konusunda her yıl birbirinden farklı şeyler söyleyebiliyor muyuz?” diye bir analitik soru ortaya attığımızda, aldığımız mesafenin aslında çok da iyimsen bir mesafe olmadığını görüyoruz. Bu çok çeşitli nedenlerden kaynaklanıyor şüphesiz, ancak dilerseniz bir felsefi boyuttan başlayalım. Acaba gerçekten bir sabah Afrika’nın savanlarında uyanan ceylan aslandan daha hızlı koştuğunu bilirse, yaşayabilir sözü, yani bu doğada olan adil rekabet, acaba bu çağdaş dünyada aynı şekilde ortaya çıkıyor mu? Hızlı koşan ceylanlar kurtuluyor, daha hızlı koşan aslanlar yakalıyor mu? Yoksa başka tuzaklar falan mı var? Bu felsefi düzlemde gelmemiz lazım.

Bir tarımcı olarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Bir örnek verelim, dünyanın en verimli pamuğunu üreten, geniş alanlarda en verimli pamuğunu üreten ülke Türkiye’dir. 700 bin hektarın üzerinde alanda pamuk ekimi yapar ve bu büyüklükteki ekim alanları içerisindeki en verimli pamuk tarımını Türkiye yapar. Ama daha küçük, örneğin 300 bin hektarlara doğru gerilediğimizde, Avustralya, İsrail ve Suriye bizden görece biraz daha yüksek verim değerlerine sahiptir. Peki, biz bu kadar yüksek verimle bu kadar kaliteli pamuk üretiyorken, acaba neden yılda 1 milyar dolar civarında pamuk ithal etmek zorunda bırakılıyor. Üstelik de bu pamuğu verim değerleri olarak bizden çok daha geride olan Amerika Birleşik Devletlerinden ve Yunanistan’dan ithal etmek zorunda kalıyoruz. Soruyu buradan sorarsanız, meselenin Afrika’nın savağındaki ceylanla hiç alakasının olmadığını görüyoruz.

Dünya birbirinden çok farklı işlerin, çok farklı düzenlerin, çok farklı senaryoların yeni bir sömürge ilişkisi kurmasına dayanacak şekilde geliştiriliyor. Amerika’da Başkan Bush’un seçim bölgesinde yalnızca 25 bin pamuk üreticisine yılda 4 milyar dolar civarında sübvansiyon sağlarsanız, istediğiniz kadar koşun, istediğiniz kadar zıplayın, karşılaştırmalı üstünlükler ortadan kalkar, yerine mutlak üstünlük gelir ve Amerika Devletinin verdiği parayla adam size ucuz pamuk satar, siz de onun pamuğuna mahkûm olmak zorunda kalırsınız. Gerçeği demek ki buradan almamız lazım.

Dışarıda böyle bir durum, içeride nasıl bir durum var? İçerideki durum acaba birbirinden farklı mı? Acaba bu ülkede tarım yapmaya çalışan, ürettiği tarım ürününü, üretilen tarım ürününü işlemeye çalışan gıda sanayi haklı bir rekabet ortamında gelişiyor mu, yoksa gerçekten bizleri ürkütecek süreçler söz konusu mudur? Biz Ziraat Mühendisleri Odası olarak, tarladan sofraya gıda güvenliği aşamasında birtakım şeylerin mutlaka uygulanması gerektiğini düşünüyoruz. Mesela, tarım danışmanlığı sistemi. Eğer tarladan siz kaliteli üretimi elde edemiyorsanız, oradaki kalitesizlik işleme süreçleri boyunca sürekli devam edecektir. Peki,

Türkiye’de işleyen bir tarım danışmanlığı sistemi var mıdır? Ona vereceğimiz yanıt, defakto, kendiliğinden işleyen bir şey var, ama ülkenin geneli için söz konusu olan sistemli bir iş yok. Sayın Sami Güçlü zamanında bin tane tarım danışmanı alınmıştı, sayın iktidar milletvekili arkadaşımıza bunu iletmek istiyorum. Bu çocukların bu yılın sonunda görev süresi sona eriyor, yani önlerinde 2,5 aylık bir dönem var ve bu 2,5 aylık dönem sonunda ne olacaklarına ilişkin hiçbir açıklama yok. Bunlar vekil mühendis mi olacaklar, kooperatiflerde mi işlendirilecekler, “süreniz bitti, kusura bakmayın” mı denilecek? Buna ilişkin bir tek açıklamanın olmadığı ve yalnızca 2,5 ayın kaldığı bir sistem, çağdaş şeffaf bir sistem olabilir mi? Buna birilerinin yanıt vermesi gerekiyor. En azından “ben sürenizi, sözleşmenizi uzatmayacağım” demeli, insanlar da onu bilmeli ve ona göre davranmalı.

Özel Tarımsal Yayın Danışmanlık Yönetmeliği yayımlandı, ertesi gün Sayın Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker’in bir sözünü gazeteci bana soruyor: Sayın Bakan “bu yönetmelik yayımlandı, 10 bin tane ziraat mühendisi iş bulacak” demiş. Gazeteci de bana bunu soruyor. Ben ne diyeyim bu soruya, yani birisi böyle bir açıklama yapmış ve o açıklamayı size soruyorlar, buna ne yanıt verilir? Sadece şunu söyledim: “Gerçekten bütün insanlar tarımsal danışmanlık şirketleri kurmak için sırada bekliyordular, ama bir tek yönetmelik eksikti, yönetmeliğimiz çıktı, ertesi sabah gerçekten 10 bin arkadaş iş bulacak” Birisi açıklamayı buradan yaparsa, sizin de o soruya böyle bir yanıt vermenizden başka çareniz kalmıyor. Oysa gerçekler farklı. Gerçekleri şöyle tanımlamalıyız: Yılların biriken sorunları var, bu sorunlar son dört beş yılda da birikmemiştir, ama bu sorunları çözmek için ciddiyle çalışmalıyız, ciddiyle bir sistem kurmalıyız. Orasından, burasından tutarak, tam da aslında eleştirildiği gibi, bu işi siyasete alet ederek, bir yere varamayız, varamadığımız açık.

Semt pazarlarında en ufak bir denetim var mı? Zabıta oralarda dolaşılıyor da, neden bir ziraat mühendisi, kimya mühendisi, gıda mühendisi semt pazarlarında üründeki gıda güvenliği açısından bir sorun olup olmadığını kontrol etmek üzere bir sistemle çalışmıyor. Bunu yıllarca evvel ortaya koyduk, kim duydu, kim ne yapıyor bu konuda?

Hal sistemi, Hasan başkan söyledi, ayda 1,5 trilyon lira Ankara Yaş Meyve Sebze Halinin geliri vardır. Ankara Büyükşehir Belediyesiyle diğer belediyeler bunu paylaşırlar. Peki, bu paranın belki de 1/3’üne kurulabilecek bir laboratuvar neden Ankara’da kurulmamaktadır? Bu ülkenin başkenti böyleyse, biz burada göğsümüzü gere gere gıda güvencesinden falan söz edebilir miyiz?

Peki, başka bir soru daha var, Petek başkan rakamlarını söyledi, 400 bin denetlememiz gereken nokta var. Biz 5 bin arkadaşımızın büyük özverisiyle yapmaya çalışıyoruz. Bunun yapılamadığı görülüyor arkadaşlar. Hiç kimse kızmasın, hiç kimse üzülmessin, 5 bin arkadaşla 400 bin noktayı kontrol etmeye çalışırsanız, bunu başaramazsınız. Bunun için artı bir şey söylemeye gerek yoktur. “Biz çok çalışıyoruz” kimse demesin, elbette çok çalışıyorsunuz, ama sonuç almanız olanaksızdır. Bir yapı kurmamız lazım. Bu yapıyı nasıl kuracağız? Birkaç şey var; ya buradaki 5 bin sayısını 40 bine çıkartacağız, buna karar vereceğiz ve hızla bunu uygulayacağız ya da başka bir şey yapacağız. Örneğin, sorumlu yöneticilik sistemi, gözümüzün önünde birbirimizi kandırarak, süregiden bir sistem. Bu sistem nedir? Sorumlu yönetici işverene bağlı, ama onu denetleyecek. Bizim gibi feodal kültürü olan bir toplumda böylesine ekonomik baskının yer aldığı bir ülkede bunun uygulanmadığını göremiyor muyuz? Sorumlu yöneticilik sistemi aslında itiraf etmeliyiz ki, çok da bir işe yaramıyor. Peki, buna yönelik bir sistem değişikliği önerimiz var mıdır? Vardır. Şunu söylüyoruz: Bu

arkadaşlarımızın hepsini işyerleriyle bağlantısını keserek, kurulacak bir havuzda havuzun sorumlu yöneticisi yapacağız. İşletmeler o havuza banka aracılığıyla para transferi yapacaklar. Birisi o para transferini kontrol edecek ve işyerlerine o sorumlu yöneticileri görevlendirecek ve havuzun sorumlu yöneticisi olan arkadaşlar içsel denetimi böylece yapacaklar. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının dışsal denetimi mutlaka devam edecek bununla beraber. Bu sistem denenebilir bir sistem midir? Siz bu sistemi önetiyor iken, o toplantıyı yöneten müsteşar yardımcısının gözü sürekli Fırıncılar Federasyonunun Başkanına kayıyorsa, bu sistem uygulanabilir bir sistem olamaz arkadaşlar; mesele bu kadar basit. Ya biz gerçekten sahici bir şey yapacağız ve önümüze hedef koyacağız, 5 yıl, 10 yıl içerisinde bu sorunları ortadan kaldıracacağız ya da biz bu sorunları her yıl konuşmaktan bıkmayan insan topluluğu olarak, bir araya gelmeye devam edeceğiz. Artık değişmesi gerekmiyor mu birtakım şeylerin?

Açış konuşmamda kısaca bahsettim, bu ülkede meşhur bir katılımcılık lafı var. Ben sizi toplantıya çağırılmışım ya, sizinle konuşmuşum ya. Ben size birkaç tane örnek vereyim: 5179'a bağlı olarak yayınlanan yönetmelik, 2004 yılında Gıda ve Gıdayla Temas Eden Madde ve Malzemeleri Üreten İşyerlerinin Çalışma İzni, Gıda Sicili, Üretim İzni İşlemleri ile Sorumlu Yönetici İstihdamı Hakkında Yönetmelik. Bir sabah aniden bu yönetmeliği, "ustalar sorumlu yöneticilik yapabilir" diye hüküm koydular. Bu Resmi Gazetede yayımlandı. Sayın Bakanın yanına gittik, kendisine saygım da vardır, buradan da kulaklarını çınlatalım Sami Güçlü'nün. Bana şöyle söyledi: "Başkan, bana bir şey söyleme, ben bunu yaptım, sen davayı aç" Davamız da zaten cebimizde, cebimizden çıkarttık iptal dilekçesini, "sizin bakanlığımız ve başkanlığımız döneminde umarım sonucunu alırız" dedik. Sami Bey maalesef bakanlıkta değil şu anda, yürütmenin durdurulmasına karar verdi Danıştay 10. Dairesi. Fakat bu arada şöyle işler oldu: Bizim Tarım ve Köy İşleri Bakanlığımız bu maddeyi dört kere daha değiştirdi ve her seferinde ustaların görev yapabileceği işletmelerin sayısını birazcık daha genişletti. Herkese soruyoruz, "bunu yapan kim?" diye. Bakanından, bürokratından, genel müdüründen, daire başkanından, çalışanından, herkes "biz buna inanmıyoruz" diyor; ama birileri yapıyor. Aradan geçmiş 2,5 yıl, yürütmenin durdurulması kararını almışız. Bu 2,5 yıl nereden geçti arkadaşlar? Hem bizlerin yaşamından, hem de bu ülkenin yaşamından geçti. Eğer biz o görüşmede sonuç alabilseydik ki, biz kendi adımıza bir çıkar sağlamaya gitmemiştik oraya, bilim adına, meslek adına bir yarar sağlamaya ve halkın gıda güvenliği alanında bir yarar sağlamaya gitmiştik; eğer o gün bir olumlu görüşme olabilseydi, aradan 2,5 yıl boyunca biz bu kadar davalarla uğraşmayacaktık.

Başka bir şey, gene katılımcılık örneği. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı yeniden yapılandırılıyor. Burada Tarım ve Köy İşleri Bakanlığında çalışan arkadaşlarımız var. Size soran var mı arkadaşlar "bu bakanlığı nasıl yapılandıralım?" diye? Herhangi bir toplantıya katılımcı demokrasinin bir gereği olarak "ey çalışan, sen ne düşünüyorsun?" diye soran var mı? Size soran yok da arkadaşlar, bize de soran yok, işin garibi orada. Bize nasıl soruluyor, biliyor musunuz? Taslakları alıyoruz, taslakları aldığımız günün ertesi günü 3 saatlik bir toplantı düzenleniyor, bunun bir saati yemek, bir saati Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı sunusu, geriye kalan bir saatte de siz fikrinizi söylüyorsunuz. Olabilecek gibi bir şey değil. Bu tasarılar, bu yasa tasarılarına 1984'ten daha geriye götürecek bu bakanlığı, görüyoruz biz bunu, yurtdışındaki örneklerinin farklı olduğunu biliyoruz ve ondan sonra tekrar Tarım ve Köy İşleri Bakanımız Sayın Mehdi Eker'i ziyaret ediyoruz. Kimlerle beraber? Tarım Orman Su Ürünleri Konseyi Başkanı Harran Üniversitesi Rektörü Sayın Ugur Büyükburç'la ve ziraat fakültelerinin dört dekanıyla beraber, bir de ben. Sayın Bakan ne diyor, biliyor musunuz? "Benim bu tasarılarından haberim yok, arkadaşlar çalışmışlar, ben onlarla beraber sizi bir hafta

10 gün içerisinde bir araya getireyim, bir bakın tasarıları” diyor. Üzerinden ne kadar zaman geçti bir tahmin edin arkadaşlar. Üzerinden 4-5 ay geçti. Ben oradan çıkarken de zaten bir umut taşımıyordum. Şark kurmazlığıyla devlet yönetilmez. İnsanlara ayak üzeri mazeret uydurulmaz. Dersin ki, “ben bunu bir lobinin işi için yaptım ve sizlerden saklamaya çalışıyorum” ya da dersin ki, “gerçekten sizlerle beraber çalışmak istiyorum” Biz ne yaptık arkadaşlar? Avrupa Birliğine üye 25 ülkeye yazı yazdık ve onlardan her birinin teker teker Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı yapılarını istedik ve bu yapıları şimdi biz bir kitapçık olarak yayınlayacağız ve Avrupa Birliğinde böyle diye insanları manipule etmelerinin önüne geçmeye çalışacağız. Sistem midir bu, insanlar böyle çalışırlarsa ortak bir ideal üzerine ortak bir çalışma geliştirebilirler mi? (Alkışlar)

İnanın, bunu özellikle söylemek istiyorum: Biz Tarım ve Köy İşleri Bakanlığındaki şu yapıyı, bu yapıyı yıpratmak ya da yüceltmek için bir şey söylemeyiz, odalar böyle uğraşmazlar insanlarla. Odalar gerçeği olduğu gibi söylemekle görevlidirler ve gerçeği olduğu gibi söylüyoruz. Bunları bilelim hep beraber, düzeltebileceksek hep beraber düzeltelim. Son birkaç sözüm Avrupa Birliği üzerine birkaç değerlendirme olacak.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Gökhan, bir şey daha sorayım, belki öbür tura zaman kalmayabilir. Bu dörtlü paketi hakkında kısaca yorumun nedir?

Gökhan GÜNAYDIN

Dörtlü paket üzerine, üç odamız beraber gıda komisyonlarıyla ortak çalışma yapmışlardır. Ulaştıkları sonuçları Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına iletmışlerdir. Önemli sorun alanları vardır, önemli kendi içlerinde çelişmeleri vardır, diğer yasal düzenlemelerle büyük sorunları vardır. Bunun Türkiye Büyük Millet Meclisine falan asla sevk edilmeden önce, oturup yeniden değerlendirilmesi gerekiyor. Gıdada bir yeni düzenleme gerekiyor, ama bunları böylesine alelacele işlerle... Arkadaşlar; dünyanın en iyi işini bürokratlar çıkarsaydı, dünyanın en gelişmiş ülkesi Türkiye olurdu. Biz ortak çalışmak zorundayız, bunun başka çaresi yok.

Bir hocam söyledi, gerçekten son derece beğendiğim bir laf, her zaman da söylerim. Avrupa Birliğini sürecini masum, teknik bir süreç olarak algıyorsak, dünyanın en büyük yanlışını yaparız. Avrupa Birliği süreci bizatihi kendi içinden siyasi bir süreçtir ve Türkiye'nin önceliklerini değil, Avrupa Birliği kendisinin önceliklerini dayatır. Bir örnek vermek istiyorum: Azıcık tarımı, gıdayı bilen herkes, bu ülkedeki en önemli önceliğin ortak piyasa düzenleri olduğunu bilir. Ortak piyasa düzenleri konusunda bugüne kadar yapılmış bir tek AB projesi var mıdır? Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı acaba ortak piyasa düzenlemelerine yönelik bir proje önermiş midir? Yapılan projelerin yüzde 95'i hayvancılık üzerinedir. Nedendir acaba arkadaşlar? Eğer hayvancılık müktesebatını uyumlaştırırsanız, mal alışverişinde bayağı bir rahatlama sağlar bu size. Bugünlerde Avrupa Birliğinden yapılan et ithalatının açılmasına yönelik olmadık işler yapılıyor. Koruma Kontrolün Genel Müdürü ona göre değiştiriliyor, müsteşar yardımcısı ona göre vekalet ediyor falan. Bu sürecin hepsini izliyoruz, bu süreci halk adına izliyoruz. Kim hangi adımı, hangi cesaretle atacak, hep beraber göreceğiz? Eğer bu parlamento ve bu bakanlık bu ülkenin lehine çalışıyorsa, o ülkenin lehine işler yapmak zorunda.

Maksimum rezidu limitleri, tüketici dernekleriyle beraber çalışıyoruz, beraber çalışmaktan da gurur duyuyoruz. Gıda sağlığını, gıda güvenliğini, halk sağlığını amaçlamayan bir tarımsal üretimin kesinlikle gerçekleştirilmemesi gerektiğini yıllardır söylüyorum ben. Kendi meslektaşlarıma bizzat söylüyorum, buna yönelik de çalışıyoruz. Ama şunu bilmeliyiz arkadaşlar: Maksimum rezidu limitleri, yani en çok kalıntı düzeyi olarak tanımlayabileceğimiz şey, Avrupa Birliğine İspanya'dan giren bir ürün için farklıdır, Türkiye'den giren bir ürün için farklıdır. Bunun sebebi nedir? Bunun sebebi bal gibi tarife dışı engeldir arkadaşlar. İspanya'nın malına öncelik vermek için bunu yaparlar. Ne söz vermişlerdi bize? "2007 yılında bunu uyumlaştıracamız, söz" demişlerdi. Yıl kaç? Şimdi şunu söylüyorlar: "2009 yılında bu konuyu tekrar ajandamıza alacağız" 2009'a kadar sen yeniden İspanya'dan çok rijit limitlerle ve aslında halk sağlığını amaçlamayan, tarife dışı engel olarak niteleyebileceğimiz limitlerle Avrupa Birliğine yaş meyve sebze satmaya çalışacaksın. İşte süreç bu kadar basit.

Son sözümü de bir örnek üzerinden açıklayarak, sizlerle paylaşmak istiyorum. Avrupa Birliği uyumu üç kişinin oturup, mevzuat tercüme etmesi, karşılığında Türk mevzuatında ne olduğuna bakması ve aradaki -moda deyimle- gep'leri tanımlaması falan değildir. Avrupa Birliği mevzuatı, müktesebatı denilen şey, eğer onu doğru analiz edemezseniz, adamın hayatını karartacak bir şeydir. Eğer siz onu doğru analiz edip de, ayakta duracak önlemlerinizi bugünden alırsanız, yaşamaya hakkınız olabilir.

Bir örnek verelim: Sayın Milletvekilim söyledi, bu ülkede gerçekten süt üretiliyor, hatta tarımsal ürünler içerisinde üretimi artan ender kalemlerden bir tanesi, gerekirse onları da konuşuruz. 11 milyon litre süt üretiliyor. Ne kadarı kayıt içinde arkadaşlar? 2,5-3 milyon litresi kayıt içinde. Siz anımsıyor musunuz? Biz ne yapmamız gerekiyor? Biz bu dönem içerisinde bu süt üretiminin tümüne, ama halktan yana bir sistem içerisinde, çokuluslu şirketlere yeni kâr alanları yaratacak şekilde değil, halktan yana bir sistem içerisinde kayıt içine almalıyız, soğuk zincirlerimizi kurmalıyız, bu ülkenin yoksuluna, bu ülkenin çocuğuna süt içirebilecek bir süt piyasası kurmalıyız. Biz ne yapıyoruz süt sektöründe? 2,5-3 milyon litre kayıt içi sütümüz var, gerisi kayıt dışı diye konuşmaktan ne zaman vazgeçeceğiz? Bu alanda yapılan ne varsa, lütfen birisi bana söylesin. Eğer bu alanda bir şey yapmazsanız, karşınıza gelecek şudur: Avrupa Birliği kota görüşmeleri sırasında diyecek ki, "sizin 3 milyon litre sütünüz görünüyor, bundan da yüzde 10 kesinti yaparsak, 2,7 milyon litre sütü üretme hakkın vardır" Gerisini ne yaparsın? Gerisine hiçbir destekten yararlanamazsınız. Demek ki, biz bu gerçeği göreceğiz, bu gerçekle yüzleşeceğiz. Eğer bu ülkede süt üretimini 20 milyon litre yapmamız gerekirken, 3 milyon litreye düşürecek bir tehlike varsa, bu tehlikeyi önlemek için hep beraber çalışacağız. Bunu yapmaz isek, üzerimizden silindir gibi geçilecek.

Son sözüm de şudur: 2004 yılında topluluğa katılan ülkelerin başına ne geldiyse, bizim de başımıza o gelecektir. Hani şu vardır ya, herkes söyler, Türkiye'de de herkes söyler; Avrupa Birliği asla gıda güvenliğinden taviz vermez. Polonya'ya ne diyorlar? "Sizin şu işletmeleriniz var, bu işletmeler Avrupa Birliği standartlarına uygun, şu uygun değil" Sayıları ne kadar? Anlaşmaların ekine yazmışlar, o kadar fabrika, o kadar işletme. Somatik hücre sayısı tutmuyor. Bunları ne yapacaksınız? "5 yıllık geçiş süreniz var, size 5 yıl geçiş süresi veriyorum. Bu 5 yıl içerisinde bu sütü Polonya'ya satabilirsiniz, ama bu sütü Almanya'ya satamazsın" Niye? Almanya'daki Avrupa'nın asli unsuru. Sen Avrupa'nın yedek unsurusun, yeni yedek unsurlar da zaten geride. Hiç kimse dolayısıyla Avrupa gıda güvenliğinden taviz vermez falan demesin, birçok örneği burada peş peşine sıralayabiliriz. Ne yapılması

gerekiyor? Kaynak kullanılarak, o süt işletmelerinin de kalitesinin, standartlarının yükseltilmesi gerekiyor. Biz acaba bununla yzleebileceek miyiz, bu kaynaklar bize gelecek mi diye bakarsanız, Kai'nin dünkü sunumunda vardı, ben de yıllardır söylüyorum, 10,3 milyar Euro para vardır Türkiye'nin yararlanabileceği 2007 ila 2013 yılları arasında. Bu 7 yıldıki 10,3 milyar Euro'yu Türkiye, Hırvatistan ve be Batı Balkan lkesi, yedi ülke paylaacaktır. Yılda 1,5 milyar Euro dyor. 1,5 milyar Euro'yu yediye bleceksiniz. Eğer dersenez ki, Türkiye en büyük ülke, yarısını alır. Türkiye 750 milyon Euro alır. Bunun da be komponenti vardır, yalnızca bir tanesi kırsal kalkınmadır. Avrupa Birliğinden bize yılda gelecek para 500-600 milyon Euro'dan fazla olamaz, oysa bizzat etki değerlendirme raporunda AB'nin kendisi diyor ki, yılda 11,3 milyar Avro para harcamalısınız, eğer ortak tarım politikasını Türkiye'de aynen uygularsanız. Türkiye ne kadar aktarabiliyor? 3,7 katrilyon lira. 2000-2006'ya bakarsanız, en yüksek değer bu değer, 3,7 katrilyon lira. Kaç para eder arkadaşlar? 2,5 milyar Euro eder. 11,3 milyar Euro'dan 2,5 milyar Euro'nun üzerine 500 daha alacağımızı varsayarsanız, 3 milyar Euro'yu çıkarttığınız zaman, 8 milyar Avro sizin yılda nakit aığınız vardır. Ya bu ülke bütçesini halktan, emekten, tarımdan, üreticiden yana yeniden düzenleyecek, faizciye, rantiyeciye borç ödemek kısı kacından bu ülkeyi kurtaracak ya da biz bu kleri hep beraber daha çok birbirimize anlatmaya devam edeceğiz. Saygılar sunarım. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Günaydın.

Böylece birinci turu tamamlamış oluyoruz. Bundan sonra benim yapacağım i her konumacıya bir iki dakika kendini tekrar anlatma fırsatı vermek, ama bu arada da sizlerin sınırlı sayıda, tabii sayı çok fazla değilse sınırsız sayıda soru sormanıza da olanak tanımak istiyorum.

Kısaca hatırlarsak, Sayın Tatlı güvenli gıdayı gerekli buluyor, ama gıdanın aynı zamanda da ucuz olması gerektiğini söylüyor. Bunun da koşulunun rekabet olduğunu belirtiyor. Fakat gıda kontrolünde de özerk bir yapıyı gerekli gördüğünü belirtiyor.

Sayın Orhan Ziya Diren gıda kaynaklı çok sayıda tehdit olduğunu, GDO'lar dahil belirtti. Ama bu gıda kontrol iinin etkinleştirilmesi için kamu organı dışında, özellikle ifti örgütlenmesinin ve aynı Şekilde tüketicilerin eğitilmesinin de çok önemli olduğunu, bu sisteme katılması gerektiğini söylediler.

Sayın Amber özellikle mikrobiyel enfeksiyonların gıda kaynaklı riskler anlamında önem taşıdığını özellikle belirttiler. Ama bunun dışında zoonotik hastalıklar da biliyorsunuz, yaygın bir Şekilde devam ediyor. Ayrıca gıda kontrol sisteminin vazgeçilmez özelliklerinden birinin de, saydamlık olduğunu vurguladılar; tüketicinin ve kamuoyunun bilgilendirilme gereğini vurguladılar.

Sayın Petek Ataman gıda kontrolünde yetkinin tek elde toplanmasını vurguladı, eleman sayısının yetersiz olduğunu, istihdamın yetersiz olduğunu vurguladı. Özellikle de anlamlı, bu gıda kontrol iinin yerel yönetimlere devrinin karşısında olduğunu söyledi.

Sayın Küçük de bir karmaşa yaadığımızı söyledi, belediyelere devri yetkinin, özellikle piyasa denetiminin geçtiğini, ama belediyelerin belki u noktadaki kontrolde etkili olabileceğini, ama belediyelerin yaptığı kontrolün de ayrıca kontrol altında tutulması gerektiğini, dolayısıyla

devletin ya da merkezi otoritenin, belediyeler eğer yapacaksa, kontrol üzerinde bir denetim kurması gerektiğini belirttiler.

Sayın Günaydın'ın konuşması çok yeni olduğu için onu özetlememe gerek yok, ama Gökhan özellikle hem güvenliğin, hem kalitenin, birincil üretim yeri olan tarladan, ahırdan, bahçeden başladığını, ama bu alanın boş olduğunu, özellikle tarım danışmanlığı sistemi etkili bir şekilde kullanılırsa, sistem haline getirilirse, bu birincil üretim yerlerinde kalitenin yükselebileceğini ve kalite burada iyi olmazsa, bunu izleyen süreçlerde de iyileşmesinin mümkün olamayacağını vurguladı.

Buyurun.

TARTIŞMA

Ayfer KULEYİN
Kimya Mühendisi

Öncelikle üç odamızın temsilcilerine, katkı sunan hocalarımıza ve siyasetçilerimize, tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.
Hükümetin temsilcisi...

Adem TATLI

Hükümetin temsilcisi değil, iktidar partisinin.

Ayfer KULEYİN

Hükümet temsilcisi derken, şu anda yönetiliyoruz birileri tarafından, onların temsilcisi oluyorsunuz, o anlamda söyledim, yoksa yanlış anlaşılmasın. O zaman şöyle düzelteyim: Sayın Milletvekilimiz Adem Tatlı'ya soru yönelteceğim, daha doğrusu konuşmalarında bazı şeyler var, onları kısaca belirtmeye çalışacağım.

Önce “sempozyumlara, bu tür toplantılara veya kongrelere siyasetçiler adetten çağrılıyorlar” gibi bir ifade kullandılar. Bence siyasetçilerin bu tür sempozyumlara, toplantılara mutlak surette çağrılmaları gerekir veya çağrılmasalar bile, ülkeyi yöneten kişiler oldukları için, mutlak surette gelmeleri gerekir. Çünkü yöneticiler, bizleri yöneten insanlar neler yapıyorlar, örneğin gıda konusunda neler düşünüyorlar, sağlıklı gıda, -ekonomik diyeceğim, kendisi ucuz dedi- ekonomik, sağlıklı ve güvenli gıda konusunda neler düşünüyorlar, bu konudaki denetimler nasıl olmalıdır, bu konuda neler yapılmalıdır diye bizlere görüşlerini söylemeliler ki, biz nasıl yönetildiğimizi bilelim veya bizi yöneten insanlar neler düşünüyor, öğrenmemiz gerekiyor. Onun için siyasetçiler mutlak surette buraya bunlar için çağırıyorlar, bizleri bilgilendirmeleri için.

Ayrıca “siyasetçiler her konuyu bilir” gibi bir ifade kullandılar. Ben siyasetçilerin her konuyu bildiklerine katılmıyorum...

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sonunda soru var mı?

Ayfer KULEYİN

Soru var tabii, ama bunları belirtmek zorundayım.
Siyasetçiler her konuyu bilselerdi, ülke bu hale gelmezdi.

Bir de, siyaset yapmamak gerekir, insanlar siyaset yapmasınlar veya gıdayı siyasete karıştırmayalım diye bir şeyler anladım ben. Bence siyaset insan yaşamının temelidir, insanın dünyaya bakışıdır, kişilerin dünyaya bakışıdır, yöneticilerin dünyaya bakışıdır. Siyasetçiler ya emekten yanadırlar ya da sermayeden yanadırlar. Buna göre de düşüncelerini, yaptıklarını bu

doğrultuda yaparlar. Dolayısıyla yanlış politikalarla ülkemiz bu hale gelmiştir, her şeyi üreten ülkemiz, her şeyi ithal eden bir ülke haline gelmiştir.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ama sizden soru bekliyoruz. Siz Sayın Tatlı'dan fazla konuştunuz.

Ayfer KULEYİN

Bunların içerisinde soru da var.

Ben şunu söyleyeceğim: Örneğin, çalışanlar olarak biz şunu istiyoruz: Politikaları nedir? Yani bizler adetten buraya çağrıldık. Hayır, ne düşünüyorlar gıda konusunda, ucuz değil de, ben ekonomik, sağlıklı, güvenli gıda derken, ne anlıyorlar veya bu insanlar bu şekilde gıdaları elde edebilmeleri için neler yapmaları gerekiyor? Örneğin, çalışanlara yüzde 2'yi uygun gördüler..

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Bakın, siz eğer soru sormazsanız, ben kendi sorumu soracağım. Lütfen, soruyu sorun.

Ayfer KULEYİN

Çalışanlara sonradan sendikaların çabalarıyla artırıldı, yani hem ekonomik, hem güvenli, hem sağlıklı gıda deniliyor. Bu yüzde 2'lerle nasıl sağlanabilir? Asgari ücretin 380 milyon olduğu bir ülkede bu sağlıklı, güvenli gıdayı nasıl sağlamayı düşünüyorlar? Bir de, fındık konusuna değindiler, Karadenizli biri olarak da...

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Fındık konumuz dışı.

Ayfer KULEYİN

Peki, onu geçelim.

Bir de, Sağlık Bakanlığınca gizlenen, Sayın Milletvekilimiz değindi, bir kolera olayı olmuştur, bu gizlenmiştir, Numune Hastanesinde insanlar ölmüştür. Lütfen, şeffaf olmaları konusunda, özellikle insan sağlığını ilgilendiren bir konuda, sular bir ara bozuk çıkmıştır, insanlar kolera olmuştur; "hayır, Ankara'da kolera yoktur" Lütfen, varsa vardır diyelim ve çözüm üretelim. Ben özellikle 380 milyon alsaydı milletvekillerimiz, nasıl geçinirdi sağlıklı, güvenceli gıdayla?

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Onu baştan sorun da, bırakalım bu işi.

Ayfer KULEYİN

Bir de, bu özelleştirmeler çok yol kat ettiklerini söylüyorlar. Bence o çok önemli. (Alkışlar) Bence özelleştirme adı altında ülkemiz yabancılara satılıyor. Ülkenin kâr eden, özellikle TÜPRAŞ ve benzeri kaynakları birilerine satılıyor, gecelerde, aralarda satılıyor. Örneğin, Tekel'in içki bölümü, Sayın Milletvekili buradadır, Tekel'in içki bölümü Mey İçki'ye satılmıştır. Mey İçki 1 yıl sonra bir Amerikan firmasına 3-4 kat fiyatla satılmıştır. Bu özelleştirmenin mantığı nedir, Amerikalıları zengin etmek midir, ülkemizi satmak mıdır? Lütfen, bu özelleştirmede kazanılan paralarla memura yüzde 2'yi, çalışana yüzde 2'yi, asgari ücretliyi 380 milyonu nasıl uygun görüyorlar, nasıl güvenli yaşayacağız, nasıl sağlıklı yaşayacağız?

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Soru anlaşılmalı Sayın Vekilim tarafından; lütfen, tamam, bitti.

Ayfer KULEYİN

Sayın hocam, sıkıntımız çoktur, onun için biraz ayrıntıya geçtim. Özür dilerim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Rica ederim, ama herkes konuşursa bu kadar, sonuç alamayız.

Ayfer KULEYİN

Konuşmayan bir toplum olduğumuz için bu hale geldik, lütfen konuşalım.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Konuştunuz zaten. Konuşanlar da bizden, yabancı değil ki. Şimdi konuşacak olan arkadaşlar da bizden, Sayın Milletvekili de bizden. Sayın Milletvekilim, sorunun özü belli. Toplumda bir gelir yetersizliği var ve bu gelir yetersizliği varken nasıl yeterli ve güvenli gıdaya ulaşacağız? Bir de Sayın Osman Özgün'ün size yönelik bir sorusu var, "Özerk bir yapıyı benimsiyorsunuz. Bu dört paket, yasa tasarısı paketi görüşülürken, bu konuda herhangi bir girişimde bulunmayı düşünüyor musunuz?" diye. Buyurun efendim.

Adem TATLI

Hocam, öncelikle teşekkür ediyorum.

Biz az önceki konuşmalarımızda buranın biraz siyasetten uzak olması gerektiğini düşünerek bunları söyledik. Burada biz gıdayla ilgili neler yapabiliriz önümüzdeki günlerde, bunları konuşacağız diye bunları söyledik. Ama şimdi gelindi, burada siyaset yapıldı. Asgari ücretli 380 milyon alıyormuş. Doğru, o zaman ben siyaset yapayım, 4 sene önce asgari ücretli 180

milyon alıyordu. Şu anda enflasyon farkı nedir? Yapabilir misiniz böyle bir şey? Düzeltiyoruz, asgari ücretliye yüzde 100'den fazla vermişiz. Eğer bu taraftan bakarsak, böyle. Gelelim, ülkenin gayri safi milli hâsılası neydi? Kişi başına düşen milli gelir 2160 dolardı, şu anda 5 bin dolar. İşte biz güvenli gıdayı bu şekilde temin edeceğiz. Bunları mı söyleyelim, yani biz burada geldik, gayet şeffaf olarak dedik ki, siyasetçi her şeyi bilmez. Ben sizi çok iyi dinledi bizi diye düşünüyordum, ama hem bize celallendiniz, hem de bizi hiç iyi dinlememişsiniz. Biz böyle bir şey söylemedik ki. Bizi bile dinlememişsiniz. Nedir? Ben o zaman yazılı şeyleri okuyum size, gıdayla ilgili düşüncelerimizi. Burada zaten iki günden beri anlatıldı, bir de ben okuyacağım hocam 10 dakika, şimdi 10 dakika okuyacağım, dinlesin arkadaşlar.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Tabii.

Adem TATLI

Devlet vatandaşlarına daima yeterli miktar ve çeşitlilikte gıda sağlamakla yükümlüdür. Sağlanan gıdalar toplumun alım gücüne uygun, insan sağlığını hiçbir şekilde tehdit etmeyecek nitelikte ve kaliteli olmak zorunda. Çiftlikten sofraya gıda güvenliği için gerekli altyapılar oluşturulmalıdır. Gıda arzı ve beslenme düzeyine ilişkin politikaların isabet derecesini saptamak üzere, periyodik olarak gıda üretim, tüketim ve beslenme araştırmalarını, sağlık parametreleriyle bağıntılı olarak yapmak ya da yaptırmak durumundadır. Gıda ve yem kayıplarını en az düzeye indireyecek üretim ve işleme teknolojilerini geliştirici araştırmalar, ilgili tarafların katılımını teşvik etmek lazım.

Tüm temel devlet hizmetlerinde olduğu gibi, toplumun katılımını sağlamak üzere fertlerin gıdaya ilişkin hukuki haklar ve beslenme ilkeleri konusunda bilgilendirilmesini ve eğitilmesini sağlamak maksadıyla, tüketiciyi bilinçlendirmemiz lazım. Bunlar benim görüşüm. Bunları okuyalım mı arkadaşlar, iki günden beri bunları dinliyorsunuz zaten.

Şimdi ben Gökhan Beye gelmek istiyorum, bizim aslan meselesine gelelim. Biz şunu söylemedik: Hızlı koşuyoruz demedik, biz hızlı koşmamız lazım dedik. Bizim eksikliklerimiz, aksaklıklarımız çok, ama bu ülkenin eksiklikleri sadece bu dönemde gündeme gelmiş değildir ki. Aslana başka taraftan bakıyorsun. Şu tarım danışmanlarına niye başka taraftan bakmıyorsun? Var mıydı daha önce 1000 tarım danışmanı, ne zaman geldi bu tarım danışmanları olayı? Bir de böyle bakalım. Hem şu anda aksi ispat edilmemiş, 2,5 ay sonra bu adamlar işten atılacak diye, tarım danışmanlarının görevlerine son verilecek diye bir şey duydunuz mu?

Gökhan GÜNAYDIN

Onlara cevap vereceğim sonra.

Adem TATLI

Yani var mı böyle bir şey? Bunları getirelim, ortak konuşalım. Geliyorsunuz, komisyonlarda konuşuyorsunuz, yok işte bir iki gün önceden alıyoruz ve en fazla konuşmayı da sizler yapıyorsunuz ve sözleriniz de hiç kesilmiyor.

Biz ziraat odalarına biliyorsunuz, katkı paylarını artırmak üzere Mecliste bir kanun çıkarttık; ama fındıkla ilgili mitingde bakıyoruz, ziraat odaları orada, Konya'dan fındıkla ne ilgisi var adamların, Konya'dan gelmişler, uluslararası yolu 9-10 saat kesiyorlar ve iki tane vatandaşımız ölüyor orada.

SALONDAN

Üretici dayanışması.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Karşılıklı konuşmayalım, çünkü siz konuşurken Sayın Vekilimiz dinledi.

Adem TATLI

Fındıkla ilgili tabii ki üretici dayanışması olacak; ama uluslararası yolu kapatmanızı kimse söylemiyor, orayı kapatmayacağız. Ben o gün Ankara'ya geliyordum, benim memleketim Giresun, ben Boztepe'yi dolaşarak 5 saatte yola inebildim.

SALONDAN

Sayın Milletvekilim, bu söylediğiniz ... açıklaması.

Adem TATLI

Hayır, hayır.

SALONDAN

... yollar kesiliyor.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Arkadaşlar yanıt verirseniz olmaz. Sayın Vekilim konuşmasını bitirsin.

Adem TATLI

Fındıkla ilgili eksikliklerimiz vardır, Sayın Milletvekilim bunu söyleseydi, kesinlikle itiraz etmezdim. Ama fındıkla ilgili çiftçimiz rezil olmuştur derse, ben buna itiraz ederim. Niye itiraz ederim? Bizden önceki dönemde 90 sentti bu fındık, şu anda devletin müdahale fiyatı 2 dolar 75 sent arkadaşlar, net fiyat bu. Bunları bu şekilde değerlendirmemiz lazım. Tamam, eksilerimiz var, yapmaya gayret ediyoruz.

Arkadaşlar; biz önümüzdeki dönemlerde... O zaman politik cevaplar vermemiz lazım burada, şeffaf olmamız lazım. Ben böyle bir şey düşünmüyorum. Şeffaf olarak size cevap verdim, buradayım ve özerkleşmesi taraftarıyım. Gıdayla ilgili üniversitelerin, ilgili alakalı kurumların bir araya gelip, burada düzenleme yapmaları gerekir. Şunu söyleyelim: Tabii ki, herkes kendi menfaatleri doğrultusunda bazı kararlar alacak. Ama biz burada kendimize nasıl bir yer edinebiliriz, buna bakmamız lazım. Kopenhag kriterleri olmazsa, Ankara kriterleri olur arkadaşlar, çok da önemli değil yani. Teşekkür ediyorum Başkanım.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Vekilim.

Arkadaşlar; herkes görüşünü söyleyecek, Sayın Vekilimiz de dahil, en başta vekillerimiz konuşacaklar. Sorumuz varsa soralım, tamamlayıcı bilgiyi verelim, ama konuşurken hiçbir konuşmacıya lütfen müdahale etmeyelim; bir sonuç alamayız, bir yere gidemeyiz. Ben aslında fındık konusunun burada tartışılmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Bir Ordulu olmama rağmen, Mesudiye'li olmama rağmen, sonuçta Ziraat Mühendisleri Odasının, çok başarılı bir çalıştay yapmışlar, Sayın Gökhan başkan da oradaymış, bana da geldi odadan, okudum, yararlandım, daha doğrusu benim de uzun yıllar yaşadığım yer olduğu için saptadığım doğrular yer almış, gerçekten doğru saptamalar yapılmış; ama fındık ayrı bir sempozyumun konusudur. Burada şimdi dünya gıda gününü fındığa indirgemeyelim lütfen. Ama fındık bu ülkenin önemli bir sorunu, benim yörem sorunu, ama ona rağmen diyorum ki, bu gıda gününü fındığa indirgemeyelim.

Bir arkadaşımız demiş, “gıda sanayinin çoğu yabancı sermayeli, bir savaş olsa, gıdamızı nasıl sağlayacağız, o açıdan bir risk görüyor musunuz?” diye bir soru gelmiş. Konuşmanızın sonunda ona da değinirseniz, çok memnun olurum.

Züheyir AMBER

Değerli arkadaşımızın milletvekillerine yönelik bir sorusu vardı. “Peki, siz ne yapmayı düşünüyorsunuz veya öneriniz nedir?” diye bir soru sordunuz. Ben kendi şahsım ve temsilcisi olduğum Anavatan Partisinin düşüncelerini kısaca sizlere yanıtlamak istiyorum.

Denetimsizlik, merdiven altı üretim, ruhsatsız ve sağlıksız koşullardaki üretim, halk sağlığı ve güvenliği, haksız rekabet gibi, sektörün bir numaralı sorunlarının öncelikle sürdürülebilir ve ciddi düzenlemelerle ile sıkı disiplin ve otoriteyle yürütülmesi zorunluluğu doğmuş ve kaçınılmazdır. Çünkü Avrupa Birliği Komisyonu, genel gıda yasasının koşullarını ve uygulamasını kolaylaştıran konularda anlaşmaya varmış ve Avrupa Birliği yeni gıda yasasının ilkelerini 1 Ocak 2005'te herkesin bildiği gibi belirlemiş bulunmaktadır. Buna göre, gıda ürünlerinin izlenebilirliği, tehlikeli ürünlerin piyasadan çekilmesi, gıda işleriyle uğraşanların sorumlulukları, gıda ithalat ve ihracatında uygulanabilen koşullar, Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde yukarıda sayılan konularda gerekli yasal düzenlemeleri ve uygulamaları konusunda çok ciddi bir çalışmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çalışmaları yaparken, kamu ve özel tüm tarafların özellikle de meslek odaları ve önemli bir taraf olan tüketici derneklerinin de görüşlerine başvurulmalıdır. Başarının olmazsa olmaz koşulu da budur. Bizim kesin düşüncemiz böyledir, bunun herkes tarafından bilinmesini istiyorum.

Bir de, o gelen soru konusunda, biz son derece ulusal bir politika çizgisi içerisindeyiz. Onun için ulusumuzun geleceğine herhangi bir zarar getirecek en ufak bir oluşumun veya yapılaşmanın her zaman karşısında olduğumuzu ve olacağımızı ben burada özellikle ifade etmek istiyorum. Tabii ki, bugüne kadar ifade edildiği gibi, ulusal değerleri son derece önemli olan, Telekom'dan tutun TÜPRAŞ'a kadar ve buna benzer bir sürü, ülkemizin, devletimizin veya halkımızın ödediği vergilerle yapılmış, alınteriyle, büyük zorluklarla kurulmuş, bağımsızlığımızın temeli olan bu müesseseler maalesef özelleştirilecek diye son derece basit ödemelerle çarçur edildi, bir kısmı yabancı sermayeye maalesef devredildi ve devredildiği günden bugüne kadar bu sıkıntıların varlığını ve durumunu zaten basınımızda, medyamızda ve biz kendimiz bunları bizzat teke tek yaşıyoruz. Onun için biz her zaman tavrımızı ve duruşumuzu aynı deminki ifade ettiğimiz gibi, yapacağız ve bunun mücadelesini sonuna kadar devam ettireceğiz.

Hepinize teşekkür ederim.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler Sayın Milletvekilim.

Soru yöneltmek isteyen arkadaşımız var mı? Soru sorulmadan önce, Osman Özgün'ün bir açıklaması var, "Reklam Denetimi Kurulu veya Reklam Kurulu çok tartışıldı işliyor mu, işlemiyor mu diye. Türetici Dernekleri Federasyonunun orada temsilcisi var, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının temsilcisi var, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin temsilcisi var. Dolayısıyla toplumun geniş kesimlerinin görüşü oraya yansıtılıyor. Ayrıca bu kolesterolü düşürmeyle ilgili sayısal değer bir firmanın reklamı da şu anda görüşülüyor" diyor. Zaten geri çektik sanıyorum, o firma da onu geri almış. Etkili çalıştığı söylenebilir o kurumun gerçekten. Reklam Kurulu konuyu görüştüğü için, o firma da o sayısal değeri geri çekti.

Buyurun.

Demet KÖROĞLU

Ankara Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi

Benimki bir sorudan öte, bu oturumu izledikten sonra gelişen bir öneri, hani hatta keşke başından beri olsaydı dediğim bir şey; iki gündür toplantıları yakından takip ediyorum, hani şeffaflık falan konuştuk ya, şey istedim, bir basın yayın kuruluşu, görsel basın burada canlı bir şekilde oturumun başından, toplantının ilk gününden sonuna kadar burada olsa ve bunlar kamuoyuna canlı olarak sunulabilse ve burada konuşulanlar, hani ben şu anda buradaki insanları bu konunun muhatabı insanlar, yani meslek mensubu olacak insanlar, ama bir de halk var. Hep şundan bahsediyoruz, "Tüketici bilinçlensin" diyoruz. Tüketici nasıl bilinçlenir? Tüketiciye ulaşamazsak, tüketici bilinçlenmez. Ben bu tür toplantıların görsel basın tarafından bir şekilde desteklenebilir olmasını öneriyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Eğer reklam verirsen sen, yayınlatabiliriz; ama çok zor öbür türlü. Tabii, çok iyi bir dilek gerçekten, keşke medya ilgi duyabilse, böyle bir şeyi görev edinebilse; ama maalesef yok.

Orhan DİREN

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Konuşmamın başından beri, burası bir siyaset arenası değil diye, aslında konuşmalarımı çok özenle yapmaya dikkat ettim. Yine de onu yapmayacağım, fındık konusunda da çok söyleyeceğimiz şey var, ama onu biz başka platformda Sayın Milletvekilimle tartışırız.

Ancak dün çok önemli bir konuya bence değindiğimi zannediyorum, bu gıda kodeksinin uygulamaya geçişinden beri Türkiye’de bazı sıkıntılar da doğdu. Şimdi Tokat’ta bizi Fenk diye bir köyümüz var. Ben o köyden gelen yoğurdu satın alabilmek için, onu satan bakkalda üç gün evvel sıraya girmem lazım. Yoğurt üreticisi birisi olduğum halde, ben o Fenk’teki kaliteyi, aromayı tutturamam. Ama şimdi onların bu üretimleri yasak. Bu yoğurtta da böyle, incirde de böyle, konservelerde böyle. Dolayısıyla butik volume’de, biz bugün dünya KOBİ’leri destekleme çağını yaşıyor ve orada küçük ve orta boy işletmeler destekleniyor. Bu küçücük işletmelerin Türkiye’de şu anda çok büyük sorunları var. Onların üretim iznine bağlanması, denetlenip, kontrol edilebilmesi açısından çok büyük sıkıntılarımız var, çünkü belirgin müesseseleri dahi denetlemekte, eleman yetersizliğimizden başkanımız ısrarla bahsediyor ki, doğru ve haklılar. Dolayısıyla bunlara şimdi bu üretim yapma olanağını nasıl tanıyacağız, bu konuda biraz fikir geliştirelim. Onu inşallah, bir başka arenada hep birlikte yine genç arkadaşlarımızla, hocalarımızla, oda başkanlarımızla tartışalım diye öneriyorum. Bunu da lütfen, dikkate almanızı istirham ediyorum, çünkü burada çok ciddi bir sıkıntı var. Bugün Batı dünyasına gidin, her köyde küçücük bir esnaf, aile bir şey üretiyordur, altında küçücük bir mağaza açmıştır, orada doğal olarak ürettiği balı satar, doğal olarak ürettiği peyniri satar ya da bir alkollü içkiyi satar ya da o yörenin tarımsal ürününden kaynaklanan bir ürünü orada pazarlar. Ama onların denetimi de bir şekilde yapılır. Biz bunu yapamıyoruz ve şu anki altyapıyla yapma olanağımız yok, ama böyle bir sıkıntının var olduğundan herkesin haberdar olması lazım. Aksi takdirde kayıt dışı, 7-8 milyon ton süttten bahsediyoruz, ama 3 milyon ton kayıt altında diyoruz. Geriye kalan 4 milyon ton nereye gidiyor, ne oluyor? Bu konuda bir çözüm, bir altyapı oluşturma imkânı bulabilirsek, ekonomiyi de kayıt altına almada ciddi bir mesafe kaydedilmiş olabilir.

Ülkeler geleceklerini planlarken, ellerinde sağlıklı veriler olması lazım. Türkiye’imizde yüzde 50 kayıt dışından söz ediyoruz, bazıları yüzde 60 diyor, Sayın Maliye Bakanımız yarı yarıya diyor. Ama siz eğer bunları kayıt altına alamazsanız, elinizde sağlıklı veriler yoksa, geleceğe yönelik planlamalarınızı nasıl yapacaksınız; böyle bir açmazımız var. Onun için bu tür kayıt dışına kaçış yöntemlerini de önleyecek, gerek vergilendirme anlamında, özel tüketim vergileri, KDV’ler anlamında, temel ihtiyaç maddesinin KDV’si mi olur arkadaşlar? Süte halen yüzde 8, meyve suyuna halen yüzde 18 KDV tahsil ediliyor, bunlar temel ihtiyaç maddeleri. Bunların mutlaka sıfırlaması, yani her açıdan desteklenmesi lazım. Onun için bu konularda biraz hep birlikte kafa yoralım, bir dahaki panelimizin ana başlıklarından birisi de bence butik üretimlerin nasıl kontrol altına, denetim altına alınıp, orada gıda güvenliğinin nasıl sağlanabileceği, yeni müteşebbislerin nasıl yaratılacağı konusunda bir çalışma sergileyelim diye düşünüyorum.

Hepinize saygılar sevgiler sunuyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Vekilim teşekkürler.

İbrahim İlbeyi şimdi mi söz vereyim, başkanlar konuşsun, en son mu? Gerçi burası sivil bir ortam, devleti pek kapattırmak olmaz, bu toplantıyı. Onun için Şeminur Hanıma da en son, senden sonra Şeminur Hanıma verelim, buradan gene başkanlardan gidelim.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Vallahi benim ekstradan söyleyeceğim bir şey yok, çünkü hepimiz farklı farklı noktalardan vurguladık. Aslında ne ortamda olduğumuz, ne noktada olduğumuz gayet net olarak algılandı diye düşünüyorum. Belki, daha spesifik konularda örneğin Gökhan başkanımdan biliyorum söyleyecekleri. Onlar konuşulsun, her konu konuşuldu diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler.

Hasan Bey buyurun.

Hasan KÜÇÜK

Ben konuşmama ek bazı şeyler düşündüm, ama bu saatten sonra konuşmamayı daha yeğliyorum. Nasıl olsa ileride çok daha birlikteliğimiz olacak, iyi akşamlar diliyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Başkan buyurun.

Gökhan GÜNAYDIN

Bizim aslan-ceylan muhabbetimiz var, onu biraz açmak lazım gerçekten.

Adem TATLI

Yani bu bizim bu belirttiğiniz eksikliklerle ilgili “yok öyle değil canım” deme lüksümüz yok. Bunu söyleyelim, ama konuştuğumuz şeylerin düzgün anlaşılması lazım.

Gökhan GÜNAYDIN

İzin verirseniz, ben de tam oradan gireceğim Milletvekilim. Arkadaşlar; bizim daha hızlı koşmamız lazım konusunda zaten duraksama yok; şüphesiz daha hızlı koşmamız lazım, ama ben şuradan örneği vermeye çalıştım: Pamuk örneğinde olduğu gibi, aslında ceylan daha hızlı koşuyor, fakat birileri oralara çeşitli tuzaklar çevirmişler, oralara çitler çevirmişler, çitlerden geçemiyor, o çitlerin arasına giren aslan o ceylanı yiyor. Niye? Biz daha çok verimli pamuk üretiyoruz da, Amerika'nın pamuğu niye bize geliyor? Demek ki, adil ticaret denilen bir şey yok. Yani, daha çok ne kadar verim üretebiliriz? Üretebiliriz, ama burada şuna atıf yapmaya çalıştım: Dünyada tarım ticareti müthiş bir emperyalist sömürü üzerinde yürümektedir ve o düzeni Dünya Ticaret Örgütü üzerinden biz değiştiremezsek, daha verimli üretsek bile,

Türkiye yatırımları buradan yarar sağlayamıyor bunu da pamuk örneğinden anlatmaya çalıştım. Dolayısıyla, ceylan gerçekten hızlı koşuyor, ama sistem aslan lehine yürüyor.

Birkaç şey daha söyleyeyim; Sayın Milletvekili “komisyonlardan çok siz konuşuyorsunuz” dedi. Kastettiği Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tarım Orman Köy İşleri Komisyonudur. Biz ciddi alıyoruz arkadaşlar. Bize bir yasa tasarısı geldiği zaman, gerçekten yazılı görüşümüzü hazırlıyoruz, günlerce hazırlanıyoruz, gidiyoruz. Söz verildiği zaman da ana başlıklarıyla anlatıyoruz.

Komisyonlar konuşmak içindir. Önemli olan o konuştuklarımızdan ne kadarı değerlendirilip, tasarılar içselleştiriliyor. Örneğin, 2,5 yıl evvel Tohum Yasası hakkında neler demişiz? Ben şimdi ortaya koyayım. Şimdi siz ne yapıyorsunuz? Tohum işini Tohumcular Birliğine devrediyorsunuz. Tohum işinin her alanını, üretimi, tescili, sertifikasyonu, denetimi, “evleneceğiz, boşanacağız, taşınacağız” diyorlar. Bu çocuklara 2,5 ay sonra şöyle olacaksınız demek gerekmez mi? Söylediğim budur, herhalde gerekir yani, burada hayır gerekmez diye cevap verilemez bunlara.

Fındık meselesi üzerinde gerçekten konuşmak isterdim, ama hocam, büyüğüm “fındığı konuşmayın” denilince, yapacak bir şey bana gerçekten kalmaz, ama gerçekten özellikle konuşmak isterdim, şu kadarını söyleyeyim: Siyasetin üretici örgütlenmesine bakışını Sayın Milletvekilimizin ağzından çok güzel öğrendik bugün. Ne diyor? “Biz TUZOP’un primlerini artırıyoruz, ama onlar Konya’dan adam taşıyorlar” diyor. Yani, bu ne anlama geliyor arkadaşlar? “Ben sana para veririm, sen eğer uslu çocuk olursan para veririm, uslu çocuk olmazsan para vermem” (Alkışlar)

Bu sadece AKP iktidarının değil, bu ülkede gelmiş geçmiş hemen tüm iktidarların üretici örgütlenmesine bakışını gösterir. Orada eğer o on saat yol kapanmasaydı, Türkiye’de 100 bin insanın orada toplandığını biz hiç duyamayacaktık. (Alkışlar) Nitekim, bu eylemden 4-5 ay evvel Manisa’da aşağı yukarı 70-80 bin insan toplandı, ama yolu kapatmadıkları için hiç bu eylem bize gelmedi.

Hemen şu söylenebilir: “Sen neyi öneriyorsun, yani yasadışı eylemi mi öneriyorsun?” Peki arkadaşlar; müktesebatına uyum yükümlülüğü içerisinde bulunduğumuz çağdaş Avrupa’da bu ne oluyor, nasıl oluyor? Bir ithal ürünü getirin bakayım, Avrupa’ya otobanları üretici nasıl kapatıyor? Otobanlar saatlerce kapalı kalıyor, yetmiyor arkadaşlar, tutuyorlar, getiriyorlar Paris’in Şanselize Bulvarı’nı buğdayla dolduruyorlar. Resmini isteyen varsa, ben bu resmi sizlere de verebilirim. Brüksel’i süte boğuyorlar, bence en güzel eylemi şöyle yapıyorlar: Bütün domuzlarını kucaklarına alıyorlar, Tarım ve Köy İşleri Bakanlıklarının asansörlerinden dağılıyorlar, odalara bırakıyorlar. Bunların hepsi olan eylemlerdir.

Ben bunları ne için söylüyorum? Üreticinin demokratik tepkisidir arkadaşlar bunlar. Eğer sesinizi çıkartamıyorsanız, sesinizi duyamıyorsa birleri hiç kimseye zarar vermeden, bir şeylerle sesinizi duyurmak zorundasınız. Demet arkadaşım çok güzel soruyor. Demet keşke ben de hayata senin gibi iyi niyetli baksaydım. Söylediğini söyleyeceğim, NTV bize canlı yayın önerdi, “bu iki gün canlı yayın yapalım” dediler, Petek “hayır” dedi. Niye hayır dedi? Bilmiyorum, para mı istedi ne yaptı bilmiyorum. Lafi nereye getireceğim arkadaşlar? Bu medya kanallarının umurunda mı, siz siyaset yapacaksınız, burada ilgi çekici bir olay olacak ki, birisi birisine su atacak falan, ancak öyle gösterirler adamları.

Dünyanın, yani bizim işlerimizle, halkın işleriyle alakaları yoktur bunların. Dolayısıyla da eğer orada fındık mitinginde yol kapanmasaydı, hiç kimse duymayacaktı. Artık şunu da düzeltmekten biz bıktık, arkadaşlar orada hiç kimse ölmedi. Yani, bir şeyi söyleyelim, bence doğru bulmuyorum diyebilirsiniz. Karayolunu kapatmak, ama kimse öldü dememelisiniz, ölmedi yani, oradaki yetkili otorite açıkladı. Ağzına da sağlık, bu memlekette il sağlık müdürleri nasıl başbakanın söylediğinin tersine bir şey söyledi, ona da hayret ettik yani, gerçekten adamcağızın ağzına sağlık.

Adem TATLI

Başkanım, Hocam bunu düzeltmemiz lazım. Şunu sağlık müdürüyle ilgili bu gazetelere tekzip bile gönderildi bununla ilgili kesinlikle düzeltmemiz lazım, bu yanlış haber.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ölmüş mü?

Adem TATLI

Evet, iki kişi.

Gökhan GÜNAYDIN

Yapmayın ya, adamın üzerine gidilmedi.

Adem TATLI

Bir de gayri demokratik bir ortamda bulunmak çok da hoş değil, yani gayri demokrasiyi savunuyor.

Gökhan GÜNAYDIN

Efendim.

Adem TATLI

Yol kapattık.

Gökhan GÜNAYDIN

Arkadaşlar; “yol kapatma anti demokratik midir?” Sorusu üzerine burada saatlerce konuşabiliriz. Eğer, demokrasi kanalları bir memlekette kapalıysa, demokrasi üzerinden Türkiye Büyük Millet Meclisine ulaşamıyorsanız, yol kapatarak ulaşmayı denersiniz. Meşru ve fiili müdafaa hakkı dünyanın her tarafından vardır; dünyanın her ülkesinde de uygulanır. (Alkışlar)

Gariban fındık üreticisinin yaptığını bu kadar eleştirmeyelim de, bu adamlar yüz bin adam bu memlekette devlete karşı çıkmayı dünyanın en büyük suçu gören yüz bin tane çiftçiyi nasıl bir

duruma soktuk ki, bu adamlar orada toplandılar diye bakalım. TUZOP bu iktidara karşı eylem yapmayı çok mu istiyor, istiyordu da niye yapmadı? Buraya geldiği için yaptı arkadaşlar. Yani, dolayısıyla biz bunları gerçek parametreleriyle değerlendirelim.

Klasik bir laf vardır, ben içtenlikle söylüyorum, yani bu ülke bizim, bu ülkede neyi kaybediyorsak hep beraber kaybediyoruz. Kaybetmemek için ne iş yapmak gerekiyorsa ona bakmak lazım. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Gökhan teşekkürler.

Sayın Vekilim; bir şey söyleyecek misiniz, söylediniz mi?

Adem TATLI

Hocam, çok kısa ben fındık konusuna tekrar değinmek istiyorum.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ama, ben “fındığa değinmeyin” dedim, fındığa değinmeyeceğiz.

Adem TATLI

Değineceğim, çünkü hep buradan yola çıktık. Şunu söylemekte fayda var.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ama çok kısa.

Adem TATLI

Diyorum ki; biz bu fındık çiftçisine eğer hükümet olarak -ki hükümet kastediliyor burada- fındık çiftçisini mağdur duruma düşürdük, ben 2002 yılında bu fındık 90 sentti, Fiskobirlik geçtiğimiz yılda 2005 yılında 7,5 milyon lira, Giresun fındığına 7 450 lira fındık fiyatı açıkladı, ama parayı vermedi. Biz o zaman 10 milyon açıklayalım, parayı vermeyelim. Yani, böyle bir şey var mı? Ben gayet kısa konuşuyorum, bütün katılımcılara ve misafir arkadaşlara teşekkür ediyorum, hayırlı uğurlu olsun.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Hükümet işi de var, Fiskobirlik’in ne kadar üretici örgütü olduğu işi de var. Fiyatı geçen yıla bu kadar düşük olduğu da var. Bir de Sayın Vekilim; sizin bir de tepkileri size karşı söylemek için değil, ama şu gerçeği iktidar partimizin bilmesi lazım, yani siz yüzde 34,5 oy aldınız, yüzde şu anda 68 çoğunluğunuz var, bu yasaldir, meşrudur, fakat sizin yüzde 34,5 oy aldığımız da bir gerçektir. Dolayısıyla, “biz yüzde 68’iz, toplumun tümünü temsil ediyoruz, bu demokratik tepkiler önemsizdir” falan dersiniz, kendinizi en başta kendiniz yanıltmış olursunuz, bunu gerçekten hatırlatmak istiyorum. (Alkışlar)

Yasal meşru doğru, ama demokrasi ayrıca da azınlıkların haklarının korunduğu, kendisini savunduğu bir sistem olarak algılanmak zorundadır.

İki genç arkadaşımızın sorusu vardı, soru değil mi, korsan tebliğ değil? Diğer arkadaşımızın sorusunu da alalım.

SALONDAN

Yabancı mühendislik Meclisten geçecek mi, bunlar bizim önümüzü tıkamak için mi? Bu iş istihdamı kapanırsa..

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Başka, diğer arkadaşımızın sorusunu da alalım.

SALONDAN

Zeynep arkadaşımız “Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına 10 kişi mi alınacak mı?” demişti. Acaba, yurtdışından gelecek bu yabancı mühendisler Tarım ve Köy İşleri Bakanlığında da çalışabilecekler mi? (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Son soru buyurun.

SALONDAN

Ben, Sayın Milletvekilime soru yöneltmek istiyorum. Çünkü, sorum bu dönemle ilgili değil, tüm milletvekillerini kapsıyor. Ben kamuda çalışan mühendislerin özlük haklarıyla ilgili konuyu dile getireceğim. Kamuda çalışan mühendislerin odacılığını, şoförlüğünü yapan insanların yarısı kadar ücret alıyor kamudaki mühendisler. Ben şoför ve odacıyı tabi ki aşağılamıyorum, ama hiç de niteliği olmayan bu insanlar siyasi olarak değişik dönemlerde kamuya yerleştirilmiş, şimdi siz ister istemez onların yarısı kadar ücret alarak hangi görevi yerine getirecek? Yani, sayın milletvekillerim güvenli gıda, denetim gıda mühendisi bu denetimi yapacak. Arabayla gidecek, şoförünün yarısı kadar maaş alacak, sonra şoför onu dinlemiyor ki, tamam ben siyasilere bir şey söylemiyorum, ama bu insanları lütfen niteliği ve devletin önemli işlerini yapan yerlere istihdam etmesinler, başka bir yerde otursunlar, mühendisin üç katı maaş versinler, ama yan yana getirmesinler.

SALONDAN

Mühendisin maaşını yükseltmiyorlar, bari yan yana koymasınlar iki elemanı. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Bu da tecrübesi oluyor.

Sayın Vekilim, sizi görüyorsunuz sıkıştırıyorlar, iktidar partisi olmak kolay değil.

İsterseniz iktidar partisinden başlayalım.

Adem TATLI

Bütün sorular tabii bize geldi. Bayan arkadaşımız bir soru sordu ve soruyu da cebime attım, ama şunu söyleyelim: Ben sadece ucuz gıda, ekonomik gıda söylemedim, aynı zamanda güvenli gıda söyledim, erişebilir gıda söyledim, yani sadece böyle bir şey söylemedik. İlginç, ben her şeyi bilen bir milletvekili değilim. Yani, gelecekte o yabancılar gelip, Tarım Bakanlığında çalışacak mı, çalışmayacak mı, bilmiyorum, her şeyi bilen değilim. Şu anda taslak var. Her şeyi bilen değilim diyorum bir de gene arkadaşımıza...

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Ama, bu Sayın Vekilimin söylediği bu sözü de her insan söylemez, yani her şeyi bilmiyorum demek de bir erdemdir.

Adem TATLI

Tabii, biz bazı değişiklikler yaptık, ama ücretlerle ilgili ziraat mühendisi misiniz? Bak, 200 milyon size yeni ücret verdik. Bakın, ben veteriner hekimim, veteriner hekimlere vermedik, Bakan da veteriner hekim.

SALONDAN

Bize de çok verin.

Adem TATLI

İnşallah vereceğiz. Gayri Safi Milli Hasılayı fazlaştırdığımızda size de fazla vereceğiz.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Arkadaşlar; gelecek yıl seçim var, gelecek yılı bekleyelim. Orhan Bey sizin ekleyeceğiniz var mı?

Orhan DİREN

Yok.

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın Milletvekilim buyurun.

Züheyir AMBER

Bu deminki arkadaşımızın yabancı ziraat mühendisi ithalatıyla ilgili bir iki şey söylemek istiyorum: Evet, bu yasa maalesef geliyor, bu yalnız sizi ilgilendirmiyor. Hekimleri de ilgilendiriyor, mimarları da ilgilendiriyor, diğer mühendisleri de ilgilendiriyor. Genel boyutlarını böyle bir karar verilmiş maalesef. Bizim ülkemizde sizin de ifade ettiğiniz gibi

işsizlik had boyu, üniversite mezunu arkadaşlarımızın asgari ücretle bile iş bulamadığı bir ortamda, siz kalkıyorsunuz dilinizi bilmeyen, kültürünüzü bilmeyen, adetlerinizi bilmeyen, altyapınızı bilmeyen insanları alıp, Türkiye'ye taşıyorsunuz, bunun anlamı ne? Yani, sen yetişme, bir şey olma, koyun sürüsü gibi bu ülkede böyle yaşa, başkaları gelir ve seni yönetir, bunun anlamı bu, başka bir şey değil, teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Teşekkürler.

Şimdi, izin verirseniz Sayın İbrahim İlbeyi'ne söz vereceğim. İbrahim de benim öğrencimdir, çok fazla konuşmasını sevmez, İbrahim buyur.

İbrahim İLBEYİ

Hocam, teşekkür ederim.

Çok fazla vaktinizi almayacağım. Kısaca burada herhangi bir siyasi içerik arz eden bir görevde değilim, yetkim de yok o konuda. Sadece gıda ile ilgili, Dünya Gıda Günü temalı konuda düzenlenen etkinlikte bazı konular geçti, onlarla ilgili cevap vermeye çalışacağım. Haberli denetim konusu geçti .Dünyada böyle bir olay yok, denetim haberli yapılmaz, ama her işyerinin bir sorumluluğu vardır, işyeri sorumluluğu. O işyerinin sorumluluğunu yerine getirip getirmediği risk esasına bağlı olarak dünyada böyle bir denetim sistemi vardır, bizim de hedefimiz budur.

Direkt satış Sayın Vekilim, Sayın Diren bahsetti, doğrudur. Şu andaki Gıda Kanununda direkt satış, yani yerel mahiyette üretilen ürünlerin satışa arz edilmesi konusunda bir eksiklik var. Şu andaki mevzuata göre bu uygun değil, ancak yeni hazırlanan dördü taslakta bu tür olaya izin verilmekte. Yani, yerel mahiyette üretilen bir ürün çalışma izni almaksızın, belli bir miktarda tüketime sunulabilecek. Toptancı hallerinin durumu maalesef ortada, toptancı hallerinde gıda güvenliğine yönelik herhangi bir kontrol yok, sadece ticari kayıt sistemi var, bu dile getirildi. Gökhan başkanın dile getirdiği maksimum rezidu limitlerinin Avrupa Birliği ülkeleri arasında farklı uygulamaları vardı ve bu farklı uygulamaları da o ülkeler manipüle ediyorlar, kendi aralarından ticaretine çok güzel bir şekilde nasipleniyorlar. Almanya İtalya'ya, İtalya Yunanistan'a, Yunanistan İngiltere'ye farklı limitler uygulayarak, kendi aralarında ticareti kolaylaştırıyorlar. Ama, Türkiye'den gittiği durumunda da "tamam dur bakalım" diyorlar. Bununla ilgili bizim Genel Müdürlüğümüzün bir girişimi oldu. Buna import tolerans diyoruz. Bunun başlatılması yönünde çalışmamız var ve olumlu bir gelişme de oldu, ama bireysel başvuru gerekiyor. İlaç üreten, **essit** üreten firmaların başvurusu ya da ülkelerin başvurusu oluyor. Biz bu başvurumuzu yaptık. Firmanın başvurusu neticelendi. Almanya'da olumlu bir yanıt aldılar.

Gıda güvenliğinin önemini hepimiz biliyoruz. Gerçekten, ülkemiz -sayın katılımcılar çok güzel söylediler- dünyada bir tarım ve gıda savaşı yaşanıyor. Bugün şu anda belki petrol önemliymiş gibi gözükse de, önümüzdeki yıllarda tarım ve bunun sonucu olarak da gıda çok önemli hale gelecek. Şu anda da çok önemli olduğunu bizler biliyoruz. Gıdanın tarımsal üretim sürecinden gelen hareketle gıda güvenliği konseptini birinci üretim aşamasından, son tüketim aşamasına kadar gıda işleme, hazırlama, dağıtım, taşıma, depolama, tüketim ve satış aşamasına kadar bu kavramı yerleştirmemiz gerekiyor bu ülkede. Çünkü, ülkemiz bir sınav altında. Bunu biz de biliyoruz yani. Bu düşüncelerle Gıda Mühendisleri Odası, Ziraat

Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odasını “Dünya Gıda Günü” konusuyla düzenlediği etkinlikten dolayı teşekkür ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Sayın İlbeyi’ne çok teşekkürler.
Şimdi, Şeminur kısa bir öneri ve dilek alalım.

Prof. Dr. Şeminur TOPAL

Ben de bu mesleğe 33 sene hizmet verdim ve hizmet ettiğim konularda bazılarının başı ağrıdığı için de şu anda üniversiteden ayrılmaya zorlanıyorum. Çok dolu olduğum için de birkaç cümle edeyim müsaadenizle.

Ben özellikle üç parlamenterimiz şuradayken, kendilerinden gerçekten bu işe emek vermiş insan olarak bazı ricalarda bulunmak istiyorum, en azından Türk Milleti adına. Şöyle ki: Biz bu 33 yıllık süreç içerisinde ben tarımda gerçekten çok geri gittiğimizi bizzat izleyerek sürdürdüm. Şu anda tarımdan öte, akademik özgürlüğümüzden de ödünler vermek konumuna geldik bu ülkede. Bunun da ayrıca iç acısını hissediyorum. Ama, özellikle dikkat çekmek istediğim iki husus var. Bunlardan birincisi; transgenik ürünler evet, dünyada ciddi paylarla geliyor, ama belli ülkelerin gartlarıyla da karşılaşılıyor.

Bizim ülkemizde bu konuda alınmış hiç bir gardımız yok. Özellikle, Biyogüvenlik Yasasının çıkması için çok emek sarf etmiş olmamıza rağmen ve aradan geçen bunca zamana rağmen, halen Biyogüvenlik Yasasında hiçbir sonuç almış değiliz.

Onunu dışında, şu anda çok taze gündemde olan Tohumculuk Yasasında -benim söylemek istediklerimin büyük bir kısmını Gökhan Bey sonunda söyledi, o nedenle ona tamamen katıldığımı ifade ediyorum- ama biz zirai mücadele enstitülerini, tarımsal araştırma enstitülerini, birçok eklik bakteroji vesaire gibi birçok Türkiye’de gerçekten işlevsel olan kurumu belli politik baskılarla kaybettik, ama artık hiç değilse TAGEM’di, TİGEM’di o tip işletmeleri kaybetmeyelim. Hiç değilse Tohumcular Birliği vesaire gibi unsurlarla bağımsızlığımızı bundan fazla bağımsızlığımızdan ödün vermeyelim. Bu her şeyden önce bir toplumsal sorumluluk, ama gelecek nesillere karşı aldığımız bir vebal olduğunu burada tekrarlamak istiyorum. Belki sizler bunun zaten bilincindediniz, ama şu an çok taze gündemde ve yapılacak çok iş var o konuda, çok açık var. O yasa bu haliyle geçerse, ileriye yönelik çok ciddi zararlara uğrayacağımız, tarımımızın ve ekonomimizin çok ciddi darboğazlara gireceği de bir gerçek.

O nedenle, ben konuya bir kere daha dikkatinizi çekmek istedim. Ama, eğer konuşmalarım sığıtıysam da özür diliyorum, teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Aziz EKŞİ

Rica ederim, çok teşekkürler.
Arkadaşlar bu yılki “Gıda Günü” nedeniyle düzenlenen sempozyum burada sona ermiştir. Öncelikle, üç oda başkanına, başkanımıza ve Organizasyon Komitesine çok teşekkür ediyorum. Salondaki Mecliste grubu bulunan üç partimizin temsilcilerine, milletvekillerimize

katkıları için çok teşekkür ediyorum. Bu saate kadar sabırla dinlediğiniz ve aktif bir şekilde katkıda bulunduğunuz için sözlere de teşekkür ediyorum.

Gelecek yıl tekrar başka bir konuyu, bu çerçevede başka konuları görüşmek dileğiyle iyi akşamlar diliyorum. (Alkışlar)